

Ю. О. Костенко

ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

*Рекомендовано
Міністерством освіти і науки України
як навчальний посібник для студентів
вищих навчальних закладів*

Київ
«Центр учбової літератури»
2009

ББК 67.9(4Укр)402я73
УДК 347.73(477)(075.8)
К 72

*Гриф надано
Міністерством освіти і науки України
(Лист № 1.4/18-Г-2839 від 24.12.2008)*

Рецензенти:

Кучерявенко М. П. — доктор юридичних наук, професор, завідувач кафедри фінансового права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого;

Савченко Л. А. — доктор юридичних наук, професор, проректор з наукової роботи Київського міжнародного університету;

Білопольський М. Г. — доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та аудиту Приазовського державного технічного університету.

Костенко Ю. О.

К 72 Фінансове право України: Навч. посіб. — К.: Центр учбової літератури, 2009. — 240 с.

ISBN 978-966-364-907-8.

У навчальному посібнику згідно з чинним законодавством на підставі системного аналізу стисло і доступно викладений основний зміст фінансово-правових інститутів. Окремо виділені методичні рекомендації щодо самостійної роботи студентів, до кожної з тем курсу запропоновані відповідні практичні та тестові завдання.

Посібник розрахований на студентів, аспірантів та викладачів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти.

ББК 67.9(4Укр)402я73
УДК 347.73(477)(075.8)

ISBN 978-966-364-907-8

© Костенко Ю. О., 2009
© Центр учбової літератури, 2009

ЗМІСТ

Умовні позначення та скорочення.....	5
<i>Передмова.....</i>	6
<i>Розділ 1. Основний зміст навчальної дисципліни.....</i>	8
<i>Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль...8</i>	8
Тема 1. Поняття фінансів. Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування	8
Тема 2. Фінансове право як галузь права.....	12
Тема 3. Правове регулювання фінансового контролю.....	17
Контрольні запитання.....	25
<i>Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес.....26</i>	26
Тема 4. Поняття бюджету. Бюджетна система України.....	26
Тема 5. Бюджетний процес.....	34
Контрольні запитання	40
<i>Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків...41</i>	41
Тема 6. Правові основи оподаткування в Україні.....	41
Тема 7. Правовий режим державного кредиту та державного боргу.....	51
Тема 8. Правові основи загальнообов’язкового державного страхування...61	61
Тема 9. Правове регулювання державних та місцевих видатків.....	68
Контрольні запитання	72
<i>Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні</i>	
Тема 10. Фінансово-правове регулювання банківської діяльності та грошового обігу.....	73
Тема 11. Правові основи валютного регулювання та контролю.....	95
Контрольні запитання	105
<i>Розділ 2. Схеми до вивчення тем курсу «Фінансове право України».....106</i>	106
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль...106	106
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес.....	127
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків...143	143
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні.....	176

<i>Розділ 3. Методичні рекомендації до самостійної роботи студентів (практичні та тестові завдання до тем з курсу).....</i>	<i>196</i>
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль...199	
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес.....206	
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків...212	
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні.....225	
<i>Рекомендована література.....</i>	<i>235</i>

Умовні позначення та скорочення

- АРК** — Автономна Республіка Крим
БКУ — Бюджетний кодекс України
ВВР — Відомості Верховної Ради України
ВРУ — Верховна Рада України
ГКУ — Господарський кодекс України
грн — гривня
ДПАУ — Державна податкова адміністрація України
ДПС — Державна податкова служба
ЗУ — Закон України
КМУ — Кабінет Міністрів України
ККУ — Кримінальний кодекс України
КУпАП — Кодекс України про адміністративні правопорушення
КРСУ — Контрольно-ревізійна служба України
МВФ — Міжнародний валютний фонд
НБУ — Національний банк України
Нмдг — неоподатковуваний мінімум доходів громадян
нпа — нормативно-правовий акт
ОМС — органи місцевого самоврядування
ПДВ — податок на додану вартість
ПДФО — податок на доходи фізичних осіб
ПУ — Президент України
ФО — фізичні особи
ФО — **с.п.д.** — фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності
ЦКУ — Цивільний кодекс України
ЮО — юридичні особи

ПЕРЕДМОВА

Для сталого розвитку держава, органи місцевого самоврядування повинні постійно управляти фінансовою діяльністю, мобілізувати, розподіляти і використовувати кошти, які є частиною національного доходу. Держава, здійснюючи через систему відповідних органів господарсько-організаційну функцію, забезпечує нормальне функціонування фінансової діяльності підприємств різних форм власності. При цьому вся фінансова діяльність держави здійснюється лише на правовій підставі та регулюється нормами фінансового права.

Для забезпечення виконання завдань та функцій, які стоять перед державою, формується основний фонд державних коштів — бюджет. Бюджетна система забезпечує реальними коштами органи державної представницької та виконавчої влади на всіх рівнях. Можна стверджувати, що бюджет та позабюджетні фонди концентрують доходи та видатки держави. Одним з найголовніших джерел поповнення кошику доходів є податки. Отже, нормами фінансового права регулюється такий специфічний фінансово-правовий інститут, як інститут податків. *Податки* — це інструмент держави, яким вона акумулює кошти для забезпечення функціонування як державної влади, так і суспільства загалом.

Нормами фінансового права регулюються відносини і в галузі державного кредиту, тобто відносини державного внутрішнього та зовнішнього боргу.

Фінансове право містить і норми, що регулюють банківську діяльність в державі. Саме через банківську систему, яку очолює Національний банк України, акумулюються та розподіляються грошові кошти, що фактично надходять. Оскільки основою цієї діяльності є гроші та грошовий обіг, то фінансово-правові норми регулюють відповідно грошовий обіг та форми розрахунків, валютне регулювання та контроль.

Таким чином, фінансово-правові норми охоплюють різні види суспільних відносин. Саме тому глибоке вивчення норм фінансового права, розуміння механізму їх дії є необхідними для юристів, незалежно від сфери майбутньої діяльності.

«Фінансове право» є однією з юридичних дисциплін, які вивчаються у вищих навчальних закладах України. Її *метою* є формування системи теоретичних знань з курсу «Фінансове право» та набуття практичних навичок щодо вирішення ситуацій у застосуванні бюджетного, податкового, банківського та валютного законодавства; уміння використовувати правові засоби регламентації виконання фінансових зобов'язань.

Завданнями курсу є:

- ознайомлення із загальними засадами здійснення фінансової діяльності в державі;
- вивчення теорії фінансового права;

- вивчення джерел фінансового права та практики їх застосування;
- набуття вмінь щодо використання норм фінансового права під час аналізу практичних ситуацій.

У курсі «Фінансове право» висвітлюються принципи та джерела фінансового права. Розглядаються норми, що регламентують проведення фінансового контролю в Україні, бюджетний устрій та бюджетну систему, оподаткування та можливості його поліпшення, види загальнодержавних та місцевих податків, організацію страхування, обіг цінних паперів, державний кредит та організацію нагляду за діяльністю комерційних банків.

Подібна спрямованість курсу надає йому можливість поряд із загальнонауковими та спеціальними науковими методами використовувати сучасну методологію пізнання для удосконалення соціально-правової діяльності та можливості систематизування фінансово-правових норм.

Фінансове право не ізольоване від інших юридичних дисциплін. Вивчення цього курсу сприяє глибшому засвоєнню студентами таких дисциплін, як «Господарське право», «Податкове право», «Адміністративне право», «Конституційне право». Тому під час вивчення Фінансового права необхідно враховувати поточні зміни та доповнення внесені, до чинного законодавства.

РОЗДІЛ 1. ОСНОВНИЙ ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

Тема 1. Поняття фінансів. Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування

Мета вивчення: зрозуміти сутність та методи фінансової діяльності держави; засвоїти складові елементи фінансової системи України; з'ясувати систему органів, що здійснюють фінансову діяльність в Україні.

1.1. Поняття фінансів. Фінансова система України

Фінансове право охоплює своїм впливом відповідне специфічне коло суспільних відносин. Ці відносини зумовлені тим, що держава для виконання своїх завдань використовує такий економічний інструмент, як фінанси та здійснює у зв'язку з цим фінансову діяльність. Саме тому при вивченні змісту фінансового права важливо, передусім, звернутися до визначення термінів «фінанси», «фінансова система» та «фінансова діяльність».

Поняття «фінанси» походить від фр. *finance* — сполучення усіх грошових коштів, які є в розпорядженні підприємства, держави, а також система їх формування, розподілу та перерозподілу.

Фінанси безпосередньо пов'язані з функціонуванням суспільних економічних відносин у процесі акумуляції, перерозподілу та використання централізованих та децентралізованих грошових фондів.

Суспільство під час еволюційного розвитку від товарообміну прийшло до ринкових відносин, за яких грошові кошти є загальним еквівалентом, а держава в своїй діяльності щодо управління економічними та соціальними процесами стала вести облік доходів та видатків у грошовій формі, утворюючи різні грошові фонди. Фінанси — це не тільки грошові кошти. Це, насамперед, відносини між людьми щодо утворення, перерозподілу та використання грошових фондів. Безумовно, фінанси та фінансові відносини — це грошові відносини, проте, не всі відносини щодо коштів є фінансовими¹. Так, грошові відносини, що виникають під час укладання договору купівлі-продажу, поставки чи сплати адміністративних штрафів не є фінансовими та взагалі регулюються іншими галузями права (цивільним, адміністративним та ін.). Своєю чергою, фінанси поділяються на *публічні* та *приватні*.

¹ Див.: Фінансове право: Підручник / За ред. Л. К. Воронової. — Х.: Консум, 1998. — С. 14–15.

Предметом фінансового публічно-правового регулювання є не фінанси взагалі як сукупність усіх коштів у державі, а тільки публічні фінанси, власником яких є держава й територіальні громади¹. Тому публічний аспект фінансів проводить межу між публічними та приватними фінансами, коли останні регулюють диспозитивні норми й не є предметом фінансового права.

Державні фінанси — це система грошових відносин, що виникає разом із державою та нерозривно пов'язана з її існуванням і функціонуванням². За своїм матеріальним змістом державні фінанси є фондами грошових коштів. Необхідно усвідомлювати, що не діяльність держави сама по собі, а об'єктивні потреби суспільного розвитку зумовлюють наявність фінансів.

Централізовані фінанси відображають відносини, пов'язані з мобілізацією, розподілом і використанням грошових фондів, що надходять у розпорядження держави як суб'єкта публічної влади. За рахунок цих фондів фінансуються видатки держави на капітальне будівництво, утримується вся невиробнича сфера: освіта, охорона здоров'я, спорт, оборонний сектор, правоохоронні органи та інше.

Децентралізовані фінанси утворюються в усіх галузях народного господарства. Суб'єкти господарювання незалежно від форми власності утворюють грошові фонди за рахунок власного прибутку.

Фінанси, становлячи цілісну, однорідну систему, припускають певну видову диференціацію, яка впливає із кола відносин фінансово-правового регулювання. Сукупність різних ланок фінансових відносин (фінансових інститутів), урегульованих фінансово-правовими нормами, за допомогою яких держава утворює, розподіляє і використовує централізовані та децентралізовані фонди коштів, становить *фінансову систему* держави.

Фінансова система України містить такі елементи.

1. Бюджетну систему, яка складається з державного та місцевих бюджетів. Зміст, структура бюджетів, їх співвідношення залежать від адміністративно-територіального устрою держави. Бюджети акумулюють саме публічні фінанси. Норми Бюджетного кодексу України³, який був прийнятий у 2001 році, містять заборону формування позабюджетних фондів.

2. Кредитну систему, яка складається з державного та банківського кредитування. При цьому необхідно мати на увазі те, що державне кредитування є, безумовно, сферою публічного регулювання, а банківський кредит умовно належить до фінансової системи, так як фінансово-правовий аспект торкається тільки відносин, що регулюють обіг державних коштів, тоді як інша сфера цих відносин, в яких учасниками є банки, юридичні та фізичні особи, належить до кола регулювання цивільно-правових норм.

¹ Див.: Фінансове право України: Підручник / За ред. М. П. Кучерявенка. — К.: Хрінком Інтер, 2007. — С. 4.

² Див.: Финансовое право: Учебник / Под ред. И. Н. Пахомова. — Х.: Одиссей, 2004. — С. 5.

³ Див.: Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 37–38. — С. 189.

3. Обов'язкове державне страхування, пов'язане з розподілом і перерозподілом частини сукупного національного продукту та спрямуванням грошових коштів на виплату пенсій, соціальної допомоги та ін.

4. Фінанси підприємств, що складають основу децентралізованих фондів. Фінанси державних підприємств, безумовно, є складовою фінансової системи та мають публічний характер. Фінанси недержавних підприємств належать до цієї групи тільки з приводу реалізації імперативних обов'язків щодо формування державних грошових фондів (наприклад, кошти підприємств, за рахунок яких сплачуються податки чи будь-які інші види обов'язкових платежів). Тобто *фінанси галузей народного господарства* (підприємств різних форм власності, установ чи організацій) — це система економічних відносин, спрямованих на утворення децентралізованих фондів коштів, кожен з яких пов'язаний з основним централізованим фондом держави — бюджетом.

1.2. Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування: поняття та методи здійснення

Реалізація завдань, які постають перед державою, пов'язана з необхідністю використання відповідних елементів фінансової системи. Тобто фінансова діяльність зумовлена об'єктивною необхідністю збирання, розподілу, перерозподілу та використання централізованих і децентралізованих грошових фондів, що забезпечують практичне виконання функцій держави.

Фінансова діяльність — це:

- процес збирання, розподілу (перерозподілу) та використання коштів, що забезпечують виконання завдань і функцій держави;
- діяльність уповноважених державних органів, органів місцевого самоврядування, пов'язана з прямим плановим збиранням і розподілом коштів.

Українська держава, управляючи фінансами та виступаючи у фінансових відносинах як суб'єкт влади і як власник засобів виробництва, встановлює відповідний порядок мобілізації та використання грошових фондів. Від імені держави у цих відносинах виступають компетентні органи. Діяльність держави та її органів у галузі мобілізації, розподілу і витрачання централізованих і децентралізованих фондів коштів називають *фінансовою діяльністю*.

Відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності, є не тільки економічними. За допомогою правових норм держава надає їм юридичного характеру. Правове регулювання фінансової діяльності є однією з форм державного управління економікою.

Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування базується на відповідних принципах — основоположних правилах і вимогах, які відображають її найсуттєвіші особливості та цілеспрямованість, а основний зміст їх визначається Конституцією України та нормами права, що безпосередньо регламентують цю діяльність.

До принципів фінансової діяльності належать:

- розподіл функцій між представницькими та виконавчими органами влади;
- пріоритет представницьких органів влади перед виконавчими органами влади;
- пріоритетність публічних видатків щодо прибутків скарбниці;
- фінансування безпеки держави;
- єдність фінансової діяльності та грошової системи держави;
- міжгалузевий характер;
- самостійність органів місцевого самоврядування у встановлених чинним законодавством межах;
- соціальна спрямованість;
- плановість;
- гласність тощо.

Фінансова діяльність держави та органів місцевого самоврядування виступає як важлива та необхідна складова механізму соціального управління. Це відображається в тому, що грошові кошти, які акумулюються державою, направляються в галузі народного господарства, соціальну та інші сфери з урахуванням пріоритетності заходів, що фінансуються на відповідному етапі розвитку держави, її зовнішньої та внутрішньої політики. Саме завдяки фінансовій діяльності створюється матеріальна база, що є необхідною для функціонування органів державної влади та управління, правоохоронних органів, забезпечення оборони та безпеки держави.

Як і будь-якій управляючій системі, фінансовій діяльності властиві особливі методи здійснення, вибір яких залежить від низки чинників: від завдань держави на відповідному етапі розвитку; джерел доходів; від мети використання грошових коштів; зовнішньої та внутрішньої політики та ін.

Функціонування держави здійснюється безперервно, тому кошти їй потрібні завжди. Фінансову діяльність держави здійснюють різними методами — засобами, за допомогою яких держава, вповноважені нею органи здійснюють мобілізацію, розподіл та використання грошових фондів. Тобто, *методи фінансової діяльності* залежать від стадії руху грошових фондів.

1. Методи мобілізації грошових ресурсів:
 - метод обов'язкової мобілізації;
 - метод добровільної мобілізації.
2. Методи розподілу грошових ресурсів:
 - метод фінансування;
 - метод кредитування.
3. Методи використання грошових коштів:
 - залежно від форми надходження грошових ресурсів: безготівкові перерахунки, готівкові кошти;
 - залежно від спрямованості видатків: пооб'єктні та посуб'єктні.

Тема 2. Фінансове право як галузь права

Мета вивчення: визначити предмет і методи фінансового права, охарактеризувати його систему, джерела; з'ясувати особливості фінансових правовідносин, їх суб'єктний склад.

2.1. Поняття та зміст фінансового права

Фінансове право — це самостійна галузь публічного права, яка складається з сукупності правових норм, що регулюють відносини в сфері фінансової діяльності.

В основу поділу права будь-якої держави на окремі галузі покладений матеріальний зміст суспільних відносин, що регулюються нормами відповідних галузей, тобто мова йде про предмет правового регулювання.

Предметом фінансового права є суспільні відносини, що виникають у процесі фінансової діяльності — відносини з приводу формування, розподілу і використання централізованих і децентралізованих фондів коштів, необхідних для виконання функцій держави.

У цих відносинах завжди виявляється владно-організуюча роль держави, тому вони мають владно-майновий (грошовий) характер. З одного боку, у фінансових відносинах інтереси держави представляють органи, наділені владними повноваженнями, з іншого — органи держави, господарські організації різних форм власності, громадські організації, об'єднання громадян, окремі фізичні особи, на яких покладений обов'язок щодо внесення обов'язкових платежів до державної скарбниці чи цільового використання асигнувань, що відпускаються з державних фондів¹. Не всі грошові відносини, в яких беруть участь органи держави з владними повноваженнями, є фінансовими. Наприклад, відносини Ощадного банку (кредитного органу, що бере участь в управлінні фінансово-кредитними відносинами) з населенням, із приводу зберігання вільних коштів громадян, регулюється цивільним правом. Установа банку, залучивши кошти громадянина на зберігання, використовує їх для формування фонду кредитних ресурсів, тобто на основі цивільно-правових відносин, які мають грошовий характер, виникають фінансові відносини. За порушення адміністративно-правового припису (наприклад, порушення правил дорожнього руху) стягується адміністративний штраф. Сума штрафу, що стягується адміністративним органом, перераховується до бюджету. На базі адміністративно-правових відносин, що мають грошовий характер, виникають фінансово-правові, оскільки гроші, що стягуються за порушення, правил дорожнього руху, направляються на формування централізованого фонду коштів.

¹ Див.: Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право Украины: Учеб. пособ. — Х.: Одиссей, 2004. — С. 10.

Як вже зазначалося, фінансовими є не всі грошові відносини, а лише специфічні, які безпосередньо пов'язані з утворенням, розподілом і витрачанням державних фондів.

Як відомо, додатковою ознакою відмежування однієї галузі права від іншої є метод правового регулювання. Фінансовому праву, як й іншим публічним галузям, наприклад, адміністративному, властиві *метод владних притисів, метод субординації*. Фінансові правовідносини виникають тільки на основі правових актів, обсяг прав і обов'язків, як і в адміністративному праві, встановлюється лише державою. Але, на відміну від адміністративних правовідносин, учасники фінансово-правових позбавлені права оперативної самостійності.

Найбільш тісно фінансове право пов'язане з конституційним та адміністративним правами, які охоплюють діяльність держави загалом.

Конституційне право регулює основні питання соціально-економічної системи та політичної організації суспільства, принципи діяльності держави та її органів у всіх галузях, зокрема і в галузі фінансів. Форма державного устрою, розподіл у державі влади, участь народних мас в управлінні державою, співвідношення державної влади та місцевого самоврядування — все впливає на конкретні форми фінансової діяльності.

Адміністративне право визначає основні принципи державного управління, повноваження органів виконавчої влади на видання управлінських актів у галузі фінансово-кредитних відносин, закріплює права та обов'язки посадових осіб фінансових і кредитних органів. Виходячи з принципів і положень адміністративного права, норми фінансового права встановлюють організаційні форми управління фінансово-кредитною системою, структуру фінансових органів, регулюють відносини, які виникають безпосередньо під час здійснення мобілізації, розподілу та використання грошових фондів державою.

Фінансове право межує з трудовим у частині щодо регулювання відносин з приводу утворення та витрачання коштів Пенсійного фонду та Фонду державного соціального страхування.

Під *системою фінансового права* розуміють поділ його норм за окремими фінансово-правовими інститутами відповідно до особливостей фінансових відносин, які регулюються цими нормами. Фінансове право поділяється на Загальну й Особливу частини¹.

Систему курсу фінансового права як навчальної дисципліни побудовано відповідно до системи фінансового права. Найбільш доцільним є групування матеріалу за ознаками Загальної і Особливої частин.

До Загальної частини курсу фінансового права внесені питання, які стосуються всіх правових інститутів, що об'єднуються в Особливу частину: поняття, зміст і методи фінансової діяльності; зміст фінансової системи; по-

¹ Див.: Е. А. Ровинский. Советское финансовое право. — М.: Юрид. лит., 1978. — С. 27; Финансовое право: Учебник / Под ред. Н. И. Химичевой. — М.: БЕК, 1995. — С. 22.

вноваження органів держави, які здійснюють фінансову діяльність; поняття, види та методи фінансового контролю. У Загальній частині визначаються предмет і метод фінансового права, зміст, особливості й види фінансово-правових норм і фінансово-правових відносин; співвідношення фінансового права і фінансово-правової науки.

В Особливій частині курсу фінансового права норми об'єднані у розділи, які містять відповідні фінансово-правові інститути (бюджетне право, податкове право, державне кредитування та ін.). Така побудова курсу фінансового права сприяє кращому вивченню норм, які регулюють складне коло фінансових відносин, і спрямовує зусилля науковців і студентів як на дослідження загальних проблем фінансового права, так і на глибоке вивчення та удосконалення окремих його фінансово-правових інститутів, зміст яких в умовах ринкової економіки постійно змінюється.

Від системи фінансового права як галузі права слід відрізнити систему фінансового законодавства, тобто систему всіх упорядкованих певним чином нормативно-правових актів, які регулюють фінансові відносини в державі. *Фінансове законодавство* — це зовнішня форма фінансового права, що відображає його внутрішню сутність (структуру).

Фінансово-правові норми — це:

- установлені державою правила поведінки учасників суспільних відносин, виражені в їх юридичних правах і обов'язках;
- установлені державою та закріплені в нормативних актах правила поведінки сторін щодо формування, розподілу та використання фондів грошових ресурсів для реалізації цілей та завдань держави;
- загальнообов'язкові приписи компетентних державних органів щодо мобілізації, розподілу та використання коштів централізованих і децентралізованих фондів, які виражені в категоричній формі та забезпечуються примусовою силою держави.

Норми фінансового права, як і будь-якої іншої галузі права, є загальнообов'язковими правилами поведінки, встановлені компетентними органами і забезпечені при їх застосуванні примусовою силою держави. Норми права мають специфічні ознаки, які виокремлюють їх зі значної кількості соціальних правил, існуючих у суспільстві.

Норми права всіх галузей — це обов'язкові правила поведінки загального характеру. Приписи, що містяться в нормі та вводяться в дію офіційно, повинні виконуватися кожним суб'єктом, якщо він опиняється в умовах, передбачених правилом. Кожна правова норма формулюється державою, містить чітко визначені юридичні права і обов'язки. Якщо правило, закріплене нормою, не виконується добровільно, держава примушує до цього, застосовуючи заходи, які передбачаються санкціями. Таким чином, норми усіх галузей права мають імперативний, тобто обов'язковий характер, забезпечений примусовою силою держави. Усі ці ознаки властиві й фінан-

совим правовим нормам, які регулюють відносини тільки в галузі фінансової діяльності та містять приписи і заборони, що встановлюються державою з приводу порядку мобілізації, розподілу, використання централізованих і децентралізованих грошових фондів. Вони мають імперативний характер, оскільки вміщують веління. Але імператив має форму категоричного припису, що виключає зміну норми за волевиявленням суб'єктів правовідносин.

Норма фінансового права безпосередньо визначає поведінку громадян, підприємств, організацій за певних обставин (наприклад, ст. 67 Конституції України встановлює обов'язок щодо сплати податків і зборів у порядку та розмірах, встановлених законодавством) і не ставить цю поведінку в залежність від їх згоди¹.

Категоричність фінансово-правової норми виявляється в усіх її видах, які визначаються характером поведінки суб'єктів фінансово-правових відносин, що регулюються цією нормою (активна чи пасивна) у зобов'язуючих, забороняючих і уповноважуючих.

Усі фінансово-правові норми реалізуються у *фінансових правовідносинах*, тобто юридичних формах вияву та закріплення безпосередньо фінансових відносин².

Матеріальним змістом фінансових правовідносин є поведінка суб'єктів (наприклад, внесення плати), а юридичним — суб'єктивні юридичні права та обов'язки, встановлені фінансово-правовими нормами. *Суб'єктивні права* — це належна фінансовому органу для забезпечення виконання його (тобто, держави, від імені якої він виступає) функцій та завдань міра дозволеної (можливої) поведінки, забезпечена юридичними обов'язками іншої сторони відносин (наприклад, платником податків). Саме обов'язки іншої сторони фінансових правовідносин є гарантією дотримання прав уповноваженого державою фінансового органу.

Юридичний обов'язок — це приписана зобов'язаному суб'єкту (платнику податків, одержувачу бюджетних асигнувань) і забезпечена можливістю державного примусу міра необхідної поведінки, якої повинен дотримуватися цей суб'єкт.

Об'єкт фінансових правовідносин — це фонди коштів, які формуються, розподіляються і використовуються внаслідок реалізації суб'єктивних прав і обов'язків іншої сторони фінансових правовідносин.

Суб'єкти фінансового права — це носії передбачених фінансово-правовими нормами суб'єктивних прав та обов'язків у сфері фінансової діяльності держави¹.

¹ Див.: Конституція України // Відомості Верховної ради України. — 1996. — № 20. — Ст. 141.

² Див.: Ровинский Е. А. Основные вопросы теории советского финансового права. — М.: Юрид. лит., 1960. — С. 133; Карасева М. В. Финансовое правоотношение. — М.: Норма, 2001. — С. 80.

Суб'єкти фінансових правовідносин — це реальні учасники певних правовідносин. Зазвичай розрізняють такі суб'єкти фінансових правовідносин:

1) адміністративно-територіальні утворення (держава, що виступає в особі вповноважених нею органів — Верховної Ради, КМУ, Президента України, Міністерства фінансів тощо, й адміністративно-територіальні одиниці);

2) колективні суб'єкти (органи державної влади й управління, територіальні громади в особі органів місцевого самоврядування, підприємства та установи різних форм власності, громадські організації);

3) індивідуальні суб'єкти (фізичні особи).

Властивість юридичної чи фізичної особи бути носієм юридичних прав і обов'язків з огляду на юридичні норми називають *правосуб'єктністю*. Саме шляхом наділення правосуб'єктністю фіксується юридичне становище особи².

Правосуб'єктність у фінансовому праві містить два елементи: можливість мати права і нести обов'язки (правоздатність) і можливість самостійного здійснення прав і обов'язків (дієздатність).

Так, наприклад, ч. 2 ст. 67 Конституції України закріплює, що всі громадяни щороку зобов'язані подавати декларацію про свій майновий стан і доходи за минулий рік у порядку, встановленому законодавством. Подаючи декларацію, особа вступає у фінансові правовідносини з органами податкової служби України. Саме так ця особа вступає в конкретні фінансові правовідносини, реалізуючи надані Основним законом України права і обов'язки.

Фінансові правовідносини виникають, змінюються та припиняються на підставі юридичних фактів. *Юридичні факти* — це відповідні життєві обставини, з якими правова норма пов'язує виникнення, зміну або припинення правовідносин³. До юридичних фактів у фінансовому праві належать дії (правомірні та неправомірні) та події.

¹ Див.: Химичева Н. И. Субъекты советского бюджетного права / Под ред. В. М. Махонина. — Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1979. — С. 41; Карасева М. В. Финансовое правоотношение. — Воронеж: Изд-во Воронеж. ун-та, 1997. — С. 91.

² Див.: Мицкевич А. В. Субъекты советского права. — М.: Госюриздат, 1962. — С. 37; Витрук Н. В. Основы теории правового положения личности в социалистическом обществе. — М.: Наука, 1979. — С. 70–103; Алексеев С. С. Общая теория права: В 2-х т. — М.: Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — С. 139.

³ Див.: Алексеев С. С. Общая теория права: В 2-х т. — М.: Юрид. лит., 1982. — Т. 2. — С. 168–171.

Тема 3. Правове регулювання фінансового контролю

Мета вивчення: ознайомитись із видами та особливостями фінансового контролю; засвоїти методи здійснення фінансового контролю; з'ясувати відмінності між державним і незалежним фінансовим контролем; охарактеризувати систему органів фінансового контролю.

3.1. Поняття та види фінансового контролю

Обов'язковою умовою функціонування фінансової системи є фінансовий контроль. Будучи елементом єдиного механізму державного контролю, фінансовий контроль є однією з форм управлінського процесу¹. Контроль є невід'ємною частиною регулюючого механізму, однією з форм зворотних зв'язків, коли управляючий суб'єкт, одержуючи інформацію про стан фінансової системи, оцінює її та виносить рішення про необхідні заходи. Аналіз контрольних дій дає можливість визначити резерви та перспективи розвитку системи загалом, ефективність управлінських рішень. Фінансова система, її елементи, маючи складну структуру, обов'язково припускають використання ефективного, діючого контролю.

Фінансовий контроль як елемент управління припускає декілька аспектів:

- по-перше, це контроль за фінансовою та господарською діяльністю господарюючих суб'єктів;
- по-друге, це регламентована нормами права діяльність господарюючих суб'єктів, контролюючих суб'єктів, пов'язана з рухом централізованих і децентралізованих фондів;
- по-третє, це засіб забезпечення законності у фінансовій діяльності².

Фінансовий контроль є формою реалізації контрольної функції фінансів, що відображає й уточнює всі стадії кругообігу сукупного суспільного продукту, забезпечує раціональне співвідношення між потребами у фінансах і наявністю грошових ресурсів. Теорія фінансів характеризує *фінансовий контроль* як форму реалізації контрольної функції фінансів, визначаючи його, найчастіше, як сукупність дій щодо перевірки діяльності суб'єктів господарювання. Основою контрольної функції фінансів є рух фінансових ресурсів у централізованій і децентралізованій формах. Саме за цим рухом здійснюється публічний фінансовий контроль³.

¹ Див.: Государственный финансовый контроль: Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2004. — С. 74–80.

² Див.: Грачева Е. Ю., Соколова Э. Д. Финансовое право: Учеб. пособ. — М.: Юристъ, 2001. — С. 32.

³ Див.: Родионова В. М., Шлейников В. И. Финансовый контроль: Учебник. — М.: ИД ФБК — ПРЕСС, 2002. — С. 16.

Здійснення фінансового контролю, деталізація елементів його механізму дає можливість виділити основні види фінансового контролю. Конкретний вид фінансового контролю залежить від декількох чинників, до яких можна віднести такі:

- правове положення контрольованого суб'єкта;
- правовий статус контролюючого суб'єкта;
- об'єкт контролю;
- мету контролю;
- підстави виникнення контрольних відносин.

Виходячи з цього, фінансовий контроль можна *класифікувати* за декількома напрямками:

I. За часом проведення:

- 1) попередній;
- 2) поточний;
- 3) подальший.

Попередній фінансовий контроль проводиться до здійснення операцій, дій, пов'язаних з рухом грошових фондів (передую операціям, що перевіряються). Він полягає в розгляді та аналізі кошторисів, бюджетів, затвердженні їх проєктів. За цих умов стає можливим запобігання порушенням фінансового законодавства ще на стадії прогнозів і планів, зводиться до мінімуму нераціональне використання коштів.

Поточний фінансовий контроль здійснюється в процесі виконання безпосередніх фінансових операцій, пов'язаних із рухом грошових фондів. За його допомогою створюються передумови запобігання порушень фінансової дисципліни в процесі формування та витрачання грошових фондів. Фактичні витрати порівнюються з нормами витрат, закріплених відповідними нормативними актами та кошторисами, що уможливорює виявлення відхилень та вчасне на них реагування.

Подальший фінансовий контроль проводиться вже після здійснення господарської чи фінансової операції щодо використання грошових фондів. За цих умов оцінюється стан фінансової дисципліни, виявляються її порушення та визначаються заходи щодо їх усунення. Цей вид контролю реалізується під час аналізу звітів і балансів, поглибленого вивчення усіх сторін господарсько-фінансової діяльності. Саме його всебічний характер і надає цьому виду контролю комплексний характер, що деталізує підстави і мету руху як коштів, так і пов'язаних із ними матеріальних, трудових, природних ресурсів.

II. За суб'єктним складом органів, що здійснюють контроль:

- 1) державний;
- 2) незалежний.

Державний фінансовий контроль здійснюється спеціально уповноваженими органами держави. За цих умов його можна поділити на:

а) державний фінансовий контроль, що здійснюється органами загальної компетенції (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Національний банк України). У цьому випадку необхідно звернути увагу на певну особливість — розбіжність дій подібних органів і органів фінансової діяльності загальної компетенції. Фінансовий контроль — більш вузька сфера, ніж фінансова діяльність загалом, що відображається в спеціальній компетенції органів. Наприклад, Національний банк України належить до органів фінансової діяльності спеціальної компетенції, але є органом фінансового контролю загальної компетенції, оскільки він не тільки здійснює функції контролю, але і багато інших, пов'язаних із рухом грошових коштів держави загалом;

б) державний фінансовий контроль, який здійснюють органи спеціальної компетенції, створені спеціально для фінансового контролю (Рахункова палата, Державне казначейство, Контрольно-ревізійна служба, податкові та митні органи та ін.).

Незалежний фінансовий контроль здійснюється недержавними установами, організаціями та містить:

а) незалежний фінансовий контроль, що здійснюється громадськими організаціями і т.ін.;

б) незалежний фінансовий контроль, що здійснюється аудиторськими організаціями, аудиторами.

III. За змістом контрольованих відносин фінансовий контроль фактично поділяється на інституціональні види та розрізняє контрольовані дії за змістом інститутів Особливої частини фінансового права. Виходячи з цього, контроль буває:

- 1) бюджетний;
- 2) податковий;
- 3) банківський;
- 4) валютний.

IV. За джерелами контролю:

1) документальний — фінансовий контроль, що полягає в аналізі та перевірці первинної документації (кошторисів, балансів і т.п.), пов'язаної з рухом грошових коштів;

2) фактичний — фінансовий контроль, під час якого проводиться аналіз як документів, так і матеріальних цінностей, рух яких документально закріплюється, перевіряється відповідність записів фактичним грошовим і матеріальним ресурсам.

V. За періодичністю здійснення:

1) оперативний фінансовий контроль здійснюється в межах звітного періоду;

2) періодичний фінансовий контроль охоплює діяльність органів фінансового контролю після закінчення звітного періоду, та пов'язаний з перевіркою законності, доцільності використання грошових ресурсів.

3.2. Методи фінансового контролю

Методи фінансового контролю — це способи та прийоми його проведення, здійснення контрольних заходів. Вибір конкретного методу контролю залежить від багатьох чинників, але, насамперед, — це вид контролюваного та контролюючого суб'єктів, об'єкт контролю, його мета та завдання. Методи фінансового контролю реалізуються в методиках, правилах його проведення, визначених конкретних діях, що деталізують порядок проведення перевірок. Методика фінансового контролю має переважно прикладний характер, регулюється, зазвичай, процесуальними нормами, часто — актами застосування права.

Фінансовий контроль здійснюється такими методами.

1. *Облік* — це метод, характерний для будь-якого контролю, не тільки фінансового. Його можна диференціювати за двома напрямками:

а) облік зобов'язаних осіб під час занесення даних про них у відповідні реєстри (наприклад: реєстри платників податків) чи облікову документацію;
б) облік об'єктів (коштів, матеріальних ресурсів), з якими пов'язане виконання фінансових обов'язків.

2. *Обстеження* здійснюється щодо окремих сторін діяльності підконтрольного суб'єкта, базується на широкому колі показників і проводиться з метою визначення необхідності здійснення детальної перевірки або ревізії. Найчастіше під час обстеження використовуються такі прийоми, як опитування й анкетування. Обстеження є одним із основних методів попереднього контролю, під час якого вирішуються такі завдання:

- дослідження фінансової звітності підконтрольного суб'єкта;
- дослідження його фінансового стану;
- аналіз дотримання інструкцій, нормативів, лімітів, їх відповідності нормам, закріпленим на законодавчому рівні;
- оцінка цільової витрати виділених коштів і т.ін.¹

3. *Аналіз* є системним і пофакторним методом фінансового контролю, що проводиться за періодичною або річною звітністю та на підставі якого визначається рівень виконання плану, норм, фінансової дисципліни. При цьому використовуються такі аналітичні прийоми, як індексний метод та метод середніх і відносних значень, за допомогою яких досліджуються головні фінансово-економічні показники діяльності підконтрольного суб'єкта. У процесі аналізу фінансової звітності вирішуються такі завдання:

- аналіз фінансового стану на основі показників кошторисів, балансів і т.ін.;
- аналіз ліквідності бухгалтерських балансів;
- розрахунок і оцінка фінансових коефіцієнтів;

¹ Див.: Родионова В. М., Шлейников В. И. Финансовый контроль: Учебник. — М.: ИД ФБК — ПРЕСС, 2002. — С. 49.

- визначення фінансової стійкості;
- аналіз фінансової звітності.

4. *Перевірка* — епізодична контрольна дія на певному напрямку діяльності підконтрольного суб'єкта, що виконується за місцем його розташування на основі облікових, звітних документів для виявлення порушень фінансової дисципліни й усунення їх наслідків¹. Перевірка відображається в зіставленні фактичних даних контролю з даними, які відобразилися в первинній документації. Під час перевірок, зазвичай, контролюються окремі сторони фінансово-господарської діяльності. За результатами визначаються заходи щодо усунення виявлених недоліків. Слід зазначити, що підконтрольними суб'єктами (об'єктами) називають фізичні чи юридичні особи, на певний вид діяльності яких спрямовані контрольні дії.

Перевірки класифікують за декількома ознаками:

1) за обсягом контрольованих дій:

- а) комплексна перевірка — перевіряються всі види діяльності підконтрольного суб'єкта за певний період;
- б) вибіркова перевірка — перевіряються окремі сторони діяльності підконтрольного суб'єкта. Така перевірка може здійснюватися або окремо, або як частина комплексної;
- в) цільова (тематична) перевірка — перевіряються окремі види операцій або напрямки діяльності підконтрольного суб'єкта. Проводиться за визначеним переліком питань або з одного напрямку діяльності.

2) залежно від місця проведення:

- а) камеральна перевірка — здійснюється органом фінансового контролю за місцем його розташування, з наданням йому звітних та інших документів без виїзду на контрольовані об'єкти;
- б) виїзна перевірка — відбувається за місцем розташування підконтрольного суб'єкта, його приміщень і об'єктів;
- в) зустрічна перевірка — здійснюється як частина камеральної або виїзної та полягає в зіставленні показників, підтверджених документально, щодо діяльності підконтрольних суб'єктів та відомостей інших осіб з показниками, відображеними в документах власне зобов'язаного суб'єкта.

3) залежно від періодичності проведення:

- а) планова перевірка — здійснюється відповідно до плану роботи органу фінансового контролю;
- б) повторна перевірка — проводиться через певний час після планової за тими ж питаннями і за той самий контрольований період з метою контролю за усуненням виявлених недоліків під час планової перевірки;
- в) різновидом позапланової перевірки є зустрічна, яку охарактеризовано вище.

¹ Див.: Воронова Л. К., Кучерявенко М. П. Финансовое право: Учеб. пособ. — Х.: Лерас, 2003. — С. 60–62.

- 4) залежно від показників, що підлягають перевірці:
- а) формальна перевірка — перевірка на правильність заповнення первинних документів, реквізитів, існування підчищень, виправлень і т.ін.;
 - б) арифметична перевірка — перевірка правильності розрахунків в облікових і звітних документах.

5. *Ревізія* — системна діяльність спеціальних органів фінансового контролю, пов'язана з аналізом і дослідженням первинної облікової та звітної документації з метою перевірки своєчасного та повного виконання фінансових обов'язків підконтрольними суб'єктами, правильного ведення ними бухгалтерського обліку, розрахунків податкових зобов'язань та подання звітності. На відміну від перевірки, що є одиничною контрольною дією, ревізія має системний характер. Об'єктом ревізії є бухгалтерські книги, звіти, кошториси, декларації та інші документи незалежно від способів надання інформації.

Ревізію можна проводити на таких підставах:

- а) наявність даних, що спотворюють фінансові обов'язки;
- б) наявність факту невідповідності облікових і звітних показників;
- в) неподання у встановлений термін звітів;
- г) виявлення порушень під час останньої попередньої перевірки;
- д) реорганізація або ліквідація підприємства, організації¹.

3.3. Незалежний фінансовий контроль

Значні якісні перетворення в економічних відносинах в Україні, виникнення та розвиток господарських структур, заснованих на недержавних формах власності, спричинили необхідність утворення адекватних органів фінансового контролю. Застосування аудиторської форми контролю дає можливість поєднувати інтереси держави та недержавних суб'єктів господарювання без додаткових затрат бюджетних коштів на контролюючу діяльність, що в умовах постійного дефіциту державних фінансових ресурсів є надзвичайно важливим.

Відповідно до ст. 4 Закону України від 22 квітня 1993 року. «Про аудиторську діяльність», *аудит* визначений як перевірка публічної бухгалтерської звітності, обліку первинних документів та іншої інформації щодо фінансово-господарської діяльності суб'єктів господарювання з метою визначення достовірності їх звітності, обліку, його повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам².

Аудиторські послуги можуть надаватися у формі аудиторських перевірок (аудиту) і пов'язаних з ним експертиз, консультацій з питань бухгал-

¹ Див.: Закон України «Про Державну контрольно-ревізійну службу в Україні» від 26.01.1993 р., № 2939 // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 13. — Ст. 110.

² Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 23. — Ст. 243.

терського обліку, звітності, оподаткування, аналізу фінансово-господарської діяльності та інших видів економіко-правового забезпечення підприємницької діяльності фізичних і юридичних осіб. Прибуток (дохід) від аудиторської діяльності оподатковується відповідно до чинного законодавства.

Аудит може здійснюватись:

1) індивідуально: для здійснення аудиторської діяльності аудитор одноособово на підставі чинного сертифікату повинен отримати ліцензію. Право на отримання сертифікату мають фізичні особи, які здобули вищу освіту, певні знання з питань аудиту та досвід роботи не менше трьох років поспіль на посадах аудитора, ревізора, бухгалтера, юриста, фінансиста або економіста (термін чинності сертифікату та ліцензії не перевищує п'ять років);

2) аудиторською фірмою: це організація, яка має ліцензію на право здійснення аудиторської діяльності на території України і займається наданням аудиторських послуг. Аудиторські фірми створюються на основі будь-яких форм власності. При цьому слід звернути увагу на те, що аудиторській фірмі дозволяється здійснювати аудит лише за умови, якщо у ній працює хоча б один аудитор (керівником такої фірми може бути лише аудитор);

3) аудиторською спілкою: аудитори України мають право об'єднатися в громадську організацію за професійними ознаками — Спілку аудиторів України.

Аудит проводиться за ініціативою суб'єктів господарювання (*ініціативний аудит*), а також у випадках, передбачених чинним законодавством (*обов'язковий аудит*).

Підставою проведення аудиту є укладання договору між аудитором (аудиторською фірмою) та замовником. Виконання аудитором (аудиторською фірмою) договору визначається актом прийому — здавання аудиторського висновку.

Аудиторський висновок — це офіційний документ, засвідчений підписом і печаткою аудитора (аудиторської фірми), який складається у встановленому порядку за наслідками проведення аудиту і містить висновок щодо достовірності звітності, повноти і відповідності чинному законодавству та встановленим нормативам бухгалтерського обліку фінансово-господарської діяльності.

Обов'язкове проведення аудиту передбачене:

а) для підтвердження достовірності та повноти річного балансу і звітності комерційних банків, кооперативів, товариств та інших суб'єктів господарювання незалежно від форм власності та виду діяльності, звітність яких офіційно оприлюднюється, за винятком установ і організацій, що повністю утримуються за рахунок державного бюджету і не займаються підприємницькою діяльністю (обов'язкова аудиторська перевірка річного балансу).

су і звітності господарюючих суб'єктів із річним господарським обігом менше двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів проводиться один раз на три роки);

б) для перевірки фінансового стану засновників комерційних банків, підприємств з іноземними інвестиціями акціонерних товариств, холдінгових компаній, інвестиційних фондів, довірчих товариств та інших фінансових посередників;

в) для емітентів цінних паперів;

г) для державних підприємств при здаванні в оренду цілісних майнових комплексів, приватизації, корпоратизації та інших змінах форм власності;

д) при порушенні питання про визнання неплатоспроможним або банкрутом.

Проведення аудиту є обов'язковим також в інших випадках, передбачених законами України.

Усі господарюючі суб'єкти, для яких законодавством встановлене обов'язкове проведення аудиту, зобов'язані до першого грудня поточного року повідомити відповідним податковим інспекціям про укладення договору на аудиторську перевірку.

У разі виявлення недоліків чи порушень аудитор не наділені правом застосовувати санкції щодо керівництва господарюючого суб'єкта. Як вже зазначалося, результатом їх перевірки є аудиторський висновок, який містить думку аудитора щодо достовірності фінансової бухгалтерської звітності. Максимум, що може зробити аудитор при виявленні суттєвих недоліків чи порушень, — це надати негативний аудиторський висновок.

При аудиті перевірка проводиться з відома суб'єкта, що перевіряється і повністю незалежна від державних керуючих структур. Аудиторське обслуговування гарантує конфіденційність та зберігання аудиторської таємниці.

Аудиторські перевірки не виключають здійснення державними податковими органами контролю за дотриманням податкового законодавства і виконання контрольних функцій іншими суб'єктами, уповноваженими на це законами України.

Органом контролю за діяльністю аудиторських фірм і окремих аудиторів в Україні є Аудиторська палата України, яка здійснює сертифікацію та ліцензування суб'єктів, що мають намір займатися аудиторською діяльністю; затверджує програми підготовки аудиторів, норми та стандарти аудиту; реєструє аудиторські фірми та аудиторів, які одноособово надають аудиторські послуги.

Контрольні запитання

1. Поняття фінансів та їх функції.
2. Фінансова діяльність держави: поняття та методи здійснення.
3. Поняття фінансової системи держави, її інститути.
4. Предмет та система фінансового права.
5. Методи фінансово-правового регулювання.
6. Зміст Загальної частини фінансового права.
7. Зміст Особливої частини фінансового права.
8. Поняття, структура і види фінансово-правових норм.
9. Зміст і особливості фінансових правовідносин.
10. Суб'єкти фінансового права і фінансових правовідносин.
11. Поняття фінансового контролю.
12. Види фінансового контролю.
13. Методи фінансового контролю.
14. Класифікація перевірок та ревізій.
15. Органи фінансового контролю.
16. Незалежний фінансовий контроль.
17. Підстави проведення обов'язкового аудиту.
18. Порядок оформлення результатів аудиторської перевірки.
19. Компетенція Аудиторської палати України.
20. Різниця між державним та незалежним фінансовим контролюями.

МОДУЛЬ 2. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

Тема 4. Поняття бюджету. Бюджетна система України

Мета вивчення: зрозуміти сутність бюджету та його роль у функціонуванні держави та органів місцевого самоврядування; засвоїти складові елементи бюджетної системи України; з'ясувати особливості міжбюджетних відносин; визначити предмет та метод бюджетного права, особливості бюджетно-правових відносин.

4.1. Поняття бюджету та бюджетної системи України

Для виконання завдань і функцій, визначених Конституцією України, державі необхідні матеріальні ресурси, які в умовах товарно-грошових відносин, ринкової економіки мають грошове вираження. Грошові кошти потрібні усім без винятку державам, і вони їх одержують із централізованих фондів — бюджетів, що є в їх розпорядженні.

Бюджет як централізований фонд, з якого протягом певного періоду можна фінансувати потреби, пов'язані з повсякденною діяльністю, необхідний як державі, так і всім органам місцевого самоврядування, що здійснюють владні повноваження на відповідній території.

Слід звернути увагу на те, що слово «бюджет» має декілька значень¹.

Бюджет як економічна категорія — це сукупність суспільних (економічних) відносин у формуванні, розподілі та використанні централізованого фонду коштів на рівні держави й органів місцевого самоврядування, необхідних державі та місцевому самоврядуванню для виконання ними завдань і функцій.

Бюджет як правова категорія — це основний фінансовий план формування, розподілу та використання централізованого грошового фонду відповідної території, що затверджується відповідним представницьким органом державної або місцевої влади.

Бюджет як політична категорія — дозвіл парламенту уряду на формування та використання державних коштів.

Бюджетний період для всіх бюджетів, що складають бюджетну систему, становить один календарний рік. Законодавство кожної держави встановлює не тільки тривалість бюджетного періоду, але і термін, до якого закон про бюджет необхідний прийняти. Так, ст. 44 БК України закріплює, що

¹ Див.: Финансовое право. Учебник / Под ред. Н. И. Химичевой. — М.: БЕК, 1995. — С. 108–110; Рыжкова Е. А. Бюджетное право и процесс // Сб. научных трудов МГИМО. — М.: 2001. — Вып. 2. — С. 42; Финансовое право: Учеб. пособ. / Под ред. Е. Ю. Грачевой и Г. П. Толстопятенко. — М.: Проспект, 2003. — С. 63.

закон про Державний бюджет України приймається до 1 грудня року, що передусє плановому¹.

Стаття 96 Конституції України передбачає можливість прийняття бюджету на інший період, ніж передбачено Бюджетним кодексом України². Так, ст. 3 БК України встановлює обставини, за яких бюджетний період може бути іншим, ніж з 1 січня до 31 грудня, а саме:

- введення воєнного стану;
- оголошення надзвичайного стану в Україні або в окремих її місцевостях;
- оголошення окремих місцевостей зонами надзвичайної екологічної ситуації, необхідність усунення природних чи техногенних катастроф.

Таким чином, неприйняття Верховною Радою України закону про Державний бюджет України до 1 січня не є підставою для встановлення іншого бюджетного періоду.

Бюджетна система України — це побудована на економічних відносинах, державному устрої та врегульована правовими нормами сукупність видів бюджетів. Структура бюджетної системи України визначається ст. 5 Бюджетного кодексу України. В основу її побудови покладений адміністративно-територіальний устрій держави.

Таким чином, бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів. *Місцевими бюджетами* визнаються бюджети АРК, обласні, районні бюджети, бюджети районів у містах та бюджети місцевого самоврядування (бюджети територіальних громад, сіл, селищ, міст та їх об'єднань).

Правом на бюджет наділяється орган, який очолює певну територію — держава, область, район. Цей орган затверджує відповідний бюджет, надаючи основному фінансовому плану правову форму закону або рішення місцевого органу самоврядування.

Для прогнозування, аналізу економічного та соціального розвитку держави, адміністративно-територіальних утворень, розрахунків соціальних та фінансових нормативів, аналізу ефективності бюджетних витрат та обґрунтування виділення допомоги бюджетам в Україні на державному, обласному, районному та міському (з районним поділом) рівнях складається *зведений (консолідований) бюджет* (ст. 6 БК України).

Стаття 13 БК України передбачає поділ Державного бюджету на *загальний та спеціальний фонди*.

Загальний фонд бюджету містить

- усі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду;

¹ Див.: Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 37–38. — Ст. 189.

² Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

- усі видатки бюджету за рахунок надходжень до загального фонду бюджету;

- фінансування загального фонду бюджету.

Таким чином, загальний фонд бюджету забезпечує фінансування основних функцій та завдань держави, територіальних громад, систематизованих певним чином.

Спеціальний фонд бюджету містить:

- бюджетні призначення на видатки за рахунок конкретно визначених джерел надходжень;

- гранти, дарунки (у вартісному підрахунку), одержані розпорядниками бюджетних коштів на конкретні цілі;

- різницю між доходами і видатками спеціального фонду.

Тобто, спеціальний фонд бюджету передбачає предметно-цільове використання бюджетних коштів за бюджетними призначеннями.

Слід зазначити, що розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди визначається законом про Державний бюджет України. Підставою для рішення відповідної ради про створення спеціального фонду у складі місцевого бюджету може бути лише закон про Державний бюджет України.

Виділення загального та спеціального фондів бюджету — це нове в бюджетному законодавстві України, тому що до прийняття БК України передбачалось існування позабюджетних фондів, акумуляція бюджетних коштів поза бюджетом та їх облік у комерційних банках. На сьогодні всі бюджетні кошти органів державної влади, органів влади АРК, органів місцевого самоврядування та інших бюджетних установ повинні розміщуватися лише на рахунках органів Державного казначейства України, тобто їх розміщення в банківських установах заборонено.

Забезпечити рівень потреб держави неможливо. Під час розподілу видатків, які можна покрити за рахунок бюджетних коштів, обирають, насамперед, першочергові, пріоритетні, що вносяться до фінансування. Проте передбачити все важко, особливо стихійні лиха (повені, аварії на виробництвах тощо). Саме тому держава заздалегідь передбачає виділення бюджетних коштів, необхідних для фінансування невідкладних видатків. Стаття 24 БК України передбачає створення резервного фонду бюджету.

Резервний фонд бюджету формується для здійснення непередбачених видатків, що не мають постійного характеру і не могли передбачатися під час складання проекту бюджету. Порядок використання коштів з цього фонду визначається Кабінетом Міністрів України.

У Державному бюджеті України резервний фонд утворюється обов'язково. Його розмір визначає Верховна Рада України під час затвердження закону про державний бюджет. Він не повинен перевищувати одного відсотка обсягів видатків загального фонду державного бюджету. Законодавство дозволяє створювати резервні фонди в такому самому розмірі до

видатків загальних фондів місцевих бюджетів і органам місцевого самоврядування відповідно до рішення їх місцевої ради¹.

Органи виконавчої влади всіх рівнів зобов'язані щомісяця звітувати перед відповідними радами, які затвердили бюджет із використання коштів резервного фонду. Контроль за використанням коштів резервного фонду здійснює Рахункова палата за дорученням комітетів Верховної Ради України².

Для формування складу доходів та видатків Державного та місцевих бюджетів використовується *бюджетна класифікація* (ст. 8 БК України)³, яка складається з чотирьох частин:

1) класифікація доходів бюджету — це групування доходів державного та місцевих бюджетів, побудоване на підставі нормативно-правових актів України, які закріплюють джерела бюджетних доходів.

Доходи бюджетів класифікуються за такими розділами (ст. 9 БК України):

- податкові надходження (прибуткові та майнові податки, мито та ін.);
- неподаткові надходження (доходи від власності та підприємницької діяльності; адміністративні збори та платежі; надходження від штрафів та фінансових санкцій та ін.);
- доходи від операцій з капіталом (надходження від продажу основного капіталу: коштів від реалізації безхозного майна, скарбів тощо; надходження від реалізації державних запасів товарів; надходження від продажу землі та нематеріальних активів);
- трансферти (в Україні вони закріплюються у двох формах: дотація вирівнювання — міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує; субвенція — міжбюджетний трансферт для використання з певною метою в порядку, визначеному тим органом, який прийняв рішення про її надання);

2) класифікація видатків бюджету — це групування видатків (бюджетних призначень) за такими ознаками (ст. 10 БК України):

- функціями, з виконанням яких пов'язані видатки;
- економічною характеристикою операцій, під час проведення яких здійснюються ці видатки (містить поточні та капітальні видатки);
- ознакою головного розпорядника бюджетних коштів;
- за бюджетними програмами;

¹ Див.: Научно-практический комментарий Бюджетного кодекса Украины / Под ред. проф. Кучерявенко Н. П. — Х.: Одиссей, 2005. — С. 85–87.

² Див.: Закон України «Про Рахункову палату» від 11.07.1996 р., № 315 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 43. — Ст. 212.

³ Див.: Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 37–38, Ст. 189; Приказ Министра финансов Украины «О бюджетной классификации и ее введении» от 27.12.2001 г., № 604 // Налоги и бухгалтерский учет. — 2001. — Спецвыпуск «Записки бухгалтера». — С. 23.

3) класифікація фінансування бюджету визначає джерела отримання фінансових ресурсів, необхідних для покриття бюджетного дефіциту, і напрямки витрачання фінансових ресурсів, що утворилися в результаті перевищення доходів бюджету над його видатками (платежі з погашення основної суми боргу) (ст. 11 БК України);

4) класифікація боргу систематизує інформацію про всі боргові зобов'язання держави, АРК та органів місцевого самоврядування перед юридичними особами, банківськими установами за внутрішніми та зовнішніми зобов'язаннями.

Отже, бюджетна класифікація є вичерпним, єдиним систематизованим угрупованням доходів, видатків (зокрема і кредитування за вирахуванням погашення) та фінансування бюджету за ознаками економічної сутності, функціональної діяльності, організаційного устрою та іншими ознаками відповідно до законодавства України та міжнародних стандартів.

Слід зазначити, що достатньо новим поняттям у фінансовому праві є поняття «міжбюджетні відносини», яке з'явилося вперше з прийняттям БК України. Так, відповідно до ст. 81 БК України, *міжбюджетні відносини* — це відносини між державою, АРК та місцевим самоврядуванням щодо забезпечення відповідних бюджетів фінансовими ресурсами, необхідними для виконання функцій, передбачених Конституцією та законами України. Метою регулювання цих відносин є вдосконалення системи відносин між ланками бюджетної системи.

У БК України закріплені перелік доходів кожної з ланок бюджетної системи України, порядок і умови їх зарахування до відповідних видів бюджетів, а також перелік видатків, які здійснюються із відповідного рівня бюджету. Так, до *закріплених доходів* належать ті, які постійно нормативними актами віднесені до дохідної частини бюджетів певного рівня на невизначений у часі строк у розмірі територіального надходження повністю або в чітко фіксованому розмірі¹. Податки й збори, які закріплені БК України на постійній основі за бюджетами місцевого самоврядування та які враховують під час визначення обсягів міжбюджетних трансфертів, становлять кошик доходів місцевого самоврядування.

До *регулюючих* належать доходи, передбачені Законом про Державний бюджет (рішенням про місцевий бюджет). Тобто, їх надходження щорічно визначаються та перерозподіляються між різними бюджетами.

Видатки бюджетів усіх ланок групують за предметною ознакою відповідно до Бюджетної класифікації України. Крім того, важливим є поділ видатків, що використовуються для здійснення повноважень за рахунок державного та місцевих бюджетів у ст. 82 БК України на три групи:

¹ Див.: Фінансове право України: Підручник / За ред.. М. П. Кучерявенка. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 121.

1) видатки на забезпечення конституційного ладу держави, державної цілісності та суверенітету, незалежного судочинства, а також інші, передбачені цим Кодексом видатки, які не можуть бути передані до виконання АРК та місцевому самоврядуванню;

2) видатки, які визначаються функціями держави та можуть бути передані до виконання АРК та місцевому самоврядуванню з метою забезпечення найбільш ефективного їх використання на основі принципу субсидіарності;

3) видатки на реалізацію прав та обов'язків АРК та місцевого самоврядування, які мають місцевий характер та визначені законами України.

Видатки місцевих бюджетів, відповідно до ст. 87-91 БК України, розподіляються на такі групи:

1) видатки, що враховують чи не враховують під час визначення обсягу міжбюджетних трансфертів;

2) видатки, пов'язані з виконанням власних повноважень місцевого самоврядування;

3) видатки, пов'язані з виконанням делегованих законом повноважень органів виконавчої влади.

З метою перерозподілу коштів між ланками бюджетної системи застосовують певні методи бюджетного регулювання. Під *бюджетним регулюванням* розуміють надання коштів із загальнодержавних джерел, які закріплені за бюджетами вищого рівня, бюджетам нижчих рівнів із метою збалансування їх на рівні, потрібному для здійснення відповідних повноважень, виконання планів економічного й соціального розвитку на певній території¹. У процесі бюджетного регулювання застосовують такі методи: процентні відрахування від територіальних надходжень загальнодержавних податків і зборів за нормативами, які щорічно встановлює рада вищого рівня, та трансферти (дотації, субвенції, субсидії). Їхній перелік та розміри визначають щорічно окремо в Законі про Державний бюджет України та рішеннях про місцевий бюджет на поточний рік.

4.2. Бюджетне право

Бюджетне право як підгалузь фінансового права — це сукупність фінансово-правових норм, що регулюють суспільні (фінансові) відносини, які виникають у зв'язку з формуванням, розподілом і використанням державного і місцевого бюджетів на території України.

Предмет бюджетного права — суспільні відносини, які виникають з приводу формування, розподілу та використання бюджетних фондів².

¹ Див.: Фінансове право України: Підручник / За ред. М. П. Кучерявенка. — К.: Юрінком Інтер, 2007. — С. 126.

² Див.: Финансовое право: Учебник/Под ред. Н. И. Химичевой. — М.: БЕК, 1995. — С. 114.

В юридичній літературі норми бюджетного права поділяються на матеріальні та процесуальні.

Матеріальні норми закріплюють структуру бюджетної системи України, перелік доходів та витрат, порядок їх розподілу між бюджетами, а також повноваження суб'єктів бюджетних правовідносин.

Процесуальні норми встановлюють порядок проходження бюджету — складання та розгляд проекту бюджету, затвердження та виконання бюджету, а також складання, розгляд та затвердження звіту про виконання бюджету.

Особливості бюджетних правовідносин:

- 1) це вид фінансових правовідносин;
- 2) виникають із фінансової діяльності та мають грошовий характер;
- 3) одна зі сторін наділяється владними повноваженнями щодо іншої;
- 4) виникнення, зміна та припинення завжди пов'язані з нормативно-правовими актами;

5) мають періодичний характер (з початком нового бюджетного періоду та дією нового закону про Державний бюджет або рішенням про місцевий бюджет виникають нові бюджетні правовідносини);

6) у бюджетних правовідносинах бере участь більш вузьке коло суб'єктів, ніж в інших видах фінансових правовідносин (суб'єктами бюджетного права є юридичні особи, які беруть участь у розподілі доходів та видатків між різними видами бюджетів або одержують із державного чи місцевих бюджетів грошові кошти у різних формах (фінансування, дотації, субвенції тощо), або беруть участь у бюджетному процесі). Таким чином, не є суб'єктами бюджетних правовідносин юридичні особи недержавної чи немуніципальної форм власності. Їх взаємовідносини з бюджетом опосередковуються через податкові або кредитні відносини. Не можуть бути суб'єктами бюджетних правовідносин і окремі громадяни. Їх взаємовідносини з бюджетом також опосередковуються через податкові, трудові та інші види правовідносин.

Суб'єкти бюджетного права здатні мати суб'єктивні права та виконувати встановлені законодавством обов'язки. Бюджетні права України та органів місцевого самоврядування можна класифікувати.

Бюджетні права України:

- у галузі консолідованого бюджету України;
- у галузі Державного бюджету України;
- у галузі місцевих бюджетів.

Бюджетні права органів місцевого самоврядування:

- у галузі Державного бюджету України;
- у галузі зведеного бюджету (обласного, міського, районного);
- у галузі бюджетів нижчого рівня органів місцевого самоврядування.

Бюджетні права України та органів місцевого самоврядування — це сукупність повноважень (прав та обов'язків), які належать їм в особі органів державної влади та місцевого самоврядування, встановлених законодавством для формування, затвердження та виконання відповідного бюджету та регулювання бюджетних відносин на відповідній території.

Повноваження України як суверенної держави у галузі бюджету досить широкі. У БК України вони конкретизуються через повноваження органів державної влади, які виступають від імені держави. Відповідно до Конституції України та БК, до повноважень України у галузі бюджету належать:

- визначення основних напрямків бюджетної політики (ст. 33 БК України); встановлення загальних принципів організації та функціонування бюджетної системи України (ст. 92 Конституції України та статті 5–7 БК України); визначення видів видатків, які вносяться до Державного бюджету та місцевих бюджетів;

- визначення дохідних джерел, які надходять на формування державного та місцевих бюджетів, передусім, шляхом оподаткування (відповідно до ст. 92 Конституції України податки та збори встановлюються лише законами);

- розподіл дохідних джерел між Державним та місцевими бюджетами (ст. 29, 64–68 БК України);

- розмежування видатків між бюджетами, які враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів (статті 88–90 БК України);

- затвердження єдиної бюджетної класифікації (статті 8–12 БК України);

- встановлення основ бюджетних повноважень органів місцевого самоврядування (статті 142, 143 Конституції України, Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»);

- здійснення методичного управління бюджетною діяльністю та контроль за дотриманням бюджетного законодавства.

Ці повноваження належать Україні як державі, на території якої здійснюється єдина бюджетно-фінансова політика.

Бюджетні повноваження органів місцевого самоврядування складаються із встановлення порядку прийняття та виконання місцевих бюджетів (складання та розгляд проектів бюджетів, їх затвердження рішеннями про місцеві бюджети, їх виконання, здійснення контролю за їх виконанням та затвердження звітів про виконання).

Відповідно до ст. 75 БК України, особливості складання розрахунків до проектів бюджетів на наступний період Раді міністрів АРК, місцевим державним адміністраціям та виконавчим органам відповідних рад доводить Міністерство фінансів України. Оскільки в Україні існує єдина бюджетна система та бюджетні відносини, що регулюються єдиним бюджетним законодавством (ст. 4 БК України), органи місцевого самоврядування мають право самостійно вирішувати питання місцевого значення щодо власного бюджету та бюджету нижчого рівня, але в межах їх компетенції. Відповідно до Закону України від 21 травня 1997 року, № 280 «Про місцеве самоврядування в Україні», місцеві бюджети є самостійними та не вносяться до Державного бюджету України¹. Місцеве самоврядування в Україні забезпечує самостійне вирішення населенням питань місцевого значення, володіння, використання та розпорядження комунальною власністю.

¹ Див.: Відомості Верховної Ради України . — 1997. — № 24. — Ст. 170.

Тема 5. Бюджетний процес

Мета вивчення: засвоїти стадії бюджетного процесу, їх зміст; охарактеризувати учасників бюджетного процесу.

5.1. Поняття та зміст бюджетного процесу його учасники

За допомогою саме процесуальних норм бюджетного права держава ретельно регламентує порядок отримання доходів, їх розподіл між різними бюджетами та використання. Такі норми відзначаються тимчасовим характером. Кожен бюджет проходить свій цикл: складання прогнозних показників, основних напрямків бюджетної політики на запланований рік, на їх підставі — проекту бюджету та проекту закону про Державний бюджет, розгляд проекту Верховною Радою України в трьох читаннях, затвердження закону про бюджет. З початком планованого бюджетного періоду починається виконання бюджету та триває до 31 грудня, а вже після закінчення бюджетного року починається стадія складання, розгляду та затвердження звіту про виконання бюджету. Тільки після прийняття Верховною Радою України чи відповідною місцевою радою рішення щодо звіту про виконання бюджету, цикл за одним бюджетом вважається закінченим. Тобто, бюджетний цикл, на відміну від бюджетного періоду, який дорівнює календарному року, триває близько трьох років.

Стаття 2 БК України визначає поняття *бюджетного процесу* як регламентовану правовими нормами діяльність державних органів та органів місцевого самоврядування щодо формування бюджету, його виконання, а також складання, розгляду та затвердження звіту щодо його виконання. Відповідно до ст. 19 БК України весь бюджетний процес поділяється на відповідні етапи діяльності — стадії, а саме:

1. *Складання проектів бюджетів.* Право складання проекту бюджетів належить лише органам виконавчої влади. Кабінет Міністрів розробляє проект закону про Державний бюджет України. Відповідальним за підготовку проекту є міністр фінансів України, який на підставі основних макропоказників економічного та соціального розвитку України на наступний бюджетний період та аналізу виконання бюджету в поточному бюджетному періоді визначає загальний рівень доходів та видатків бюджету, прогнозує обсяги фінансування бюджету з метою надання пропозицій до проекту Державного бюджету України.

На основі аналізу й оцінки таких показників Кабінет Міністрів України подає до Верховної Ради України *проект Основних напрямків бюджетної політики* на наступний бюджетний період не пізніше, ніж за три дні до початку парламентських слухань з питань бюджетної політики.

Національний банк України до 1 квітня готує та подає до Верховної Ради України й Кабінету Міністрів України проект основних засад грошово-кредитної політики й проект свого кошторису на наступний рік.

За результатами парламентських слухань Верховна Рада України приймає постанову про схвалення або взяття до відома Основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Відповідно до Основних напрямків бюджетної політики, Кабінет Міністрів України організує розроблення проекту Державного бюджету. З метою підготовки пропозицій до проекту Державного бюджету Міністерство фінансів України розробляє та доводить до головних розпорядників бюджетних коштів інструкції щодо підготовки бюджетних запитів. Після цього Міністерство фінансів України аналізує отримані від головних розпорядників запити й пропозиції щодо обсягу видатків, визначає їх відповідність Основним напрямкам бюджетної політики та готує проект закону про Державний бюджет України, який подає на розгляд до Кабінету Міністрів України.

Кабінет Міністрів України приймає постанову щодо схвалення проекту закону про Державний бюджет та подає його до Верховної Ради України не пізніше 15 вересня року, що передує плановому.

Організація підготовки *місцевих бюджетів* належить до відання Ради Міністрів АРК і органів виконавчої влади відповідних рад. Міністерство фінансів України доводить до місцевих органів влади розрахунки прогнозованих обсягів міжбюджетних трансфертів, методика їхнього визначення та інші показники, необхідні для підготовки проектів місцевих бюджетів.

Виконавчі органи АРК, місцеві державні адміністрації та інші місцеві органи виконавчої влади на підставі доведеної інформації розробляють прогнозовані показники економічного й соціального розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, які є основою для складання проектів місцевих бюджетів. Проект рішення про місцевий бюджет перед його розглядом на сесії відповідної ради схвалює Рада Міністрів АРК, місцева державна адміністрація чи виконавчий орган відповідної ради.

2. *Розгляд та прийняття закону про державний бюджет України, рішень про місцеві бюджети.* Не пізніше, ніж через п'ять днів після подання КМУ проекту закону про Державний бюджет до Верховної Ради, міністр фінансів України представляє його на пленарному засіданні Верховної Ради України. Комітет Верховної Ради з питань бюджету аналізує його щодо відповідності нормам БК України, Основного напрямку бюджетної політики на наступний бюджетний період, а також пропозиціям Верховної Ради до Основних напрямків. У разі невідповідності проекту закону про Державний бюджет зазначеним нормам Верховна Рада України може прийняти мотивоване рішення щодо його відхилення. В цьому випадку КМУ протягом тижня має доопрацювати його та подати на повторний розгляд до Верховної Ради України з обґрунтуванням внесених змін.

Після прийняття до розгляду поданого проекту не пізніше 1 жовтня проект закону про Державний бюджет розглядається народними депутатами, комітетами, фракціями, групами Верховної Ради України, які формулюють свої пропозиції та подають їх до Комітету Верховної Ради з питань бюджету та призначають своїх представників для роботи в Комітеті.

Надані пропозиції мають бути розглянуті Комітетом Верховної Ради України з питань бюджету не пізніше 15 жовтня. Результатом такого розгляду є Висновки і пропозиції щодо проекту закону й таблиці пропозицій суб'єктів законодавчої ініціативи, які пропонують підтримати або відхилити.

Перше читання проекту закону про Державний бюджет має відбутися до 20 жовтня (25 жовтня, якщо проект був відправлений на доопрацювання в КМУ). Його починають із доповіді Голови Комітету Верховної Ради України з питань бюджету про Висновки й пропозиції до проекту закону про Державний бюджет, після чого відбувається голосування. Затвердження рішення Верховною Радою України щодо Висновків вважають прийняття проекту закону про Державний бюджет у першому читанні, а схвалені Висновки набувають статусу *Бюджетних Висновків Верховної Ради України* та мають бути враховані КМУ під час підготовки проекту до другого читання.

Друге читання (3 (8) листопада) розпочинається із доповіді міністра фінансів України щодо доопрацьованого проекту. Під час другого читання затверджуються загальний обсяг дефіциту (профіциту), доходів і видатків Державного бюджету з подальшим постатейним голосуванням, обсяг міжбюджетних трансфертів. Інші статті проекту, які не були прийняті в другому читанні, переносять на розгляд у третьому читанні.

Третє читання повинне відбутися не пізніше 25 листопада року, що передє плановому. На цьому засіданні проводять голосування щодо статей, не прийнятих у попередньому читанні, та щодо проекту загалом. Закон про Державний бюджет має бути прийнятий Верховною Радою України до грудня року, що передє плановому.

Після офіційного опублікування Закону про Державний бюджет України не пізніше ніж у двотижневий термін рішенням Верховної Ради АРК затверджується бюджет АРК, рішеннями відповідних рад — бюджети обласні, районні, міські (м. Києва та Севастополя), міст республіканського та обласного значення. Далі, також не пізніше ніж у двотижневий термін, затверджуються бюджети міст районного значення, районів у містах, селищні та сільські.

3. *Виконання бюджету, в тому числі за необхідності внесення змін до закону про Державний бюджет України, рішення про місцеві бюджети.* Відповідно до ст. 115 Конституції України і ст. 47 БК України КМУ забезпечує виконання Державного бюджету. Міністерство фінансів України здійснює загальну організацію й управління процесом виконання Державного бюджету, координує діяльність учасників бюджетного процесу з питань виконання бюджету.

Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад або міські, селищні чи сільські голови (в разі, якщо відповідні виконавчі органи не створені) забезпечують виконання відповідних місцевих бюджетів.

Державний і місцевий бюджети виконують за відповідними розписами. *Бюджетний розпис* — це документ, у якому встановлений розподіл доходів і фінансування бюджету, бюджетних асигнувань головним розпорядникам бюджетних коштів за певними періодами року відповідно до бюджетної класифікації. Державний бюджет України виконують за розписом, який затверджує міністр фінансів України відповідно до бюджетних призначень у місячний термін після набрання чинності закону про Державний бюджет. До затвердження розпису міністром фінансів України затверджується тимчасовий розпис на відповідний період.

Розписи місцевих бюджетів складають фінансові управління на місцях і затверджують відповідні керівники місцевого фінансового органу.

Бюджетні розписи складають відповідно до загального й спеціального фондів бюджету, в розрізі головних розпорядників коштів. Своєю чергою, бюджетні розписи поділяють на річні, квартальні та місячні. Затверджені розписи передають Державному казначейству та Комітету Верховної Ради України з питань бюджету. Державне казначейство протягом трьох робочих днів після затвердження розпису доводить головним розпорядникам витяг із розпису, що є підставою для підготовки та затвердження кошторисів, планів асигнувань і планів використання бюджетних коштів.

В Україні застосовується *казначейська форма обслуговування бюджетів*, яка передбачає здійснення органами Державного казначейства України:

- операцій з коштами всіх бюджетів;
- розрахунково-касового обслуговування розпорядників бюджетних коштів;
- контролю бюджетних повноважень під час зарахування надходжень, прийняття зобов'язань, проведення платежів;
- бухгалтерського обліку й складання звітності про виконання бюджетів.

Таким чином, казначейська система виконання бюджету означає зведення всіх коштів бюджетів усіх рівнів на єдиному рахунку, який відкривають на ім'я органів Державного казначейства в установах уповноважених банків.

4. *Підготовка та розгляд звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього.* Згідно зі ст. 58 БК України, зведення, складання та надання звітності про виконання Державного бюджету здійснює Державне казначейство України. Розпорядники бюджетних коштів, відповідно до Єдиної методики звітності, складають і подають детальні звіти, що містять бухгалтерські баланси, дані про виконання кошторисів, результати діяльності та іншу інформацію за формами, встановленими законодавством. Розрізняють щомісячні, щоквартальні та щорічний звіти.

Річний звіт, який КМУ подає до Верховної Ради України не пізніше 1 травня року, наступного за звітним, містить такі частини:

- 1) звіт про фінансовий стан Державного бюджету;
- 2) звіт про виконання Державного бюджету;
- 3) звіт про рух коштів;
- 4) інформацію про виконання захищених статей видатків Державного бюджету;
- 5) звіт про бюджетну заборгованість;
- 6) звіт про використання коштів резервного фонду;
- 7) інформацію про стан державного боргу;
- 8) звіт про кредити й операції, що стосуються державних гарантійних зобов'язань;
- 9) зведені показники звітів про виконання бюджетів;
- 10) інформацію про виконання місцевих бюджетів;
- 11) іншу інформацію, визнану КМУ потрібною для пояснення звіту.

Рахункова палата розглядає Річний звіт й готує висновки щодо використання коштів Державного бюджету. Після цього Верховна Рада України розглядає звіт і приймає рішення за результатами обговорення.

На всіх стадіях бюджетного процесу здійснюється фінансовий контроль, аудит та оцінка ефективності використання бюджетних коштів.

Законодавство чітко закріплює строки та порядок проходження кожної зі стадій бюджетного процесу. Дотримання строків формування та виконання бюджетів є необхідним для безперервного функціонування держави та органів місцевого самоврядування.

5.2. Учасники бюджетного процесу

До учасників бюджетного процесу належать:

1. Верховна Рада України, яка затверджує Основні напрямки бюджетної політики, на основі чого складається проект бюджету, розглядає проект бюджету та проект закону про державний бюджет, затверджує його. На стадії виконання бюджету контролює та вносить зміни, доповнення до Закону про Державний бюджет. На заключній стадії розглядає звіт щодо виконання державного бюджету та, в разі згоди, затверджує його. Верховній Раді України протягом всіх стадій бюджетного процесу допомагають всі її комітети, насамперед профільні, — Комітет з питань бюджету та Комітет з питань фінансової та банківської діяльності¹.

2. Рахункова палата, до основних функцій якої належать:

¹Див.: Закон України «Про комітети Верховної Ради України» від 04.04.1995 р., № 116 // Відом. Верхов. Ради України. — 1995. — № 19. — Ст. 134.

- контроль за виконанням законів України та постанов з фінансових питань, що були прийняті ВРУ, за фінансуванням загальнодержавних програм, виконанням державного бюджету України;

- контроль за своєчасним та повним надходженням доходів до державного бюджету, за кварталним розподілом доходів і видатків відповідно до показників, а також за видатками щодо обслуговування внутрішнього та зовнішнього боргу України;

- перевірка в межах компетенції кошторисів видатків, які пов'язані з діяльністю ВРУ, апарата ПУ та КМУ;

- контроль за витрачанням коштів державними бюджетними установами та організаціями, які здійснюють свою діяльність за межами України¹;

- контроль за використанням коштів державного бюджету та місцевих бюджетів в частині фінансування повноважень місцевих державних адміністрацій та делегованих місцевому самоврядуванню повноважень органів виконавчої влади щодо доходів та видатків (ст. 98 Конституції України, Висновки Конституційного Суду України від 21 грудня 2000 р., № 4-в/2000)².

3. Президент України як голова держави відповідно до статей 96, 106 Конституції України, визначає основні напрямки внутрішньої та зовнішньої політики, на яких ґрунтується бюджетна політика загалом.

До суб'єктів бюджетного процесу належать:

1. Органи виконавчої влади (органи місцевого самоврядування, фінансові органи та органи фінансового контролю, органи, які сприяють збору доходів та всіх обов'язкових платежів — органи державної податкової служби, митної служби та ін.).

2. Державні позабюджетні фонди (створюються компетентними органами та використовуються тільки за цільовим призначенням, наприклад, Пенсійний фонд України, Фонди соціального страхування та ін.).

3. Розпорядники бюджетних коштів (бюджетні установи в особі їх керівників, уповноважені на отримання бюджетних асигнувань, взяття бюджетних зобов'язань та здійснення видатків з бюджету).

4. Бюджетні установи, державні та муніципальні установи, інші одержувачі бюджетних коштів.

5. Банківські установи.

6. Органи державного фінансового контролю.

Слід зауважити, що основним принципом діяльності суб'єктів бюджетних правовідносин є забезпечення дотримання публічного фінансового інтересу та соціальна спрямованість бюджетних повноважень.

¹Див.: Закон України «Про Рахункову палату» від 11.07.1996 р., № 315 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 43. — Ст. 212

²Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141; Офіційний вісник України. — 2000. — № 52. — Ст. 2276.

Контрольні запитання

1. Розкрийте поняття бюджету та його значення для економіки.
2. Що є бюджетним правом як інститут фінансового права?
3. Дайте визначення предмету бюджетного права.
4. Що таке бюджетно-правові норми?
5. Розкрийте зміст та особливості бюджетних правовідносин.
6. Які структурні елементи має бюджетна система України?
7. Назвіть стадії бюджетного процесу.
8. Які методи міжбюджетного регулювання застосовуються в Україні?
9. У чому полягає зміст бюджетних прав?
10. Які бюджетні права мають Україна та місцеві органи самоврядування?

МОДУЛЬ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ

Тема 6. Правові основи оподаткування в Україні

Мета вивчення: ознайомитись із класифікацією державних і місцевих доходів та визначити місце податків у системі обов'язкових платежів; засвоїти основні засади побудови податкової системи України; усвідомити правовий механізм податків.

6.1. Поняття державних доходів

Для реалізації своїх завдань державі необхідні фінансові ресурси, за допомогою яких і відбувається їх фінансування. Джерелом формування грошових фондів держави є частина внутрішнього валового продукту, що переходить у власність держави у формі різних видів платежів. Ця частина коштів і становить державні доходи, правами щодо використання яких наділяються державні органи. Державні доходи, акумулюючи грошові надходження, формують певну систему фондів. Вони утворюються як за рахунок коштів держави, так і за рахунок коштів недержавних підприємств, установ, організацій, фізичних осіб. В основі утворення цих фондів є принцип єдності (законодавства, території, умов і т.ін.).

Місцеві (муніципальні) доходи — це частина внутрішнього валового продукту, у формі платежів і надходжень до місцевих бюджетів й використовується для розв'язання різних питань, що стоять перед органами місцевого самоврядування.

Відносини, що складаються під час формування та використання державних та місцевих доходів, виступають у правовій формі. Держава закріплює вичерпний перелік надходжень податкового характеру до бюджетів (Закон України «Про систему оподаткування», Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки та збори»), розподіл їх за різними видами бюджетів (БК України, Закон України «Про місцеве самоврядування»), їх форму, підстави й умови сплати, права й обов'язки платників і контролюючих органів.

При цьому важливо, щоб акцент не змістився винятково у фіскальну сторону процесу, а зберігся б і регулюючий, стимулюючий аспект під час формування державних грошових фондів. Тобто, формування цих фондів було б спрямоване не тільки на забезпечення фінансування реалізації державних функцій, але і на зацікавлення платників у розвитку виробництва, збільшення оборотів.

Державні та муніципальні доходи досить багатогранні, однак становлять єдину систему, яка не виключає, а, навпаки, припускає їх класифіка-

цію. В її основі можуть бути різні підстави. Безумовно найбільш розповсюдженим є поділ доходів на *централізовані* та *децентралізовані*. Крім цього, доходи можна класифікувати:

а) за формою надходження:

- податкові платежі;
- неподаткові платежі;

б) за методами мобілізації:

- обов'язкові;
- добровільні;

в) за формою власності (або джерелами утворення):

- від державного господарства;
- від юридичних осіб, заснованих на недержавній власності;
- від фізичних осіб і т.ін.

6.2. Податкова система України

Аналіз правового режиму доходів, які надходять державі або органам місцевого самоврядування свідчить про те, що більшість із них є обов'язковими платежами, які становлять основу податкової системи України. Вони містять різні форми (податки, збори, мито), які повністю закріплюються за одним видом бюджету або розподіляються між бюджетами різного рівня.

Усю систему платежів, що входять до податкової системи, можна поділити на податки і платежі податкового характеру. Якщо до першої групи належать саме податки (на прибуток, на землю і т.ін.), то друга група складається зі зборів і відповідних податкових платежів (мито, державне мито і т.ін.).

Податкова система — це сукупність податків, зборів та інших платежів, законодавчо закріплених у певній державі; принципів, форм і методів їх встановлення, зміни або скасування; дій, що забезпечують їх сплату; контроль та відповідальність за порушення податкового законодавства¹.

Важливо враховувати, що сформована податкова система загалом (як система податків) навряд чи зміниться принципово, тому що, переважно, вона відповідає світовій практиці. Однак специфічна ситуація спаду виробництва та посилення кризи неплатоспроможності на фоні розвитку механізмів ринкового саморегулювання вимагають внесення до податкової системи значних змін, поступового її пристосування до процесів, основу яких становить чіткий орієнтир, що визначає базу, — обсяг бюджетних витрат. Податкова система якраз і забезпечує основні надходження для покриття цих витрат.

¹ Див.: Основи податкового права: Учеб. посіб. / Под ред. Кучерявенко Н. П. — Х.: Лерас, 2003. — С. 40–42.

Незважаючи на тісний взаємозв'язок доходів держбюджету і податкових надходжень, необхідне їх чітке розмежування. Нерідко в спеціальній та популярній літературі як синоніми використовуються кілька термінів: «доходи держави», «доходи держбюджету» і «податкові надходження». Звичайно, ці поняття важко розглядати ізольовано, але саме з урахуванням їх відмінностей можна виявити зміст кожної категорії. Доходи держави відрізняє від доходів держбюджету відсутність прив'язки до будь-яких рамок, тоді як доходи держбюджету обмежені певним періодом (бюджетним) і чітко визначеними каналами надходжень (БК України). І тільки як один з каналів таких надходжень у дохідну частину державного бюджету законодавець передбачає надходження за нормативами, затвердженими Верховною Радою України. Але навіть ці надходження не складаються винятково з податків, тому що сюди також належить система зборів та платежів, які принципово відрізняються від податків і, власне кажучи, за механізмом нарахування.

Податки, збори, мито — все це обов'язкові платежі, яким можна дати загальне визначення. Це обов'язкові внески до бюджету відповідного рівня або до позабюджетного фонду, які вносяться платниками в порядку та на умовах, визначених законодавчими актами.

Податок встановлюється лише державою та базується на актах вищої юридичної сили. *Основними ознаками податку є те, що він:*

1) стягується на умовах безповоротності (повернення податку можливе тільки за його переплати або за умови закріплення законодавством відповідних пільг);

2) має односторонній характер встановлення. Оскільки податок стягується з метою покриття суспільних потреб, які, переважно, відокремлені від індивідуальних потреб конкретного платника податку, то він є індивідуально безповоротним. Сплата платником податку не породжує зустрічного зобов'язання держави вчиняти будь-які дії на користь конкретного платника;

3) на відміну від інших обов'язкових платежів, він може бути сплачений лише до бюджету, а не до іншого грошового централізованого або децентралізованого фонду;

4) категорія не тільки правова, але й економічна, оскільки це форма перерозподілу національного доходу. Під час сплати податкового платежу відбувається перехід частини коштів із власності окремих платників у власність усієї держави. Такого переходу права власності немає під час внесення до бюджету обов'язкових платежів державними підприємствами. Ці платежі будуть податками лише за формою, а не за змістом;

5) виступає як індивідуальна безоплатність і виражається в тому, що при його стягненні держава не бере на себе обов'язків з надання кожному окремому платникові певного еквівалента, що дорівнює його платежу¹.

¹ Див.: Кучерявенко Н. П. Налоговое право: Учебник. — Х.: Консум, 1997. — С. 113–115; Основы налогового права / Под ред. С. Г. Пепеляева. — М.: ИДФБК-ПРЕСС, 2000. — С. 22.

Багатогранна категорія «податок» дозволяє порушувати питання про виділення в рамках єдиного терміна двох значень, рівнів. Можна розділити податок на правову категорію і законодавчо закріплене (прикладне) поняття. При характеристиці податку як правової категорії, зазвичай, робиться акцент на переході власності до держави, на зміні форми власності.

Таким чином, *податок* — це форма примусового відчуження результатів діяльності суб'єктів, що реалізують свій податковий обов'язок, у державну чи комунальну власність, що вноситься до бюджету відповідного рівня (чи цільового фонду) на підставі закону (чи акта органа місцевого самоврядування) і виступає як обов'язковий, нецільовий, безумовний, безоплатний і безповоротний платіж.

Держава мусить мати бюджет зі стабільними джерелами надходжень, роль яких виконують, насамперед, податки. Сутність податків, мета та функції їх визначаються економічним і політичним устроєм суспільства, походженням та завданнями держави. Право держави стягувати податки та обов'язок населення платити їх впливають із необхідності функціонування держави та її установ в інтересах усього суспільства та окремих осіб.

6.3. Класифікація та функції податків

Функції податків, які визначають їх сутність, є похідними від функцій фінансів і виконують ті самі завдання, але дещо у вужчому значенні. Виходячи з цього, функції податків можна згрупувати в два блоки: основні та додаткові¹.

До групи *основних функцій* належать: сутнісна функція податку (фіскальна) і дві загальнофінансові (регулююча і контрольна). Саме на основі цих функцій будується податковий механізм, і, діючи спільно, вони складають цілісний комплекс.

Додаткові функції деталізують головні цілі, реалізовані через підсистему основних функцій. Крім того, якщо основні функції є обов'язковими для усіх видів податків, то додаткові мають відтінок факультативності й не обов'язково представлені у всіх податках.

Основні функції податку:

1. Найважливішою функцією податків є *фіскальна* (лат. *Fiscus* — державна скарбниця). Відповідно до цієї функції, податки виконують своє основне призначення — насичення дохідної частини бюджету, доходів держави для задоволення потреб суспільства. У період становлення буржуазної держави ця спрямованість податків вважалася єдиною. Однак наприкінці XIX ст. нова концепція податків розглядає останні як соціальний регулятор,

¹ Див.: Кучерявенко Н. П. Курс налогового права. В 6 т. Т. III: Учение о налоге. — Х.: Легас; Право, 2005. — С. 104–108.

зряддя реформ і до кінця 30-х років ХХ ст. податки розглядаються вже як засіб регулювання економіки, забезпечення стабільного економічного зростання.

2. *Регулююча* функція є своєрідним доповненням до попередньої і торкається як регулювання виробництва, так і регулювання споживання (наприклад, непрямі податки). При цьому регулюючий механізм існує об'єктивно, і вплив на платників здійснюється незалежно від волі держави. Дуже часто під регулюючою функцією розуміють лише надання пільг окремим галузям чи виробникам. Однак податкове регулювання — більш складний механізм, що враховує не тільки податковий тиск, але і перспективи того чи іншого виду діяльності, рівні прибутковості і т.ін.

3. *Контрольна* функція реалізується під час оподаткування при регламентації державою фінансово-господарської діяльності підприємств і організацій, одержанні доходів громадянами, використанні ними майна. За допомогою цієї функції оцінюється раціональність, збалансованість податкової системи, кожного важеля окремо, перевіряється, наскільки податки відповідають реалізації мети у сформованих умовах.

Додаткові функції податку утворюють підсистему, що охоплює кілька видів функцій.

1. *Розподільна* функція є своєрідним відображенням фіскальної: наповнити скарбницю, щоб потім розподілити отримані кошти. Але на стадії розподілу ця функція дуже тісно переплітається з регулюючою, і в одній дії можуть виявлятися обидві функції. Наприклад, непрямі податки, регулюючи споживання, створюють основи для перерозподілу коштів одних платників на користь інших (акцизи на делікатесні види продуктів і т.ін.). Це говорить про існування первинного і вторинного розподілу (перерозподілу) за допомогою податків.

2. *Стимулююча* (дестимулююча) функція створює орієнтири для розвитку чи згортання виробництва, діяльності. Як і регулююча, вона може бути пов'язана з застосуванням механізму пільг, зміною об'єкта оподаткування, зменшенням оподаткованої бази. Іноді цю функцію розглядають як підвид регулюючої.

3. *Накопичувальна* функція є своєрідним узагальненням усіх попередніх функцій і, передусім, — з позицій реалізації цілей держави в податковій системі. Найбільш узагальнюючою функцією податків, з якою пов'язані їх виникнення і розвиток, є фіскальна. Але це тільки на перший погляд. Вона має тимчасовий характер, виступає етапно, реалізуючи насичення бюджету на визначений період. Кінцева мета податків — не тільки сформувати бюджет, але і сформувати мету, інтереси в розподілі тих чи інших коштів платників, тобто створити умови для їх накопичення як юридичними, так і фізичними особами.

Уся сукупність обов'язкових платежів податкового характеру класифікується за декількома підставами.

1. Залежно від компетенції органа, що вводить у дію податковий платіж на відповідній території:

1) загальнодержавні — податки і збори, встановлювані ВР України, що вводяться в дію винятково Законами України і діють на всій території країни;

2) місцеві — податки і збори, перелік яких установлено ВР України, вводяться в дію місцевими органами самоврядування і діють на території окремих регіонів України.

2. Залежно від каналу надходження. Відповідно до бюджетної системи України податкові платежі надходять до бюджетів різних рівнів, на підставі чого податкові платежі можна поділити на закріплені та регульовані.

Закріплені податки безпосередньо і цілком надходять у конкретний бюджет чи позабюджетний фонд. Регулюючі (різнорівневі) податки надходять одночасно до бюджетів різних рівнів у пропорціях відповідно до бюджетного законодавства. Суми відрахувань за такими податками, зараховуються безпосередньо до Державного бюджету та бюджетів інших рівнів, визначаються під час затвердження кожного бюджету.

3. Залежно від платника:

1) податки з юридичних осіб (податок на прибуток);

2) податки з фізичних осіб (прибутковий податок, податок на промисел);

3) змішані — податки, що припускають як платника і юридичних, і фізичних осіб (податок із власників транспортних засобів, земельні податки і т.ін.). При цьому змішані податки поділяються на:

а) податки, що визначаються наявністю визначених матеріальних благ (транспортні засоби, ділянка землі);

б) податки, що визначаються діяльністю платників (податок на додану вартість, акцизний збір).

4. Залежно від форми обкладання:

1) прями (прибутково-майнові) — податки, що стягуються під час придбання й акумуляції матеріальних благ, визначаються розміром об'єкта обкладання, входять до ціни товару і сплачуються виробником чи власником. Прямі податки, своєю чергою, поділяються на:

а) особисті — податки, які сплачуються платником за рахунок і залежно від отриманого ним доходу (прибутку) і враховують платоспроможність платника;

б) реальні (англ. *real* — майно) — податки, які сплачуються з майна та в основі яких є не реальний, а передбачуваний середній дохід;

2) непрямі (на споживання) — податки, які стягуються під час витрат матеріальних благ, визначаються розміром споживання, вводяться у вигляді надбавки до ціни реалізації товару і сплачуються споживачем. При непрямому оподаткуванні формальним платником є продавець товару (робіт, послуг), який є посередником між державою і споживачем товару (робіт, послуг). Останній є платником реальним. Саме критерій збігу юридичного і

фактичного платника є одним з основних у розмежуванні податків на прями і непрямі. При прямому оподатковуванні — юридичний і фактичний платники збігаються, при непрямому — ні.

5. Залежно від способу стягування:

1) часткові (кількісні) — встановлюють розмір податку для кожного платника окремо, враховують майновий стан платника і його можливості сплати. Загальний розмір податку формується як сума платежів окремих платників;

2) розкладкові (репартиаційні) — податки, які нараховуються на цілу корпорацію платників, що самостійно здійснюють між собою остаточний розподіл податкового тягаря. Історично це перша форма стягування податків, що проходила кілька етапів: перший — встановлення загальної суми потреби держави в доходах; другий — розподіл цієї суми між територіальними одиницями; третій — розподіл її між платниками. На сьогодні застосовується на місцевому рівні. У Росії в 1885 р. був встановлений додатковий розкладковий збір, який стягувався із промислових і торгових підприємств. Загальна його сума законодавчо визначалася за губерніями, у губерніях — за повітами, де вже, згідно з прибутковістю, розподілялася між торговими і промисловими підприємствами.

6. Залежно від характеру використання:

1) загального призначення — податки, які використовуються на загальні цілі, без конкретизації витрат, на які вони витрачаються (фактично це і є податки);

2) цільові податки — податки, зараховані в позабюджетні цільові фонди і призначені для цільового використання.

7. Залежно від періодичності стягування:

1) разові — податки, що сплачуються один раз протягом визначеного часу (найчастіше — податкового періоду) при здійсненні визначених дій (податок із власників транспортних засобів; податок із майна, що переходить у порядку спадкування чи дарування). Переважно цей різновид податків має характер зборів;

2) систематичні (регулярні).

8. Залежно від обліку податкового платежу:

1) податки, що фінансуються споживачем (акциз, податок на додану вартість);

2) податки, що вносяться до собівартості (податок із власників транспортних засобів, земельний податок);

3) податки, що фінансуються за рахунок балансового прибутку, тобто прибутку до сплати податку (податок на майно, податок на рекламу);

4) податки, що фінансуються за рахунок чистого прибутку, тобто прибутку після сплати податку (збір за право торгівлі, за використання національної символіки)¹.

¹ Див.: Кучеров И. И. Налоговое право России: Курс лекций. — М.: ОрИнфоР, 2001. — С. 38–40; Налоговое право: Учеб. пособ. / Под ред. С. Г. Пепеляева. — М.: Госюриздат, 1999. — С. 41–50.

До окремої підсистеми належить група *загальнодержавних зборів*, які диференціюються на:

- збори економічного характеру (збір за використання радіочастотного ресурсу України; плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності; збір на розвиток виноградарства, садівництва і хмелярства; збір у вигляді цільової надбавки до діючого тарифу на електричну та теплову енергію та ін.

- збори соціального характеру (збір на загальнообов'язкове державне пенсійне страхування; збір на загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття та ін.);

- збори природоресурсного характеру (збір за спеціальне використання природних ресурсів; збір за спеціальне використання об'єктів тваринного світу; збір за спеціальне використання лісових ресурсів та ін.)¹.

Система елементів правового механізму податку складається з обов'язкових і факультативних елементів. Обов'язкові елементи складаються з двох груп.

1. Основні елементи — визначають фундаментальні, сутнісні характеристики податку, які формують основне уявлення про зміст податкового механізму. Відсутність будь-якого з основних елементів правового механізму податку не дозволяє однозначно визначити тип цього платежу і робить податковий механізм невизначеним.

До основних елементів правового механізму податку і збору належать

- а) платник податку чи збору;
- б) об'єкт оподаткування;
- в) ставка податку чи збору.

2. Додаткові елементи правового механізму податку деталізують специфіку конкретного платежу, створюють завершену і повну систему податкового механізму. Слід урахувати, що додаткові елементи такі ж обов'язкові, як і основні, і не мають факультативного характеру. Цілісний правовий механізм податку можливий тільки як сукупність основних і додаткових елементів, і відсутність хоча б одного з додаткових елементів не дозволяє законодавчо закріпити окремий податок чи збір (наприклад, неможливо представити податок, якщо незрозуміло, куди він надходить: до якого виду бюджету чи цільового фонду). До додаткових елементів правового механізму податку належать:

- а) податкові пільги;
- б) предмет, база, одиниця оподаткування;
- в) джерело сплати податку;
- г) методи, терміни і способи сплати податку;
- д) особливості податкового режиму;

¹ Див.: Основы налогового права: Учеб. пособ. / Под ред. Н. П. Кучерявенко. — Х.: Лерас, 2003. — С. 63.

- е) бюджет чи фонд надходження податку (збору);
- ж) особливості податкової звітності.

3. Факультативні елементи є обов'язковими для правового механізму податку і можуть бути закріплені в законодавчих актах, підкреслюючи своєрідність саме цього податкового механізму, але можуть і бути відсутніми. Наприклад, ведення спеціальних кадастрів за майновими податками; бандерольний спосіб сплати при акцизному зборі та ін.¹

6.4. Особливості податкового права як інституту фінансового права

Податкове є складним інститутом фінансового права, який регулює основи дохідної частини бюджету. Складний характер інституту податкового права означає визначену ієрархічну структуру. Ця структура містить самостійні базові інститути оподаткування (інститут оподаткування фізичних осіб; інститут місцевих податків і зборів; інститут податкової відповідальності та ін.).

Таким чином, податкове право:

1) виступає як інститут предметний, тобто присвячений суто визначеному предмету — різновиду відносин, що складаються з приводу встановлення, сплати та стягнення податків і зборів, їх зміни і скасування;

2) регулює суспільні відносини щодо встановлення, справляння і стягнення податкових платежів, їх зміни та скасування; розподіл і використання як бюджетних коштів, які перебувають за межами податкових відносин, так і питання щодо встановлення і стягнення неподаткових платежів та інших державних зборів;

3) встановлює обов'язок юридичних і фізичних осіб щодо сплати податків і зборів, а також регламентує процедуру обчислення та сплати податків і зборів, порядок здійснення податкового контролю та застосування заходів відповідальності за порушення податкового законодавства;

4) виступає як складний інститут, що містить сукупність своєрідних фінансово-правових норм. Ця специфіка передбачає аналіз відносин, які охоплюють рух коштів від платників до відповідних фондів (бюджетів) у формі податкових платежів².

Саме тому, якщо предмет фінансового права охоплює відносини, пов'язані з рухом державних коштів, то податкове право розрізняє тільки

¹Див.: Финансовое право: Учебник / Под ред. О. Н. Горбуновой. — М.: Юристъ, 2000. — С. 285; Кучерявенко М. П. Основи податкового права: Навч. посіб. — Х.: Легас, 2001. — С. 63; Кучеров И. И. Налоговое право России: Курс лекций. — М.: Учебконсульт. центр «ЮрИнфор», 2001. — С. 42–49.

²Див.: Кучерявенко Н. П. Курс налогового права. В 6 т. Т. III: Учение о налоге. — Х.: Легас; Право, 2005. — С. 26–28.

відносини щодо односпрямованого руху коштів знизу вгору — від платників до бюджетів у формі податків і зборів. Специфічним є і метод правового регулювання, що має яскраво виражений імперативний характер¹.

Джерелами податкового права є форми вираження правотворчої діяльності держави з приводу прийняття компетентними державними органами нормативних актів, що встановлюють норми податкового права.

Джерела податкового права розподіляються за декількома принципами:

I. На підставі владно-територіальної ознаки (зазвичай це стосується видів нормативних актів):

1. Загальнодержавні нормативні акти.
2. Республіканські (Автономна Республіка Крим).
3. Місцеві нормативні акти.

II. За характером правових норм:

1. Нормативні — акти, які містять правові норми загального характеру, прийняті компетентними органами у встановленому порядку.
2. Ненормативні — акти, що не містять правових норм загального характеру.

III. За особливостями правового регулювання та характером встановлення:

1. Звичай, який санкціонується компетентними органами у встановленому порядку. Найчастіше мова йде про звичай, на який посилаються в законі. Звичаєм, зазвичай, регулюються процесуальні сторони функціонування податкових актів, межа компетенції державних органів у сфері оподаткування.
2. Прецедент отримав широке поширення в правових системах англосаксонського типу, особливо за наявності пробілу в законодавстві. Специфіка в цьому випадку полягає в тому, що правозастосовчий орган фактично виступає як нормотворча структура.
3. Міжнародні договори (конвенції, угоди) важливого значення набувають у регулюванні подвійного оподаткування.
4. Правова доктрина характерна для мусульманських країн, де, перебуваючи одним з важливих джерел шаріату, заповнює прогалини законодавства відповідно до приписів мусульманської доктрини.
5. Нормативний правовий акт — найважливіше, а іноді — єдине, джерело податкового права. У деяких випадках інші джерела розглядаються як похідні від нормативного акту.

¹ Див.: Петрова Г. В. Налоговые правоотношения: теория и практика регулирования. — М.: Олита, 2003. — С. 71.

Тема 7. Правовий режим державного кредиту та державного боргу

Мета вивчення: засвоїти сутність, значення й функції державного кредиту; ознайомитись із класифікацією державного боргу та його видами.

7.1. Поняття державного кредиту

Державний кредит посідає важливе місце в процесі перерозподілу сукупного суспільного продукту. Незважаючи на детальне обговорення складу доходів і витрат на стадії підготовки проекту бюджету, досягти їх чіткої збалансованості, відповідності не вдається ні на етапі обговорення проекту бюджету, ні на стадії його виконання. На збалансування цих складових частин бюджету і спрямований механізм державного кредиту.

Дуже часто відносини кредиту зводяться до надання тимчасово вільних коштів на певних умовах (платності, терміновості, зворотності та ін.) позичальникам. Це не зовсім правильно. Кредитні відносини (незалежно від форми — державний кредит чи банківський) об'єктивно поєднують два взаємозалежних, зустрічних процеси. З одного боку, це залучення, акумуляція тимчасово вільних коштів, зосередження їх у кредиторів. З іншого боку, це надання вже зосереджених коштів позичальникам.

Державний кредит забезпечує акумуляцію тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб. Необхідно враховувати, що кошти юридичних і фізичних осіб акумулюються і через механізм обов'язкових, безумовних платежів (податків і зборів). У юридичній літературі докладно досліджена різниця між цими формами¹. Так, по-перше, державний кредит має добровільний і договірний характер, податки — обов'язковий, імперативний; по-друге, податки зменшують доходи платника, державний кредит не зменшує (навіть припускає його збільшення — за рахунок виплати відсотків); по-третє, отримані податкові платежі не породжують будь-яких обов'язків держави, одержання ж коштів від державного кредитування припускає повернення їх із виплатою відсотків; по-четверте, податкові надходження спрямовуються до бюджетів без деталізації мети, тоді як кошти, отримані за рахунок державного кредитування, — винятково на мінімізацію дефіциту бюджету.

Таким чином, *державний кредит* — це урегульовані нормами права відносини з акумуляції державою тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб на умовах платності, терміновості й зворотності з метою зменшення дефіциту бюджету.

Зміст державного кредиту розкривається в його *характерних рисах*:

а) має добровільний і договірний характер;

¹Див.: Финансовое право Российской Федерации: Учебник / Отв. ред. М. В. Карасева — М.: Юристъ, 2002. — С. 447–448.

- б) позичальником виступає держава, кредиторами — юридичні і фізичні особи;
- в) коштами забезпечення державних позик є все державне майно;
- г) має поворотний, платний, терміновий характер;
- д) кошти, виручені за рахунок державного кредиту, спрямовуються на мінімізацію бюджетного дефіциту;
- е) застосовується шляхом розміщення державних цінних паперів.

Дійсно, ці характерні риси державного кредиту дають можливість скласти про нього уявлення та визначити зміст, який ґрунтується на публічному характері регулювання цих відносин. Однак ряд принципів, його відзнак (платність, зворотність, терміновість та ін.) схожі з принципами банківського кредитування, хоча, безумовно, і наповнені іншим змістом. Показово, що М. Ф. Орлов у своїй праці 1832 р. «Теория государственного кредита» підкреслював, що «кредит публичный, или государственный, и кредит частный...кроме названия и цели имеют мало общего»¹. Саме тому і необхідно зупинитися на основних відмінностях між державним та банківським кредитами.

1. Потреба в банківському кредиті виникає, зазвичай, у зв'язку з нерівномірністю кругообігу вартості виробничих фондів, тоді як потреба в державному кредиті обумовлена нестачею фінансових ресурсів держави, бюджетним дефіцитом.

2. Банківський кредит пов'язаний із грошовим обігом, в умовах якого гроші реалізують функцію коштів платежу, при державному кредиті акцентується функція коштів обігу.

3. У відносинах банківського кредиту беруть участь банк (кредитор) і юридичні та фізичні особи (позичальники); у відносинах державного кредиту — юридичні й фізичні особи (кредитори) і держава (позичальник).

4. Наслідком відносин банківського кредиту є укладання договору банківської позики; результатом операцій державного кредиту — внутрішній державний борг.

5. В умовах банківського кредитування під час укладання договору банківської позики закріплюються і реалізуються санкції за порушення умов договору; у державному кредитуванні санкції не передбачаються.

6. Банківський кредит пов'язаний, переважно, з безготівковим грошовим обігом, державне кредитування здійснюється, переважно, в сфері готівково-грошового обігу.

Відносини, що регулюють механізм державного кредиту, мають складний, багатоплановий характер, що дозволяє порушувати питання й обґрунтовувати комплексний характер цього інституту, що містить норми не тільки фінансово-правової галузі, але й інших галузей права.

¹ Див.: Орлов М. Ф. Теория государственного кредита. У истоков финансового права. — М.: ГосЮриздат, 1998. — С. 300.

Відносини в галузі державного кредиту складаються з приводу формування, функціонування і погашення державного внутрішнього боргу, які виникають у процесі фінансової діяльності держави з акумуляції тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб.

Об'єктом цих правовідносин є грошові ресурси, що переходять державі у формі внутрішніх державних позик і становлять державний борг.

Суб'єктний склад правовідносин з приводу державного кредиту досить різноманітний. З одного боку, це держава або уповноважені органи. Слід звернути увагу, що в такому випадку саме держава (а не уповноважені нею органи) є суб'єктом відносин. По-перше, кошти, які акумулюються у формі державних позик, надходять саме державі й спрямовуються на зменшення дефіциту бюджету, а також утворюють державний борг, а не борг уповноважених державою органів, що беруть участь у цих відносинах. По-друге, забезпеченням державних позик, у підсумку, є майно держави. У такий спосіб діяльність уповноважених державою суб'єктів (Кабінету Міністрів, Міністерства фінансів та ін.) не виключає й участь держави як самостійного суб'єкта у відносинах державного кредитування.

Держава бере участь у цих відносинах в особі Кабінету Міністрів України, на якого і покладений обов'язок управління боргом. Важливо зазначити, що подібна діяльність Кабінету Міністрів, здійснюється в межах, визначених Верховною Радою України. Так, ст. 15 БК України зазначає, що Кабінет Міністрів України може брати позики в межах, визначених законом про Державний бюджет України. Міністр фінансів України з метою економії коштів та ефективності їх використання має право обрати кредитора, вид позики і валюту позики.

Право на здійснення державних внутрішніх і зовнішніх позик у межах і на умовах, передбачених законом про Державний бюджет України, належить державі в особі Міністра фінансів України за дорученням Кабінету Міністрів України. Суб'єктом правовідносин щодо державного кредиту є також Національний банк України, який подає пропозиції Кабінету Міністрів для визначення політики в цій сфері та виконує операції з обслуговування, розміщення боргових зобов'язань, їх погашення і виплати доходів кредиторам.

Іншу сторону суб'єктів цих відносин представляють кредитори — юридичні та фізичні особи. Причому, у цьому випадку може йти мова про спеціальний характер подібних суб'єктів, оскільки ними будуть не всі юридичні або фізичні особи, а тільки ті, які володіють тимчасово вільними коштами та які поступають у формі внутрішньої державної позики.

Таким чином, фінансово-правові відносини в галузі державного кредиту характеризуються такими рисами:

1) акумульовані державою тимчасово вільні кошти юридичних та фізичних осіб йдуть на певну мету — зменшення бюджетного дефіциту;

- 2) угоді про державну позику передусе прийняття закону про Державний бюджет на поточний рік, яким деталізуються розміри й інші умови позики;
- 3) держава виступає у грошових відносинах у ролі позичальника і гаранта боргу;
- 4) держава в однобічному порядку визначає умови позики¹.

7.2. Поняття державного боргу. Форми державного боргу

Визначення державного боргу (боргу АРК або боргу місцевого самоврядування) закріплене ст. 2 БК України. Аналізуючи зміст державного боргу, необхідно усвідомлювати, що мова йде, по-перше, про суми відповідних грошових зобов'язань держави на визначену дату; по-друге, усі непогашені боргові зобов'язання держави містять як основну суму боргу, так і відсотки від неї; по-третє, державний борг містить зобов'язання держави щодо юридичних і фізичних осіб (внутрішній державний борг) і щодо іноземних держав (зовнішній державний борг).

Відносини державного внутрішнього боргу регулюються Законом України «Про державний внутрішній борг України» від 1 вересня 1992 року. № 2604². У широкому розумінні, *державний внутрішній борг* складається з заборгованості минулих років і заборгованостей, що знову виникають, охоплює різні форми кредитів, отриманих урядом; державних позик, що виникають шляхом випуску цінних паперів від імені уряду, та інших боргових зобов'язань, гарантованих урядом. Законодавство більш лаконічне у визначенні внутрішнього державного боргу: «Державним внутрішнім боргом України є строкові боргові зобов'язання Уряду України в грошовій формі. Державний внутрішній борг забезпечується всім майном, яке знаходиться в загальнодержавній власності».

Основними складовими державної заборгованості є заборгованості бюджетів. Однак необхідно враховувати й інші борги, відповідальність за погашення яких теж має держава (заборгованість, що виникає при здійсненні державою підприємницької діяльності, заборгованість державних підприємств). У багатьох країнах існують відповідні критерії визначення державного боргу. Так, наприклад, до середини 90-х років ХХ ст. до складу державного боргу Німеччини входила заборгованість федерації з п'ятьма спеціальними фондами (ERP-фондом, фондом «Німецька єдність» та ін.), заборгованостями земель і громад. Водночас, заборгованості Німецьких федеральних залізниць і Німецької федеральної пошти не входили до складу

¹ Див.: Финансовое право РФ: Учебник / Отв. ред. М. В. Карасева. — М.: Юристъ, 2002. — С. 460–462.

² Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 41. — Ст. 598.

державного боргу, хоча і відображалися на рахунках Німецького федерального банку. В Австрії навпаки, заборгованість державних підприємств (зокрема, залізниць і пошти) належала до федеральної заборгованості¹.

Державний борг відрізняється деякими ознаками:

1. Характер, особливості правового статусу кредиторів:
 - а) юридичні і фізичні особи — власники державних цінних паперів;
 - б) іноземні держави.
 2. Позичальник — держава, в особі Уряду України.
 3. Гарантується всім майном, яке є в загальнодержавній власності.
 4. Право емісії може бути закріплене за:
 - а) урядом;
 - б) органами місцевого самоврядування.
 5. Сфера розміщення боргових зобов'язань:
 - а) тільки на внутрішньому ринку;
 - б) тільки на зовнішньому ринку;
 - в) змішана.

6. Наявність номінальної вартості (зазначається у борговому зобов'язанні й підтверджує суми, які отримані, та використовує емітент) і реальної вартості (вартості, за якою боргове зобов'язання реалізується на вільному ринку).

7. Регулювання умов погашення позик (із правом дострокового погашення або без нього; одноразово або частинами та ін.).

8. Забезпеченість боргових зобов'язань.

Наявність державного боргу не обов'язково пов'язана з надзвичайними, винятковими обставинами або подіями. У сучасних умовах більшість держав знайомі з проблемою державного боргу. І це не обов'язково свідчить про фінансову неспроможність або навіть фінансові труднощі. Використання державних позик може визначатися фундаментальними перетвореннями економіки, зростанням державних вкладів у нове будівництво, розвитком регіонів.

Позикові кошти можуть акумулюватися державою, зазвичай, двома способами:

- а) розміщенням боргових цінних державних паперів;
- б) одержанням кредитів (від іноземних держав, спеціалізованих фінансово-кредитних інститутів та інших суб'єктів).

Поняття державної заборгованості значно ширше державного боргу. Останній становить тільки одну з частин державної заборгованості. *Заборгованість держави* можна розглядати як сукупність трьох складових:

1. Поручительські зобов'язання — зобов'язання, що виникають при наданні державою (або уповноваженими нею органами) відповідних гарантій (при експортно-імпортних операціях, підтримці малого бізнесу та ін.).

¹Див.: Головачев Д. Л. Государственный долг. Теория, российская и мировая практика. — М.: Черо, 1998. — С. 32–33.

2. Видатково-бюджетні зобов'язання — зобов'язання за затвердженими показниками витрат бюджетів, фактичні виплати за якими не відбулися (заборгованість за виплатами соціальної допомоги, пенсій, заробітної плати працівникам бюджетних підприємств і організацій).

3. Позичкові зобов'язання — це грошові зобов'язання, які виникли в результаті позики коштів державою. Саме ця форма зобов'язань виникає на підставі й у формі позики і є, фактично, державним боргом. Д. Л. Головачов звертає увагу ще на один вид державної заборгованості — борги, пов'язані з фінансуванням державою системи пенсійного забезпечення і соціального страхування в майбутньому¹.

Державний борг можна класифікувати за декількома підставами:

1. Залежно від характеру та статусу кредиторів:

- а) зовнішній;
- б) внутрішній.

Зовнішній борг виникає у зв'язку з залученням зовнішніх позик, які найчастіше розміщуються в іноземній валюті на фондових ринках за межами держави. Зовнішній борг може мати і не тільки фондову форму, а й реалізовувати абсолютно конкретні цілі з насичення певними товарами ринку.

Зовнішній державний борг диференціюють:

- за видами кредиторів (банківський, фірмовий);
- за формою надання (валютний, товарний);
- за метою використання (інвестиційний, неінвестиційний);
- за умовами надання (пільговий, високовідсотковий, компенсаційний);
- за строками (короткостроковий, середньостроковий, довгостроковий);
- за умовами повернення (одноразовий, періодичний)².

Внутрішній державний борг виникає у зв'язку з залученням коштів фізичних і юридичних осіб, які є резидентами України. Внутрішні позики випускаються у валюті України. Переважно внутрішні позики здійснюються шляхом розміщення державних цінних паперів. У ст. 2 БК України позики визначаються як операції, пов'язані з одержанням бюджетом коштів на умовах повернення, платності й терміновості, у результаті яких виникають зобов'язання держави, АРК або місцевого самоврядування перед кредиторами³.

Відповідно до ст. 2 Закону України від 16 вересня 1992 року, № 2604 «Про державний внутрішній борг України», державний внутрішній борг України складається з заборгованості минулих років і заборгованості, що знову виникає за борговими зобов'язаннями Уряду України у формі:

¹Див.: Головачев Д. Л. Государственный долг. Теория, российская и мировая практика. — М.: Черо, 1998. — С. 35–37.

²Див.: Государственные финансы: Учеб. пособ. / Под ред. В. М. Федосова, С. Я. Огородника, В. Н. Суторинной. — К.: Лыбидь, 1991. — С. 227.

³Див.: Бюджетный кодекс Украины / Упорядник М. П. Кучерявенко. — Харків: Право, 2005. — С. 8.

а) позик Уряду України;
б) позик, які виникають при безумовній гарантії Уряду для забезпечення фінансування загальнодержавних програм¹.

До боргових зобов'язань Уряду України належать випущені ним цінні папери; зобов'язання в грошовій формі, гарантовані Урядом України; кредити, отримані Урядом України.

Боргові зобов'язання Уряду України можна класифікувати:

1. За строками:

- а) короткострокові (до 1 року);
- б) середньострокові (від 1 року до 5 років);
- в) довгострокові (понад 5 років);

2. За формою:

- а) облігації внутрішніх державних займів;
- б) казначейські зобов'язання України;

3. За позичальниками:

- а) державні;
- б) місцеві.

Державний борг виникає за наявності зобов'язань держави, пов'язаних із одержанням бюджетних коштів на умовах повернення, платності й строковості.

Місцевий борг виникає у органів місцевого самоврядування під час отримання бюджетних коштів на умовах повернення, платності, строковості.

4. Залежно від виду виплат:

- а) капітальний;
- б) поточний.

Капітальний державний борг — це вся сума випущених і непогашених зобов'язань за усіма видами позик, у т.ч. і відсотки за ними.

Поточний державний борг складається тільки з витрат, пов'язаних із виплатою доходів кредиторам за борговими зобов'язаннями держави і борговими зобов'язаннями, термін погашення яких вже настав.

Як один із критеріїв фінансової стабільності, граничний обсяг державного боргу, граничний обсяг надання гарантій встановлюються на кожен бюджетний період відповідно до закону України про Державний бюджет або рішення про місцевий бюджет. Розмір суми державного боргу не повинен перевищувати 60 % фактичного річного обсягу валового внутрішнього продукту України. У випадку перевищення цього розміру, Кабінет Міністрів України зобов'язаний вжити заходів щодо приведення цього розміру відповідно до зазначених норм².

¹Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 41. — Ст. 598.

²Див.: Бюджетний кодекс України / Упорядник М. П. Кучерявенко. — Х.: Право, 2005. — С. 27.

Використання державою інституту державного боргу як інструмента перерозподільної політики, стимулювання зростання сукупного суспільного продукту вимагає вироблення відповідної стратегії управління державним боргом. Вона спрямована як на мінімізацію державної заборгованості загалом, так і на підтримку стійкості бюджетної системи загалом шляхом фінансування бюджетного дефіциту.

Управління державним боргом охоплює діяльність, пов'язану з:

- випуском та розміщенням державних боргових зобов'язань;
- обслуговуванням, погашенням та рефінансуванням державного боргу;
- регулюванням ринку цінних паперів;
- обслуговуванням зовнішніх державних займів.

Відповідно до ст. 6 Закону України від 16 вересня 1992 року, № 2604 «Про державний внутрішній борг України», управління державним внутрішнім боргом здійснюється Міністерством фінансів України в порядку, узгодженому з НБУ, а контроль щодо створення та погашення державного внутрішнього боргу здійснюється Рахунковою палатою України¹.

Слід зазначити, що до *методів управління державним боргом* можна віднести такі:

- консолідація — зміна строків дії раніше випущених займів (наприклад, у разі спроможності дострокового виконання умов займу);
- уніфікація — обмін декількох раніше випущених займів на один новий;
- конверсія — зміна дохідності займу за рахунок збільшення чи зменшення відсоткової ставки доходу, який сплачується державою за борговими зобов'язаннями;
- рефінансування — випуск нових займів з метою покриття раніше випущених боргових зобов'язань;
- анулювання — повна відмова від боргових зобов'язань².

Так, відповідно до ст. 8 Закону України «Про державний внутрішній борг України», у складі державного бюджету України створюється фонд обслуговування державного внутрішнього боргу України, до якого зараховуються кошти в розмірі 50% від приватизації майна державних підприємств.

7.3. Правовий режим державних цінних паперів

Державна заборгованість може виступати і фіксуватися у двох основних формах:

¹Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1992. — № 41. — Ст. 598.

²Див.: Финансовое право: Учебник / Отв. ред. Н. И. Химичева. — М.: Юристъ, 1999. — С. 474–475.

- 1) реєстрації в книзі державного боргу (борговій книзі);
- 2) державних цінних паперах.

Реєстрація державного боргу в борговій книзі для України не є характерною. У державах, які використовують цю форму своєї заборгованості, у такий спосіб оформлюється незначна частина державної заборгованості, яку складають, насамперед, кредити емісійного банку уряду, інших державних органів, місцевих адміністрацій. Застосовується цей спосіб і на міждержавному рівні.

Особливістю цієї форми державної заборгованості є те, що вона не може продаватися або перепоступатися.

Основною формою державної заборгованості є державні цінні папери. Саме цей інститут регулює кредитні відносини між державою та юридичними і фізичними особами, які оформлюються через випуск і розміщення державних цінних паперів. Ринок державних цінних паперів є органічною частиною фінансової системи. Емісія державних цінних паперів більш зручна й ефективна, порівняно з запозиченням грошових ресурсів Національним банком, та дозволяє оперативно здійснювати дії з управління державним боргом. Держава, залучаючи додаткові ресурси, зміцнює вторинний ринок цінних паперів, що і забезпечує задоволення потреби в додаткових коштах переважно через емісію цінних паперів.

Державні внутрішні позики можуть оформлятися різними видами цінних паперів: облігаціями державної внутрішньої позики, державними короткостроковими облігаціями, казначейськими векселями, казначейськими зобов'язаннями, державними борговими товарними зобов'язаннями та ін. В Україні використовуються далеко не всі форми цих цінних паперів. Умови, порядок випуску державних цінних паперів регулюються Законом України від 30 серпня 1996 року. «Про державне регулювання цінних паперів в Україні»¹.

Облігація — цінний папір, який свідчить про внесення її власником коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного папера в передбачений у ньому термін з виплатою фіксованого відсотка.

Облігації поширюються серед підприємств і громадян на добровільних основах. Облігації внутрішніх і місцевих позик випускаються на пред'явника. Рішення про випуск облігацій внутрішніх і місцевих позик виносяться відповідно Кабінетом Міністрів України і місцевими радами. У цьому рішенні повинні бути визначені емітент, умови випуску і порядок розміщення облігацій.

Облігації зовнішніх державних позик України — цінні папери, що розміщуються на міжнародному й іноземному фондовому ринках, що підтверджують зобов'язання України відшкодувати їх пред'явникам номінальну

¹ Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 51. — Ст. 292.

вартість із виплатою доходу відповідно до умов випуску облігацій. Облігації зовнішніх державних позик України можуть деномінуватися в конвертованій іноземній валюті. Подібні облігації оплачуються винятково в конвертованій іноземній валюті, згідно з умовами випуску, і можуть бути процентними, дисконтними, іменними, на пред'явника, з вільним або обмеженим оборотом. Емітентом зовнішніх державних облігацій України є держава в особі Міністерства фінансів. Кошти, отримані від їх розміщення, спрямовуються винятково до Державного бюджету України. Рішення щодо їх випуску приймається Кабінетом Міністрів України та оформлюється Постановою Кабінету Міністрів України, у якій зазначаються умови випуску (загальний обсяг випуску, номінальна вартість однієї облігації, валюта, термін виплати, розмір доходу, строк погашення та ін.).

Казначейські зобов'язання України — вид цінних паперів на пред'явника, які розміщуються винятково на добровільних основах серед населення та свідчать про внесення їх власниками коштів до бюджету і надають право на одержання доходу. Казначейські зобов'язання бувають трьох видів:

- а) довгострокові (від 5 до 10 років);
- б) середньострокові (від 1 до 5 років);
- в) короткострокові (до 1 року).

Рішення щодо випуску довгострокових і короткострокових казначейських зобов'язань виносяться Кабінетом Міністрів України, короткострокових — Міністерством фінансів України. У рішенні повинні визначатися всі умови випуску, розміщення, строки погашення. Кошти від реалізації казначейських зобов'язань спрямовуються на покриття поточних витрат Державного бюджету.

Тема 8. Правові основи загальнообов'язкового державного страхування

Мета вивчення: зрозуміти особливості фінансово-правового регулювання інституту страхування, зміст загальнообов'язкового державного страхування, його видів.

8.1. Поняття обов'язкового державного страхування

Захист майнових інтересів фізичних і юридичних осіб за умов настання страхових випадків за рахунок грошових фондів, утворених шляхом сплати страхових внесків цими особами, регулюється інститутом страхування. Відповідно до ст. 5 Закону України від 7 березня 1996 року, № 85/96 «Про страхування», страхування здійснюється на добровільній (договірній) і обов'язковій (випливає з закону) основі¹.

За своїм змістом *страхування* — це система відносин щодо формування і використання централізованих і децентралізованих фондів, необхідних для фінансування непередбачених потреб суспільства та його членів, відшкодування збитків, що виникли у результаті стихійних лих та інших подібних подій. Формування страхових фондів дозволяє забезпечити циклічність обігу державних коштів, коли під час виникнення непередбачених обставин не скорочуються бюджетні кошти, заплановані на фінансування інших потреб, а використовуються резервні страхові фонди.

Наявність таких фондів, їх правові режими, організація страхової діяльності загалом обумовлена об'єктивними потребами суспільства, створенням необхідних умов для здійснення запобіжних заходів, ліквідації збитків, фінансування найважливіших соціальних потреб. Страхування як самостійний інститут існує у двох відособлених формах: майнового страхування, пов'язаного з непередбаченими, надзвичайними подіями, і соціального страхування, що може здійснюватися як у вигляді державного, так і недержавного. Шляхом обох форм утворюються централізовані та децентралізовані резерви грошових і матеріальних ресурсів (страхові фонди) для відшкодування збитків і фінансування визначених цілей.

Зміст інституту страхування розкривається в його *ознаках*, серед яких розрізняють такі:

- 1) цільове використання страхового фонду, зумовлене договором або законом;
- 2) імовірний характер відносин, обумовлений тільки можливістю настання страхового випадку, його наслідків;
- 3) зворотний характер акумульованих коштів, за якого розмір виплат визначається розміром втрат, умовами та строками дії угоди;

¹Див.: Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 18. — Ст. 78.

4) перерозподільний характер відносин, що регулює участь більшої кількості осіб, які власне вносять страхові внески до фондів, порівняно з кількістю осіб, які одержують право на виплати зі страхового фонду¹.

Беручи участь у регулюванні руху грошових фондів, будучи елементом фінансової системи, державне страхування характеризується і виконує функції фінансів (розподільну і контролюючу). Однак ці функції в умовах страхування набувають своєї специфіки, видових проявів.

Так, розподільна функція у страхуванні виявляється у формі відновлення і заощадження. Реалізація запобігаючої функції дає можливість здійснювати багато профілактичних заходів, інвестувати кошти страхових фондів до відповідних програм, державні цінні папери, реконструювати, переоснащати підприємства соціальної сфери. Відбудовна функція дозволяє цілком або частково відшкодувати втрати в результаті страхового випадку, виплатити обумовлену законом або договором грошову суму, ощадна — акумулювати кошти відповідно до їх цільового призначення (особливо чітко такий механізм реалізується в умовах пенсійного, соціального страхування). Контролююча функція обумовлює надходження коштів страхового фонду на чітко визначені цілі відповідному колу суб'єктів. Показово, що в умовах страхування контроль здійснюється не тільки на стадії витрат страхового фонду, виплат страхових сум, але і на стадії формування державного страхового фонду. Так, за правовим режимом, за імперативним методом регулювання збори на обов'язкове пенсійне страхування та обов'язкове державне соціальне страхування нічим не відрізняються від класичних податкових платежів і входять до вичерпного переліку загальнодержавних податків і зборів.

Залежно від правового режиму, суб'єктного складу, методів регулювання страхові фонди поділяються на децентралізовані і централізовані. *Децентралізовані страхові фонди* утворюються самими господарюючими суб'єктами для ліквідації непередбачених збитків, витрачаються за їх розсудом. *Централізовані страхові фонди* формують цільовий фінансовий резерв держави.

Потреба в акумуляції грошових резервних фондів обумовила формування їх різновидів на декількох рівнях:

- 1) децентралізовані страхові фонди підприємств;
- 2) відомчі страхові фонди, які утворюються на рівні міністерств, відомств та ін.;
- 3) резервний фонд бюджету для здійснення непередбачених витрат, які не мають постійного характеру та порядок використання коштів із якого визначається Кабінетом Міністрів України;
- 4) сукупний фонд централізованих резервів державного страхування, утворений за рахунок децентралізованих надходжень.

¹ Див.: Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: Учеб. пособ. — Х.: Легас, 2003. — С. 258.

Участь держави в страховій діяльності здійснюється на двох рівнях залежно від характеру страхових фондів:

- а) непрямому;
- б) безпосередньому.

Непряма участь держави в страховій діяльності пов'язана з організацією формування децентралізованих страхових фондів. Прямо не визначаючи умови договору, держава впливає на ці відносини через механізм ліцензування страхової діяльності, коригування відповідних правових норм.

Безпосередня участь держави у страховій діяльності здійснюється шляхом формування і забезпечення коштами обов'язкового державного страхування, формування цільових державних резервних фондів та ін. Особиста участь держави у страховій діяльності пов'язана, зазвичай, з обов'язковим страхуванням. Саме ця сфера відносин є предметом фінансово-правового регулювання. У цьому випадку держава або виступає однією зі сторін відносин страхування, або організує державний контроль за дотриманням законодавства страховиками та страхувальниками. При цьому держава визначає види, порядок, умови страхування, джерела страхових виплат. Подібні відносини регулюються імперативними методами, що визначає вишальний стан держави.

8.2. Класифікація страхування

Організація страхової діяльності, керування державним страхуванням припускає класифікацію видів страхування, залежно від чого і формується правовий режим, який відображає конкретний вид страхової діяльності. Класифікація страхування може здійснюватися на різних підставах:

1) за об'єктами страхування:

- а) особисте — страхування особистих благ громадян, пов'язаних з їх життям, здоров'ям, працездатністю; виступає у виді страхування життя, від нещасних випадків і хвороби, медичного страхування;
- б) майнове — страхування майнових інтересів, пов'язаних із володінням, користуванням і розпорядженням майном. Може застосовуватися у вигляді страхування наземного транспорту, засобів повітряного і водного транспорту, страхування вантажів і фінансових ризиків, страхування будь-яких видів майна;
- в) страхування відповідальності й підприємницького ризику — припускає страхування інтересів осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність або які понесли збитки внаслідок настання страхового випадку; передбачає страхування власників автотранспортних засобів, інших видів відповідальності;
- г) перестраховання є діяльністю страхових організацій щодо залучення додаткових коштів від страхувальників, збалансування страхового ринку, забезпечення стабільності страхових операцій шляхом розміщення і переда-

вання частини відповідальності за взятими на себе ризиками інших страховиків.

2) за методом страхування:

а) добровільне страхування здійснюється на основі договору між страхувальником і страховиком, загальні умови і порядок якого регулюються цивільним законодавством¹; застосовується у вигляді страхування життя; майна; транспортних засобів, що належать громадянам; дітей до повноліття та ін.;

б) обов'язкове страхування здійснюється на основі закону і припускає дві форми. Перша реалізується за рахунок особистих коштів страхувальників (страхування будівель, сільськогосподарських тварин, особисте страхування пасажирів² та ін.). Друга форма обов'язкового страхування припускає страхування за рахунок бюджетних коштів і виступає як особисте (співробітників державних органів — міліції, податкової служби, митної служби, прокуратури та ін.) і майнове (на випадок заподіяння збитку знищенням або ушкодженням майна у зв'язку зі здійсненням службової діяльності).

Законодавство, встановлюючи основні напрямки державного регулювання у сфері обов'язкового страхування, виходить із єдності основних критеріїв, порядку й умов здійснення обов'язкового страхування.

Загальнообов'язкове страхування — це одна з форм страхування, яка виникає на підставі закону. Встановлюючи цю форму, держава виділяє найбільш значимі та важливі для суспільства цілі й завдання, реалізація яких пов'язана не тільки з інтересами окремих страхувальників, але і всієї держави. Обов'язкове державне страхування виступає у формі соціального страхування, яке регулюється спеціальним законодавством України.

Загальнообов'язкове державне соціальне страхування — це система прав, обов'язків і гарантій, яка передбачає надання соціального захисту, що містить матеріальне забезпечення громадян у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від них обставин, а також у старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових фондів, що формуються сплатою страхових внесків власником або уповноваженим ним органом (далі — роботодавець), громадянами, а також бюджетними та іншими джерелами, передбаченими законом.

Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування³, відповідно до Конституції України, визначають прин-

¹Див.: Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40-44. — Ст. 356.

²Див.: Положення про обов'язкове особисте страхування від нещасних випадків на транспорті: Постанова КМУ від 14.08.1996 р., № 959 // СП України. — 1996. — №16. — Ст. 451.

³Див.: Закон України «Основи законодавства України про загальнообов'язкове державне соціальне страхування» від 14.01.1998 р., № 16 // Відомості Верховної Ради України. — 1998. — № 23. — Ст. 121.

ципи та загальні правові, фінансові та організаційні засади загальнообов'язкового державного соціального страхування громадян в Україні.

Залежно від страхового випадку існують такі види загальнообов'язкового державного соціального страхування:

- а) пенсійне страхування¹;
- б) страхування у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності й витратами, зумовленими похованням²;
- в) медичне страхування;
- г) страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, що призвели до втрати працездатності³;
- д) страхування на випадок безробіття⁴;
- е) інші види страхування, передбачені законами України.

Застрахованою є фізична особа, на користь якої здійснюється обов'язкове державне соціальне страхування.

Страховиками є цільові страхові фонди з пенсійного страхування⁵, медичного страхування та ін. Страхові фонди як органи, що здійснюють управління окремими видами обов'язкового державного соціального страхування здійснюють збір і акумуляцію страхових внесків, контроль за використанням коштів, забезпечують фінансування виплат. Управління страховими фондами здійснюється на паритетній основі державою і представниками суб'єктів соціального страхування. Державний нагляд у сфері обов'язкового державного соціального страхування здійснює спеціально уповноважений Кабінетом Міністрів України центральний орган виконавчої влади.

Загальнообов'язковому державному соціальному страхуванню підлягають:

- 1) особи, які працюють на умовах трудового договору (контракту):
 - а) особи на підприємствах, установах, організаціях, незалежно від форм власності;
 - б) фізичні особи;

¹ Див.: Закон України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» від 09.07.2003 р., № 1058-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — №. — ст.;

² Див.: Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування в зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, зумовленими похованням» від 18.01.2001 р., № 2240 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — 14. — Ст. 71.

³ Див.: Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності» від 23.09.1999 р. № 1105-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 46–47. — Ст. 403.

⁴ Див.: Закон України «Про загальнообов'язкове державне соціальне страхування на випадок безробіття» від 02.03.2000 р., № 1533 // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — 22. — Ст.171.

⁵ Див.: Положення про Пенсійний фонд України: Указ Президента України від 01.03.2001 р., № 121 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 9. — Ст. 350.

2) особи, які забезпечують себе роботою самостійно (члени творчих спілок, творчі працівники, які не є членами творчих спілок), фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності.

Основними джерелами фондів обов'язкового державного соціального страхування є внески роботодавців і застрахованих осіб. Бюджетні й інші кошти на фінансування цих напрямків передбачаються відповідними законами за окремими видами обов'язкового державного страхування.

Розміри внесків на загальнообов'язкове державне соціальне страхування залежно від його виду щороку встановлюються Верховною Радою України відповідно для роботодавців і застрахованих осіб з кожного виду страхування на календарний рік у відсотках одночасно із затвердженням Державного бюджету України, якщо інше не передбачено законами України з окремих видів загальнообов'язкового державного соціального страхування:

1) у зв'язку з тимчасовою втратою працездатності і витратами, пов'язаними з народженням і похованням:

а) для роботодавців — 2,9% від суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників;

б) для найманих працівників — від суми фактичних витрат на оплату праці:

- 0,5 %, якщо заробітна плата нижче прожиткового мінімуму, встановленого для працездатної особи;

- 1%, якщо заробітна плата вища за прожитковий мінімум, встановлений для працездатної особи¹;

2) на випадок безробіття:

а) для роботодавців — 1,3% від суми фактичних витрат на оплату праці найманих працівників;

б) для найманих працівників — 0,5% від суми оплати праці;

3) збір на загальнообов'язкове пенсійне страхування:

а) для роботодавців — 31,8% від суми фактичних витрат на оплату праці найманих робітників;

б) для найманих працівників — від суми фактичних витрат на оплату праці:

- 1%, якщо сукупний оподатковуваний дохід не перевищує 150 грн;

- 2%, якщо сукупний оподатковуваний дохід перевищує 150 грн²;

4) збір на страхування від нещасного випадку на виробництві та професійного захворювання, які спричинили втрату працездатності: страхові тарифи встановлюються для роботодавців та їх розмір залежить від класу професійного ризику на виробництві та окремих галузей економіки.

¹ Див.: Закон України «Про розміри внесків на деякі види загальнообов'язкового державного соціального страхування» від 11.01.2001 р., № 2213-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 11. — Ст. 47.

² Див.: Закон України «Про Державний бюджет України на 2006 рік» від 20.12.2005 р., № 3235-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2006. — № 9 — Ст. 96.

Фінансово-правовий інститут обов'язкового державного страхування не охоплює усієї страхової діяльності загалом, а відмежовує тільки блок публічно-правових норм, використовуючи імперативний метод і створює таким чином однорідний правовий інститут.

Характерними рисами відносин, що регулюються інститутом обов'язкового страхування, є:

1) встановлення державою видів, порядку, умов обов'язкового страхування;

2) особиста участь держави або уповноваженого органа у цих відносинах;

3) застосування методу державно-владних приписів;

4) регулювання відносин щодо формування і використання державних страхових фондів.

Таким чином, відносини, що регулюються фінансовими нормами, охоплюють:

1. Відносини, пов'язані з ліцензуванням діяльності страховиків.

2. Відносини між страховиками і страхувальниками в особі спеціальних органів виконавчої влади (Міністерства внутрішніх справ, податкових органів, митних органів та ін.). У цьому випадку кошти виділяються страхувальникам із відповідного бюджету.

3. Відносини, пов'язані з контролем за законністю і цільовим використанням коштів обов'язкового державного страхування.

4. Відносини між державою і платниками зборів на обов'язкове державне страхування.

Тема 9. Правове регулювання державних та місцевих видатків

Мета вивчення: визначити поняття державних і місцевих видатків; назвати види державних і місцевих видатків; усвідомити основні напрямки бюджетного фінансування та зміст кошторисів.

9.1. Поняття та види державних і місцевих видатків

Виконання будь-яких функцій державою потребує витрат фінансових ресурсів. *Державні видатки* — це вид фінансових відносин, пов'язаних із безперервним цільовим використанням грошових коштів. Держава та органи місцевого самоврядування використовують для покриття необхідних витрат грошові кошти, що мобілізуються до централізованих фондів — державного та місцевих бюджетів.

Загалом, видатки держави можна класифікувати залежно від:

1) необхідності фінансування на відповідний проміжок часу: на поточні видатки та видатки розвитку;

2) поділу бюджетів на загальний та спеціальний фонди: на видатки, пов'язані з фінансуванням діючих установ, навчальних закладів, соціальних програм та на видатки, пов'язані з окремими спеціальними заходами та програмами;

3) місця в суспільному виробництві: видатки на розвиток матеріальної та нематеріальної сфери;

4) суспільного призначення: видатки на економічний розвиток, соціально-культурні заходи, науку та освіту, зовнішньоекономічну діяльність, погашення державного боргу;

5) цільового призначення: видатки на заробітну плату, господарські витрати, ремонт;

6) форми власності суб'єктів, які здійснюють публічні витрати: на державні видатки та муніципальні;

7) джерел фінансування: на централізовані та децентралізовані видатки¹.

БК України чітко розмежує видатки на здійснення повноважень (ст. 82) та дає вичерпний перелік видатків, що здійснюються з Державного бюджету України (ст. 87) та відповідних видів місцевих бюджетів (статті 88–91).

Так, *до видатків, що здійснюються з Державного бюджету України, належать видатки на:*

1) державне управління: законодавчу та виконавчу владу, Президента України;

2) судову владу;

¹ Див.: Химичева Н. И. Финансовое право. — М.: Юрист, 1999. — С. 529; Тосунян Г. А., Викулин А. Ю. Финансовое право. — М.: Дело, 2001. — С. 158.

- 3) міжнародну діяльність;
- 4) фундаментальні та прикладні дослідження і сприяння науково-технічному прогресу державного значення, міжнародні наукові та інформаційні зв'язки державного значення;
- 5) національну оборону;
- 6) правоохоронну діяльність і гарантування безпеки держави;
- 7) освіту;
- 8) охорону здоров'я;
- 9) соціальний захист і соціальне забезпечення;
- 10) культуру та мистецтво;
- 11) державні програми підтримки телебачення, радіомовлення, преси, книговидання, інформаційних агентств;
- 12) фізичну культуру та спорт;
- 13) державні програми підтримки регіонального розвитку та пріоритетних галузей економіки;
- 14) програми реставрації пам'яток архітектури державного значення;
- 15) державні програми розвитку транспорту, дорожнього господарства, зв'язку, телекомунікації та інформатики;
- 16) державні інвестиційні проекти;
- 17) державні програми з ліквідації наслідків Чорнобильської катастрофи, охорони навколишнього природного середовища та ядерної безпеки, з запобігання та ліквідації надзвичайних ситуацій та наслідків стихійного лиха;
- 18) створення та поповнення державних запасів і резервів;
- 19) обслуговування державного боргу;
- 20) проведення виборів та референдумів, державне фінансування політичних партій та інші програми, які мають виключно державне значення.

Видатки місцевих бюджетів поділяють на три групи:

- 1) видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, що забезпечують необхідне першочергове надання соціальних послуг, які гарантуються державою та максимально наближені до споживачів, наприклад, видатки на дошкільну освіту, первинну медико-санітарну допомогу, що надається місцевими клініками тощо. Такі видатки фінансуються з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення та їх об'єднань (ст. 88 БК України);
- 2) видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, що забезпечують надання основних соціальних послуг, гарантованих державою для всіх громадян України. Такі видатки фінансуються з районних бюджетів та бюджетів міст республіканського значення, АРК і міст обласного значення (ст. 89 БК України);
- 3) видатки на фінансування бюджетних установ та заходів, які направлені на надання соціальних послуг окремим категоріям громадян чи фінансування програм, необхідність існування яких характерна для окремих регіонів України. Такі видатки фінансуються з бюджету АРК та обласних

бюджетів (ст. 90 БК України). Слід зазначити, що з бюджетів міст Києва та Севастополя можуть здійснюватися видатки, закріплені у всіх зазначених групах, що зумовлено спеціальним статусом цих адміністративно-територіальних одиниць.

Таким чином, за рахунок чіткого розмежування видатків між бюджетами забезпечується відповідність між повноваженнями на їх здійснення, закріпленням законодавчими актами України за бюджетами, та бюджетними ресурсами, які повинні забезпечувати виконання цих повноважень.

9.2. Поняття кошторисно-бюджетного фінансування

Державні та муніципальні видатки здійснюються за допомогою фінансування. *Фінансування* — це безповоротний і безвідплатний відпуск грошових коштів.

Залежно від джерел фінансування розрізняють три види: бюджетне фінансування, самофінансування та кредитування.

Фінансування державних видатків — це плановий, цільовий, безповоротний і безвідплатний відпуск коштів за умови оптимального поєднання власних, кредитних і бюджетних джерел фінансування, що здійснюється на планове виконання загальнодержавних функцій, а також для утримування соціально-культурної сфери, забезпечення соціальних гарантій та зобов'язань держави з дотриманням режиму економії при здійсненні постійного контролю.

Суб'єкти фінансування — державні органи, підприємства, установи державної чи комунальної форм власності.

Бюджетна установа — орган, установа чи організація, визначена Конституцією України, а також установа чи організація, створена у встановленому порядку органами державної влади, органами влади АРК чи органами місцевого самоврядування, яка повністю утримується за рахунок державного чи відповідного місцевого бюджетів. Бюджетні установи є неприбутковими.

Принципи фінансування:

1) цілеспрямованість: всі видатки мають цільове призначення (поточні та капітальні видатки, видатки на заробітну плату, стипендію та ін.);

2) фінансування з огляду на рівень виконання робіт та послуг: відрахування коштів повинно відбуватися відповідно до фактичного виконання робіт та послуг, їх кількісних та якісних показників;

3) дотримання фінансової дисципліни та режиму економії: у процесі здійснення фінансової діяльності необхідно постійно дотримуватися принципу законності, точного та неухильного виконання встановленого порядку, строків, звітності;

4) одержання максимального ефекту за мінімальних витрат.

Витрати бюджетних установ фінансуються за рахунок *бюджетних асигнувань* — повноважень, що надаються розпоряднику бюджетних коштів відповідно до бюджетного призначення на взяття бюджетного зобов'язання та здійснення платежів з конкретною метою у процесі виконання бюджету.

Кошти із бюджетів на функціонування бюджетних установ відпускаються на підставі планових актів — кошторисів, а їх фінансування називають кошторисно-бюджетним.

Кошторисно-бюджетне фінансування — це безповоротне та безвідплатне виділення грошових коштів на утримання установ, що перебувають на повному фінансуванні з бюджету на основі фінансових планів — кошторисів витрат.

Кошторис — це фінансово-плановий документ, який визначає обсяг бюджетних асигнувань, їх постатейний та поквартальний розподіл.

Кошторис складається зі статей, кожна з яких містить однорідну групу витрат, що мають суворо обов'язковий характер та не повинні змінюватися у зв'язку з тим, що відповідно до них розподіляються бюджетні призначення, затверджені законом про Державний бюджет України чи рішенням про місцевий бюджет.

Статті витрат складаються на підставі норм витрат, тобто єдиних типових показників кошторисних витрат, які можна класифікувати за відповідними групами:

1) за юридичними ознаками:

а) обов'язкові — встановлюються Верховною Радою України, Кабінетом Міністрів України та не підлягають змінненню під час використання (штати, витрати на мандрівку та ін.);

б) розрахункові (факультативні) — встановлюються бюджетними установами за узгодженням з фінансовими органами (середні витрати на розрахункову одиницю);

2) за змістом норми:

а) натуральні (матеріальні) — їх основою є розмір витрат у натуральній формі (витрати на електропостачання на квадратний метр площі) на одну розрахункову одиницю;

б) фінансові (грошові) — це матеріальна норма, яка має грошову форму;

3) за базою розрахунків:

а) узагальнені — обсяг витрат за всіма статтями витрат на відповідний виробничий показник (за профілем установи);

б) постатейні — відображають норми витрат щодо окремих статей.

Види кошторисів витрат:

1) загальні — для утримання групи однотипових установ, які обслуговуються централізованими бухгалтеріями (дитячі садки, школи, бібліотеки тощо). Обсяг фінансування за статтями обов'язково розшифровується на кожну установу окремо;

2) на централізовані заходи, тобто заходи, які заплановані бюджетом та проводяться відповідним державним органом;

3) зведені — відображають обсяги фінансування для окремого органу управління;

4) індивідуальні — відображають вимоги у коштах кожної окремої бюджетної установи з урахуванням специфіки її функціонування.

Складання кошторису відбувається на підставі лімітної довідки про бюджетні асигнування, яка подається головним розпорядником бюджетних коштів протягом тижня після затвердження бюджету, з якого фінансується відповідна бюджетна установа. Кошторис бюджетної установи затверджує керівник установи вищого рівня.

Витрати бюджетних установ поділяються на такі групи:

1) капітальні — це видатки розвитку (придбання основного капіталу, капітальне будівництво тощо);

2) поточні:

а) адміністративно-господарські — витрати на утримання апарату управління, обслуговуючого персоналу, на відрядження, придбання технічного інвентаря тощо;

б) операційні — витрати, пов'язані з характером діяльності установи (придбання електронного каталога книг для бібліотеки, заробітна плата бібліотекарям тощо).

На кошторисно-бюджетному фінансуванні утримуються:

- установи соціальної сфери;
- освітні заклади;
- установи охорони здоров'я;
- установи культури;
- установи Міністерства оборони України, Прикордонних військ України, Служби безпеки України, Міністерства внутрішніх справ України;
- органи законодавчої та виконавчої влади, суди та прокуратура.

Контрольні запитання

1. Поняття та склад державних та місцевих доходів.
2. Поняття податкової системи України та її структура.
3. Поняття та види обов'язкових платежів.
4. Поняття, ознаки, функції податків.
5. Класифікація податків.
6. Правовий механізм податку та його елементи.
7. Визначення державного кредиту.
8. Форми державного боргу.
9. Види обов'язкового державного страхування.
10. Поняття державних видатків, їх види.

МОДУЛЬ 4. ПРАВОВІ ОСНОВИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Тема 10. Фінансово-правове регулювання банківської діяльності та грошового обігу

Мета вивчення: зрозуміти сутність банку та його роль у сучасній економіці; засвоїти основні засади організаційно-правового забезпечення діяльності НБУ, ознайомитись з його основними функціями; з'ясувати місце і роль комерційних банків у банківській системі України, засвоїти порядок їх створення, реєстрації, отримання ліцензії на здійснення банківських операцій; засвоїти сутність грошово-кредитної політики, виділити складові грошового обігу та правові форми розрахунків.

10.1. Банківська система України та роль у ній НБУ

Банківська діяльність є одним з елементів фінансової діяльності держави та системою діючих спеціальних суб'єктів та операцій, здійснюваних ними як учасниками єдиної банківської системи щодо грошей, цінних паперів і валютних цінностей як засобів платежу, заощадження й товару¹. З правової точки зору, банківську діяльність можна розглядати як сукупність дій, здійснюваних певними суб'єктами у формі, закріпленій нормативно-правовими актами чи договорами, спрямованими на отримання прибутку².

Однією з особливостей цих відносин є те, що у їх регулюванні значне місце належить диспозитивним нормам (цивільно-правові, господарсько-правові). Саме тому завдання цієї теми — не всебічний аналіз банківських відносин, а конкретизація їх фінансово-правового аспекта.

Банківська система — це складна специфічна структура, що підпорядкована економічним законам, є частиною загального механізму регулювання господарської діяльності в країні, має власні функції та завдання. Бюджетна, податкова системи, система ціноутворення органічно взаємопов'язані з банківською системою і разом впливають на цінову політику у внутрішньому обігу та зовнішньоекономічній діяльності.

Завдання державного регулювання банківської системи мають складний характер, оскільки, з одного боку, передбачають механізм забезпечення стабільного її функціонування для подолання системних прорахунків, ефективного регулювання та нагляд уповноважених фінансових органів, а з іншо-

¹ Див.: Орлюк О. П. Банківське право: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 8.

² Див.: Ефимова Л. Г. Банковское право: Учеб. и практ. пособ. — М.: БЕК, 1994. — С. 27.

го — здійснюють дерегулюючі заходи, спрямовані на розвиток самостійності будь-яких учасників банківської системи.

Заходи, які вживають у межах державного управління (наприклад, обов'язкове ліцензування банківської діяльності; виконання банками спільних правил і норм, регулюючих проведення банківських операцій; здійснення нагляду за банками з боку центробанку; встановлення для банків економічних нормативів, статистичної та бухгалтерської звітності; встановлення режиму банківської таємниці тощо), спрямовані на забезпечення стабільності фінансово-кредитної системи держави загалом і банківської системи зокрема. Можна сказати, що такі заходи спрямовані на задоволення публічних інтересів у сфері банківської діяльності¹.

Відповідно до ст. 4 Закону України від 7 грудня 2000 року, № 2121-III «Про банки і банківську діяльність», банківська система України є дворівневою та складається з НБУ й інших банків, що створені й діють на території держави².

Дворівневність банківської системи виявляється в тому, що, з одного боку, банки самостійні щодо НБУ і юридично йому не підпорядковані, тобто НБУ не є вищою інстанцією для банківської установи. З іншого — банки є піднаглядними НБУ, їх створення та діяльність безпосередньо залежать від нього. Фактично відносини між ними мають вертикальний характер, є владними і тому регулюються нормами публічного права (фінансового, адміністративного)³.

Банки — це установи, функціями яких є кредитування суб'єктів господарської діяльності та громадян за рахунок залучення коштів підприємств, установ, організацій, населення та інших кредитних ресурсів, касове та розрахункове обслуговування народного господарства, виконання валютних та інших банківських операцій.

Банки — одні з найстаріших фінансових посередників. Так, наприклад, М. І. Тургенєв у XIX ст., досліджуючи історію виникнення банків, датував виникнення установ під назвою «банки» у 1407 р. (у Генуї) та 1852 р. (у Венеції)⁴.

Банки в Україні функціонують як:

1) універсальні — виконують будь-які банківські операції на грошовому ринку;

¹ Див.: Орлюк О. П. Банківське право: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 41–43.

² Див.: Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5–6. — Ст. 30.

³ Див.: Орлюк О. П. Банківське право: Навч. посібник. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 47.

⁴ Див.: Тургенєв Н. И. Опыт теории налогов. 1818 г. // У истоков финансового права. Т. 1. / Под ред. А. Н. Козырина. — М.: Статут, 1998. — С. 249.

2) спеціалізовані — виконують лише частину базових операцій на грошовому ринку (у разі, якщо більше 50% його активів є активами одного типу; банк набуває статусу спеціалізованого ощадного банку у разі, якщо більше 50% його пасивів є вкладками фізичних осіб):

- а) ощадні;
 - б) інвестиційні;
 - в) іпотечні;
 - г) розрахункові (клірингові);
- 3) за формою власності:

- а) акціонерні товариства;
- б) товариства з обмеженою відповідальністю;
- в) кооперативні;
- г) державні¹.

Банки самостійно визначають напрямки своєї діяльності і спеціалізацію за видами операцій. Вони мають право самостійно володіти, користуватися та розпоряджатися майном, що перебуває у їх власності.

Держава та НБУ не відповідають за зобов'язаннями банків, а банки не відповідають за зобов'язаннями держави та НБУ, якщо інше не передбачено законом або договором.

Перший рівень банківської системи України посідає Національний банк України². Визначаючи НБУ як центральну ланку банківської (і кредитної) системи України, слід розуміти, що він становить систему органів та установ, які входять до банківської системи та значно розширюють її склад. До системи НБУ, крім його центрального апарату та філій (територіальних управлінь), належать: розрахункові палати, Банкотно-монетарний двір, Фабрика банкнотного паперу, Державна скарбниця України, Центральне сховище, спеціалізовані підприємства, банківські навчальні заклади та інші структурні одиниці й підрозділи, необхідні для забезпечення діяльності НБУ (ст. 22 Закону України «Про Національний банк України»).

Національний банк України є юридичною особою, основною функцією якої є забезпечення стабільності грошової одиниці (ст. 99 Конституції України)³. Статутний капітал Національного банку України у розмірі 10 млн грн є загальнодержавною власністю. Банк функціонує економічно як самостійна державна установа, здійснює видатки, зазвичай, за рахунок своїх доходів.

Серед основних функцій, закріплених ст. 2 Закону України «Про Національний банк України», можна назвати такі:

¹ Див.: Паларамчук В. О., Бойченко О. К. Банківська діяльність за умов перехідної економіки: економіко-правові аспекти // Фінанси України. — 1998. — № 3. — С. 50.

² Див.: Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р., № 679 // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.

³ Див.: Конституція України // Відом. Верхов. Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

1) визначає та проводить грошово-кредитну політику на підставі загальнодержавної програми економічного розвитку, затвердженої Верховною Радою України;

2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організовує її обіг;

3) виступає кредитором останньої інстанції для банків і кредитних установ, організовує систему рефінансування;

4) встановлює для банків та інших кредитних установ правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку і звітності, захисту інформації та коштів;

5) організовує створення та методологічно забезпечує систему грошово-кредитної і банківської статистичної інформації та статистики платіжного балансу;

6) визначає систему, порядок і форми розрахунків, у тому числі між банками та іншими кредитними установами;

7) визначає напрямки розвитку сучасних електронних банківських технологій, координує та контролює створення електронних платіжних засобів, систем розрахунків, автоматизації банківської діяльності та засобів захисту банківської інформації;

8) здійснює банківське регулювання та нагляд;

9) веде реєстр банків, їх філій та представництв, валютних бірж і кредитних установ, здійснює ліцензування банківських та інших операцій у передбачених законом випадках;

10) складає платіжний баланс і баланс міжнародних інвестицій України, здійснює їх аналіз та прогнозування та інше.

Керівними органами Національного банку України є Голова НБУ, Рада НБУ та Правління НБУ. Так, відповідно до ст. 85 Конституції України Голову НБУ призначає на посаду та звільняє з посади Верховна Рада України конституційною більшістю голосів за поданням Президента України¹. Строк повноважень Голови НБУ — 5 років. До головних обов'язків та повноважень Голови НБ належать:

- керування діяльністю НБУ;
- розподілення обов'язків між своїми заступниками;
- діяти від імені НБУ та представляти його інтереси без доручення у відносинах із відповідними органами, організаціями та установами;
- підписання протоколів, постанов Правління НБУ, наказів та розпоряджень, угод;
- видання розпорядчих актів, обов'язкових для виконання всіма працівниками НБУ, та прийняття рішень з питань щодо діяльності НБУ.

¹ Див.: Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.

До складу Ради НБУ входять 14 членів, які призначаються Президентом України та Верховною Радою України. Голова НБУ входить до складу Ради НБУ. Президент України та Верховна Рада призначають по сім членів Ради НБ шляхом прийняття відповідного указу або постанови. Строк їх повноважень — 7 років, окрім Голови НБУ, який входить до складу Ради НБ на строк здійснення ним повноважень за посадою. Раду НБ очолює не голова НБУ, а свій голова, якого обирають члени Ради строком на три роки. Так, членом Ради може бути громадянин України, який має вищу економічну чи фінансову освіту або науковий ступінь у галузі економіки і досвід постійної роботи в органах законодавчої влади, на керівних посадах центральної виконавчої влади або ж наукової роботи за фінансовою чи економічною тематикою.

Головним завданням Ради є розробка та контроль щодо здійснення основних засад грошово-кредитної політики. Рада дає оцінку діяльності Правління НБ, вносить рекомендації Правлінню щодо окремих заходів монетарного та регулятивного характеру, політики курсоутворення та валютного регулювання. Правління НБУ зобов'язане розглянути та надіслати письмову мотивовану відповідь на внесені Радою НБУ рекомендації протягом п'яти робочих днів. Крім того, Рада НБУ наділена правом відкладального вето щодо окремих рішень Правління НБУ (наприклад: рішень диверсифікації активів НБУ та їх ліквідності; формування резервів покриття фінансових ризиків та ін.).

Правління НБУ забезпечує реалізацію грошово-кредитної політики через відповідні монетарні інструменти, організує виконання інших функцій НБ відповідно до законодавства та управління його діяльністю (приймає рішення про емісію валюти України та вилучення з обігу банкнот і монет, зміну процентних ставок НБ, встановлює економічні нормативи для банків та фінансово-кредитних установ, встановлює ліміти операцій на відкритому ринку, які здійснює НБ та ін.). Очолює Правління Голова НБУ. Відповідно до ст. 19 Статуту Національного банку України, затвердженого Постановою Президії Верховної Ради України від 7 жовтня 1991 року, № 1605-ХІІ, кількісний та персональний склад Правління затверджується Радою НБ за поданням Голови¹. До складу Правління за посадою входять перший заступник та два заступники Голови НБУ.

Основними елементами територіальної структури НБУ виступають Головне управління НБУ в АРК та управління НБУ в кожній області. Територіальні управління НБУ (філії) не мають статусу юридичної особи і не можуть видавати нормативні акти. Вони діють від імені НБ у межах отриманих від нього повноважень².

¹Див.: Банківська справа в Україні: законодавчі і нормативні акти. — К.: Ін Юре, 1998. — Т.1. — С. 65.

²Див.: Положення про філії Національного банку України: Постанова Правління НБУ від 22.12.2000 р., № 495.

Слід зазначити, що ст. 7 Закону України «Про банки і банківську діяльність» закріплює визначення *державного банку* як банку, 100% статутного капіталу якого належать державі. Державний банк засновується за рішенням Кабінету Міністрів України. При цьому в законі про Державний бюджет України на відповідний рік передбачаються витрати на формування статутного капіталу державного банку. Кабінет Міністрів України зобов'язаний отримати позитивний висновок Національного банку України з приводу наміру заснування державного банку. Отримання висновку Національного банку України є обов'язковим також у разі ліквідації (реорганізації) державного банку, за винятком його ліквідації внаслідок неплатоспроможності. Статут державного банку затверджується Постановою Кабінету Міністрів України. Національний банк України здійснює державну реєстрацію державних банків.

Органами управління державного банку є наглядова рада та правління банку. Наглядова рада є вищим органом управління державного банку, що здійснює контроль за діяльністю правління банку з метою збереження залучених у вклади грошових коштів, забезпечення їх повернення вкладникам та захисту інтересів держави як акціонера державного банку та інші функції, визначені Законом. До складу наглядової ради державного банку входять члени наглядової ради банку, призначені Верховною Радою України та Президентом України. З метою представництва інтересів держави до складу наглядової ради державного банку можуть входити народні депутати України, представники органів виконавчої влади та інші особи, що відповідають вимогам, зазначеним у Законі. Строк повноважень членів наглядової ради державного банку — п'ять років.

Повноваження правління державного банку (виконавчого органу державного банку) визначаються його статутом. Кандидатури голови та членів виконавчого органу узгоджуються з НБУ відповідно до вимог Закону України «Про банки і банківську діяльність». Так, наприклад, Державний ощадбанк України був створений шляхом реорганізації на підставі Постанови КМУ «Про деякі питання управління Державним спеціалізованим комерційним ощадним банком України» від 21 травня 1999 року, № 876¹.

Відповідно до ст. 338 ГК України, *кооперативний банк* — це банк, створений суб'єктами господарювання, а також іншими особами за принципом територіальності на засадах добровільного членства та об'єднання пайових внесків для спільної грошово-кредитної діяльності².

Кооперативні банки створюються за принципом територіальності й поділяються на:

¹ Див.: Офіційний вісник України. — 1999. — № 23. — Ст. 83.

² Див.: Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / За заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — С. 519.

1) місцеві, у яких мінімальна кількість учасників (у межах області) кооперативного банку має бути не менше 50 осіб. У разі зменшення кількості учасників і неспроможності кооперативного банку протягом одного року збільшити їх кількість до мінімальної необхідної кількості діяльність такого банку припиняється шляхом зміни організаційно-правової форми або ліквідації.

2) центральні, учасниками яких є місцеві кооперативні банки. До функцій центральних кооперативних банків, крім загальних функцій, передбачених Законом України «Про банки і банківську діяльність», належать централізація та перерозподіл ресурсів, акумульованих місцевими кооперативними банками, а також здійснення контролю за діяльністю кооперативних банків регіонального рівня.

Органами управління кооперативних банків є:

- загальні збори учасників (пайовиків);
- спостережна рада банку;
- правління банку.

Органом контролю є ревізійна комісія банку. Статутний капітал кооперативного банку поділяється на паї. Рівень мінімального розміру статутного капіталу кооперативного банку встановлюється Національним банком України. Кожен учасник кооперативного банку незалежно від розміру своєї участі у капіталі банку (паю) має право одного голосу.

10.2. Форми регулювання банківської діяльності

На забезпечення стабільності банківської системи спрямоване державне регулювання банківської діяльності, яке здійснюється Національним банком України у таких формах:

1. Адміністративне регулювання

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

2. Індикативне регулювання

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) кореспондентські відносини;
- 7) управління золотовалютними резервами, у т.ч. валютні інтервенції;

- 8) операції з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорт та експорт капіталу¹.

Відповідно до статей 17-22 Закону України «Про банки і банківську діяльність», одним із діючих інструментів управління та контролю Національним банком за всіма ланками банківської системи є інститут державної реєстрації та ліцензування банків. Порядок створення та державної реєстрації банків закріплений Законами України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», а також Постановою Правління НБУ від 31 серпня 2001 року, № 375².

Процес реєстрації банку умовно можна поділити на декілька етапів.

Перший етап — підготовчий. Засновники банку мають досягти попередньої згоди щодо створення банку та сформувати ініціативну групу. Учасниками банку можуть бути юридичні і фізичні особи, резиденти та нерезиденти, а також держава в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Власники більшої частки у банку повинні мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий стан. Учасниками банку не можуть бути юридичні особи, в яких банк має істотну участь, об'єднання громадян, релігійні та благодійні організації.

Статут банку обов'язково має містити інформацію про:

- 1) найменування банку;
- 2) його місцезнаходження;
- 3) організаційно-правову форму;
- 4) види діяльності, які банк має намір здійснювати;
- 5) розмір та порядок формування статутного капіталу банку, види акцій банку, їх номінальну вартість, форми випуску акцій (документарна або бездокументарна), кількість акцій, що купуються акціонерами;
- 6) структуру управління банком, органи управління, їх компетенцію та порядок прийняття рішень;
- 7) порядок реорганізації та ліквідації банку;
- 8) порядок внесення змін та доповнень до статуту банку;
- 9) розмір та порядок утворення резервів та інших загальних фондів банку;
- 10) порядок розподілу прибутків та покриття збитків;
- 11) положення про аудиторську перевірку банку;
- 12) положення про органи внутрішнього аудиту банку.

Рішення про внесення змін до статуту банку чинне з моменту реєстрації таких змін Національним банком України.

Наступний — етап державної реєстрації Національним банком України.

¹ Див.: Закон України «Про банки та банківську діяльність». — Ст. 66 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 1–2. — Ст. 1.

² Див.: Положення про порядок створення і державної реєстрації банків, відкриття їх філій, представництв, відділень // Офіційний вісник України. — 2001. — № 44. — Ст. 1991.

Уповноважені засновниками банку особи подають до територіального управління НБУ за місцем створення банку такі документи:

- 1) заяву про реєстрацію банку;
- 2) установчий договір (крім державного банку);
- 3) статут банку;
- 4) рішення про створення банку (протокол установчих зборів) або Постанову Кабінету Міністрів України про створення державного банку;
- 5) бізнес-план, що визначає види діяльності, які банк планує здійснювати на найближчий рік, та стратегію діяльності банку на найближчі три роки згідно зі встановленими Національним банком України вимогами;
- 6) інформацію про фінансовий стан учасників, які матимуть істотну участь у банку. У випадку, коли засновником банку є юридична особа, надається інформація про членів ради директорів і осіб, які мають істотну участь у цій юридичній особі;
- 7) бухгалтерську і фінансову звітність за останні чотири звітних періоди (квартали) — для учасників — юридичних осіб, які матимуть істотну участь у банку, довідку Державної податкової адміністрації України про доходи за останній звітний період (рік) — для учасників — фізичних осіб, які матимуть істотну участь у банку;
- 8) відомості про кількісний склад спостережної ради, правління (ради директорів), ревізійної комісії;
- 9) копію платіжного документа про внесення плати за реєстрацію банку, що встановлюється Національним банком України;
- 10) нотаріально завірених копій установчих документів учасників, які є юридичними особами та матимуть істотну участь у банку;
- 11) копії звіту про проведення відкритої підписки на акції — для банку, який створюється у формі відкритого акціонерного товариства;
- 12) відомості про професійну придатність та ділову репутацію голови та членів правління (ради директорів) і головного бухгалтера банку.

Національний банк України у тижневий термін з дати подання цих документів відкриває тимчасовий рахунок для накопичення підписних внесків засновників та інших учасників банку. Рішення про державну реєстрацію банку або про відмову в державній реєстрації банку приймається Національним банком України не пізніше тримісячного строку з моменту подання повного пакета документів. Національний банк України може вимагати від заявника виправлення недоліків у поданих документах.

Реєстрація банків здійснюється шляхом внесення відповідного запису до Державного реєстру банків, після чого банк набуває статусу юридичної особи. Національний банк України видає банку свідоцтво про його державну реєстрацію за встановленою ним формою.

Національний банк України може відмовити в державній реєстрації банку у разі, якщо:

- 1) порушений порядок створення банку;

2) установчі документи банку не відповідають законодавству України;
3) поданий неповний пакет документів, необхідних для державної реєстрації банку, або ці документи не відповідають вимогам Закону чи нормативно-правових актів Національного банку України;

4) у Національного банку України є докази, що підтверджують відсутність бездоганної ділової репутації чи відсутність задовільного фінансового стану принаймні одного з засновників, що мають істотну участь у банку;

5) професійна придатність та ділова репутація голови виконавчого органу і головного бухгалтера банку, а також членів виконавчого органу банку не відповідають вимогам Національного банку України.

Банк має право здійснювати банківську діяльність тільки після отримання *банківської ліцензії*, яка надається Національним банком України на підставі клопотання відповідного банку за наявності документів, що підтверджують:

1) наявність сплаченого та зареєстрованого підписного капіталу банку у розмірі, що встановлюється Законом;

2) забезпеченість банку належним банківським обладнанням, комп'ютерною технікою, програмним забезпеченням, приміщеннями відповідно до вимог Національного банку України;

3) наявність як мінімум трьох осіб, призначених членами правління (ради директорів) банку, які мають відповідну освіту та досвід, необхідний для управління банком.

Ліцензія на здійснення банківських операцій (окремих чи всіх) може бути відкликана за поданням регіонального управління Національного банку України у разі:

– виявлення недостовірних даних, на підставі яких була надана ліцензія;

– затримки початку здійснення діяльності, на яку надана ліцензія, більше ніж на один рік з моменту надання ліцензії;

– виникнення становища, яке загрожує інтересам кредиторів та вкладників банку;

– виявлення порушень банком вимог банківського і антимонопольного законодавства, систематичного порушення економічних нормативів, здійснення операцій, на які не одержано ліцензій, надання недостовірної інформації.

Відкликати ліцензію можна на один вид банківської діяльності або на всі банківські операції. Рішення про відкликання ліцензії на всі банківські операції виносяться Правлінням Національного банку України на підставі пропозиції Комісії з питань нагляду і регулювання діяльності банків. Якщо протягом двох тижнів засновники і акціонери банку не винесуть рішення про форми подальшого його функціонування або припинення діяльності шляхом реорганізації чи ліквідації, Правління НБУ виносить рішення про ліквідацію банку.

У разі порушення суб'єктами банківської діяльності законодавства, економічних нормативів, порядку, строків та технології виконання банківських операцій, неподання звітності, подання недостовірної звітності, створення становища, що загрожує інтересам вкладників та кредиторів банку, перешкоджає клієнту обрати собі банк за своїм розсудом, НБУ має право:

- 1) підвищувати для них норми обов'язкових резервів;
- 2) відкликати ліцензію на здійснення банківських операцій;
- 3) усувати керівництво суб'єкта банківської діяльності від управління;
- 4) призначати тимчасову адміністрацію для управління суб'єктом банківської діяльності;
- 5) у безспірному порядку стягувати штраф у розмірі неправомірно одержаного доходу та застосовувати інші санкції;
- 6) приймати рішення про виключення з Державного реєстру банків, їх реорганізацію та ліквідацію.

Банк як суб'єкт господарювання здійснює фінансову діяльність (фінансове посередництво) у формі банківських операцій, які проводяться в порядку, встановленому НБУ. Вичерпний перелік банківських операцій визначений ст. 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність»:

- 1) приймання вкладів (депозитів) від юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних рахунків клієнтів і банків-кореспондентів, у тому числі переказ грошових коштів з цих рахунків за допомогою платіжних інструментів та зарахування коштів на них;
- 3) розміщення залучених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.
- 4) операції з валютними цінностями;
- 5) емісія власних цінних паперів;
- 6) організація купівлі та продажу цінних паперів за дорученням клієнтів;
- 7) здійснення операцій на ринку цінних паперів від свого імені (у т.ч. андеррайтинг) та ін.

Незважаючи на таке різноманіття, всі *банківські операції можуть бути класифіковані:*

1. За функціональними ознаками:
 - депозитні — це операції із залучення тимчасово вільних коштів юридичних та фізичних осіб на рахунки різних типів: поточні, бюджетні, ощадні тощо;
 - розрахункові — містять надання таких послуг, як зберігання коштів клієнтів на відповідних рахунках, отримання платежів на користь клієнтів і здійснення грошових переказів за дорученням власників коштів, прийняття готівкових коштів для зарахування на рахунки клієнтів та видача готівки з цих рахунків через операційну касу банків;
 - кредитні — це операції з надання банком позичальнику в тимчасове користування вільних грошових ресурсів на умовах платності, забезпеченості, зворотності, строковості та цільового характеру;

- факторингові — це вид кредитних операцій банків, що здійснюються на комісійних засадах на договірній основі і полягають у придбанні банком права вимоги у грошовій формі з постачання товарів або надання послуг з прийняттям ризику виконання такої вимоги та приймання платежів. Тобто, банк бере на себе зобов'язання передати за плату кошти в розпорядження клієнта, а клієнт бере на себе зобов'язання відступити банкові грошову вимогу до третьої особи, що впливає з відносин клієнта з цією третьою особою;

- лізингові — це вид кредитних операцій банків, за якими банкам надано право купувати за власні кошти засоби виробництва для передавання їх у лізинг;

- засновницькі — за їх допомогою комерційні банки беруть безпосередню участь у створенні нових господарюючих суб'єктів;

- інвестиційні — це операції з вкладання фінансових ресурсів у різноманітні корпоративні та державні цінні папери, інші боргові зобов'язання шляхом придбання цих фондових цінностей на фондових біржах й організованому позабіржовому ринку;

- міжбанківські — це операції з недепозитного залучення ресурсів на міжбанківському ринку: отримання кредитів від НБУ, позик, одержаних від інших комерційних банків; операції з надання позик банкам та розміщення депозитів у НБУ;

- емісійні — діяльність банку з формування власного капіталу та недепозитного залучення фінансових ресурсів, що здійснюється через випуск банківських акцій, облігацій, векселів та інших боргових зобов'язань;

- комісійні — це різноманітні консультаційні, інформаційні, облікові, рестраторські, трастові послуги, в результаті надання яких банки отримують дохід у вигляді комісії;

- посередницькі — це послуги банків із розміщення цінних паперів емітентів на первинному фондовому ринку, брокерські та дилерські послуги в операціях із фондовими цінностями, іноземною валютою та інші види операцій на грошовому ринку, в яких банки виступають як посередники, поєднуючи інтереси різних сторін фінансових угод.

2. За економічною сутністю:

- активні — це операції з розміщення банками власного капіталу та залучених ресурсів з метою отримання доходу, забезпечення діяльності й підтримання необхідного рівня ліквідності. Згідно з зазначеним вище групуванням банківських операцій, до активних операцій належать: кредитні, засновницькі, інвестиційні, міжбанківські (в частині наданих позик). Також до активних слід віднести операції з придбання позаоборотних активів (приміщень, обладнання, технічних засобів тощо) та формування касових залишків і залишків коштів на кореспондентських рахунках банків;

- пасивні — це операції, які пов'язані з формуванням власного капіталу та ресурсної бази банку, забезпечують проведення активних операцій з

метою досягнення запланованих показників дохідності та які є запорукою ліквідності й платоспроможності (емісійні, депозитні);

- комісійно-посередницькі — це операції консультативного характеру, що виконуються банками за рахунок їх високої інформативності, глибоких професійних знань персоналу, володіння новітніми технологіями, а також операції, де банки діють за рахунок та в інтересах клієнтів. Таким чином, це операції, які приносять банкам прибуток, але не потребують додаткового залучення та використання наявних ресурсів.

10.3. Правове регулювання грошового обігу в Україні

Грошово-кредитна політика — це комплекс заходів у сфері грошового обігу та кредиту, спрямованих на регулювання економічного розвитку, стримування інфляції та забезпечення стабільності грошової одиниці України, забезпечення зайнятості населення та вирівнювання платіжного балансу.

Основними економічними засобами і методами грошово-кредитної політики є регулювання обсягу грошової маси через:

- 1) визначення та регулювання норм обов'язкових резервів для комерційних банків;
- 2) процентну політику;
- 3) рефінансування комерційних банків;
- 4) управління золотовалютними резервами;
- 5) операції з цінними паперами (крім цінних паперів, що підтверджують корпоративні права), у тому числі з казначейськими зобов'язаннями на відкритому ринку;
- 6) регулювання імпорту та експорту капіталу;
- 7) емісію власних боргових зобов'язань та операції з ними.

Грошовою одиницею України, як це і встановлено ст. 99 Конституції України, є гривня, що дорівнює 100 копійкам. Випуск та обіг на території України інших грошових знаків і використання грошових сурогатів як засобу платежу забороняються. Офіційне співвідношення між гривнею та золотом або іншими дорогоцінними металами не встановлюється.

Національний банк встановлює офіційний курс гривні до іноземних валют та оприлюднює його. Для регулювання курсу гривні щодо іноземних валют Національний банк використовує золотовалютний резерв, купує і продає цінні папери, встановлює і змінює ставку рефінансування та застосовує інші інструменти регулювання грошової маси в обігу.

Регулювання грошового обігу є одним із найбільш важливих напрямків діяльності держави у сфері фінансів. Саме тому високим є рівень нормативно-правових актів, що закріплюють основні правові засади її обігу. Передусім йдеться про Конституцію України, у ст. 92 якої зазначено, що засади створення та функціонування грошового ринку, статус національної

валюти, а також іноземних валют на території України встановлюються виключно законами України. У ст. 99 закріплено, що забезпечення її стабільності є основною функцією НБУ.

Не допускається втручання органів законодавчої та виконавчої влади або їх посадових осіб у виконання функцій і повноважень Ради Національного банку чи Правління Національного банку інакше, як в межах, визначених Законом.

Грошова система — це державно-правова форма організації грошового обігу, встановлена за допомогою правових норм. Зміст грошової системи необхідно розглядати як внутрішню організаційно-правову форму грошового обігу¹.

Грошова система містить такі елементи:

1. Функціональні елементи:

- а) грошова одиниця України (нац. валюта);
- б) масштаб цін;
- в) види грошових знаків, що мають статус єдиного законного платіжного засобу на території України.

2. Організаційні елементи:

- а) організація готівкового обігу;
- б) організація безготівкового обігу;
- в) система державних органів, що здійснюють управління грошовим обігом.

Зупинимося на характеристиці саме другого блоку елементів грошової системи.

1. *Розрахунки готівкою* починаються з випуску грошей в обіг, тобто їх емісії, що є виключною компетенцією НБУ. Готівка перебуває в обігу у вигляді грошових знаків — банкнот і монет.

Емісійну систему розглядають як законодавчо встановлений порядок випуску в обіг грошових знаків, вона є складовою грошової системи.

Для забезпечення організації готівкового грошового обігу Національний банк здійснює:

- 1) виготовлення та зберігання банкнот і монет;
- 2) створення резервних фондів банкнот і монет;
- 3) встановлення номіналів, систем захисту, платіжних ознак та дизайну грошових знаків;
- 4) встановлення порядку заміни пошкоджених банкнот і монет;
- 5) встановлення правил випуску в обіг, зберігання, перевезення, вилучення та інкасації готівки;
- 6) визначення порядку ведення касових операцій для банків, інших фінансових установ, підприємств і організацій;

¹Див.: Алісов Є. О. Гроші і грошовий обіг: теоретичні засади та стан правового регулювання в Україні.: Монографія — Х.: Ксилон, 2004. — С. 123–158; Берлін І. С. Теорія фінансов: Учеб. посіб. — М.: Приор, 2000. — С. 133.

7) визначення вимог щодо технічного стану і організації охорони приміщень банківських установ.

Готівковий обіг — це обіг у готівковій формі законних платіжних засобів (банкнот та розмінної монети), які обслуговують потреби економіки країни.

Готівкові розрахунки — платежі готівкою юридичних і фізичних осіб між собою за реалізовану продукцію (товари, виконані роботи, надані послуги) і за операції, які безпосередньо не пов'язані з реалізацією продукції (товарів, робіт, послуг) та іншого майна.

Для уникнення зловживань у сфері обігу готівки НБУ встановлені відповідні вимоги та нормативи щодо її обігу¹. Для регулювання готівкового грошового обігу та підтримання касової дисципліни чинне законодавство передбачає, що готівкова виручка, яка надійшла до кас підприємств, має здаватися ними до установ банків для зарахування на їх поточні рахунки.

Документи, які подаються до банку для відкриття рахунків:

- 1) заява встановленого зразка, підписана керівником і головним бухгалтером (якщо в організації є така посада);
- 2) нотаріально засвідчена копія свідоцтва про державну реєстрацію;
- 3) нотаріально засвідчена копія зареєстрованого статуту;
- 4) картка зі зразками підписів осіб, яким відповідно до установчих документів заявника надане право першого (другого) підписів грошових документів.

Здавання готівкової виручки до денних та вечірніх кас установ банків здійснюється підприємствами (підприємцями) самостійно або через:

- інкасаторів НБУ або установ комерційних банків;
- Державну службу охорони при Міністерстві внутрішніх справ України;
- підприємства поштового зв'язку для переказу на поточні рахунки в установах банків.

Ліміт залишку готівки в касі — це граничний розмір готівки, що може залишатися в касі підприємства на кінець робочого дня, який встановлює установа банку або самостійно визначає підприємство.

Усі підприємства, які здійснюють операції з готівкою в національній валюті та мають поточні рахунки в установах банків, можуть тримати у своїй касі на кінець дня готівку в межах, встановлених для них обслуговуючими установами банків лімітів каси. Ліміт визначається, виходячи з потреб самого підприємства, і закріплюється при укладанні договору на розрахунково-касове обслуговування з банківською установою. Клієнт має подати до установи банку заявку-розрахунок у двох примірниках для встановлення загального ліміту каси, строків та порядку здавання готівкової виручки. Така

¹ Див.: Інструкція про організацію роботи з готівкового обігу установами банків України: Постанова Правління НБУ від 19.02.2001 р., № 69 // Офіційний вісник України. — 2001. — № 12. — Ст. 496.

заявка-розрахунок є невід'ємною частиною договору на проведення розрахунково-касового обслуговування. Протягом року підприємство може переглядати встановлений ліміт залишку касової готівки.

2. *Безготівкові розрахунки* ґрунтуються на закріпленні правового режиму використання певних символів, форм цифрових записів, які обертаються у грошовій масі, в умовах якої реальні грошові знаки як засоби платежу відсутні.

Інструкцією про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті під *безготівковими розрахунками* закріплюється перерахування відповідної суми із рахунків платників на рахунки одержувачів коштів, а також перерахування банками за дорученнями юридичних і фізичних осіб коштів, внесених ними готівкою до каси банку на рахунки одержувачів¹.

Безготівкові розрахунки здійснюють через банки (їхні філії) та інші кредитні установи, у яких відкриті відповідні кореспондентські рахунки. Правовими формами, у яких можуть здійснюватися безготівкові розрахунки, виступають: акредитивна, інкасова, вексельна форма розрахунків, а також форми розрахунків за розрахунковими чеками та з використанням розрахункових документів на паперових носіях та в електронному вигляді. Слід мати на увазі, що банки беруть на виконання тільки розрахункові документи:

- своїх клієнтів, які подають їх у банк у порядку, передбаченому договорами про розрахунково-касове обслуговування цих клієнтів;

- клієнтів інших банків або органів державного казначейства, якщо документи надсилають безпосередньо інші банки або органи державного казначейства;

- платіжні вимоги стягувача на примусове списання коштів, на яких є підписи відповідального виконавця та відбиток штампа банку, що обслуговує цього стягувача, якщо він доставляє їх у банк платника самостійно (по-сильним, рекомендованим або цінним листом тощо).

Платежі з рахунків клієнтів банк здійснює в межах залишків коштів на цих рахунках на початок операційного дня. Для здійснення безготівкових розрахунків клієнти банків самостійно обирають платіжні інструменти (за винятком меморіального ордера) і зазначають їх під час укладання договорів з банком на розрахунково-касове обслуговування.

До платіжних інструментів, що використовують при безготівкових розрахунках, чинне законодавство відносить:

1. Розрахунки із застосуванням *платіжних доручень*.

Платіжне доручення — розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунка зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок отримувача.

¹ Див.: Інструкція про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті: Постанова Правління НБУ від 21.01.2004 р., № 22 // Офіційний вісник України. — 2004. — № 13. — Ст. 908.

Платіжне доручення подається платником до банку, що обслуговує його, не менше ніж у двох примірниках. Платник має право зазначати в платіжному дорученні дату валютування, яка не може перевищувати десять календарних днів після складання платіжного доручення, так як в іншому випадку банк таке платіжне доручення може не прийняти.

Банк одержувача до настання дати валютування, яка зазначена в електронному розрахунковому документі, зараховує переказані кошти на відповідний рахунок і не пізніше наступного робочого дня, згідно з порядком, передбаченим у договорі, повідомляє одержувача про надходження на його адресу коштів та дату їх валютування.

Платіжні доручення застосовуються в розрахунках за товарними і нетоварними платежами:

- за фактично відвантажену (продану) продукцію (виконані роботи, надані послуги тощо);
- у порядку попередньої оплати, якщо такий порядок розрахунків установлений законодавством України та (або) обумовлений договором;
- для завершення розрахунків за актами звірки взаємної заборгованості підприємств, складених не пізніше строку, встановленого законодавством України та ін.

2. Розрахунки із застосуванням *платіжних вимог-доручень*.

Платіжна вимога-доручення — розрахунковий документ, який складається з двох частин:

- верхньої — вимоги одержувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;
- нижньої — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача.

У випадку згоди оплатити вимогу-доручення платник заповнює нижню частину та надає документ до банку, який його обслуговує. Такий банк приймає документ від платника протягом 20 календарних днів із дати оформлення її одержувачем.

Платіжна вимога-доручення повертається без виконання, якщо сума, зазначена платником, перевищує суму, що є на рахунку платника. Причини ж несплати такого розрахункового документа з'ясовуються безпосередньо між платником і одержувачем коштів.

3. Розрахунки із застосуванням *платіжних вимог*.

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або — при договірному списанні — отримувача до банку, який обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ певної суми коштів із рахунку платника на рахунок одержувача. Таким чином, платіжна вимога використовується у двох випадках:

1) примусового списання коштів на підставі виконавчих документів, що видані судами. Відповідно до ст. 1071 ЦК України, кошти можуть бути

списані із рахунку клієнта без його доручення на підставі рішення суду¹. Примусове списання коштів з рахунків, на яких обліковуються кошти Державного бюджету України та місцевих бюджетів або бюджетних установ, здійснюється органами Державного казначейства України в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України. У разі надходження до банку платіжних вимог на примусове списання коштів із цих рахунків вони передаються для виконання відповідному органу державного казначейства, якщо це передбачено договором між банком та органом державного казначейства, або повертаються стягувачеві без виконання. За необґрунтованість примусового списання коштів, недостовірність даних, зазначених у платіжній вимозі, стягувач несе відповідальність згідно з законодавством України. Виконавчий документ, на підставі якого оформлена платіжна вимога, банку не подається;

2) договірною списання. Так, фізичні та юридичні особи, укладаючи договори між собою, передбачають у них право отримувача на договірне списання коштів з рахунка платника за його дорученням. Це право отримувач може використати в разі настання строку платежу, обумовленого в договорі з платником, або прострочення платником цього терміну. Право банку на договірне списання з рахунка платника за його дорученням закріплюється в договорі розрахунково-касового обслуговування.

Договір повинен містити інформацію, потрібну для належного виконання банком доручення платника, зокрема:

– умови, за якими банк повинен здійснити (здійснювати) договірне списання;

– номер рахунка платника, з якого має здійснюватися договірне списання;

– назву одержувача;

– номер і дату договору з одержувачем, яким передбачається право одержувача на договірне списання коштів з рахунку платника;

– перелік документів, які одержувач має надати банку, що обслуговує платника (якщо вони передбачені в договорі).

Одержувач для здійснення договірною списання оформляє платіжну вимогу, яку подає до банку, що обслуговує платника.

4. Розрахунки із застосуванням *розрахункових чеків*.

Розрахунковий чек — розрахунковий документ, що містить нічим не обумовлене письмове розпорядження власника рахунку (чекодавця) банку-емітента, у якому відкритий його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів.

Чекодавець — юридична чи фізична особа, яка здійснює платіж за рахунок чека та підписує його.

¹ Див.: Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 р., № 435-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 40–44. — Ст. 356.

Чекодержатель — юридична чи фізична особа, яка є одержувачем коштів за чеком.

Чеки виготовляються на замовлення банку Банкнотно-монетним двором Національного банку чи іншим спеціалізованим підприємством на спеціальному папері з дотриманням усіх обов'язкових вимог, брошуруються в розрахункові чекові книжки по 10, 20, 25 аркушів.

Чеки, що використовуються фізичними особами для здійснення одноразових операцій, виготовляються як окремі бланки, облік яких банки ведуть окремо від чекових книжок.

Чеки та чекові книжки є бланками суворого обліку. Для гарантованої оплати чеків чекодавець бронює кошти на окремому аналітичному рахунку «Розрахунки чеками» відповідних балансових рахунків — аналітичний рахунок у банку-емітенті. Для цього разом із заявою про видачу чекової книжки чекодавець подає до банку-емітента платіжне доручення для перерахування коштів на аналітичний рахунок «Розрахунки чеками» (фізична особа може вносити суму готівкою). Чекову книжку на ім'я чекодавця (фізичної особи) банк-емітент видає на суму, що не перевищує залишку коштів на його рахунку.

Строк дії чекової книжки — один рік, а чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, — три місяці з дати їх видачі. Чеки, виписані після зазначеного строку, вважаються недійсними і до оплати не приймаються. Строк дії невикористаної чекової книжки може продовжуватися за погодженням з банком-емітентом, про що він робить відповідну позначку на обкладинці чекової книжки (у правому верхньому куті), засвідчуючи її підписом головного бухгалтера і відбитком штампа банку.

Чек заповнюється від руки (кульковою ручкою, чорнилом темного кольору) або з використанням технічних засобів (місяць видачі та сума чека мають зазначатися словами). Не дозволяється внесення до чека виправлень та використання замість підпису факсиміле. Чек із чекової книжки пред'являється до оплати в банк чекодержателя протягом 10 календарних днів (день виписки чека не враховується). Забороняється передавання чека (чекової книжки) його (її) власником будь-якій іншій юридичній або фізичній особі, а також підписання незаповнених бланків чека і проставлення на них відбитка печатки юридичними особами.

За бажанням фізичної особи чек може виписуватися на ім'я іншої особи, яка стає його власником. Видача чеків на пред'явника не проводиться.

Підприємствам не дозволяється здійснювати обмін чека на готівку та отримувати готівкою решти з суми чека. Фізичні особи можуть обмінювати чек на готівку або отримувати решту із суми чека готівкою (але не більше ніж 20% від суми цього чека). Власник чека повертає до банку-емітента невикористаний чек для зарахування суми на свій рахунок або обміну його на готівку.

5. Розрахунки за *акредитивами*.

Акредитив — договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) чи від себе проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручає іншому (виконуючому) банку здійснити цей платіж.

За операціями за допомогою акредитивів всі зацікавлені сторони мають справу лише з документами, а не з товарами, послугами або іншими видами виконання зобов'язань, з якими можуть бути пов'язані ці документи.

Банк-емітент може відкривати такі види акредитивів:

1) покритий — акредитив, для здійснення платежів за яким завчасно бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку-емітенті або у виконуючому банку. Кошти заявника акредитива бронюються на аналітичному рахунку «Розрахунки за акредитивами» відповідних балансових рахунків;

2) непокритий — акредитив, оплата за яким (якщо тимчасово немає коштів на рахунку платника) гарантується банком-емітентом за рахунок банківського кредиту;

3) відкличний — зазначається на кожному акредитиві. Він може бути змінений або анульований банком-емітентом у будь-який час без попереднього повідомлення бенефіціара (наприклад, у разі недотримання умов, передбачених договором, дострокової відмови банком-емітентом від гарантування платежів за акредитивом). Відкликання акредитива не створює зобов'язань банку-емітента перед бенефіціаром;

4) безвідкличний — у разі відсутності позначки на акредитиві «відкличний», акредитив вважається безвідкличним. *Безвідкличний акредитив* — це акредитив, який може бути анульований або умови якого можуть бути змінені лише за згодою на це бенефіціара, на користь якого він був відкритий.

6. *Меморіальний ордер* — розрахунковий документ, який складається за ініціативою банку для оформлення операцій зі списання коштів з рахунку платника, внутрішньо-банківських операцій відповідно до нормативно-правових актів НБУ.

7. Розрахунки за допомогою *систем дистанційного обслуговування*¹.

Платіжна картка — це спеціальний платіжний засіб, що має вигляд емітованої в установленому законодавством порядку пластикової чи іншої картки, яку використовують для ініціювання переказу грошей із рахунку плат-

¹Див.: Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 29. — Ст. 137; Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 36. — Ст. 275; Закон України «Про електронний цифровий підпис» від 22.05.2003 р., № 852-IV // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 36. — Ст. 276; Положення про порядок емісії платіжних карток та здійснення операцій з їх застосуванням: Постанова Правління НБУ від 27.08.2001 р., № 367 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 20. — Ст. 1084.

ника або з відповідного рахунка банку з метою оплати вартості товарів і послуг, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей у готівковій формі в касах банків, фінансових установ, пунктах обміну іноземної валюти уповноважених банків та через банківські автомати, а також здійснення інших операцій, передбачених відповідним договором.

Оперативне ведення клієнтом своїх рахунків у банку та обмін технологічною інформацією, визначеною в договорі між банком та клієнтом, клієнт може здійснювати за допомогою систем дистанційного обслуговування. Дистанційне обслуговування може здійснюватися за допомогою систем «клієнт — банк», «клієнт — Інтернет — банк», «телефонний банкінг» тощо. Юридичною підставою для роботи клієнта за допомогою систем дистанційного обслуговування і оброблення банком дистанційних розпоряджень клієнта є договір про розрахунково-касове обслуговування. У договорі обов'язково повинні зазначатися права, обов'язки та відповідальність сторін, порядок вирішення спорів у разі їх виникнення тощо.

Платник може формувати електронні розрахункові документи на підставі належним чином оформлених платіжних доручень, платіжних вимог-доручень, а також з використанням платіжних карток.

Ідентифікація клієнта для доступу до системи «телефонний банкінг» здійснюється за допомогою засобів ідентифікації, передбачених в договорі між банком та клієнтом. Засоби ідентифікації (номер клієнта, особистий ПІН-код, сукупність цифрових та літерних компонентів тощо) банк надає клієнту після укладення договору. Дистанційне розпорядження вважається таким, що передане клієнтом та прийняте банком до виконання, якщо клієнт:

- для доступу до системи ввів правильне значення засобу ідентифікації;
- увів код операції та всі параметри, які запитуються системою;
- підтвердив це розпорядження.

Банк, що обслуговує платника, здійснюючи на підставі дистанційного розпорядження списання коштів з рахунку платника, оформляє розрахунковий документ, у реквізиті «Призначення платежу» якого зазначає інформацію про платіж і документи, на підставі яких здійснюється перерахування коштів. Якщо клієнт не підтвердив розпорядження на здійснення операції, то банк операцію не виконує, про що інформує клієнта.

8. Розрахунки за допомогою *векселів*¹.

Вексель — це цінний папір (борговий документ), який засвідчує безумовне грошове зобов'язання однієї особи сплатити після настання строку, визначеного у веселі, певну суму коштів власникові векселя (векселедержателю) і який складений за точно встановленою законом формою.

¹ Див.: Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р., № 2374 // Урядовий кур'єр. — 2001; Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 р., якою запроваджено Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі» 06.07.1999 р., № 826-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 34. — Ст. 290.

Векселі бувають простими та переказними.

1) простий вексель — містить просте, нічим не обумовлене зобов'язання векселедавця сплатити векселедержателю певну суму грошей у визначений строк. Так, первинними учасниками вексельних відносин виступають векселедавець та перший векселедержатель (ремітент) (векселедавець зобов'язується сам сплатити на користь ремітента відповідну суму);

2) переказний вексель — містить простий, нічим не обумовлений наказ або пропозицію платнику сплатити на користь векселедержателя певну суму грошей у визначений термін. Так, первинними учасниками вексельних відносин виступають векселедавець (трасант), платник (трасат, якщо акцептує вексель, стає акцептантом) та перший векселедержатель (ремітент) (векселедавець надає наказ платникові сплатити на користь третьої особи — ремітента — визначену суму).

Основу законодавства України про вексельний обіг становлять міжнародні правові акти, зокрема: Женевські конвенції 1930 р., які запровадили «Уніфікований закон про переказні векселі та прості векселі», «Про врегулювання деяких колізій законів про переказні векселі та прості векселі»¹, «Про гербовий збір стосовно переказних векселів і простих векселів»², до яких Україна приєдналася 6 липня 1999 року.

Порядок емісії та обігу векселів, операції з ними регулюються законами України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні», «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні», «Про обіг векселів в Україні».

Так, питання векселездатності в Україні врегульоване ст. 3 Закону України «Про обіг векселів в Україні», згідно з якою зобов'язуватися та набувати права за переказними та простими векселями на території України можуть юридичні та фізичні особи. Правом кредитора за вексельним зобов'язанням є право вимагати оплати векселя, тобто здійснення платежу. Обов'язком боржника за векселем є обов'язок сплатити грошову суму, вказану у векселі. Тобто змістом вексельного зобов'язання є обов'язок боржника оплатити вексель згідно з умовами векселя та право кредитора вимагати оплати векселя. Об'єктом вексельного зобов'язання є передання боржником кредитором визначеної у векселі суми коштів, тобто здійснення акцептантом (векселедавцем у простому векселі) платежу на користь векселедержателя. Матеріальним об'єктом вексельного зобов'язання виступають гроші.

¹ Див.: Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 р. про врегулювання деяких колізій законів про переказні та прості векселі» від 06.07.1999 р., № 827-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 34. — Ст. 291.

² Див.: Закон України «Про приєднання України до Женевської конвенції 1930 р. про гербовий збір стосовно переказних та простих векселів» від 06.07.1999 р., № 828-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 34. — Ст. 292.

Тема 11. Правові основи валютного регулювання та контролю

Мета вивчення: визначити поняття валюти та валютних цінностей; ознайомитись із видами валютних операцій; з'ясувати систему органів валютного регулювання та контролю.

11.1. Поняття «валюти» та «валютних цінностей»

Стаття 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» № 15-93 від 19 лютого 1993 року визначає *валюту України* як грошові знаки у вигляді банкнот, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу і є законними платіжними засобами на території України¹. До валюти також належать грошові знаки, вилучені або які вилучаються з обігу, але підлягають обмінові на грошові знаки, які перебувають в обігу, кошти на рахунках, у внесках у банківських та інших кредитно-фінансових установах на території України.

Другою складовою категорії — «валюта України» є платіжні документи й інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, бони, векселі (трати), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, ощадні книжки, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України.

Таким чином, *валюта України* складається з визначених законодавством України:

- а) грошових знаків, що перебувають в обігу і є законними платіжними засобами на території України;
- б) платіжних документів, що виражені у валюті України;
- в) інших цінних паперів, виражених у валюті України.

Іноземною валютою є іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави. Національна й іноземна валюта перебуває у відповідному співвідношенні, що відображає поняття «конвертованості». Це досить складне поняття. Саме *конвертованість* розуміється як гарантована державою можливість обміну національної валюти на іноземну.

Залежно від міри й особливостей режиму конвертованості, національні валюти окремих держав можна розмежувати на:

- неконвертовані — валюта, що використовується в межах однієї держави;
- частково конвертовані — валюта, що застосовується не до всіх зовнішніх валютних операцій, або не до всіх суб'єктів;
- вільно конвертовані — валюта, що вільно обмінюється на іноземні валюти і виступає як платіжний засіб на міжнародному ринку.

¹Див.: Валютные операции // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 9–15.

Валютний курс виступає як співвідношення валют двох держав. Він встановлюється на підставі попиту–пропозиції валют на валютному ринку. При цьому можливе встановлення валютного курсу державою у власному, однобічному порядку.

Для регулювання курсу гривні Україна використовує золотовалютний резерв, купує і продає цінні папери, встановлює і змінює ставку рефінансування, а також застосовує інші інструменти регулювання грошової маси. Національний банк України, згідно п. 13 ст. 7 Закону України «Про Національний банк України», забезпечує накопичення та збереження золотовалютних резервів і здійснення операцій з ними і банківськими металами. Статтею 28 зазначеного Закону передбачено, що Національний банк України забезпечує керування золотовалютними резервами держави, здійснюючи валютні інтервенції шляхом купівлі–продажу валютних цінностей на валютних ринках з метою впливу на курс іноземної валюти щодо іноземних валют і на загальний попит та пропозицію грошей в Україні.

Структура золотовалютного резерву Національного банку України містить такі активи:

- банківське золото;
- спеціальні права запозичення;
- резервну позицію в МВФ;
- іноземну валюту у вигляді банкнот і монет або коштів на рахунках за кордоном;
- цінні папери (крім акцій, що оплачуються в іноземній валюті);
- будь-які інші міжнародно визнані активи за умови забезпечення їхньої надійності й ліквідності.

Але національна й іноземна валюта не охоплюють цілком коло валютних цінностей у державі. Крім національної й іноземної валюти у вигляді грошових знаків і коштів на рахунках у банківських та інших кредитно-фінансових установах до *валютних цінностей* належать:

- платіжні документи й інші цінні папери (акції, облігації, купони до них, векселі (тратти), боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, депозитні сертифікати, інші фінансові та банківські документи), виражені у валюті України, іноземній валюті або банківських металах;
- банківські метали — золото, срібло, платина, метали платинової групи, доведені до найвищих проб відповідно до світових стандартів, у зливках і порошках, що мають сертифікат якості, а також монети, виготовлені з дорогоцінних металів (ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю»).

Міністерство фінансів України формує Державний фонд дорогоцінних металів і дорогоцінних каменів України з метою забезпечення державних виробничих, наукових, соціально-культурних й інших нестатків, що фінансуються з державного бюджету.

Валютними операціями називають певні банківські та фінансові операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності.

До валютних операцій, відповідно до ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», належать:

- операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, за винятком операцій, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- операції, пов'язані з використанням валютних цінностей у міжнародному обігу як засобу платежу з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності;
- операції, пов'язані зі ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України і вивезенням, переказуванням і пересиланням за її межі валютних цінностей.

Учасниками валютних операцій є: НБУ; валютні біржі; банківські установи; підприємства та кредитно-фінансові установи, що здійснюють зовнішньоекономічні операції; підприємства, міжнародні корпорації та фінансові установи, що здійснюють іноземні вкладення активів; фізичні особи; валютні брокерські фірми.

11.2. Поняття та зміст валютного регулювання

Одним із найважливіших засобів реалізації валютної політики держави є валютне регулювання, яке може здійснюватися як на національному, так і на міждержавному рівнях. Валютний ринок — це одна зі складових грошового ринку держави, і тому потребує державного регулювання.

Валютне регулювання — це діяльність держави та уповноважених нею органів щодо організації та здійснення валютних операцій. Валютне регулювання охоплює групу правових відносин, які утворюють окремий інститут фінансового права¹.

Основи організації та здійснення валютного регулювання в Україні визначені Конституцією України, у ст. 92 якої закріплено, що статус національної валюти, а також статус іноземної валюти на території України встановлюється винятково законами України.

До основних елементів системи валютного регулювання можна віднести:

- визначення переліку об'єктів, що мають статус валютних цінностей;
- закріплення статусу суб'єктів валютного регулювання;
- встановлення порядку здійснення валютних операцій;
- визначення порядку формування валютних резервів;
- валютний контроль;
- підстави відповідальності за порушення валютного законодавства.

Здійснення валютного регулювання чинним законодавством покладається на органи державної влади, що проводять економічну та грошово-

¹ Див.: Орлюк О. П. Банківське право: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — С. 349.

кредитну політику. Зокрема, Кабінет Міністрів України у сфері валютного регулювання визначає і подає на затвердження до Верховної Ради України ліміт зовнішнього державного боргу України; бере участь у складанні платіжного балансу України; забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей; забезпечує формування та виступає розпорядником Державного валютного фонду України; визначає порядок використання надходжень у міжнародних розрахункових (клірингових) одиницях, які використовуються в торговельному обороті з іноземними державами, а також у неконвертованих іноземних валютах, які використовуються в неторговельному обороті з іноземними державами на підставі положень міжнародних договорів України.

Центральне місце у сфері валютного регулювання належить Національному банку України. Відповідно до законодавства у сфері валютного регулювання НБУ:

- визначає порядок здійснення платежів в іноземній валюті;
- організовує і здійснює валютний контроль за комерційними банками й іншими кредитними установами, що одержали ліцензію Національного банку на здійснення операцій з валютними цінностями;
- здійснює валютну політику, виходячи з принципів загальної економічної політики України;
- складає разом із Кабінетом Міністрів України платіжний баланс України;
- контролює дотримання затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України;
- визначає способи встановлення та використання валютних (обмінних) курсів іноземних валют, виражених у валюті України, курсів валютних цінностей, виражених в іноземній валюті.

Найважливішим елементом діючої в Україні системи валютного регулювання є *режим ліцензування валютних операцій*. Відповідно до ст. 5 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», Національний банк України видає індивідуальні та генеральні ліцензії на здійснення валютних операцій, на які поширюється режим ліцензування¹.

Генеральні ліцензії видаються комерційним банкам та іншим кредитно-фінансовим установам України на здійснення валютних операцій, що не потребують індивідуальної ліцензії, на весь період дії режиму валютного регулювання. Уповноважені банки й інші кредитно-фінансові установи, що мають генеральну ліцензію Національного банку України на здійснення операцій, пов'язаних із торгівлею іноземною валютою, мають право відкривати на території України пункти обміну валюти, зокрема і на основі агентських угод з іншими юридичними особами — резидентами.

¹Див.: Валютные операции // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 10–11.

Індивідуальні ліцензії видаються резидентам і нерезидентам на здійснення разової валютної операції на період, необхідний для здійснення такої операції¹. За допомогою індивідуальних ліцензій виконуються такі операції:

1) вивезення, переказування та пересилання за межі України валютних цінностей, за винятком:

- вивезення, переказування та пересилання за межі України фізичними особами — резидентами іноземної валюти на суму, що визначається НБУ;

- вивезення, переказування та пересилання за межі України фізичними особами — резидентами і нерезидентами іноземної валюти, яка була раніше ввезена ними до України на законних підставах;

- платежів у іноземній валюті, що здійснюються резидентами за межами України на виконання зобов'язань у цій валюті перед нерезидентами щодо оплати продукції, послуг, робіт, прав інтелектуальної власності та інших майнових прав, за винятком оплати валютних цінностей та за договором страхування життя;

- платежів у іноземній валюті за межами України у вигляді процентів за кредити, доходу від іноземних інвестицій;

- вивезення за межі України іноземних інвестицій в іноземній валюті, раніше здійснених на території України, у разі припинення інвестиційної діяльності;

2) ввезення, переказування, пересилання в Україну валюти України в межах, встановлених законодавством;

3) надання й одержання резидентами кредитів у іноземній валюті, якщо строк та суми таких кредитів перевищують встановлені законодавством межі;

4) використання іноземної валюти на території України як засобу платежу або як застави;

5) розміщення валютних цінностей на рахунках і у вкладках за межами України, за винятком:

- відкриття фізичними особами — резидентами рахунків в іноземній валюті на час їх перебування за кордоном;

- відкриття кореспондентських рахунків уповноваженими банками;

- відкриття рахунків в іноземній валюті резидентами;

6) здійснення інвестицій за кордон, зокрема і шляхом придбання цінних паперів, за винятком цінних паперів або інших корпоративних прав, отриманих фізичними особами — резидентами як дарунок або у спадщину.

Відповідно до ст. 1 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю», суб'єкти валютних відносин в Україні поділяються на резидентів і нерезидентів.

¹Див.: Положение о порядке выдачи НБУ индивидуальных лицензий на использование иностранной валюты на территории Украины в качестве средства платежа: Постановление Правления НБУ от 14.10.2004 г., № 483 // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 21–25.

Резидентами є:

– фізичні особи (громадяни України, іноземні громадяни, особи без громадянства), що мають постійне місце проживання на території України, зокрема і ті, які тимчасово перебувають за кордоном;

– юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва та ін.), з місцезнаходженням на території України, що здійснюють свою діяльність на основі законів України;

– дипломатичні, консульські, торговельні та інші офіційні представництва України за кордоном, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також філії і представництва підприємств і організацій України за кордоном, що не здійснюють підприємницької діяльності.

Нерезидентами є:

– фізичні особи (іноземні громадяни, громадяни України, особи без громадянства), що не мають постійного місця проживання на території України, зокрема і ті, які тимчасово перебувають на території України;

– юридичні особи, суб'єкти підприємницької діяльності, що не мають статусу юридичної особи (філії, представництва та ін.), з місцезнаходженням за межами України, що створені й діють відповідно до законодавства іноземної держави, зокрема і юридичні особи й інші суб'єкти підприємницької діяльності за участю юридичних осіб й інших суб'єктів підприємницької діяльності України;

– іноземні дипломатичні, консульські, торговельні й інші офіційні представництва, міжнародні організації і їх філії, що мають імунітет і дипломатичні привілеї, а також представництва інших організацій і фірм, що не здійснюють підприємницьку діяльність на основі законів України.

Використання іноземної валюти в Україні обмежене. Вона може застосовуватися тільки в порядку і цілях, установлених чинним законодавством України¹. Валюта України є єдиним законним засобом платежу на території України, приймається без обмежень для оплати будь-яких вимог і зобов'язань.

Порядок ввозу, переказу і пересилання через кордон, а також вивозу, переказу і пересилання за кордон резидентами і нерезидентами валюти України визначається Національним банком України².

Фізичним особам — резидентам дозволяється переказувати іноземну валюту зі своїх поточних рахунків в іноземній валюті, відкритих у банках

¹ Див.: Закон України «О порядке осуществления расчетов в иностранной валюте» от 23.09.1994 г., № 185/94 // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 186–187.

² Див.: Инструкция о перемещении валюты Украины, иностранной валюты, банковских металлов, других банковских документов и платежных карточек через таможенную границу Украины: Постановление Правления НБУ от 12.07.2000 г., № 283 // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 234–242.

на поточні рахунки в іноземній валюті інших фізичних осіб — резидентів виключно в межах коштів, що є на відповідних рахунках¹. Без відкриття поточних рахунків фізичним особам — резидентам дозволяється переказувати на користь інших фізичних осіб — резидентів суму, що не перевищує в еквіваленті 1000 дол. США, в один операційний день. Такі перекази здійснюються при поданні документів, що підтверджують джерело походження коштів.

Фізичним особам дозволяється вивозити за межі України валюту України:

1) за умови усного декларування митному органу фізичними особами — резидентами на одну особу (незалежно від віку) коштів у сумі, що не перевищує 1 тис. грн;

2) з обов'язковим зазначенням у митній декларації фізичними особами — резидентами та нерезидентами на одну особу коштів у сумі, що не перевищує 10 тис. грн².

Вивезення валюти України фізичними особами — резидентами та нерезидентами в сумі, яка перевищує встановлені норми, дозволяється на підставі індивідуальної ліцензії НБУ, копія якої надсилається відповідним структурним підрозділом НБУ до Державної митної служби України. Аналогічний порядок передбачений і для ввезення готівкової гривні назад до України.

Що ж стосується іноземної валюти, то з обов'язковою вказівкою в митній декларації дозволяється вивіз за межі України фізичними особами — резидентами і нерезидентами:

а) іноземної валюти, що раніше була завезена в Україну на законних підставах (за наявності митної декларації на її ввіз);

б) коштів на загальну суму до 6000 дол. США або еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті за офіційним курсом гривні до іноземних валют, установленим Національним банком України на день перетинання митного кордону, при цьому:

- за умови усного декларування митному органу іноземної валюти готівкою та (або) дорожніми чеками фізичні особи — резиденти можуть вивозити кошти на суму до 3 тис. дол. США й фізичні особи — нерезиденти на суму до 1 тис. дол. США або еквівалент цієї суми в іншій іноземній валюті;

- якщо ця сума більша, для її вивезення необхідно отримати довідку уповноваженого банку на вивезення іноземної валюти (довідка видається про зняття коштів із власного рахунку фізичної особи або придбана через касу уповноваженого банку (тільки для фізичних осіб — резидентів), і (або) дорожніми чеками, купленими через касу уповноваженого банку, і (або) ка-

¹Див.: Інструкція о порядке открытия, использования и закрытия счетов в национальной и иностранных валютах: Постановление Правления НБУ от 17.12.2003, № 1172/8493 // Бухгалтерия. — 2006. — № 6. — С.8–27.

²Див.: Бондарева Е. Декларирование валютных ценностей // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 256–259.

ртною Visa Travel Money за довідкою уповноваженого банку на вивіз іноземної валюти і чеків, виражених в іноземній валюті.

Характерним напрямком валютного регулювання є формування *Державного і місцевих валютних фондів*, передбачене ст. 14 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Формування Державного валютного фонду здійснюється Кабінетом Міністрів України за рахунок коштів Державного бюджету України в межах сум витрат, затверджених Верховною Радою України, шляхом придбання валютних цінностей на міжбанківському валютному ринку України або за узгодженням з Національним банком України на міжнародному валютному ринку і за рахунок одержання кредитів в іноземній валюті в межах затвердженого Верховною Радою України ліміту зовнішнього державного боргу України, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством.

Рада Міністрів Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, виконавчі комітети місцевих Рад народних депутатів формують відповідно місцеві валютні фонди шляхом придбання іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за рахунок коштів відповідних бюджетів у межах, затверджених Верховною Радою Республіки Крим, Радами народних депутатів сум витрат, а також за рахунок інших надходжень, передбачених чинним законодавством, і є розпорядниками коштів цих валютних фондів.

11.3. Правові засади валютного контролю в Україні

Валютний контроль — це діяльність держави й уповноважених органів щодо забезпечення дотримання валютного законодавства під час здійснення валютних операцій. Держава не тільки встановлює правила поведінки суб'єктів у формі правових норм під час використання валютних цінностей, а й забезпечує виконання ними цих правових норм. У цьому полягає принцип законності діяльності суб'єктів валютних відносин.

Валютний контроль є специфічним видом фінансового контролю, саме тому йому властиві всі загальні риси фінансового контролю. Доцільно вирізнити характерні риси, які надають йому зміст власне окремого виду фінансового контролю, а саме:

1) метою валютного контролю є контроль за дотриманням валютного законодавства під час здійснення валютних операцій;

2) окрема сфера дії цього виду контролю, що визначена ст. 12 Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю». Так, до валютного контролю належать валютні операції за участі резидентів і нерезидентів, зобов'язання щодо декларування валютних цінностей та будь-якого майна. Органи, що здійснюють валютний контроль, мають право вимагати й одержувати від резидентів і нерезидентів повну інформацію про здійснення ними валютних операцій, стан банківських рахунків в іноземній валюті в межах повноважень;

- 3) специфічні напрямки валютного контролю. До них можна віднести:
- відповідність валютних операцій діючому валютному законодавству;
 - наявність відповідних ліцензій і дозволів щодо діяльності, пов'язаних з використанням валютних цінностей;
 - перевірка виконання обов'язків резидентів у сфері валютного регулювання;
 - перевірка виконання обов'язків нерезидентів щодо валютного регулювання.

Валютний контроль здійснюється двома типами суб'єктів:

1. *Органами валютного контролю:*

а) Кабінет Міністрів України;

б) Національний банк України:

- здійснює контроль за виконанням правил регулювання валютних операцій на території України з усіх питань, не віднесених Декретом КМУ «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» до компетенції інших державних органів;

- забезпечує виконання уповноваженими банками функцій здійснення валютного контролю згідно з цим Декретом та іншими актами валютного законодавства України.

Посідаючи центральне місце серед органів валютного контролю, НБУ має право відкликати видані ліцензії. Зокрема, встановлені підстави відкликання індивідуальної ліцензії:

- за порушення фізичною особою — резидентом України терміну подання до податкового органу податкової декларації й інших документів, обов'язковість подання яких передбачена чинним законодавством України (за поданням податкового органа);

- за порушення фізичною особою — резидентом України умов наданої ліцензії;

- під час встановлення факту подання фізичною особою — резидентом України документів для отримання ліцензії, що містять недостовірну інформацію.

в) Державна податкова служба України здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами на території України;

г) Державна митна служба України здійснює контроль за дотриманням правил переміщення валютних цінностей через митний кордон України;

д) Міністерство зв'язку України здійснює контроль за дотриманням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон України.

2. *Агентами валютного контролю.* Відповідно до п. 1.2. Положення про валютний контроль, затвердженого Постановою Правління Національного банку України від 8 лютого 2002 року, № 49, функції агента валютного контролю — це обов'язки уповноваженого банку щодо здійснення контролю за валютними операціями, що проводяться резидентами і нерезидентами

через ці банки¹. Змістом зазначеного контролю є запобігання уповноваженими банками проведення резидентами і нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій і своєчасне інформування цими банками у випадках і в порядку, установленому законодавством, відповідні державні органи про здійсненні валютні операції. Відсутність в уповноважених банках документів, що підтверджують правомірність проведення ними валютних операцій своїх клієнтів за умови, що з дати здійснення цих операцій минуло не більше п'яти років, кваліфікується як невиконання цими банками функцій агента валютного контролю.

Слід зазначити, що однією з головних відмінностей повноважень органів і агентів валютного контролю є саме повноваження щодо видання нормативних актів. Так, тільки органам валютного контролю належить повноваження щодо видання нормативних актів, обов'язкових для виконання як резидентами, так і нерезидентами в Україні.

Чинне законодавство передбачає такі санкції за порушення валютного законодавства:

1) здійснення комерційними банками валютних операцій без одержання генеральної ліцензії НБУ тягне за собою накладання штрафу у розмірі, еквівалентному сумі зазначених валютних цінностей, перерахованому у валюту України, з виключенням банку з Державного реєстру банків або без такого виключення;

2) здійснення резидентами та нерезидентами валютних операцій, що потребують одержання індивідуальної ліцензії НБУ, без її отримання тягне за собою накладання штрафу у розмірі, еквівалентному сумі зазначених валютних цінностей, перерахованому у валюту України;

3) торгівля іноземною валютою банками без одержання ліцензії НБУ або з порушенням порядку й умов торгівлі валютними цінностями на міжбанківському валютному ринку України, встановлених НБУ, тягне за собою накладання штрафу у розмірі, еквівалентному сумі зазначених валютних цінностей, перерахованому у валюту України;

4) невиконання уповноваженими банками зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти на міжбанківському валютному ринку України за дорученням і за рахунок резидентів із метою забезпечення виконання зобов'язань резидентів тягне за собою позбавлення генеральної ліцензії НБУ на право здійснення валютних операцій або штраф у розмірі 25% від суми (вартості) іноземної валюти, що була зафіксована в дорученні нерезидента;

5) нездійснення уповноваженими банками функцій агента валютного контролю в частині запобігання проведенню резидентами та нерезидентами через ці банки незаконних валютних операцій тягне за собою позбавлення генеральної ліцензії НБУ або штраф у розмірі 25% від суми таких валютних операцій;

¹Див.: Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 267–271.

б) нездійснення уповноваженими банками функцій агента валютного контролю в частині своєчасного інформування у випадках та в порядку, установленому законодавством, відповідних державних органів про порушення резидентами та нерезидентами законодавства, пов'язаного із проведенням ними валютних операцій, тягне за собою штраф у розмірі 5% від суми таких валютних операцій;

7) недотримання резидентами порядку та строків декларування валютних цінностей та іншого майна тягне за собою:

- порушення строків декларування — накладення штрафу в розмірі одного неоподаткованого мінімуму доходів громадян за кожен день порушення;

- порушення порядку декларування (подання недостовірної інформації або перекручення даних) — накладання штрафу в розмірі 20 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

8) одержання резидентами кредитів, позик в іноземній валюті від нерезидентів без реєстрації договорів тягне за собою накладання штрафу в сумі, еквівалентній 1% одержаного кредиту чи позики і перерахованій у національну валюту України з подальшою обов'язковою реєстрацією зазначених договорів;

9) незаконні скуповування, продаж, обмін чи використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, тобто вчинення таких дій без відповідного дозволу, якщо наявність такої ліцензії є обов'язковою, тягнуть за собою адміністративну та кримінальну відповідальність (наприклад: статті 207 та 208 КК України)¹.

Контрольні запитання

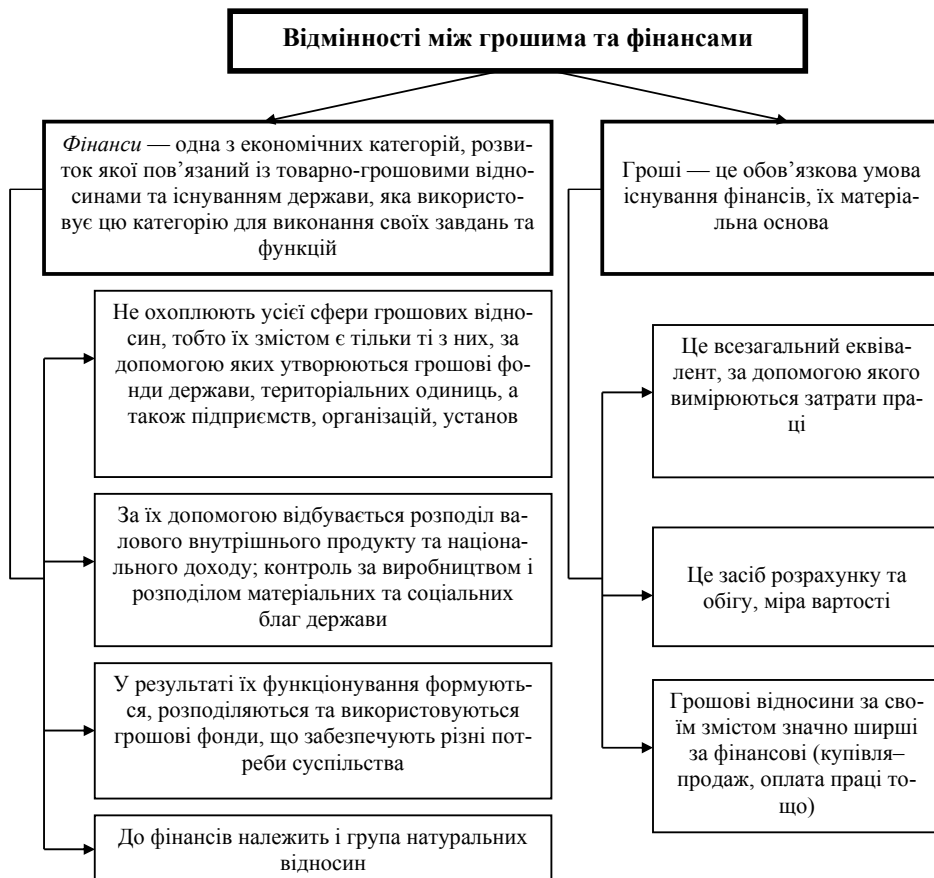
1. Поняття та склад банківської системи України.
2. Поняття банківської діяльності.
3. Правовий статус Національного банку України.
4. Види банківських операцій.
5. Порядок створення, реєстрації банків.
6. Визначення грошового обігу.
7. Система органів управління грошовим обігом.
8. Розрахунки готівкою.
9. Форми безготівкових розрахунків.
10. Поняття валюти та її види.
11. Зміст валютних цінностей.
12. Визначення валютного регулювання.
13. Валютні операції та їх види.
14. Система органів валютного контролю.
15. Фінансові правопорушення, передбачені валютним законодавством.

¹Див.: Порядок применення штрафних санкцій за порушення валютного законодавства: Приказ ГНАУ от 04.10.1999 г., № 542 // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — Вып. 11. — С. 265–266.

РОЗДІЛ 2. СХЕМИ ДО ВИВЧЕННЯ ТЕМ КУРСУ «ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ»

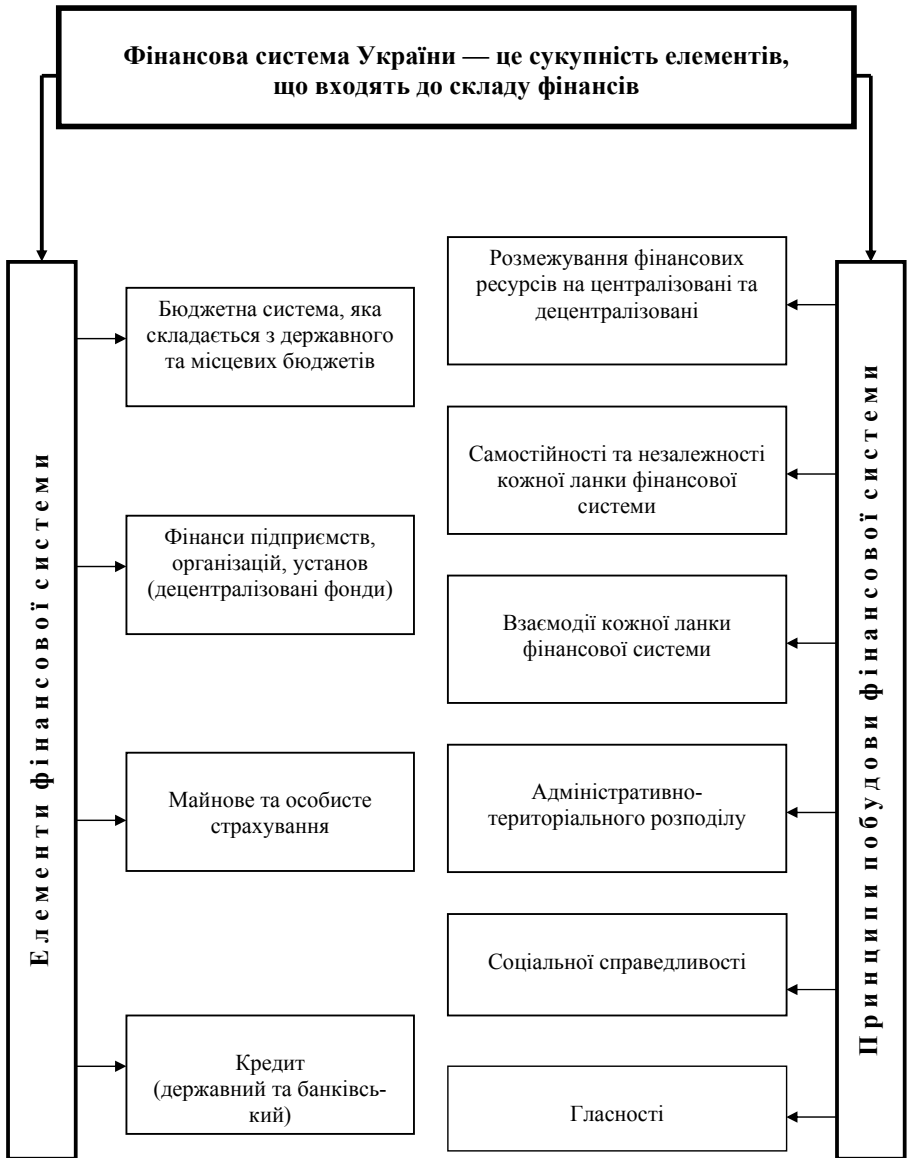
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.1. Відмінності між грошима та фінансами

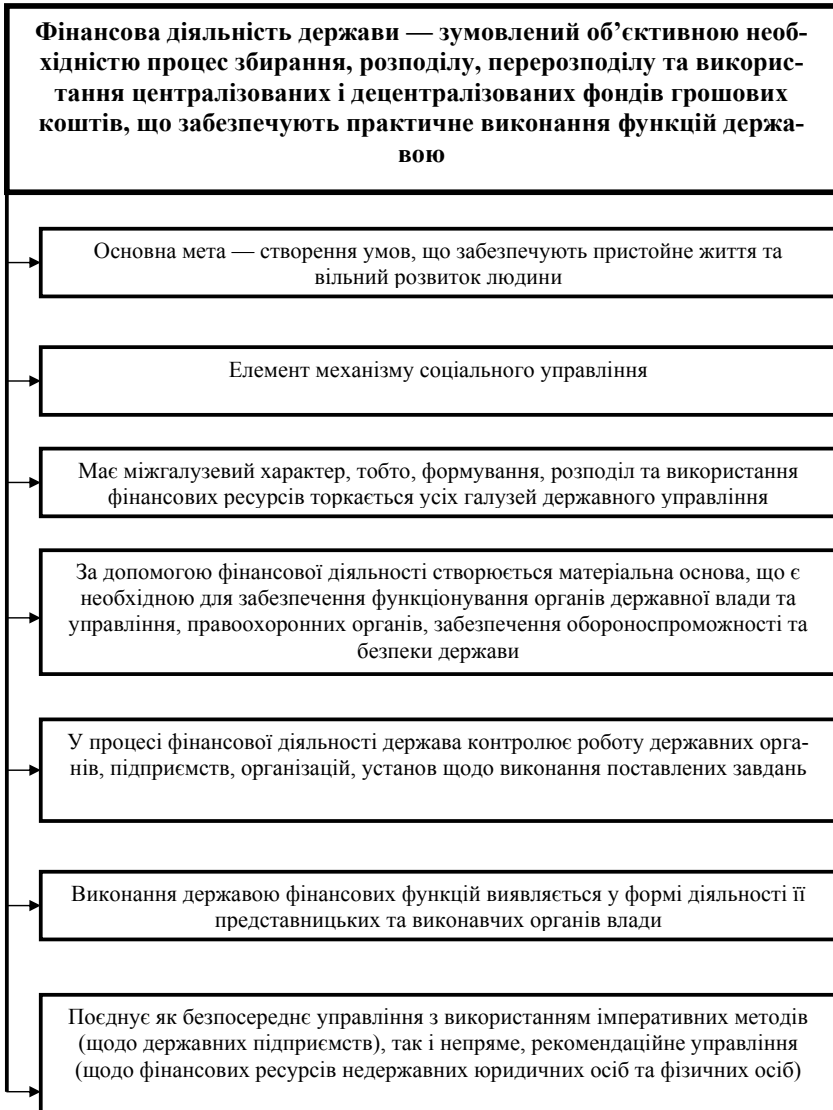
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.2. Фінансова система України та принципи її побудови

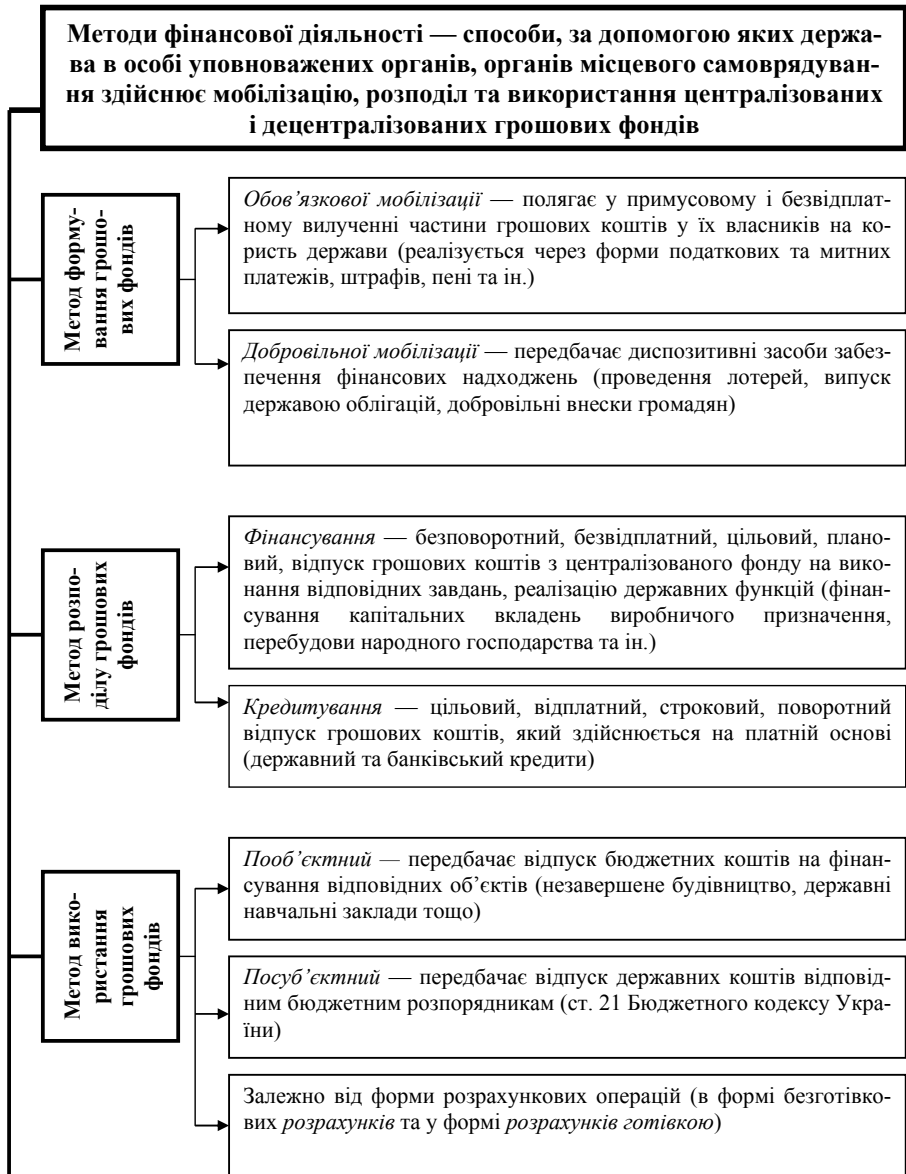
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.3. Поняття фінансової діяльності держави

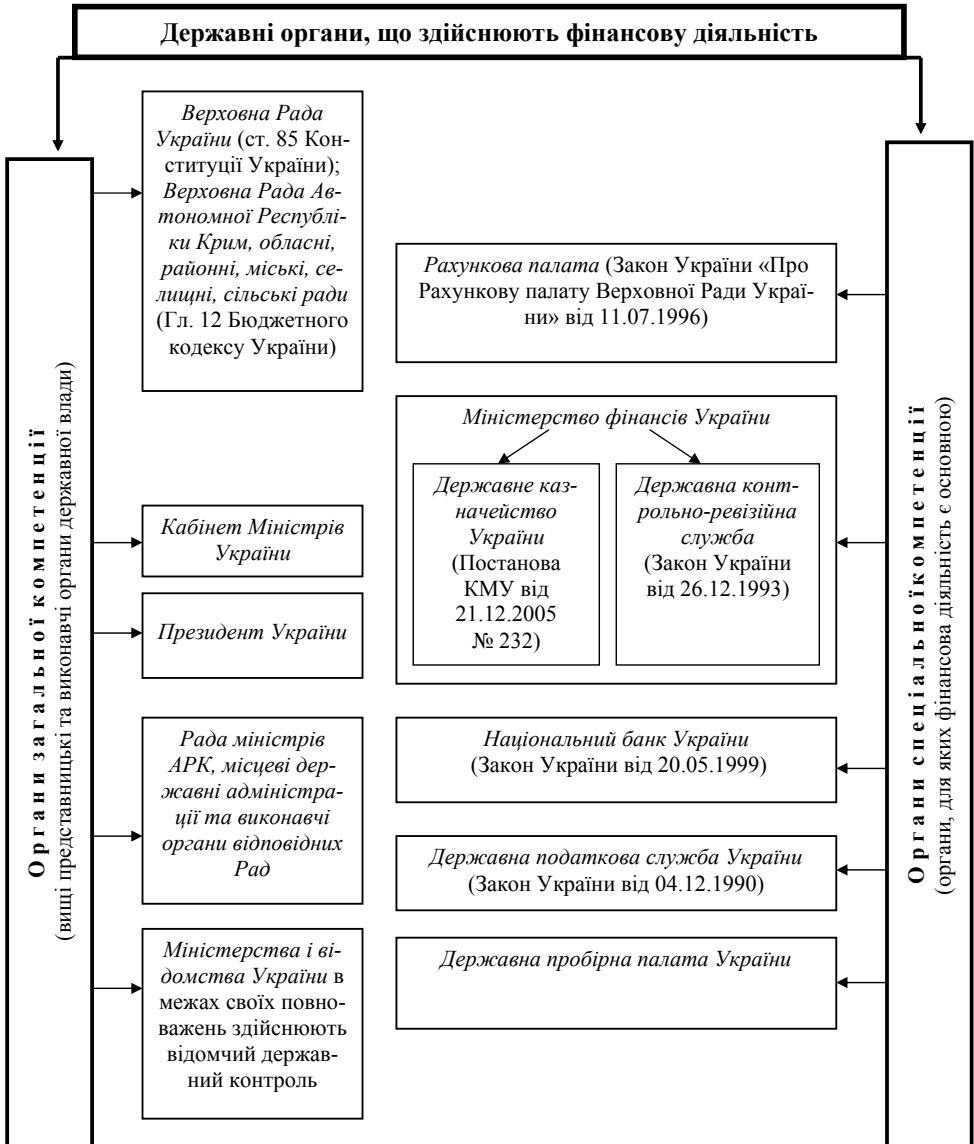
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.4. Методи фінансової діяльності

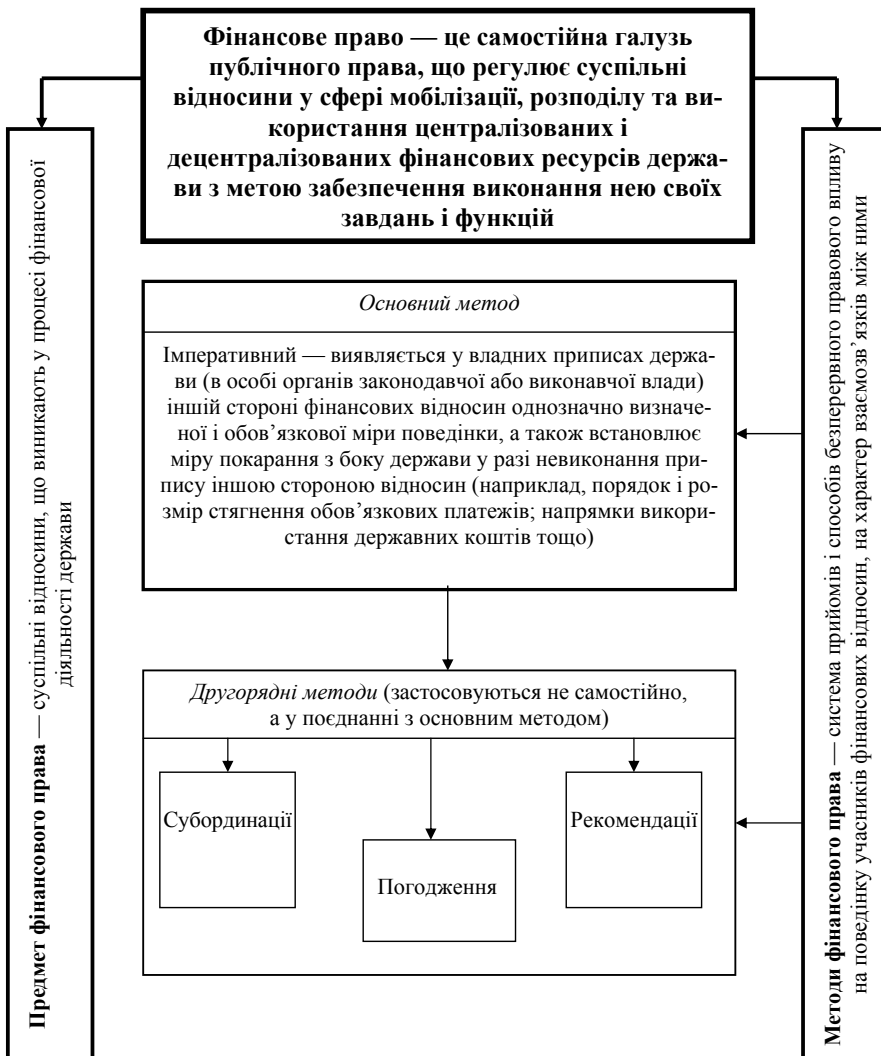
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.5. Державні органи, що здійснюють фінансову діяльність

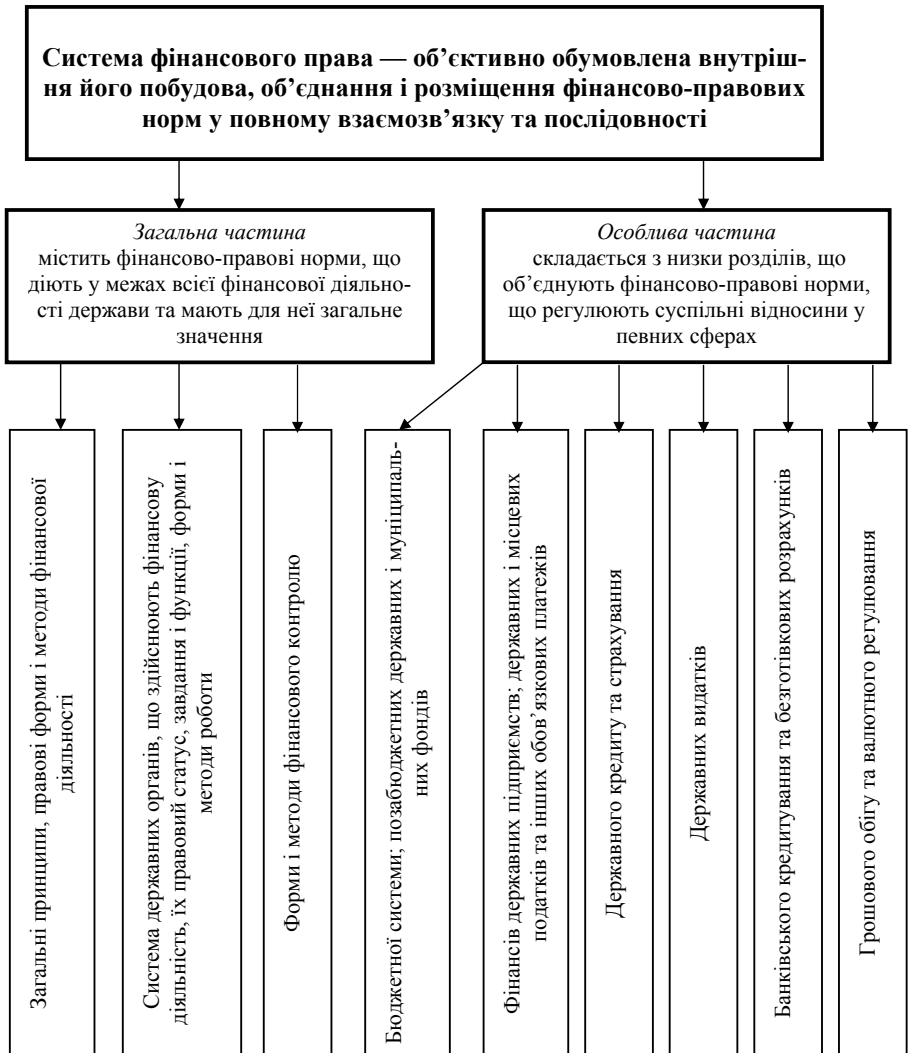
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.6. Поняття фінансового права, предмет та методи

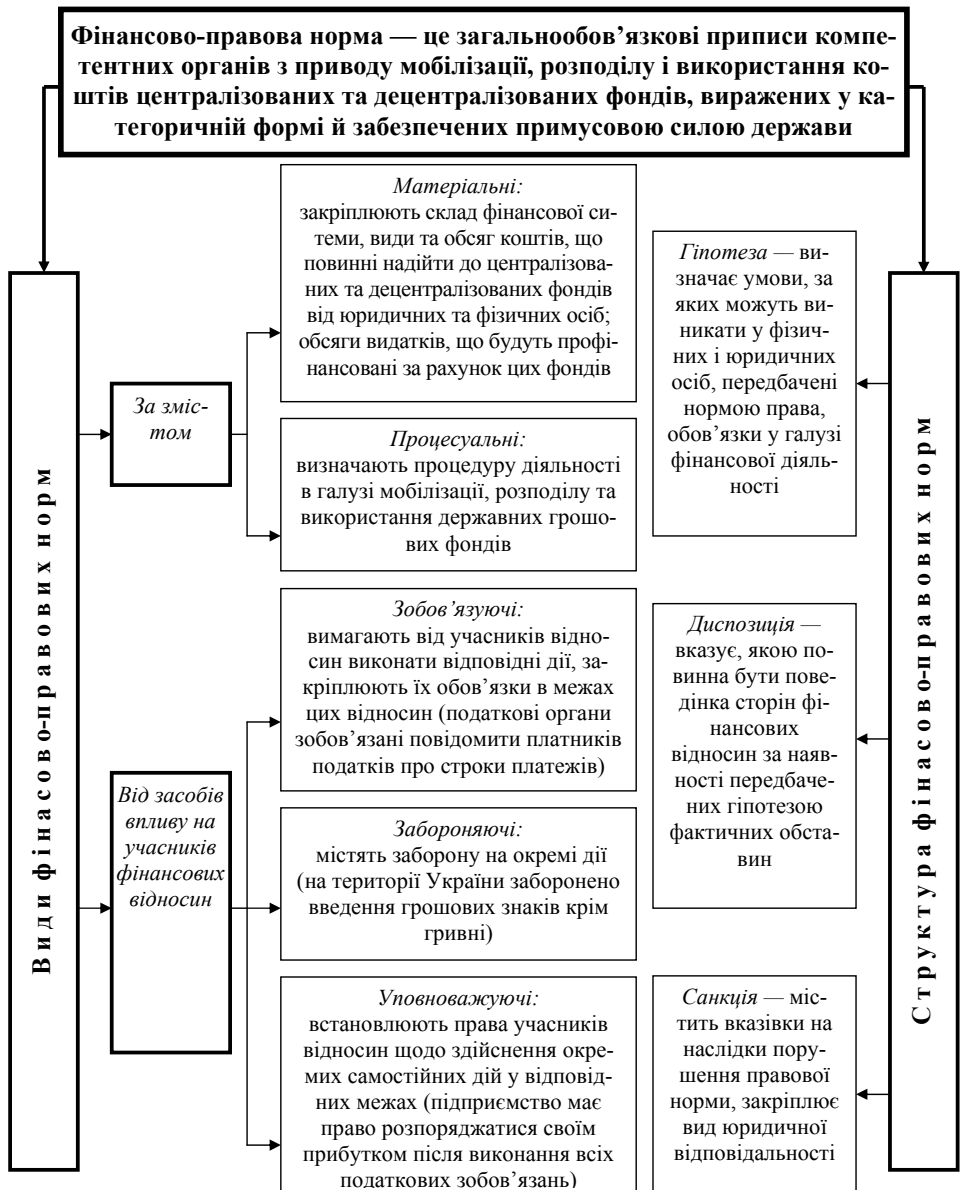
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.7. Система фінансового права

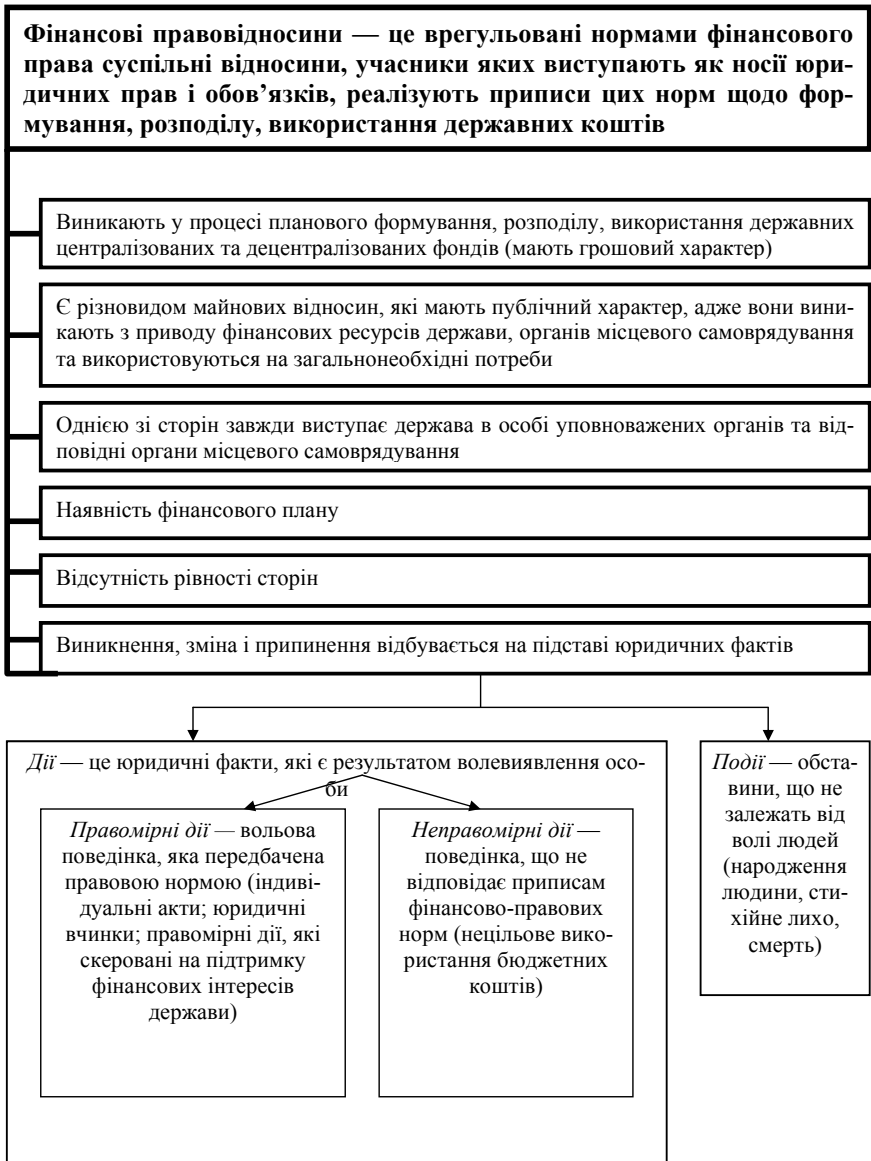
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.8. Фінансово-правова норма: структура та види

Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.9. Поняття фінансових правовідносин, їх особливості

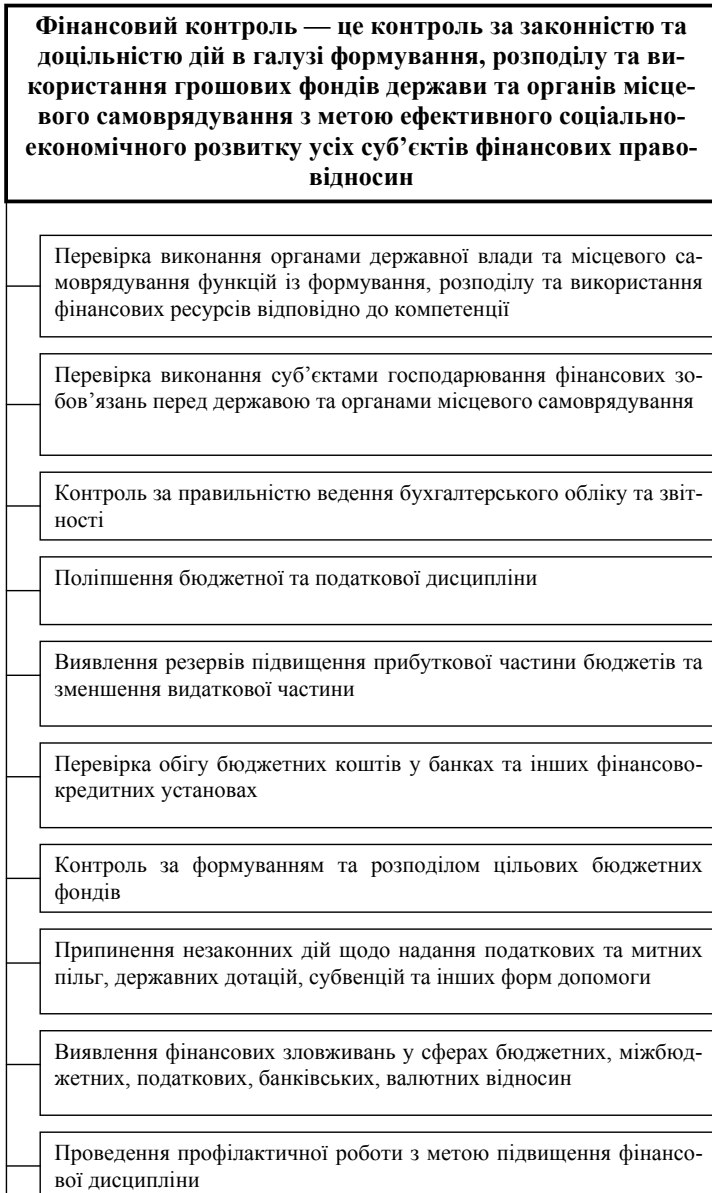
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.10. Суб'єкти фінансового права та фінансових правовідносин

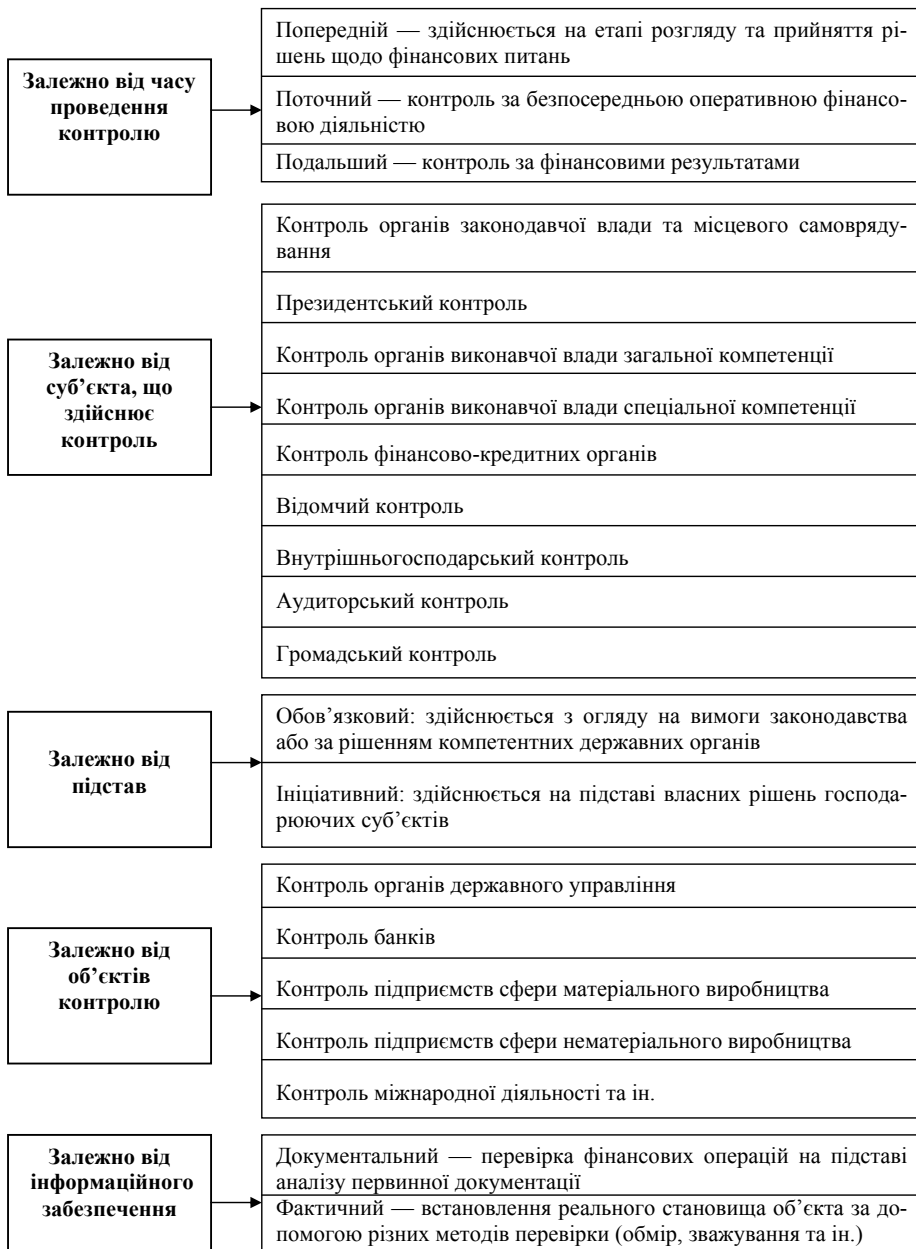
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.11. Поняття фінансового контролю та його основні завдання

Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.12. Класифікація фінансового контролю

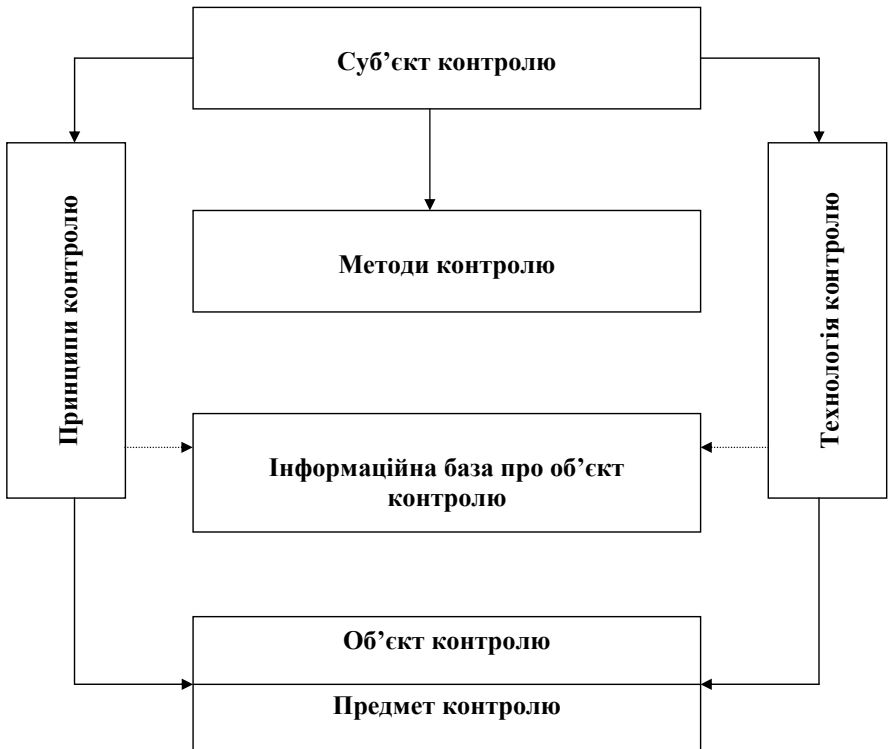
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.13. Елементи системи державного фінансового контролю

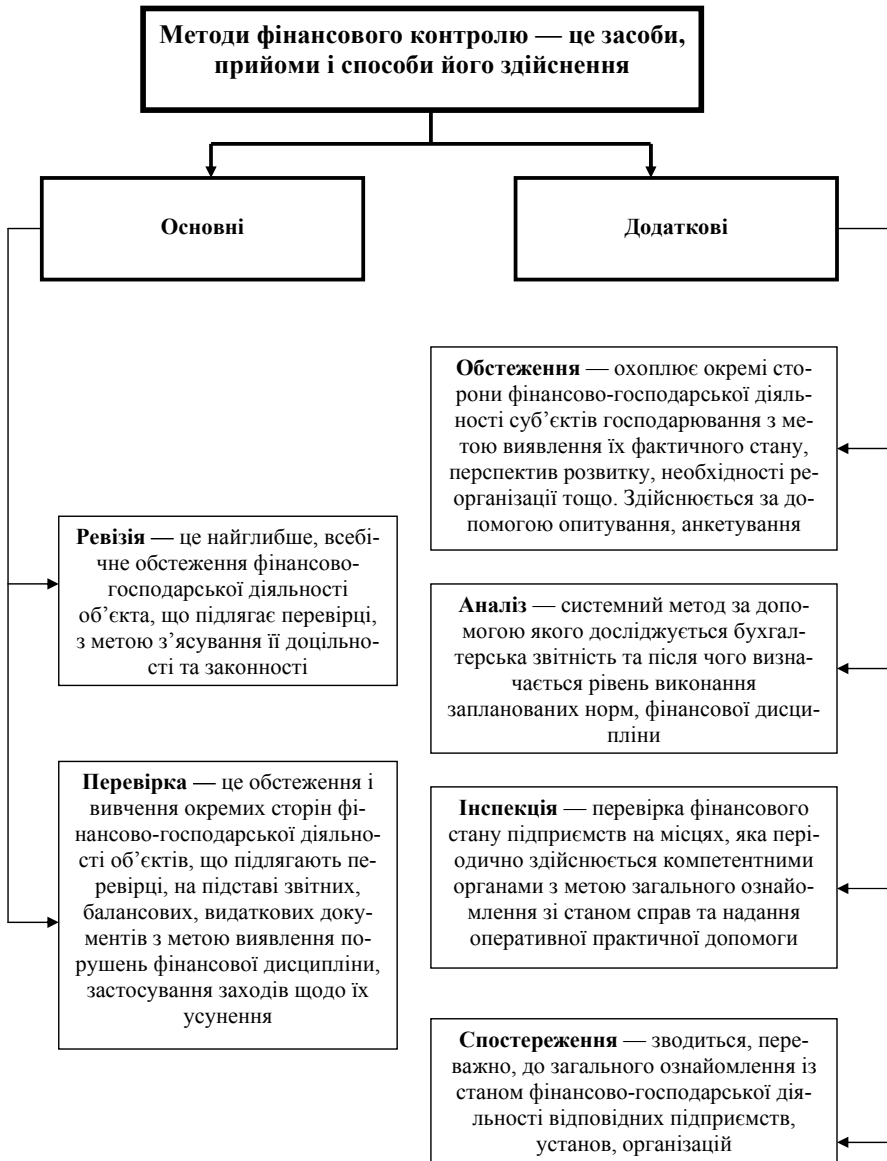
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.14. Механізм державного фінансового контролю

Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.15. Методи фінансового контролю

Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.16. Система органів державного фінансового контролю

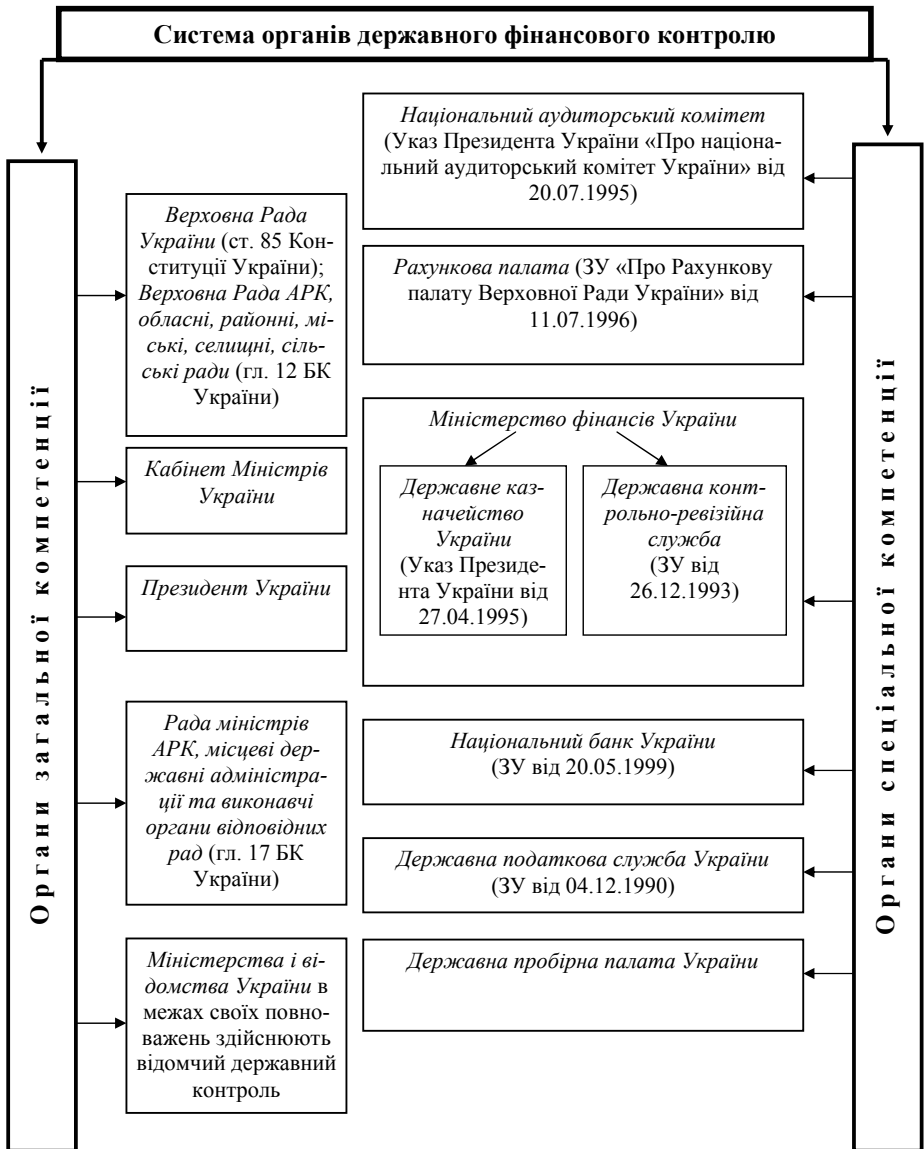
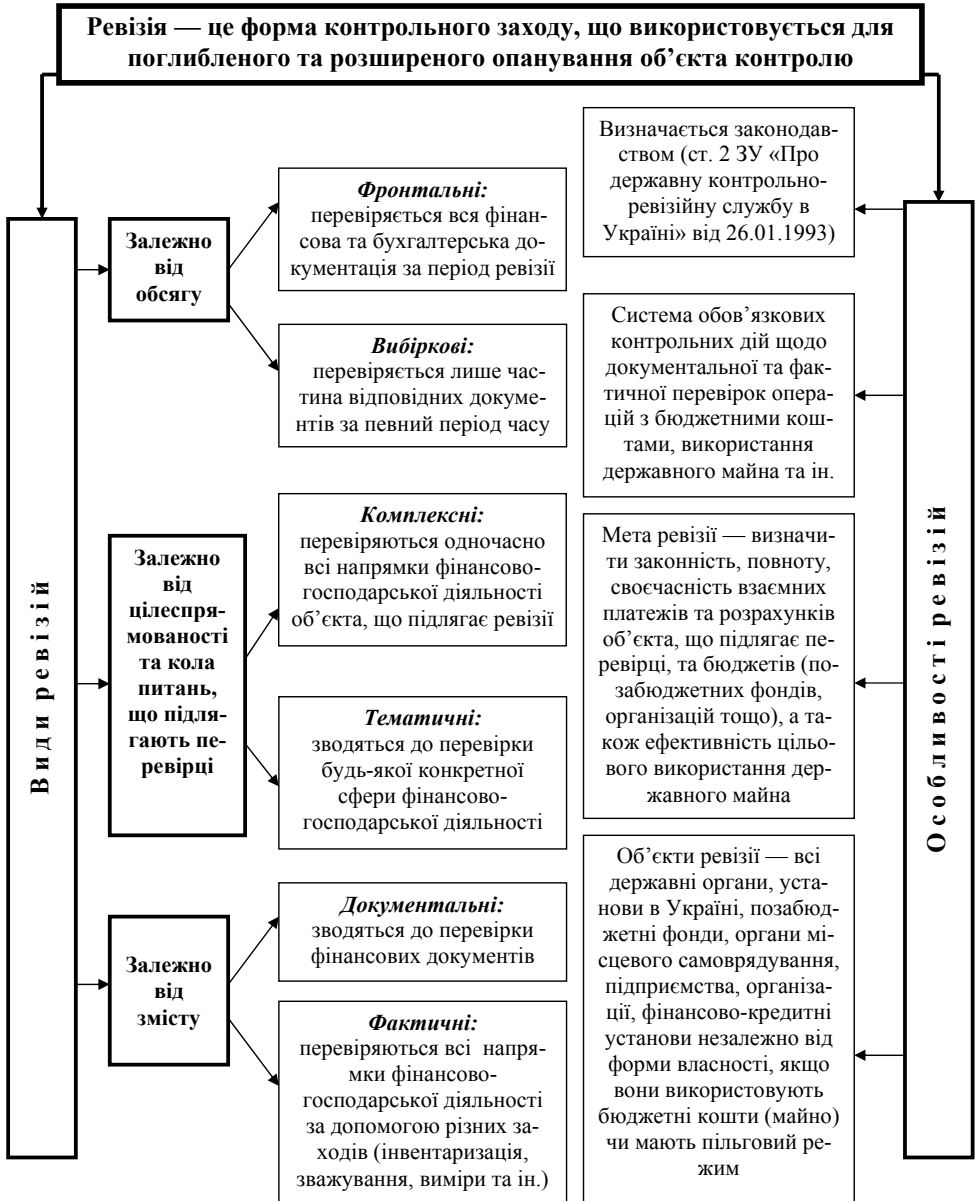
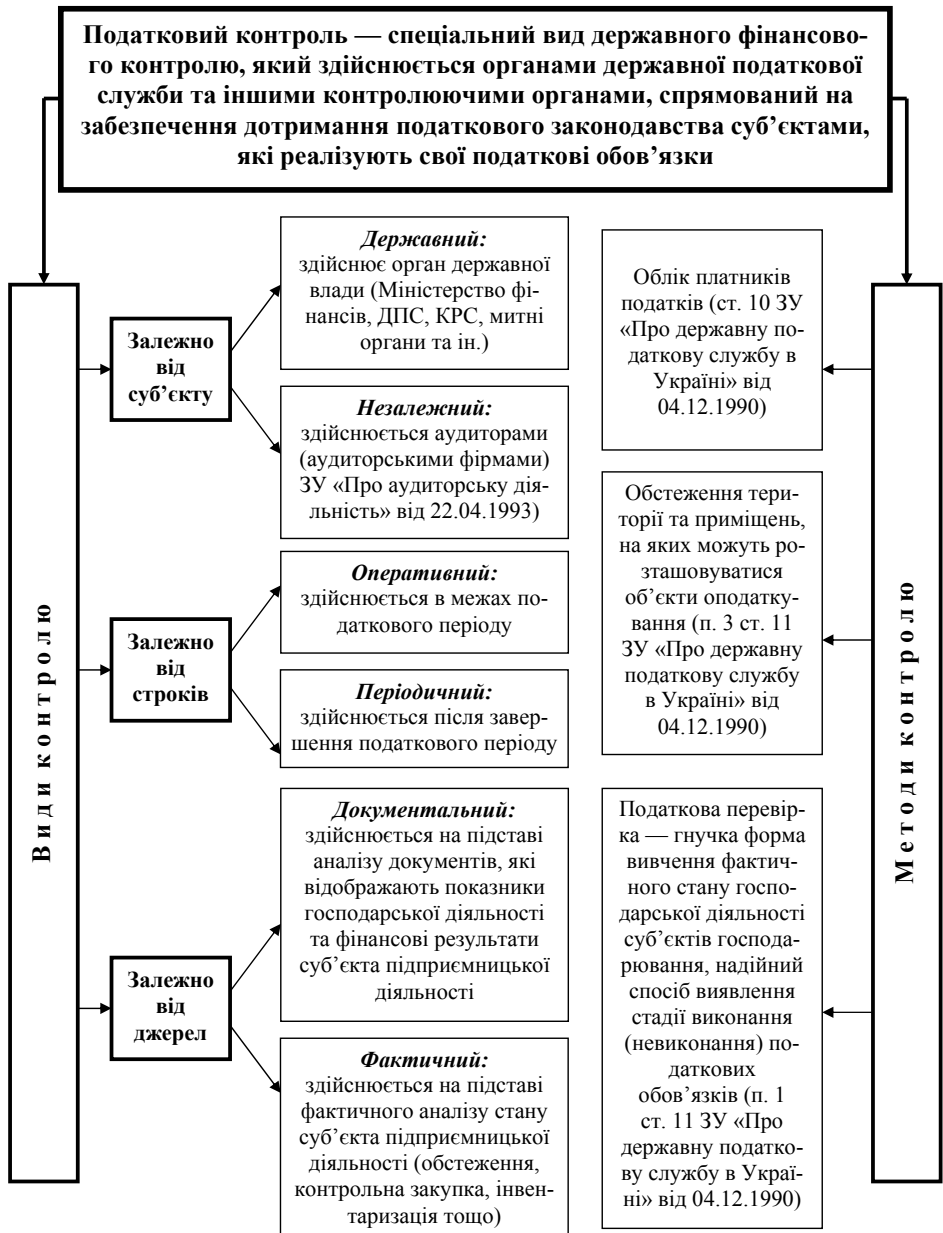

Схема 1.17. Поняття та види ревізій

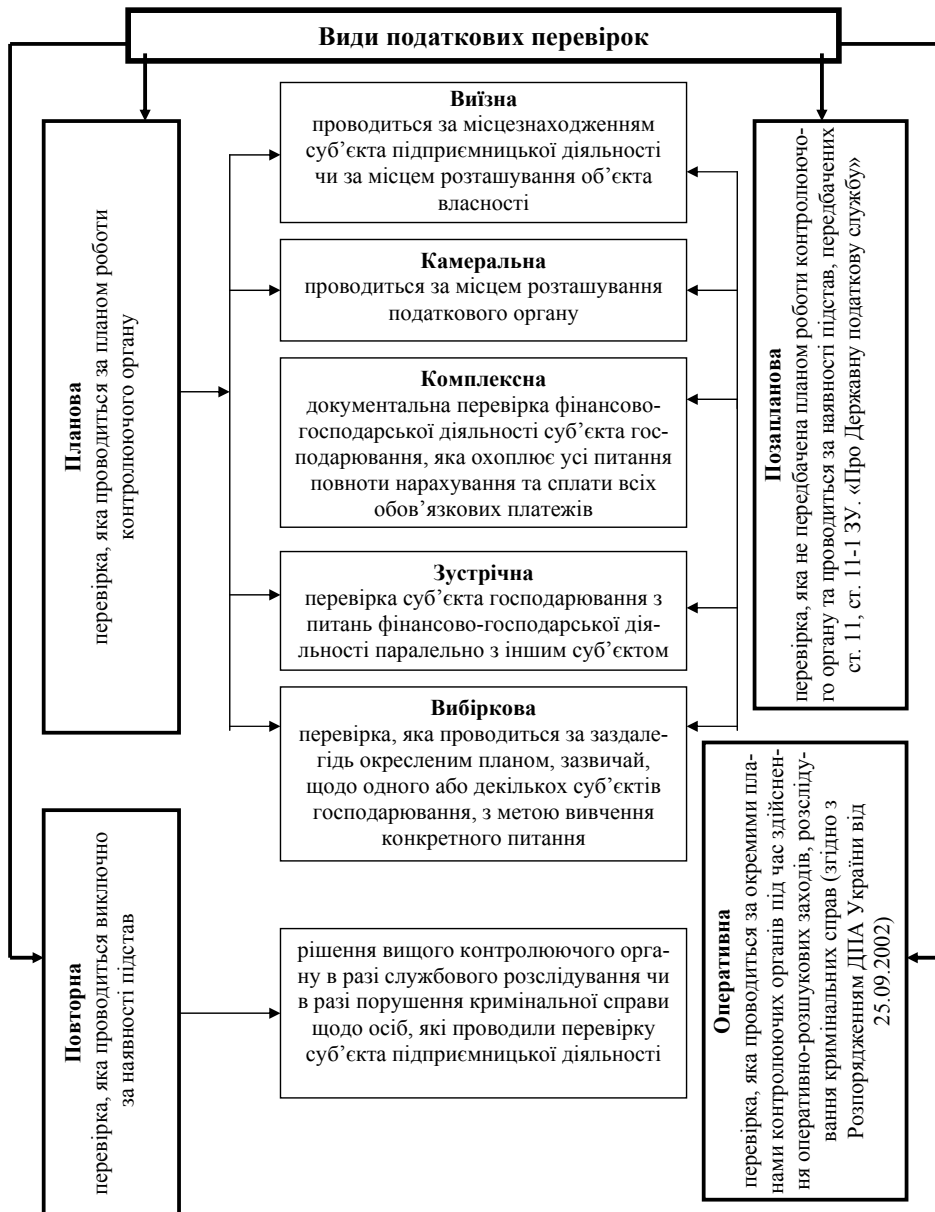
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.18. Поняття та методи податкового контролю

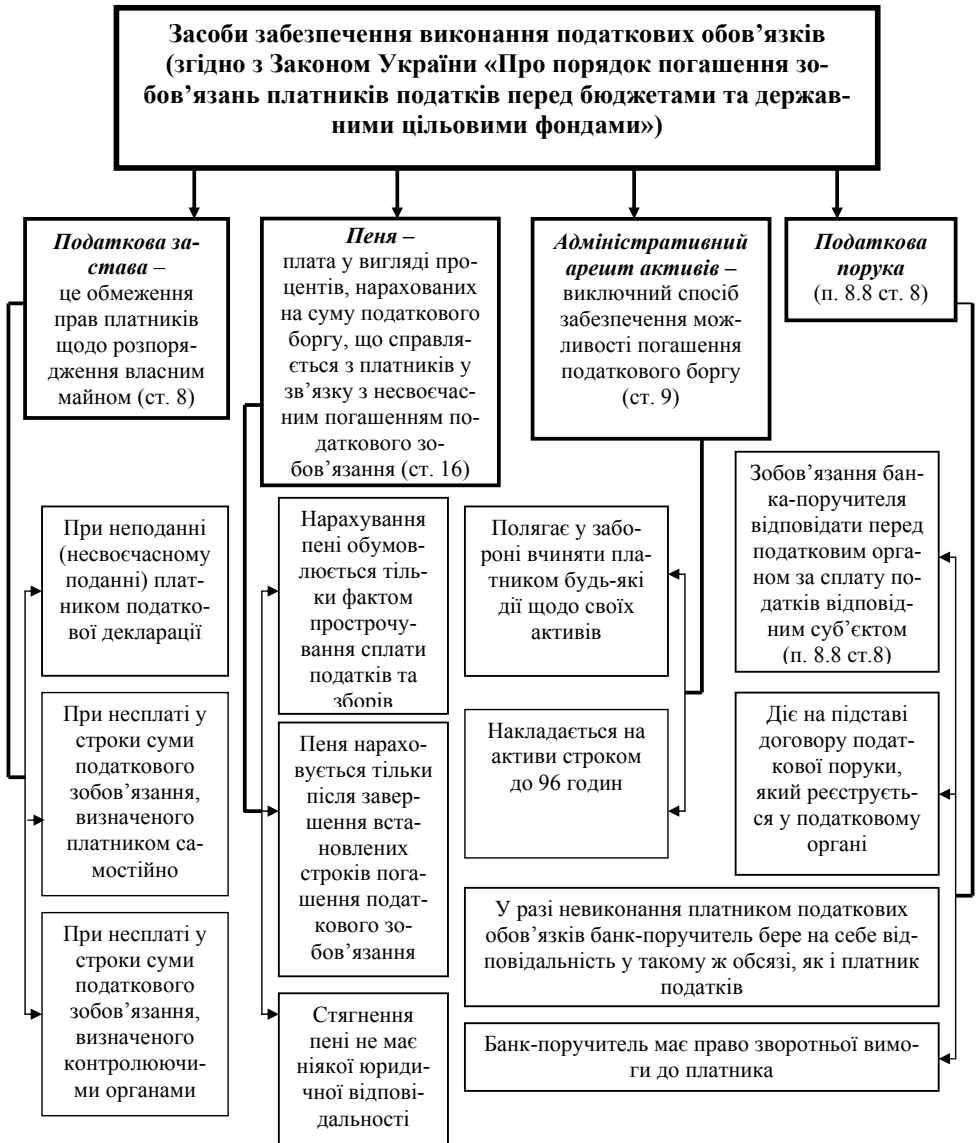
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.19. Поняття та види податкових перевірок

Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.20. Засоби забезпечення виконання податкових обов'язків

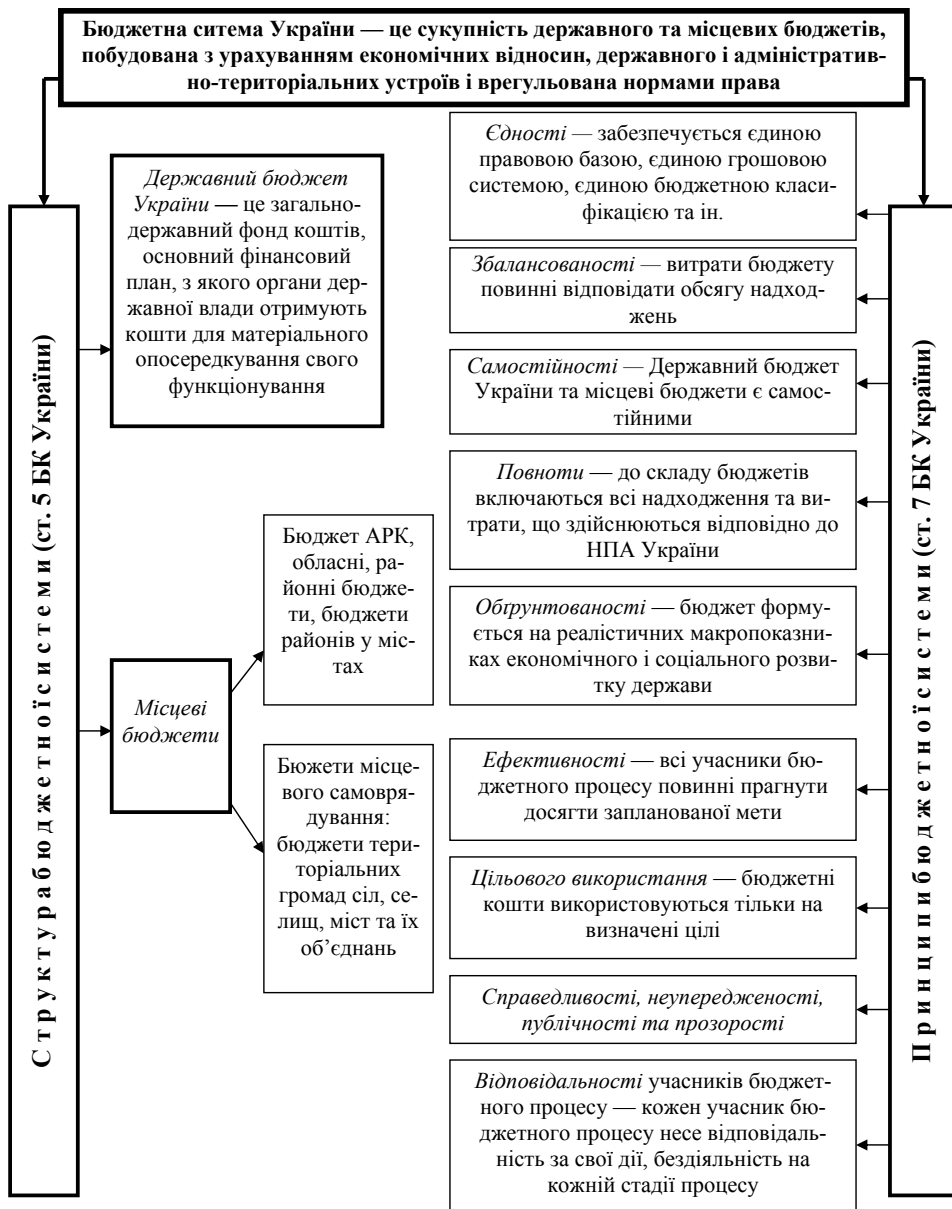
Модуль 1. Загальні положення фінансового права. Фінансовий контроль

Схема 1.21. Аудит: поняття та види

Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.1. Бюджетна система, її структура та принципи

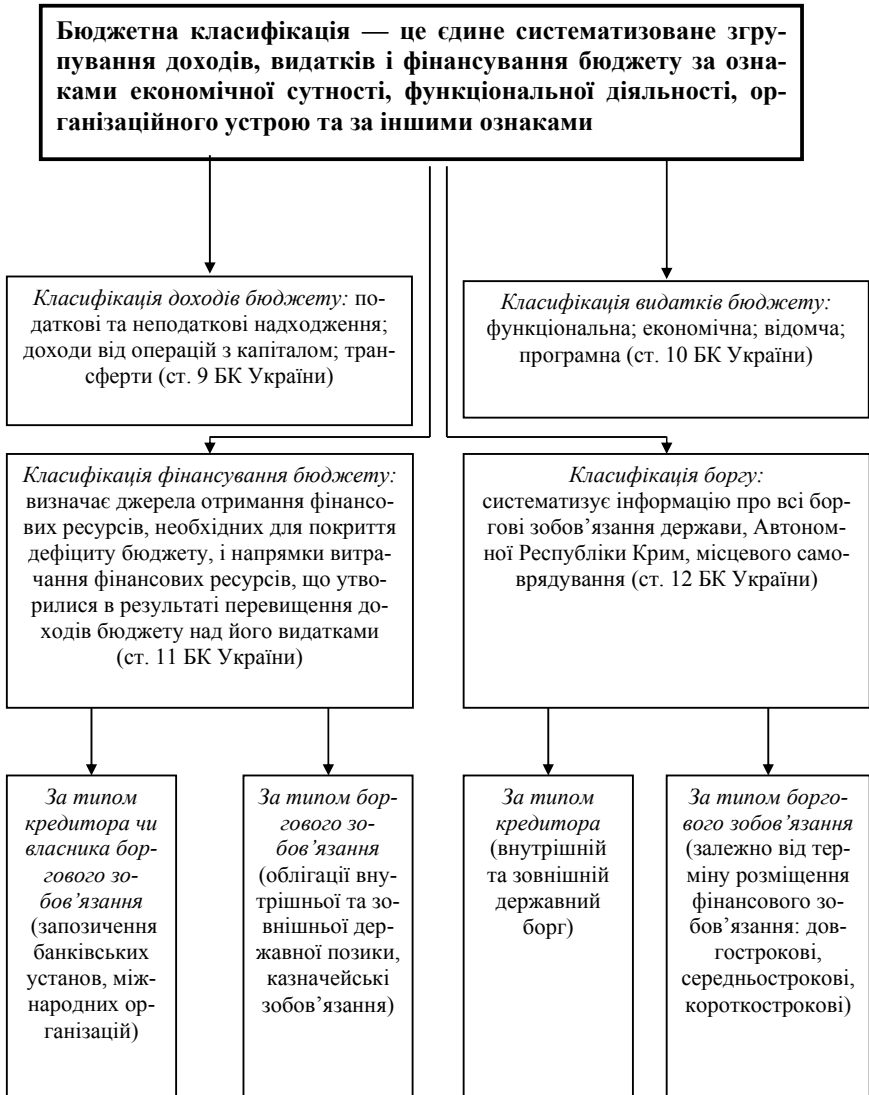
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.2. Поняття бюджету, його значення

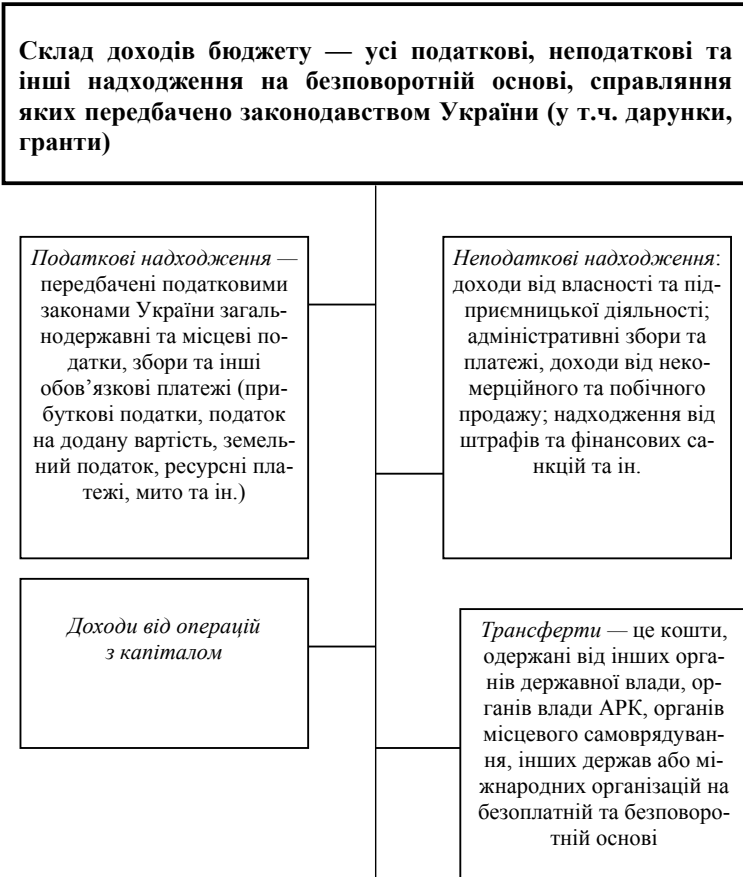
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.3. Бюджетна класифікація

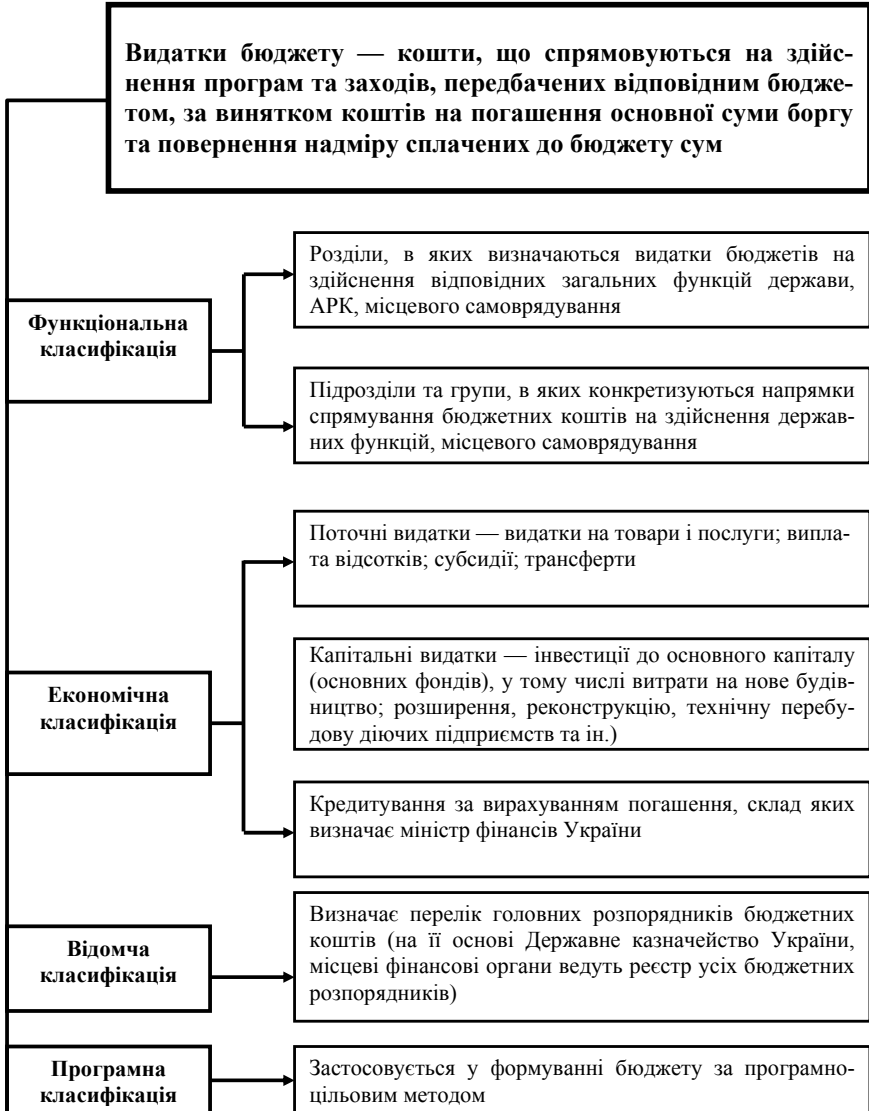
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.4. Класифікація бюджетних доходів

Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.5. Класифікація видатків бюджету

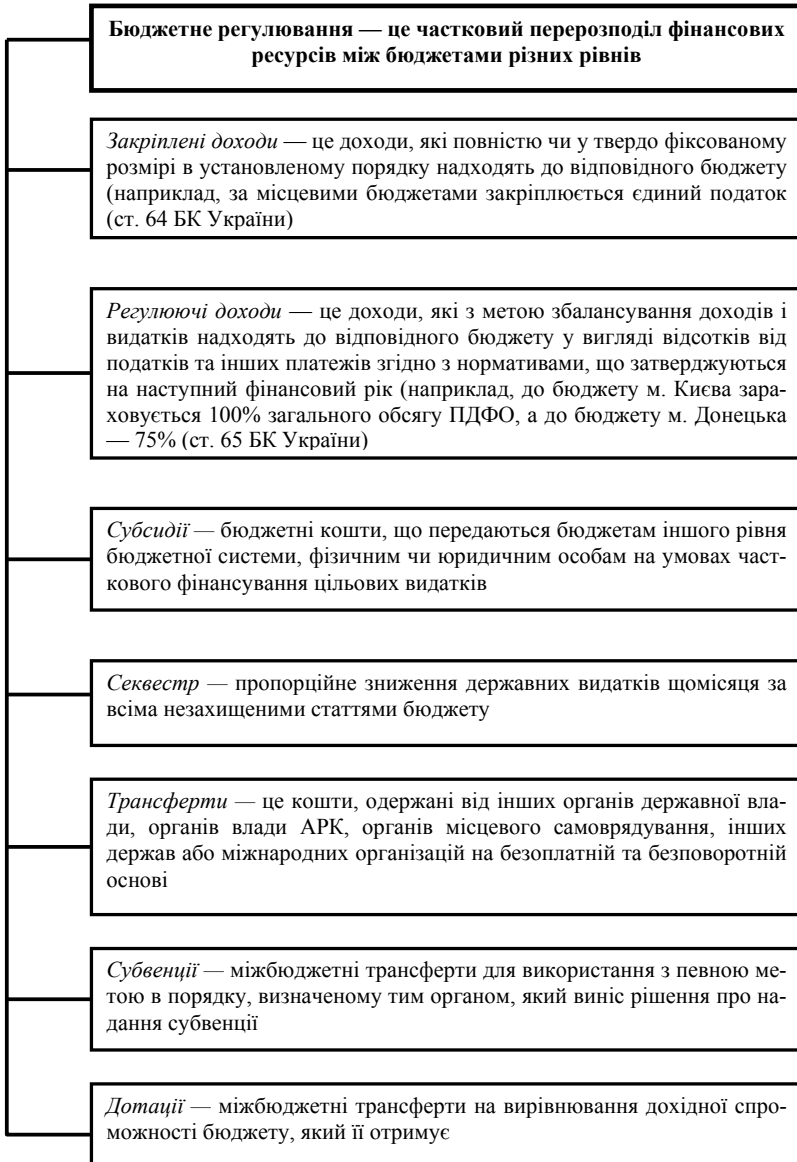
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.6. Бюджетний період

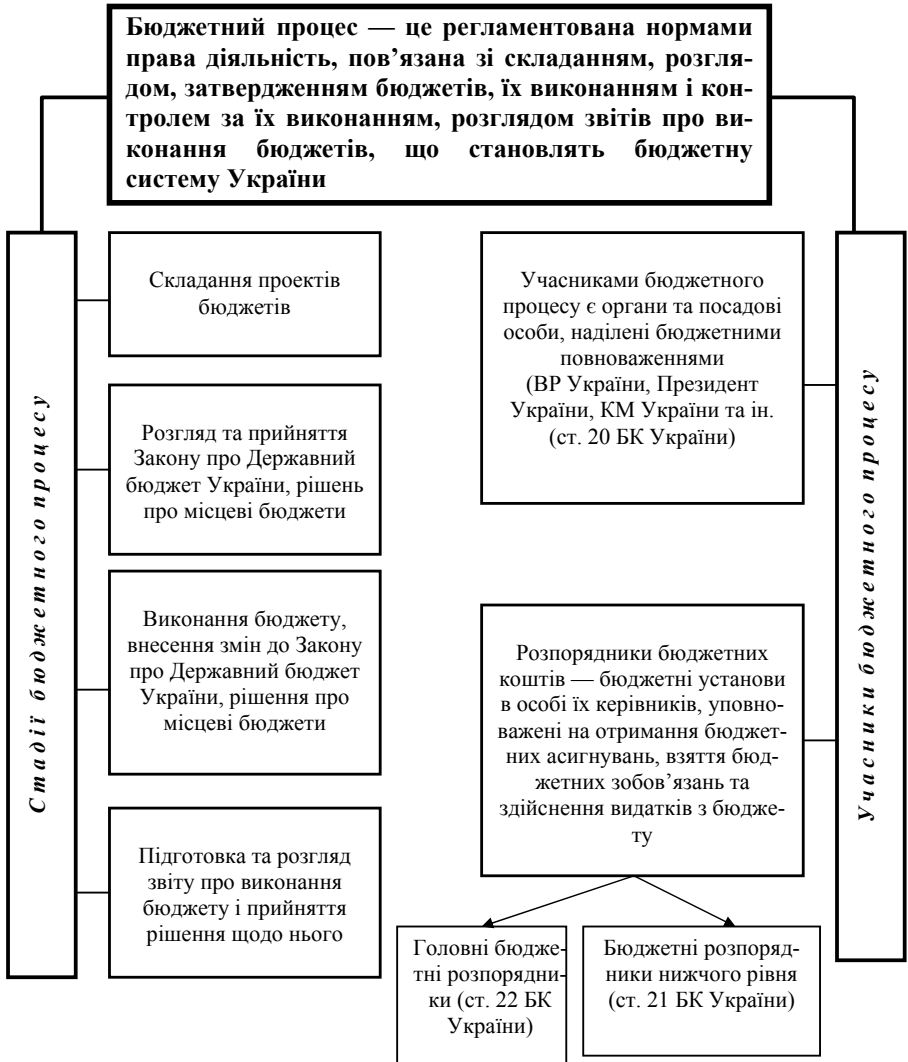
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.7. Методи бюджетного регулювання

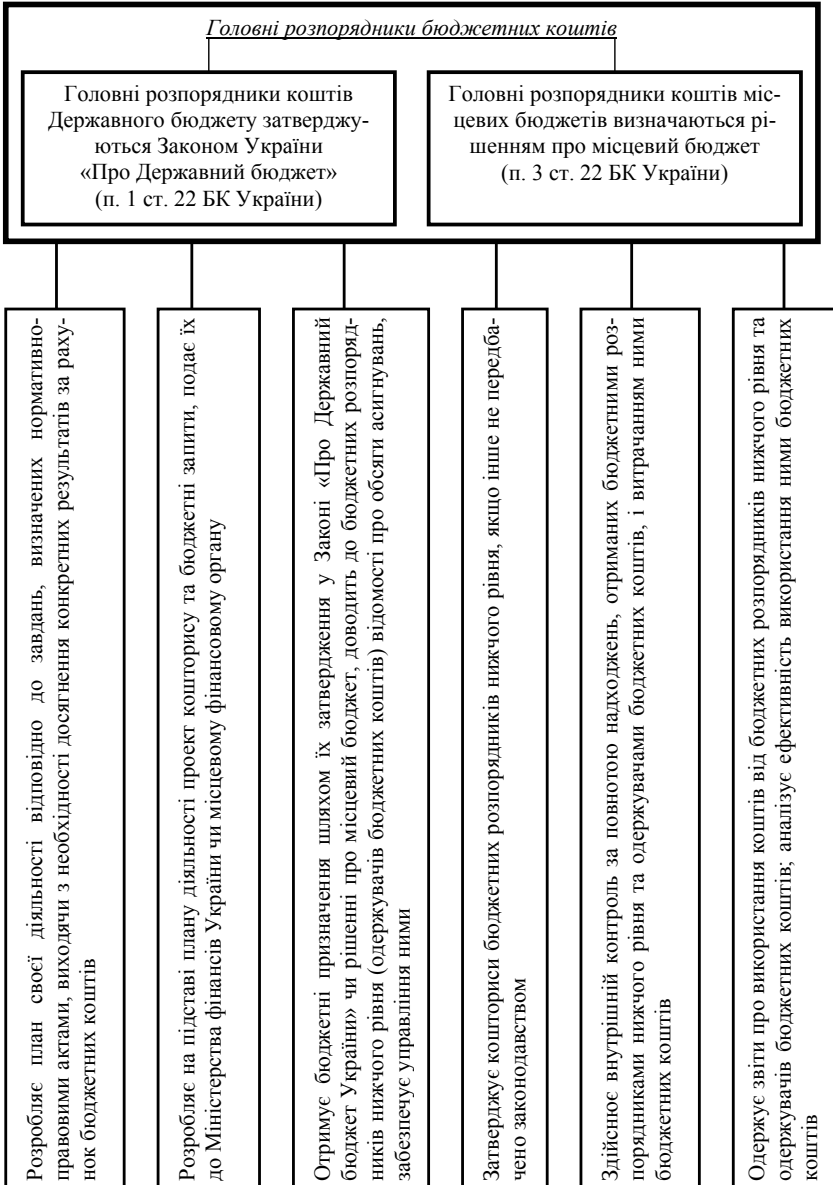
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.8. Бюджетний процес та його учасники

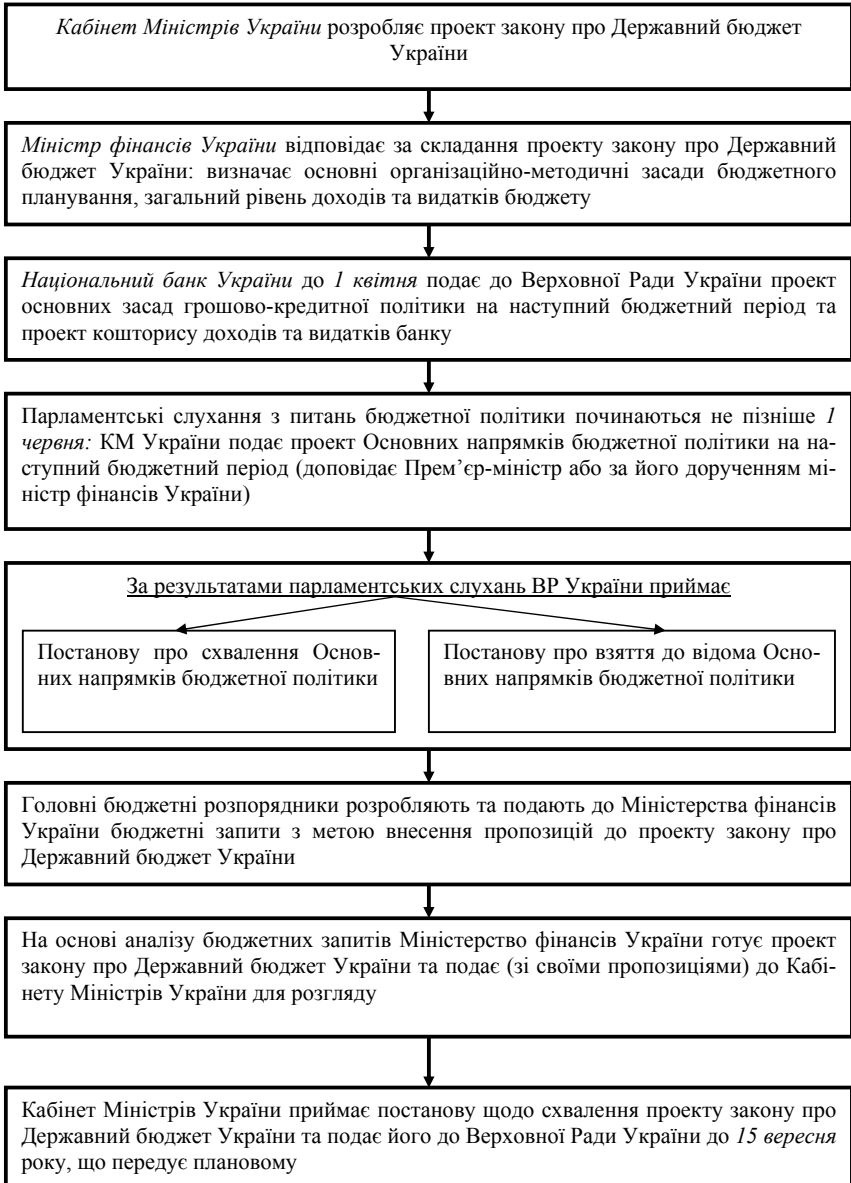
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.9. Головні розпорядники бюджетних коштів та їх функції

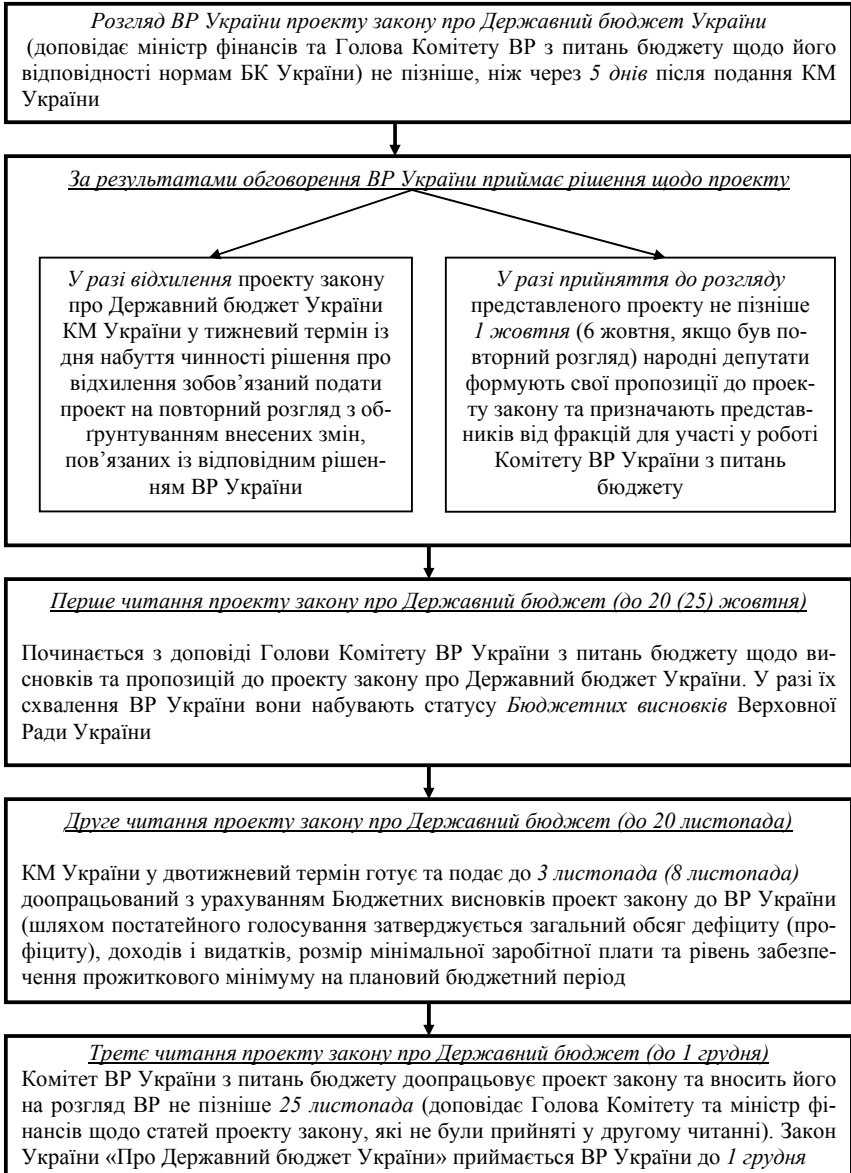
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.10. Складання проекту Державного бюджету України (перша стадія бюджетного процесу, гл. 6 БК України)

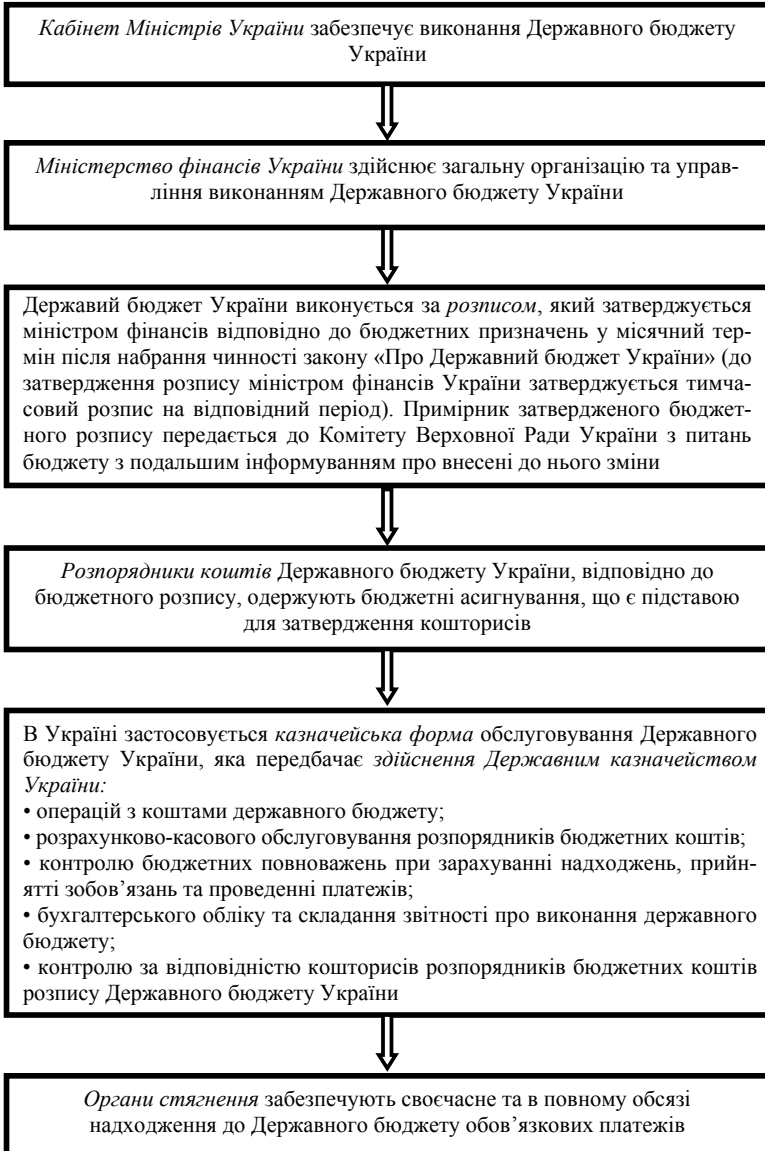
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.11. Розгляд та прийняття Державного бюджету України (друга стадія бюджетного процесу, гл. 7 БК України)

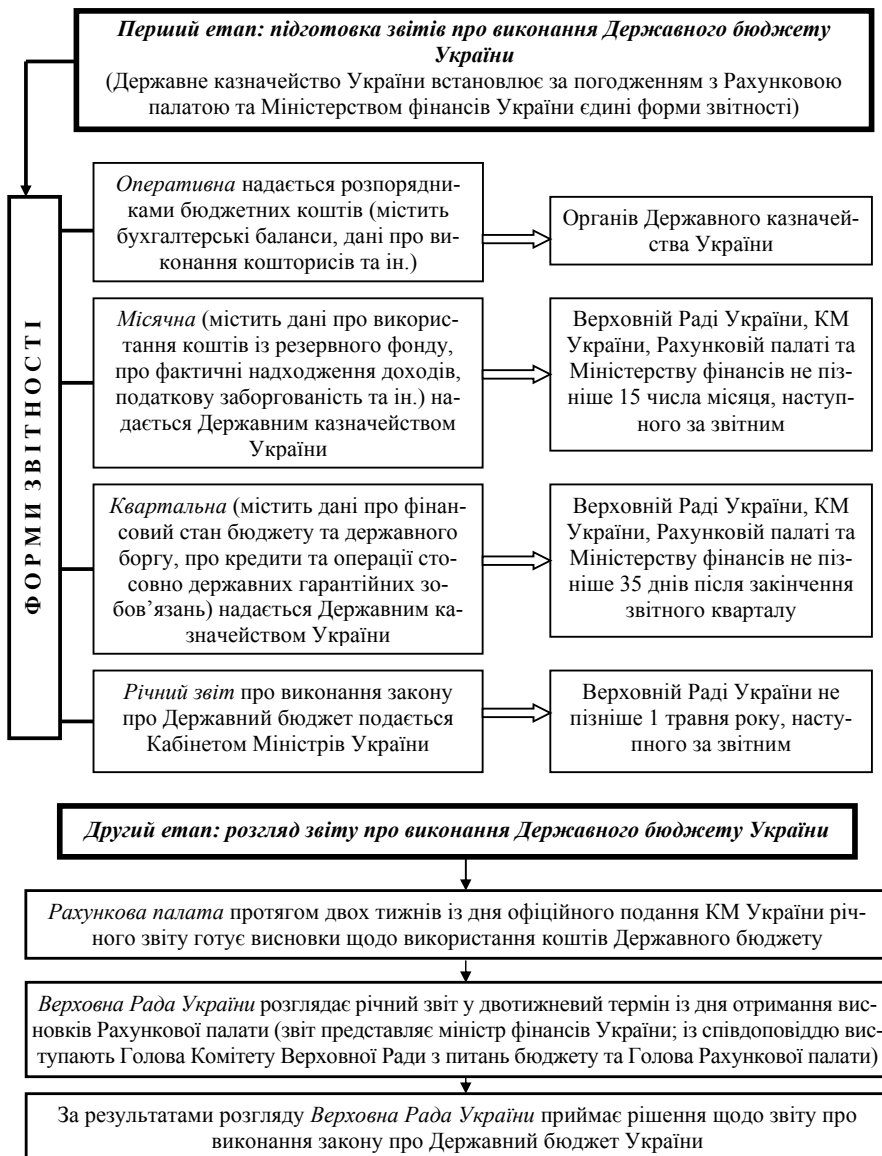
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.12. Виконання Державного бюджету України (третья стадія бюджетного процесу, гл. 8 БК України)

Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.13. Підготовка та розгляд звіту про виконання Державного бюджету та прийняття рішення щодо нього (четверта стадія бюджетного процесу, гл. 10 БК України)

Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.14. Складання, розгляд, затвердження, виконання та звітність місцевих бюджетів (зл. 12 БК України)

Перший етап: складання проектів місцевих бюджетів

У тижневий термін після ухвалення закону про Державний бюджет України в другому читанні КМ України доводить Раді міністрів АРК, місцевим державним адміністраціям та виконавчим органам відповідних рад показники міжбюджетних відносин, необхідні для складання проектів місцевих бюджетів

На підставі отриманої інформації Рада міністрів АРК, місцеві державні адміністрації та виконавчі органи відповідних рад готують та схвалюють проекти рішень про місцеві бюджети, після чого подають їх на розгляд до відповідних рад

Другий етап: затвердження місцевих бюджетів

Бюджет АРК, обласні і районні бюджети, міські (міст Києва та Севастополя, міст обласного значення) бюджети затверджуються рішенням Верховної Ради АР Крим, відповідної обласної, районної чи міської ради не пізніше ніж у двотижневий термін після офіційного опублікування закону про Державний бюджет України

Міські (міст районного значення) бюджети, районні у містах (якщо такі створені), селищні та сільські бюджети затверджуються відповідно рішеннями міської, районної в місті, селищної або сільської ради не пізніше ніж у двотижневий термін після затвердження районного чи міського бюджету

Третій етап: виконання місцевих бюджетів

Рада Міністрів АРК, місцеві державні адміністрації, виконавчі органи відповідних рад або міські, селищні чи сільські голови забезпечують виконання відповідних місцевих бюджетів

Місцеві фінансові органи здійснюють загальну організацію виконання відповідного місцевого бюджету (затверджують розписи, прогнозують та аналізують доходи та ін.)

Казначейське обслуговування здійснюється територіальними органами Державного казначейства України відповідно до ст. 48 БК України

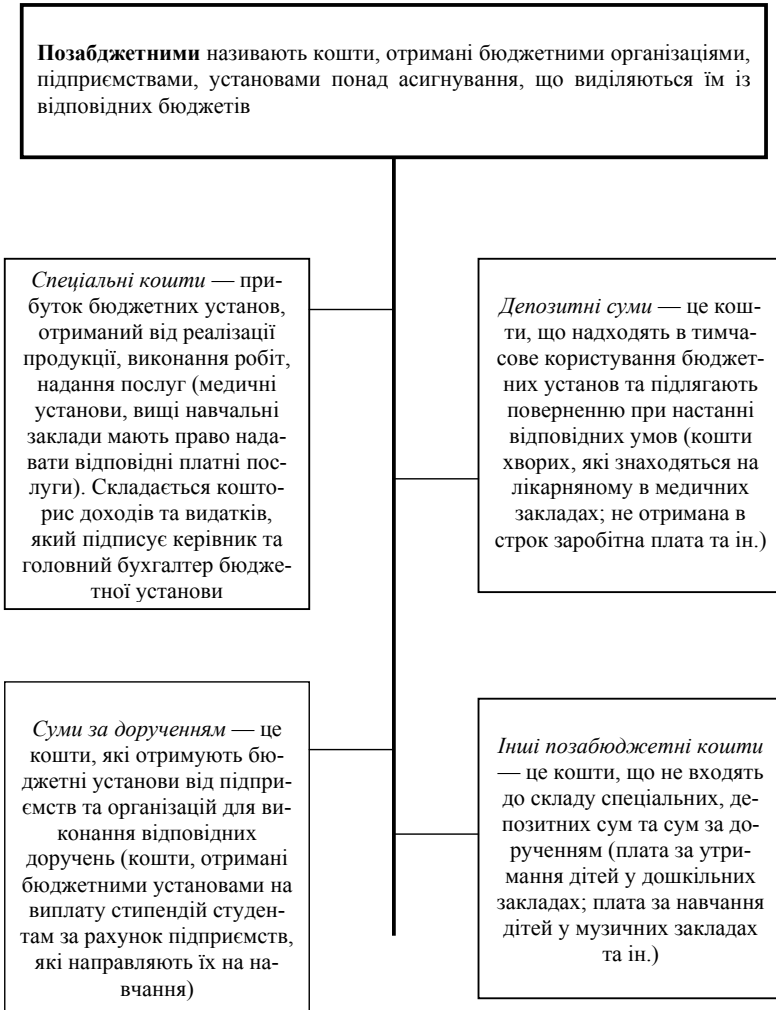
Четвертий етап: звітність про виконання місцевих бюджетів

Орган, що здійснював підготовку місцевого бюджету, подає до Верховної Ради АРК, відповідної ради кварталний та річний звіти у двомісячний строк після завершення бюджетного періоду

Рахункова палата АРК, комісія з питань бюджету відповідної ради здійснюють перевірку поданого звіту, після чого вже відповідні ради затверджують звіт про виконання бюджету чи виносять інше рішення з цього приводу

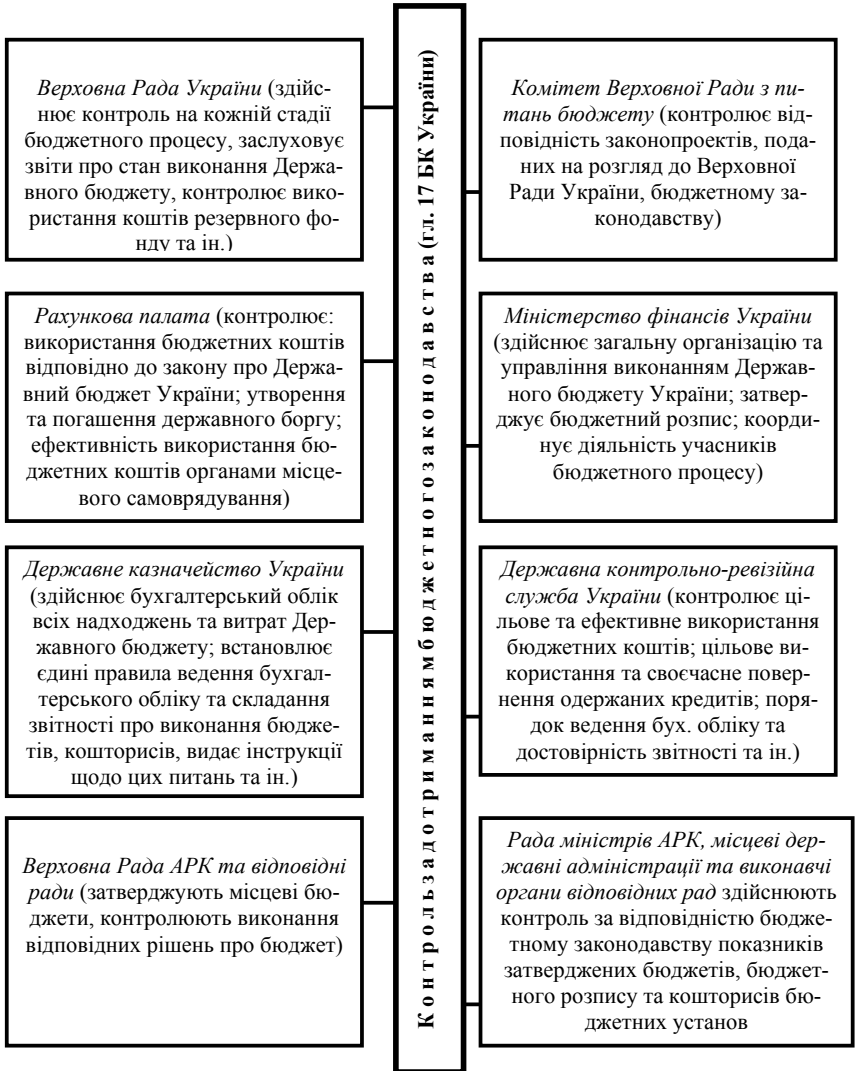
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.15. Позабюджетні кошти бюджетних установ

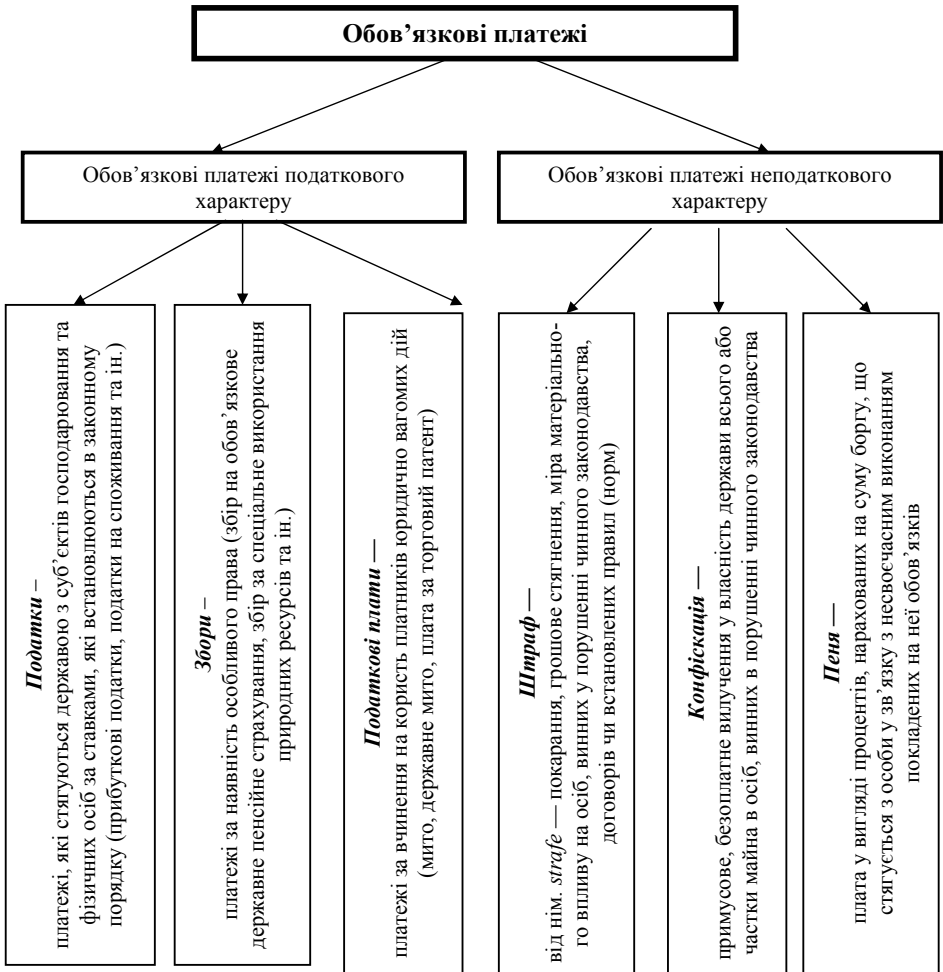
Модуль 2. Бюджетна система України. Бюджетний процес

Схема 2.16. Органи, що здійснюють контроль за дотриманням бюджетного законодавства

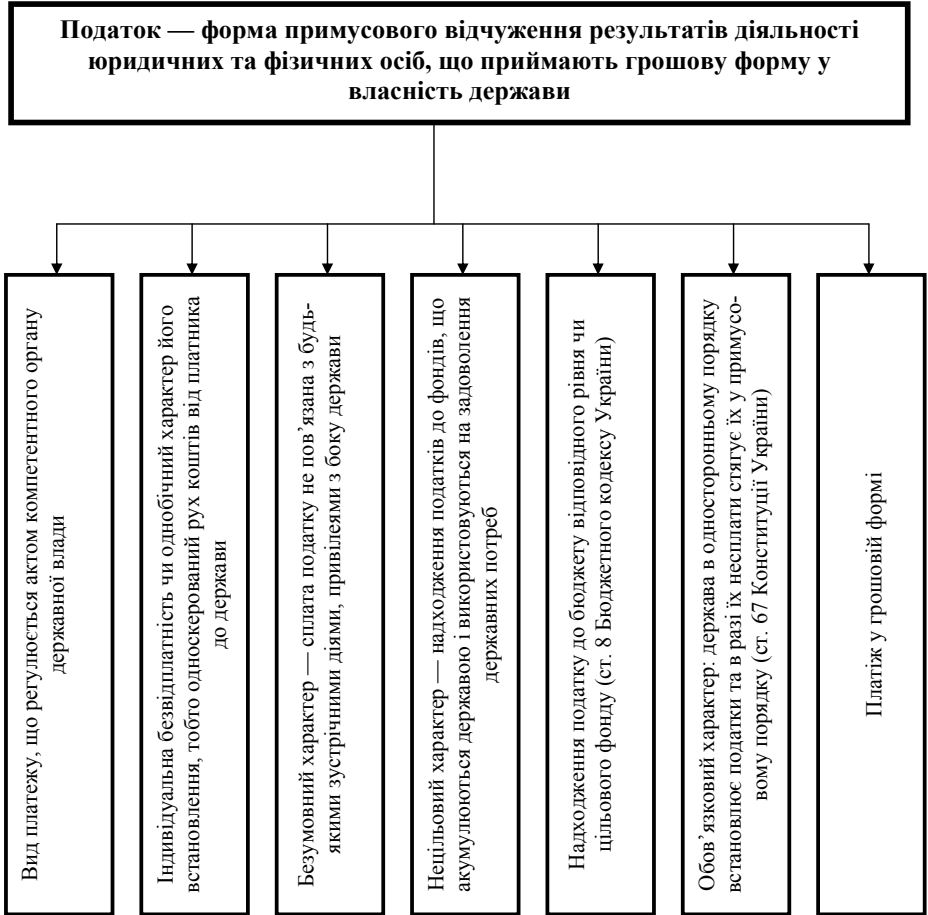
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.1. *Обов'язкові платежі*

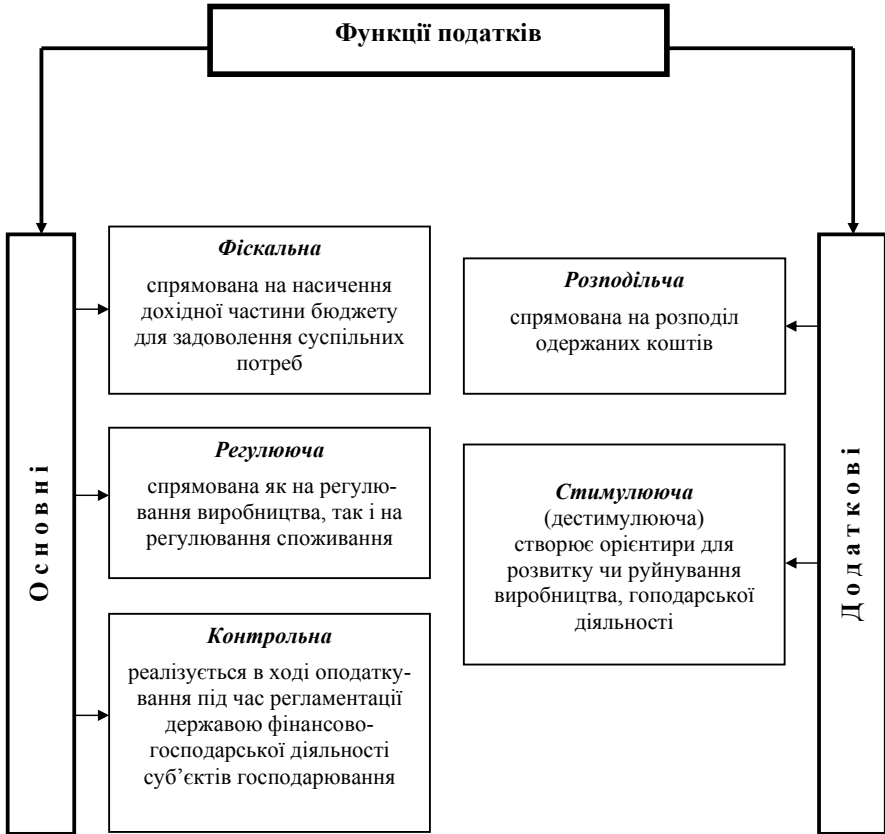
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.2. *Поняття податку, його ознаки*

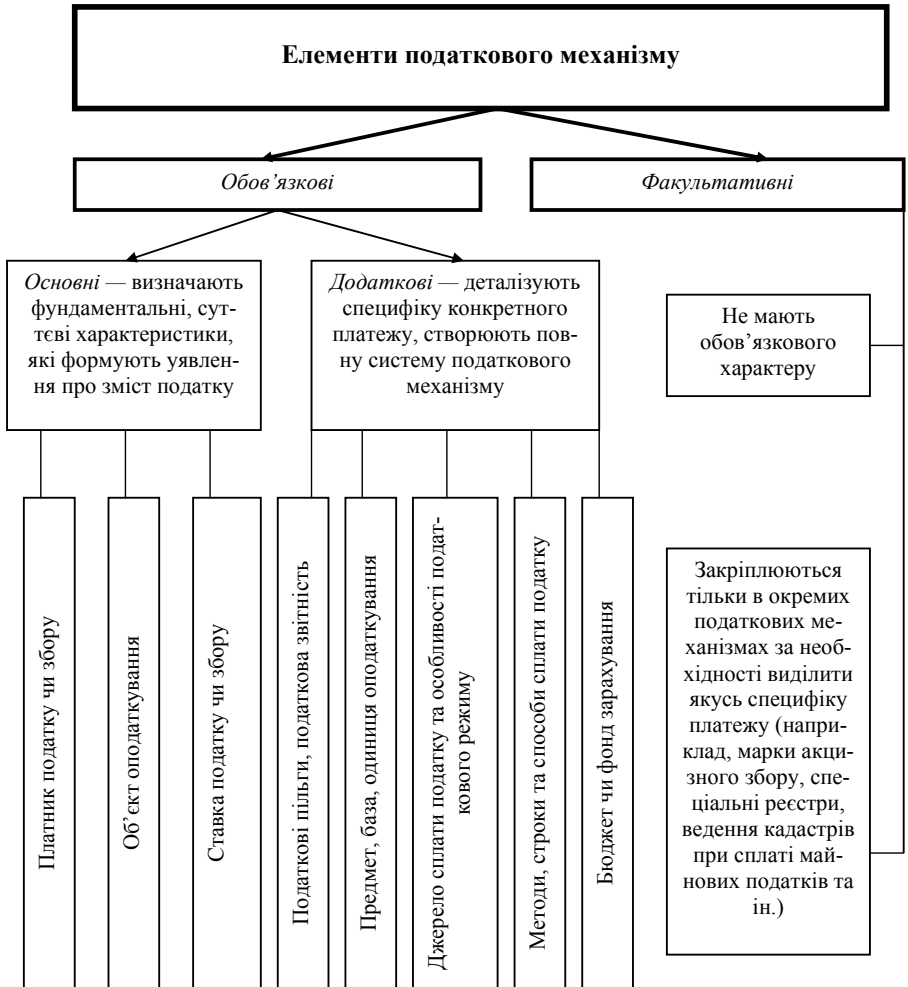
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.3. Функції податків

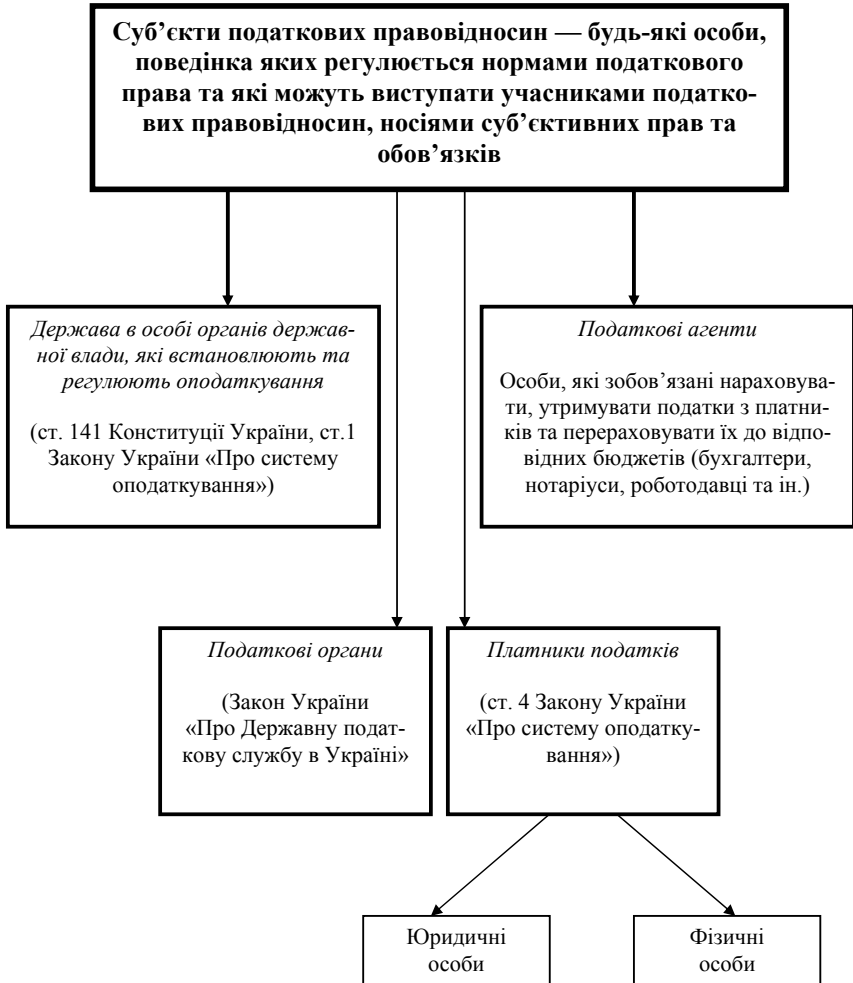
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.4. Правовий механізм податку

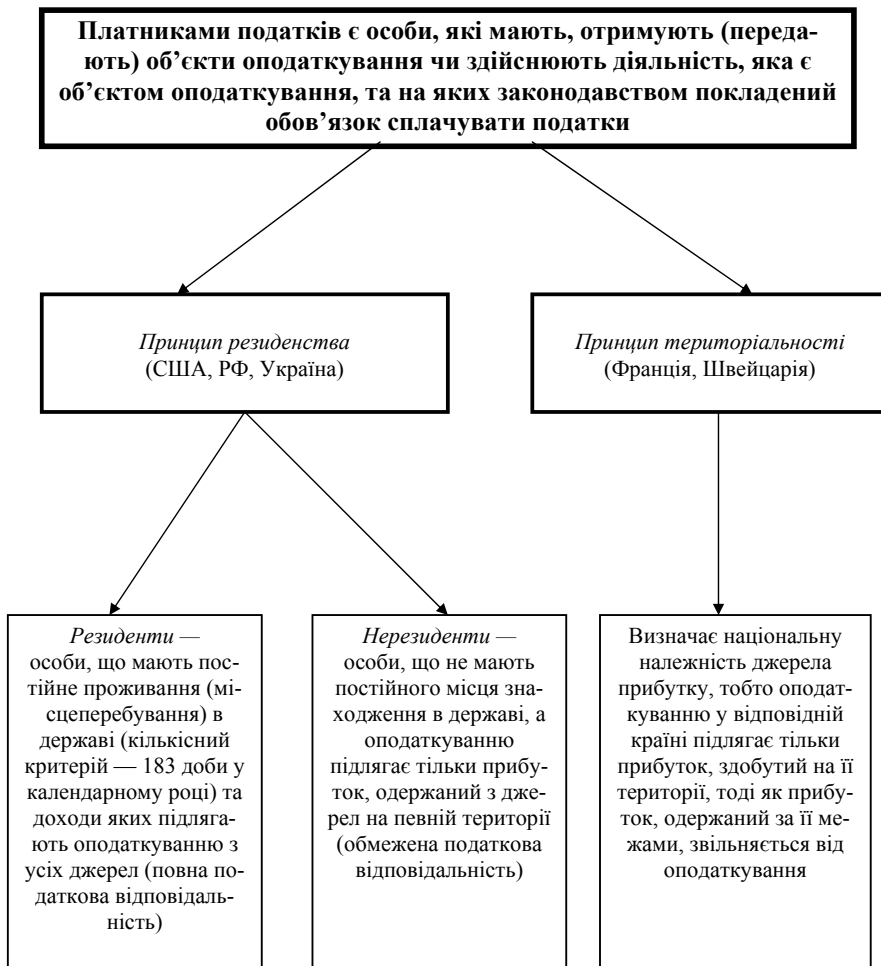
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.5. Суб'єкти податкових правовідносин

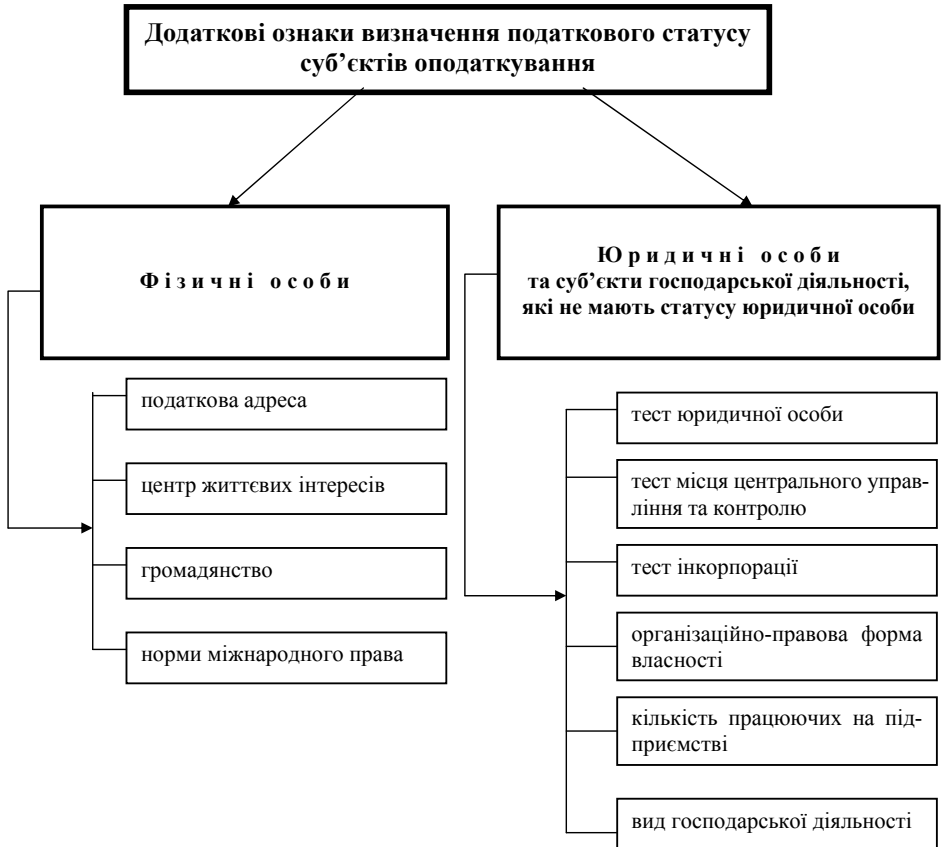
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.6. Поняття суб'єктів оподаткування

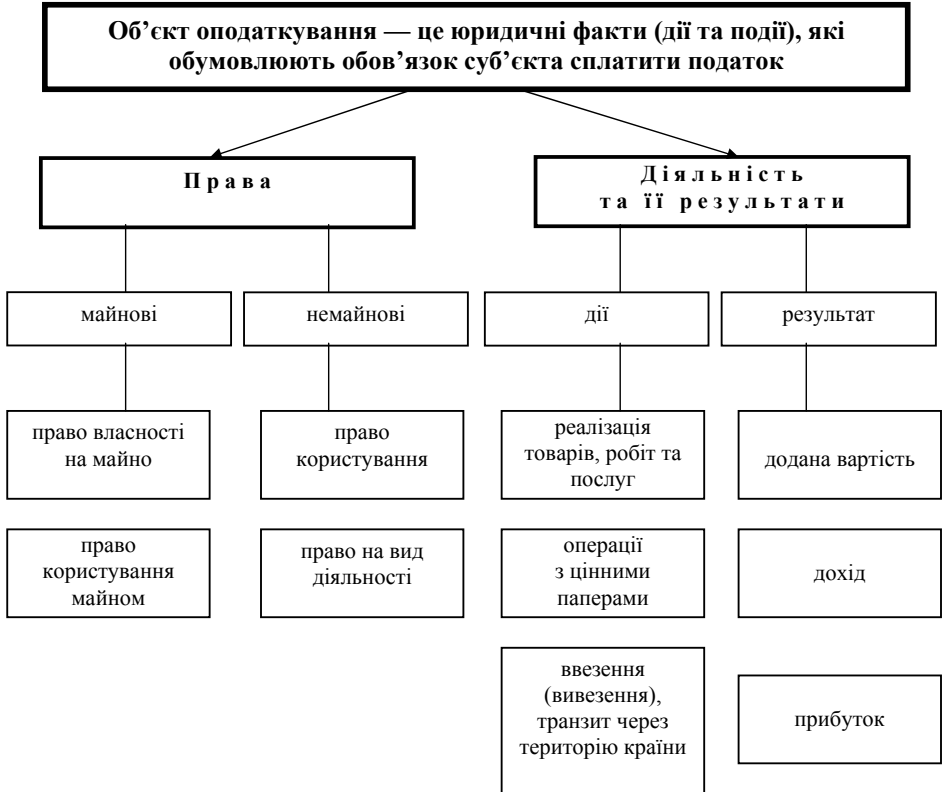
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.7. Додаткові ознаки визначення податкового статусу суб'єктів оподаткування

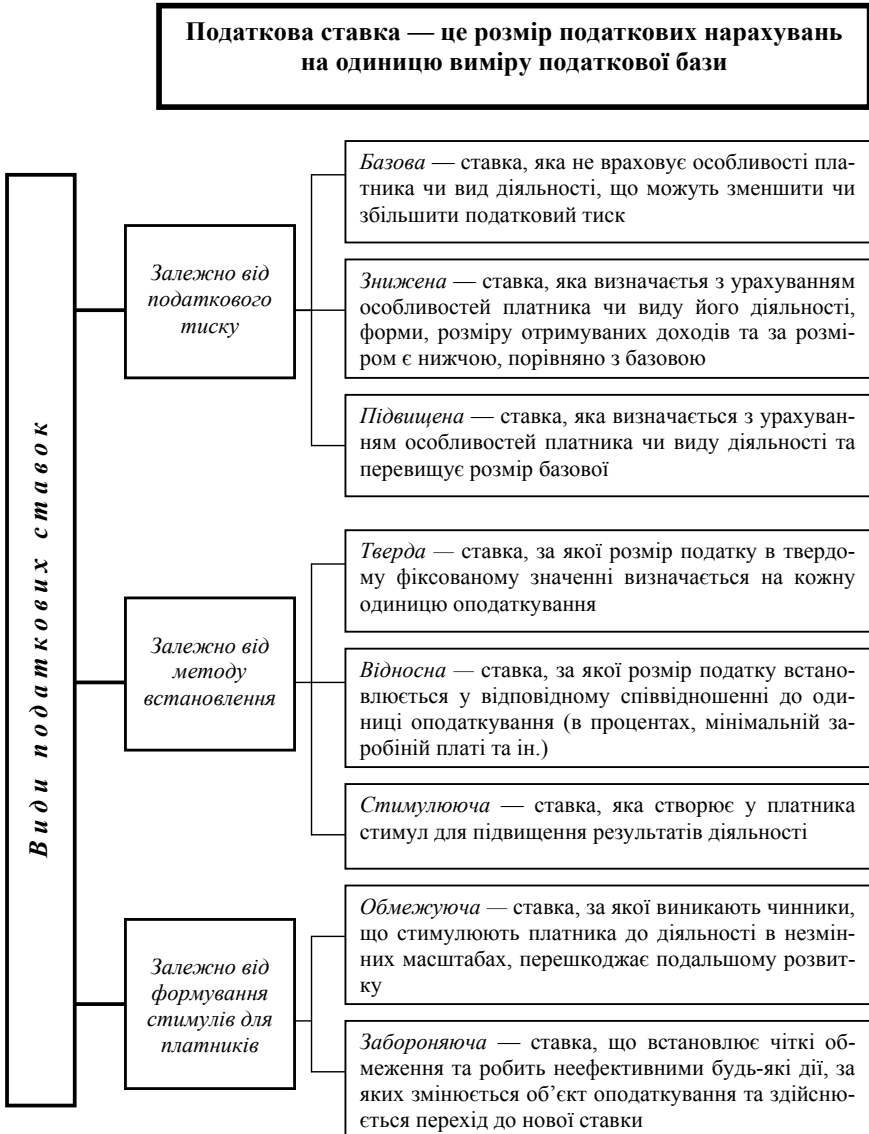
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.8. Об'єкт оподаткування

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.9. Податкова ставка

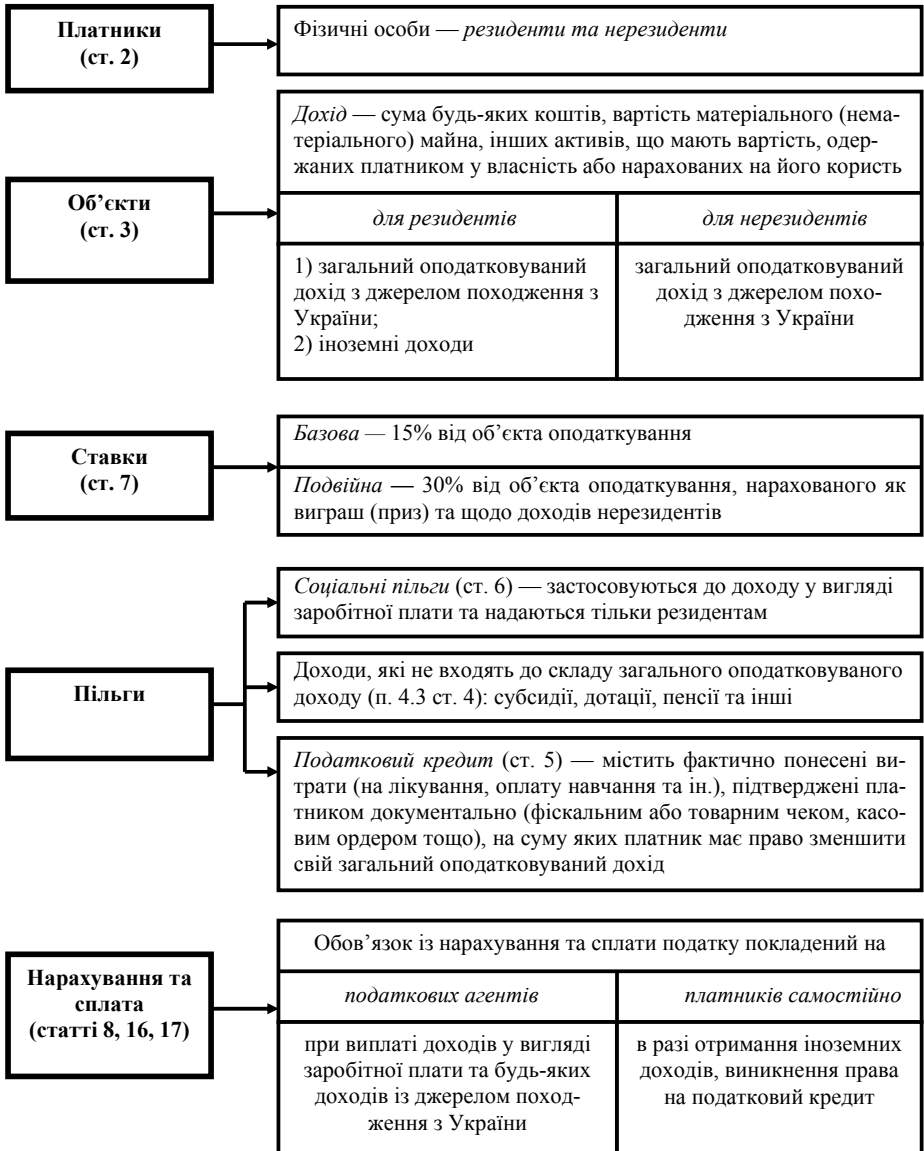
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.10. Класифікація податків

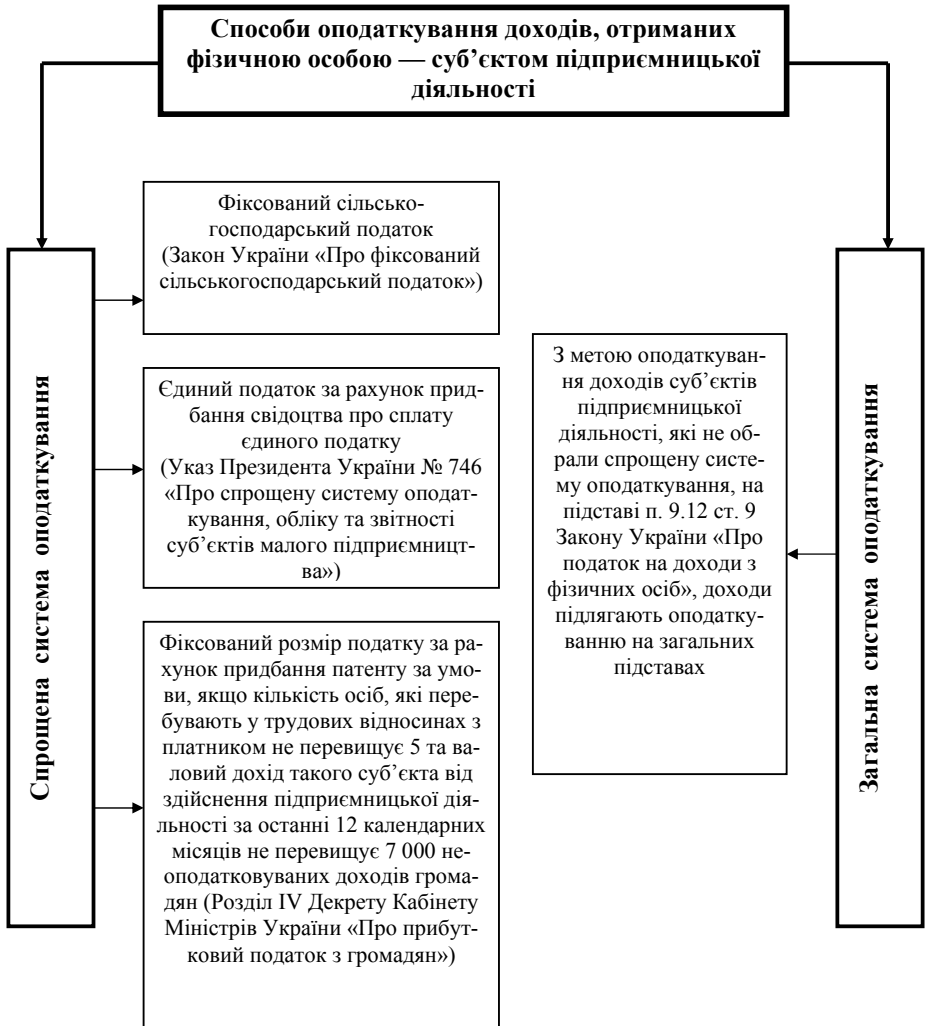
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.11. Елементи податку на доходи з фізичних осіб
(згідно з Законом України «Про податок на доходи з фізичних осіб»)

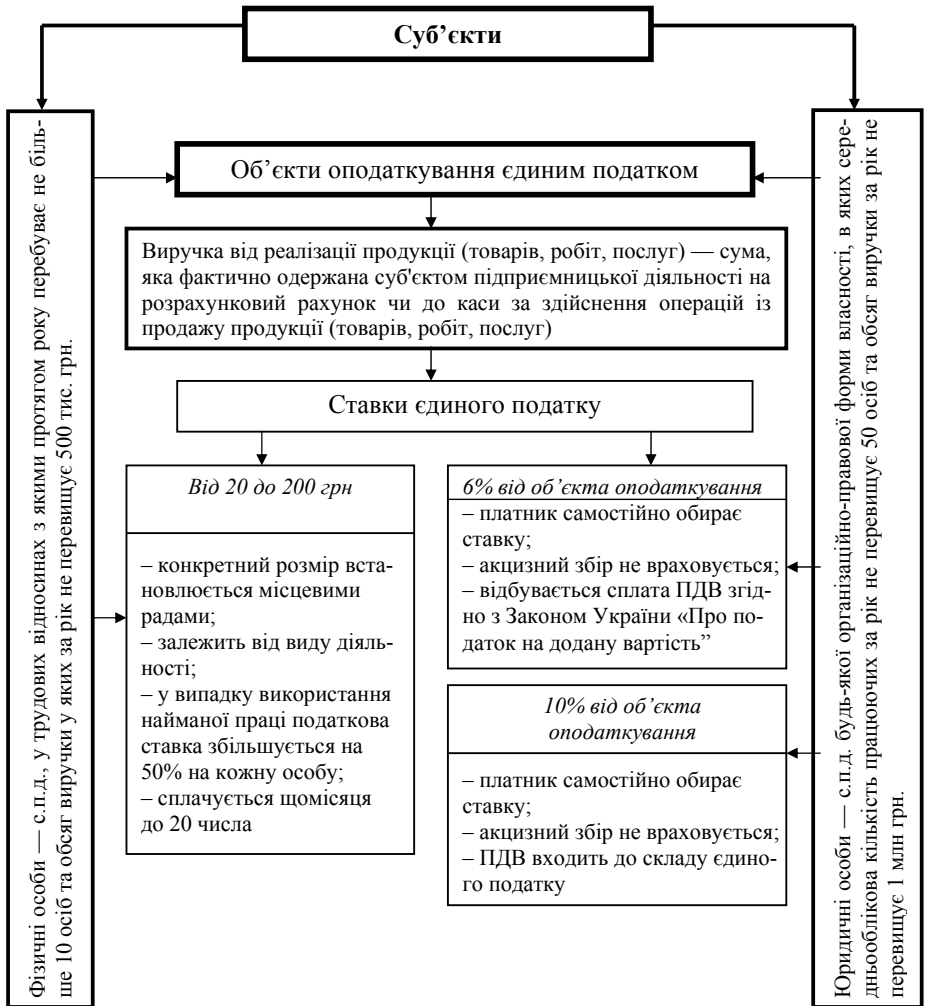
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.12. Способи оподаткування доходів, отриманих фізичною особою — суб'єктом підприємницької діяльності

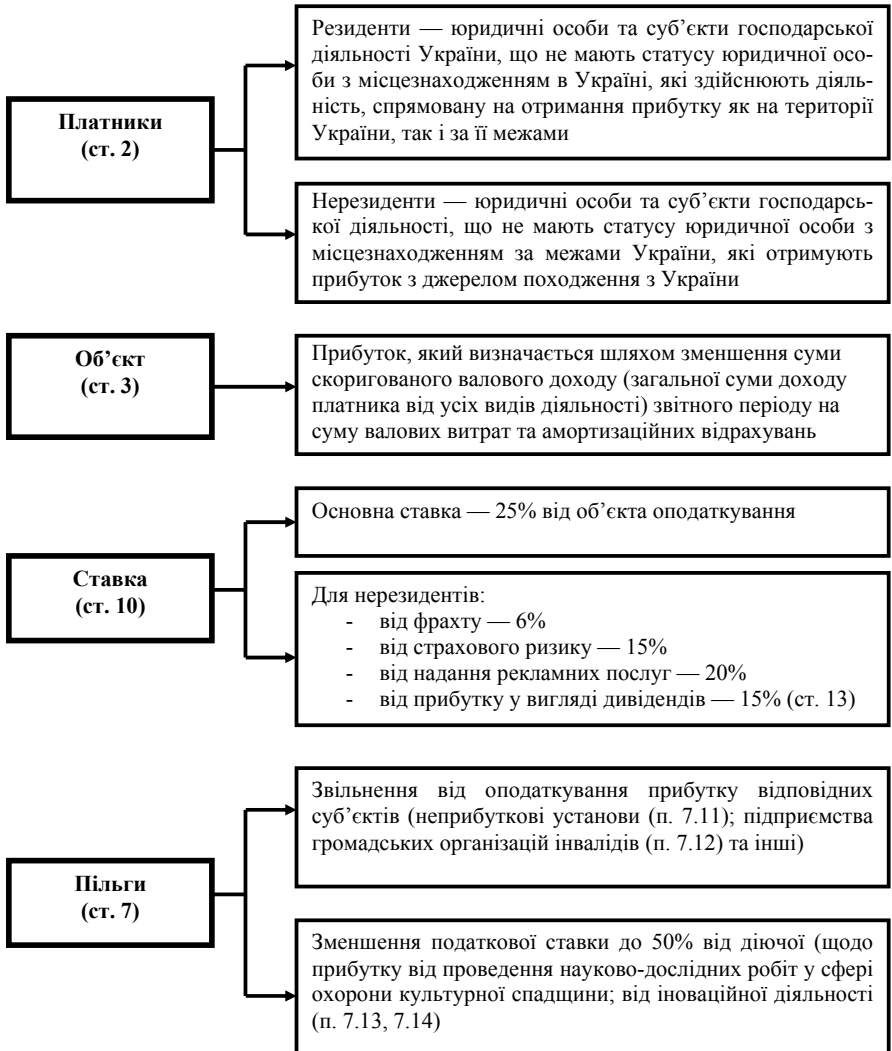
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.13. Спрощена система оподаткування для суб'єктів малого підприємництва

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

*Схема 3.14. Елементи податку на прибуток підприємств
(згідно з Законом України «Про оподаткування прибутку підприємств»)*

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.15. Поняття та елементи акцизного збору
(згідно з Декретом КМ України «Про акцизний збір»)

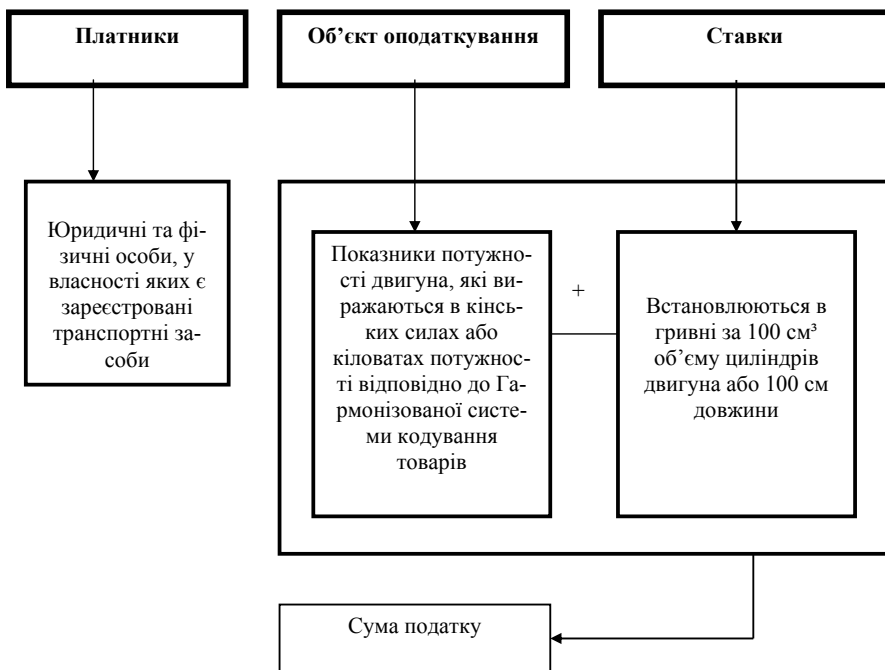
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.16. Поняття та елементи податку на додану вартість
(згідно з Законом України «Про податок на додану вартість»)

Податок на додану вартість – це непрямий податок, який є частиною новоствореної вартості, вводиться до ціни реалізації товарів (робіт, послуг) та вноситься покупцем до Державного бюджету на кожному етапі виробництва товарів, виконання робіт, надання послуг	
Платники — фізичні та юридичні особи (ст. 2)	Особи, обсяг оподатковуваних операцій з продажу товарів (робіт, послуг) яких протягом будь-якого періоду з останніх 12 календарних місяців перевищив 300 000 грн без врахування ПДВ Особи, які здійснюють підприємницьку діяльність та добровільно зареєструвалися як платники ПДВ Особи, які імпортують товари на митну територію України з метою їх використання та споживання Особи, які здійснюють операції з продажу конфіскованого майна Особи, які надають послуги (товари) з використанням комп'ютерних мереж
Об'єкт (ст. 3)	Операції з постачання товарів (послуг), місце надання яких знаходиться на території України Ввезення товарів у митному режимі імпорту (реімпорту) Вивезення товарів у митному режимі експорту (реекспорту), надання транспортних послуг щодо перевезення пасажирів
Ставка (ст. 6)	20% від бази оподаткування 0% щодо експорту, поставки (заправки) морських суден та ін.
Пільги (ст. 5)	Товари (роботи, послуги), на які не нараховується податок (товари спеціального призначення для інвалідів та ін.) Звільнення при переміщенні майна та імпорт матеріальних цінностей через митну територію України (експорт) Звільнення для окремих підприємств (представництва міжнародних організацій, які діють згідно з міжнародними договорами)
Порядок обчислення та сплати (ст. 7)	Обчислення здійснюється за договірними цінами з додатковим нарахуванням ПДВ Бюджетне відшкодування — сума, що підлягає поверненню платнику з бюджету у зв'язку з надмірною сплатою податку Сплата податку здійснюється не пізніше 20 числа місяця, наступного за звітним. Сума ПДВ зараховується до Державного бюджету України

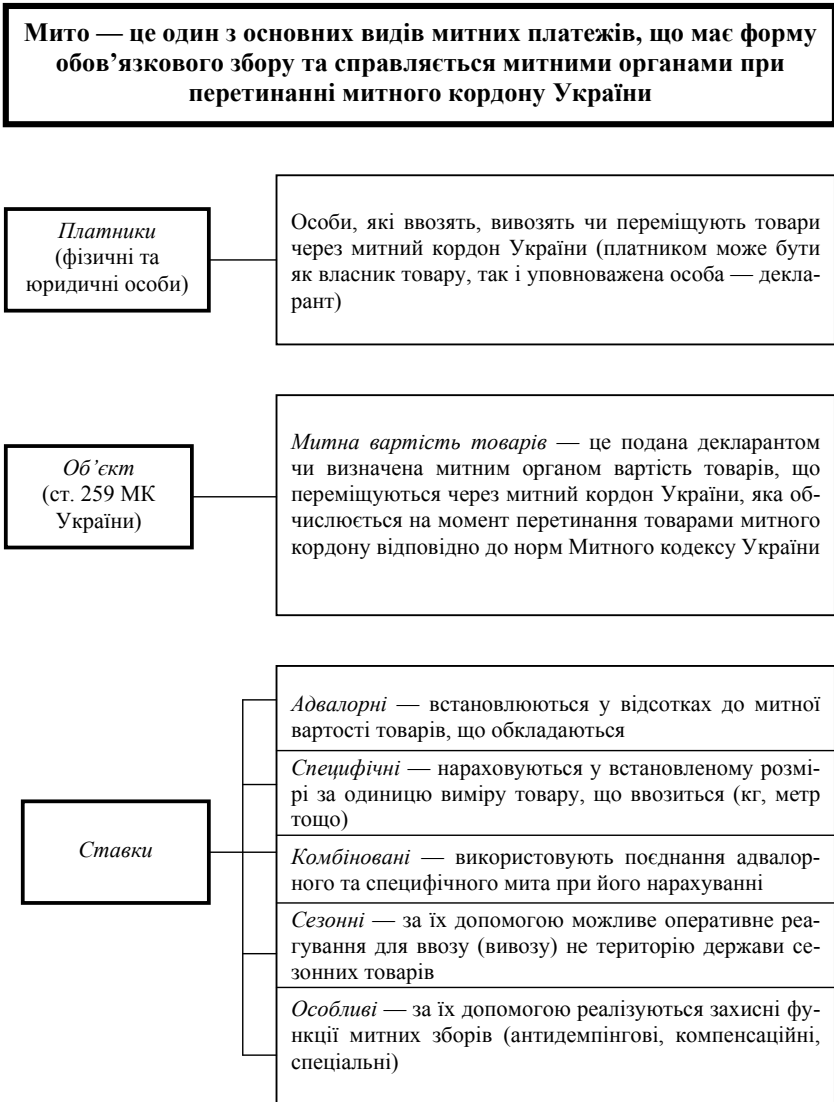
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

*Схема 3.17. Механізм податку з власників транспортних засобів
(згідно з Законом України «Про податок з власників
транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів»)*

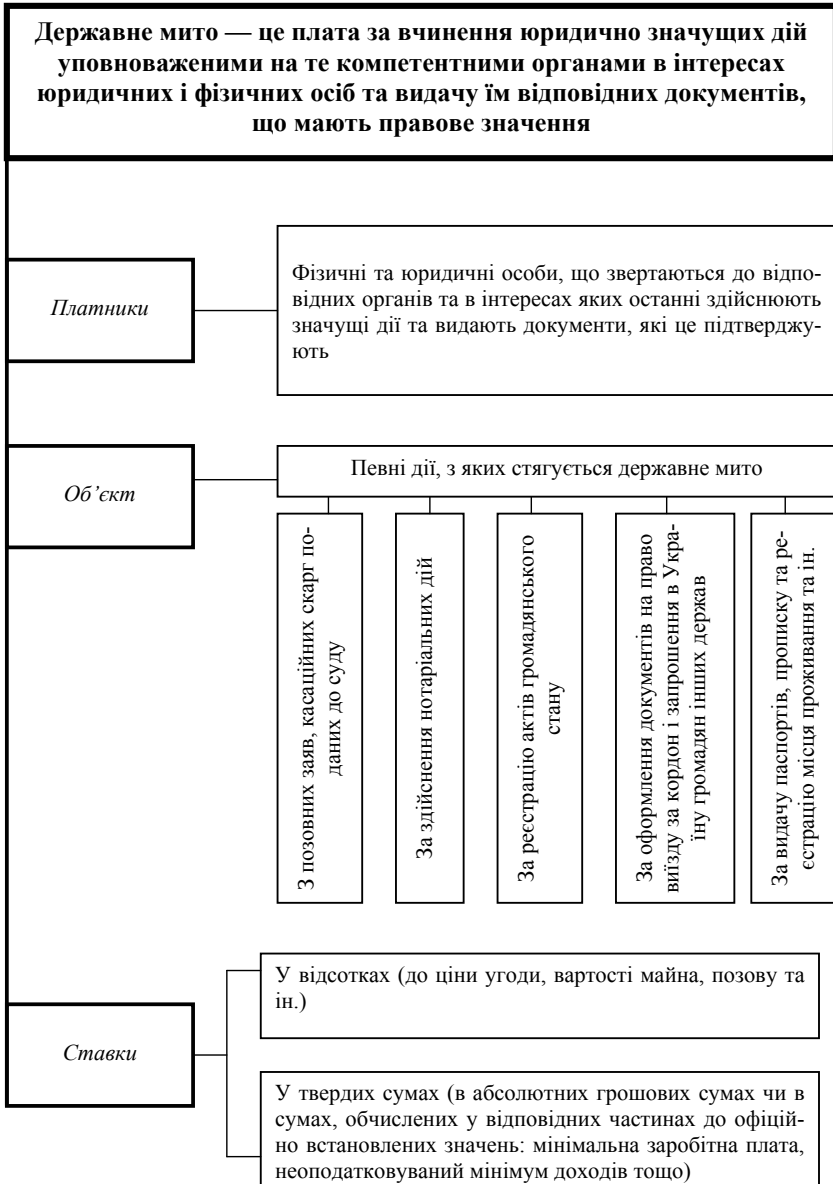
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.18. Мито: поняття, елементи

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.19. Державне мито

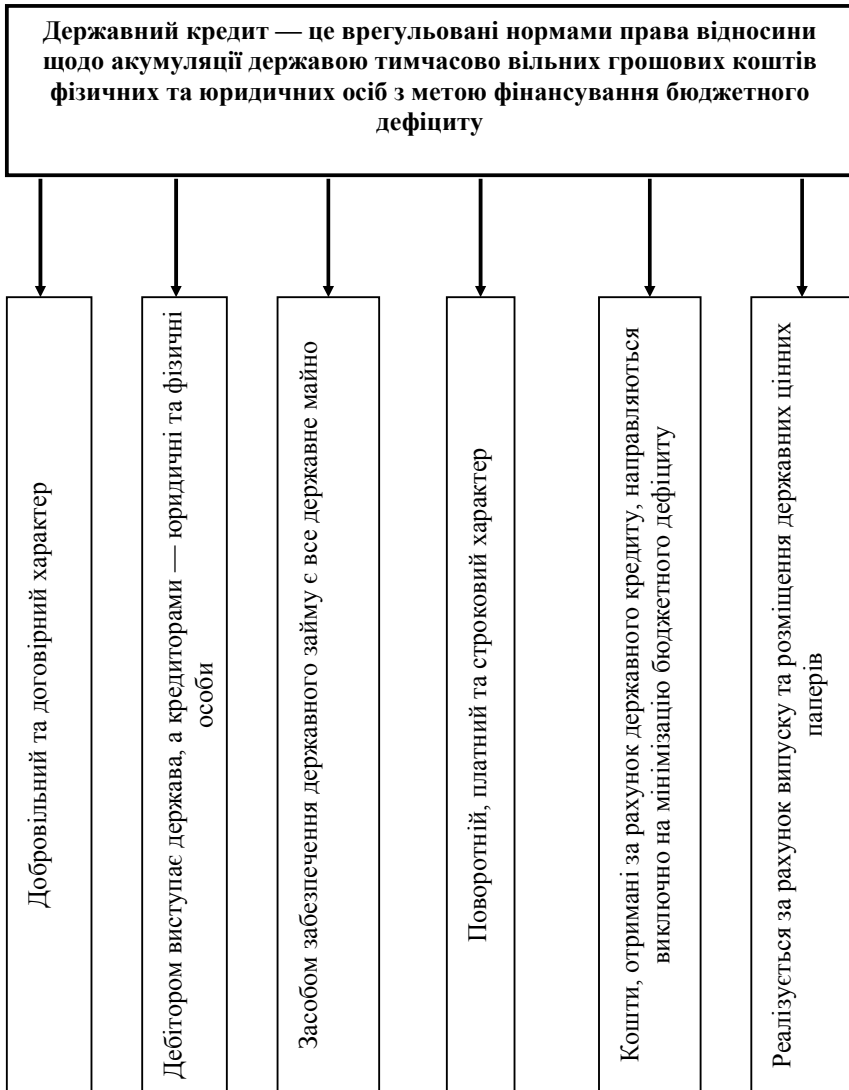
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.20. Загальнодержавні збори

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.21. *Поняття державного кредиту та його ознаки*

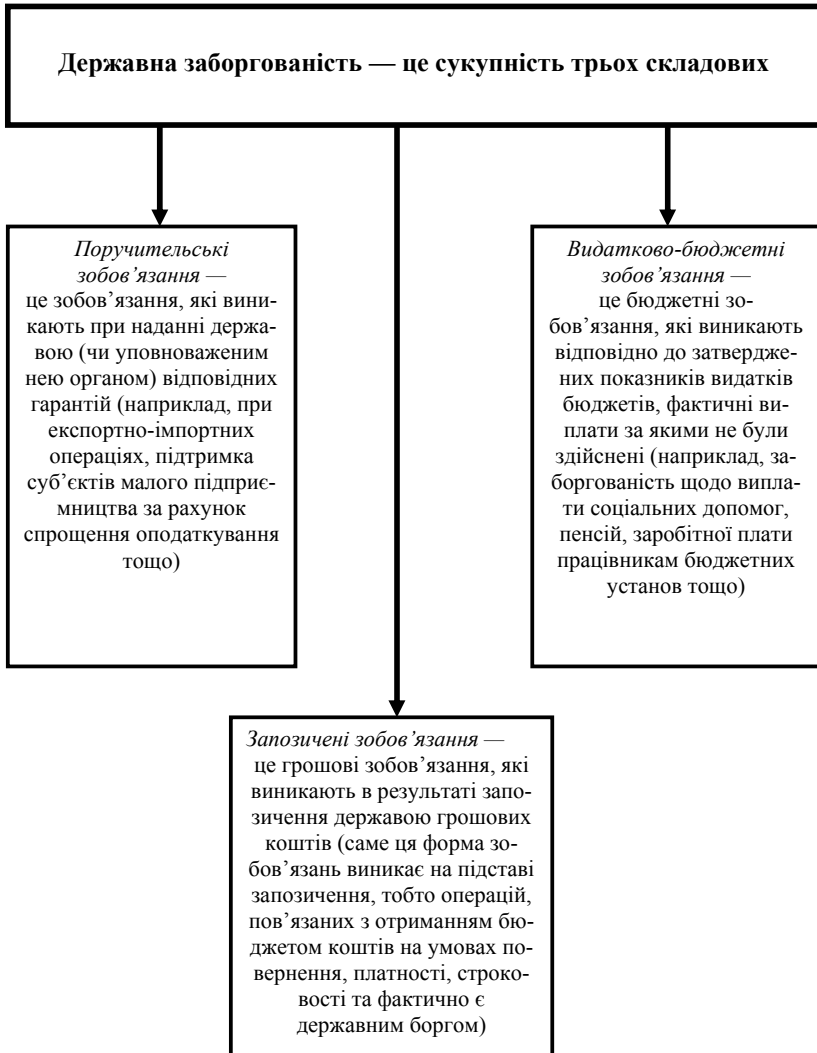
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.22. Зміст та особливості відносин в галузі державного кредиту

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.23. *Форми державної заборгованості*

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.24. Державний борг та його форми

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

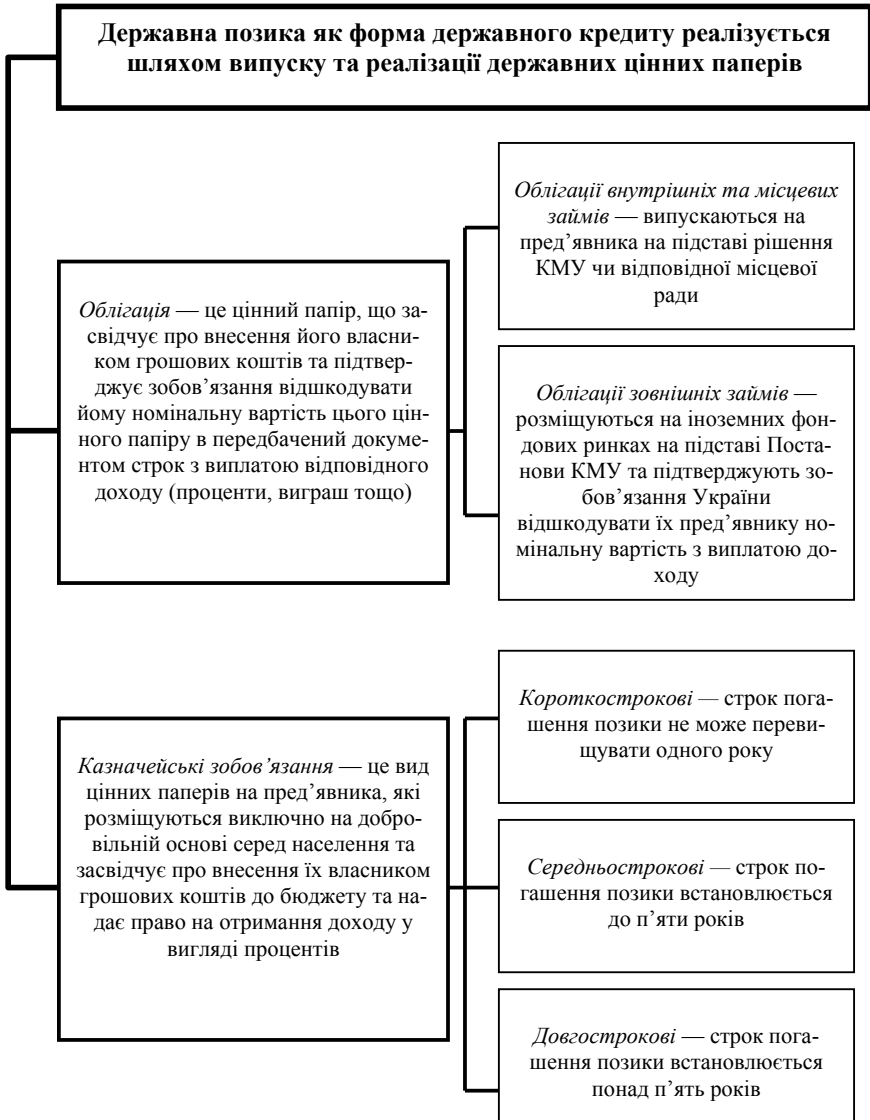
Схема 3.25. Форми управління державним боргом

Управління державним боргом — це діяльність держави, пов'язана з випуском та розміщенням державних боргових зобов'язань; обслуговуванням, погашенням та рефінансуванням державного боргу; з регулюванням ринку цінних паперів; залученням та обслуговуванням зовнішніх державних запозичень

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.26. Державні цінні папери

Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.27. Поняття та класифікація страхування

Страхування — це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів громадян та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати громадянами та юридичними особами страхових платежів

Залежно від об'єкта страхування

Залежно від методу страхування

Особисте — страхування особистих благ громадян, пов'язаних з їх життям, здоров'ям та працездатністю (страхування від нещасних випадків, хвороби, медичне страхування)

Майнове — страхування майнових інтересів, пов'язаних із володінням, використанням та розпорядженням майна (страхування будівель, транспортних засобів та ін.)

Відповідальності та підприємницького ризику — страхування інтересів осіб, які здійснюють підприємницьку діяльність чи тих, хто зазнав збитків у разі настання страхового випадку (страхування власників транспортних засобів, страхування непогашення кредиту чи іншої заборгованості, заставні операції та ін.)

Перестраховання — це діяльність страхових організацій щодо залучення додаткових грошових коштів від страховиків з метою забезпечення стабільності страхових операцій шляхом розміщення та передавання частини відповідальності згідно з взятими на себе ризиками іншим страховикам

Соціальне — це страхування пенсій за віком, за інвалідністю, на випадок втрати годувальника та страхування конкретних видів допомог серед різних соціальних верств населення

Добровільне — здійснюється на підставі угоди між страховиками та страхувальниками, загальні умови та порядок укладання якої регулюється цивільним законодавством (страхування життя, здоров'я, майна та інші види, закріплені ст. 6 ЗУ «Про страхування»)

Обов'язкове — здійснюється з огляду на вимоги закону та передбачає дві форми (перша — здійснюється за рахунок коштів самих страхувальників: особисте страхування пасажирів, сільськогосподарської худоби тощо; друга — передбачає страхування за рахунок бюджетних коштів: особисте страхування працівників правоохоронних органів, судців та ін.; майнове в разі запліднення збитків під час здійснення службової діяльності та інші види, закріплені ст. 7 ЗУ «Про страхування»)

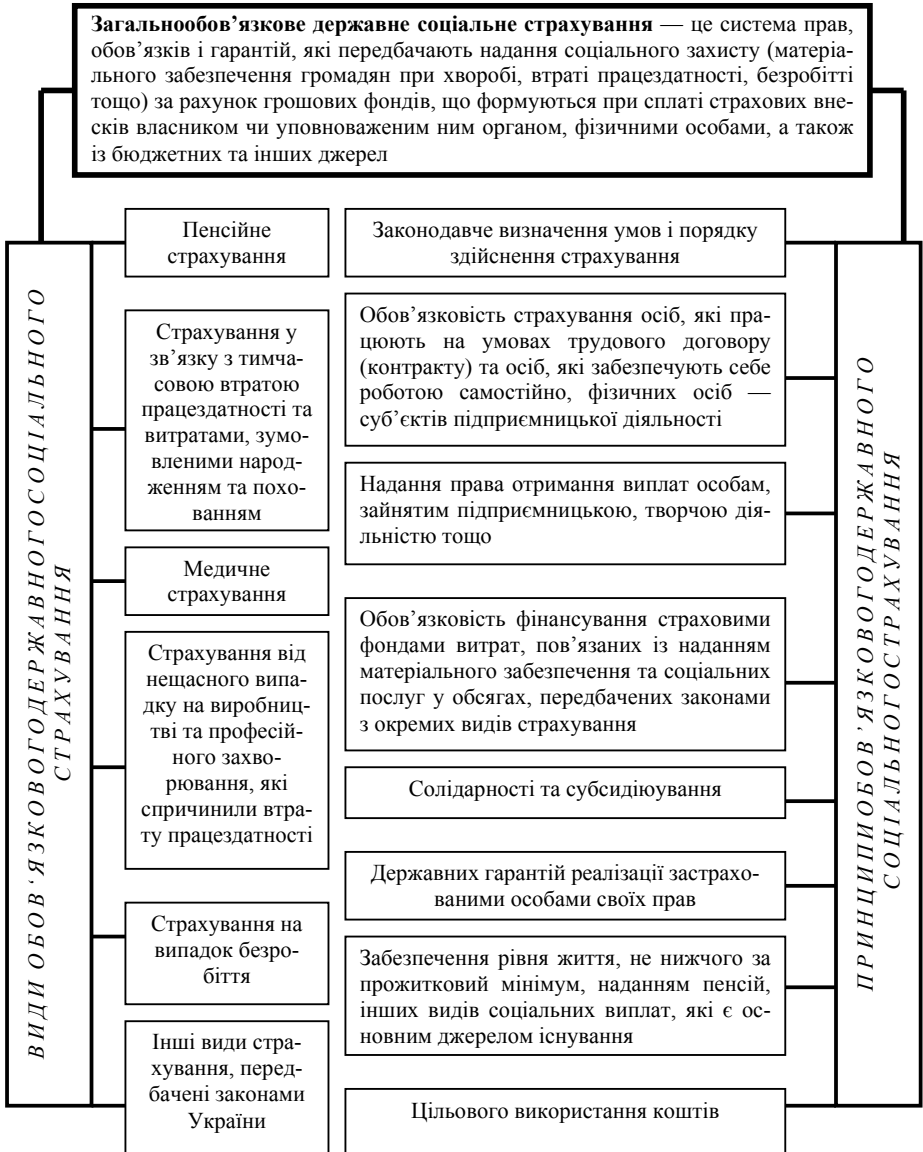
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.28. Особливості інституту державного страхування

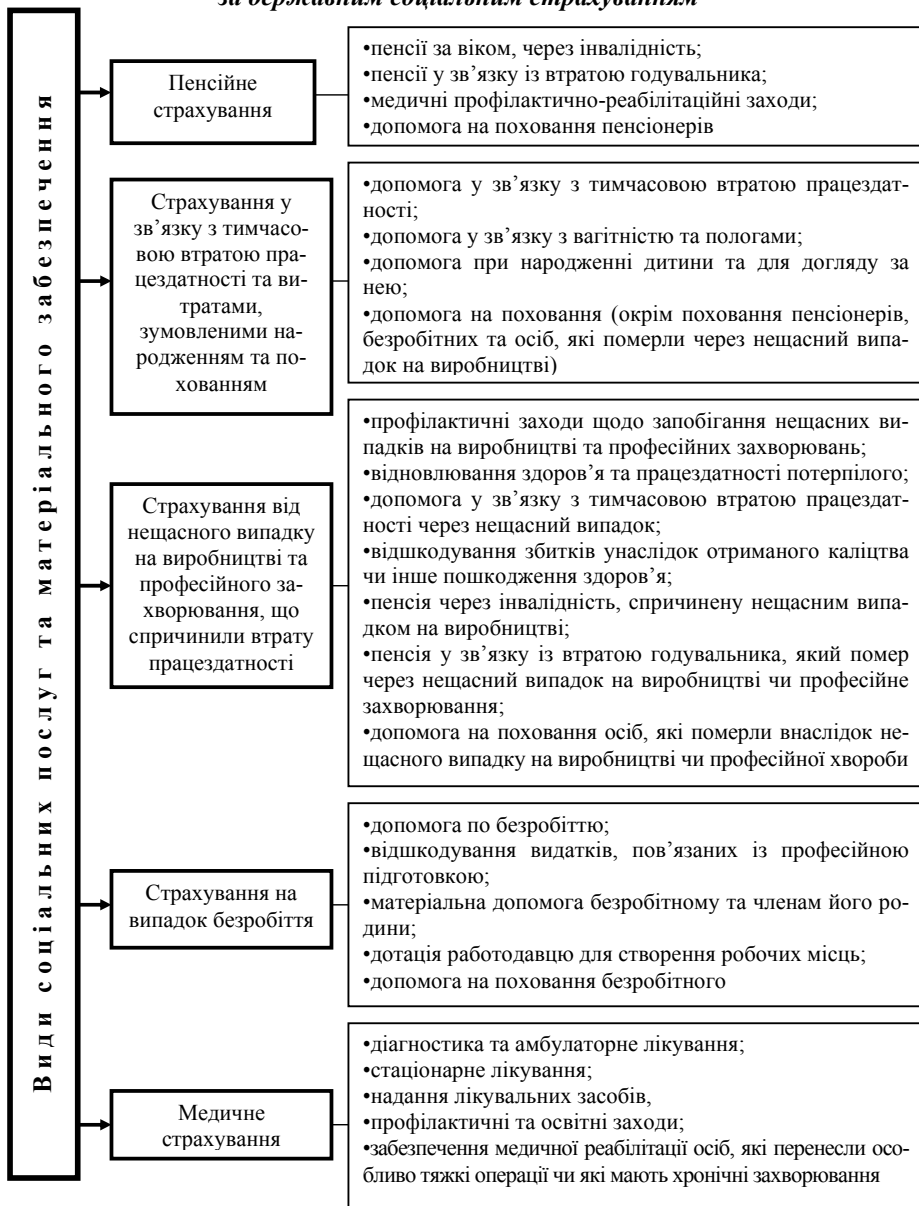
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.29. Поняття, види та принципи загальнообов'язкового державного соціального страхування

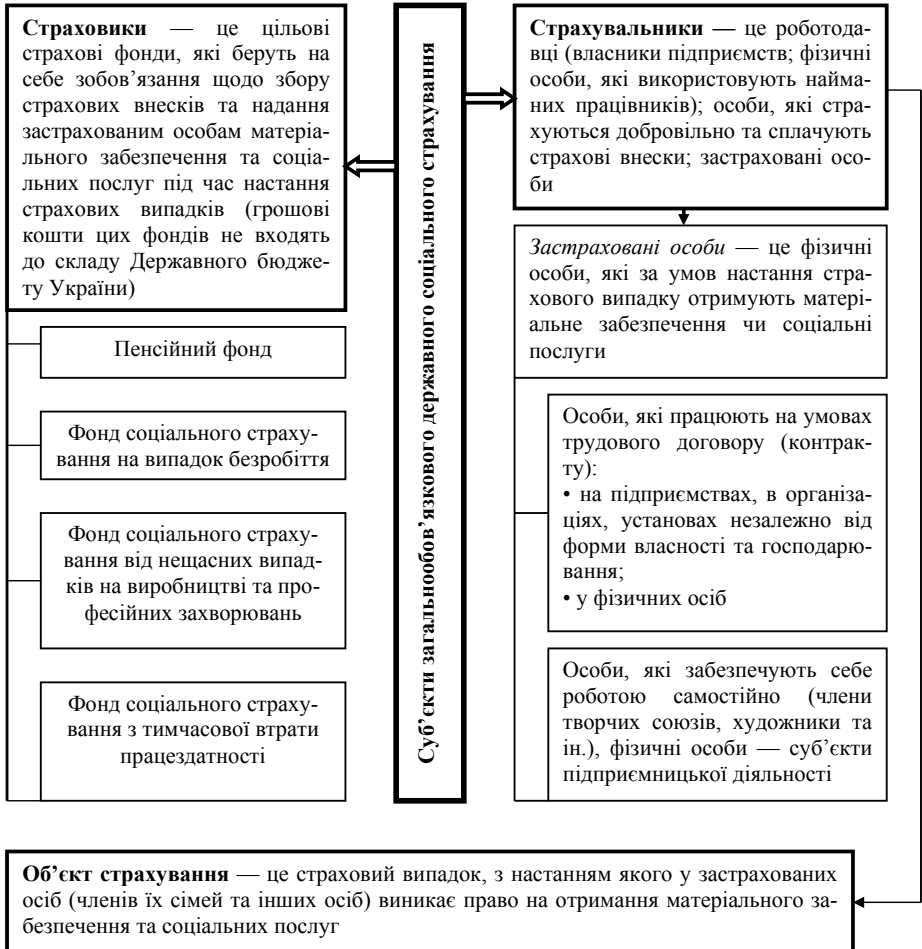
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.30. Види соціальних послуг та матеріального забезпечення за державним соціальним страхуванням

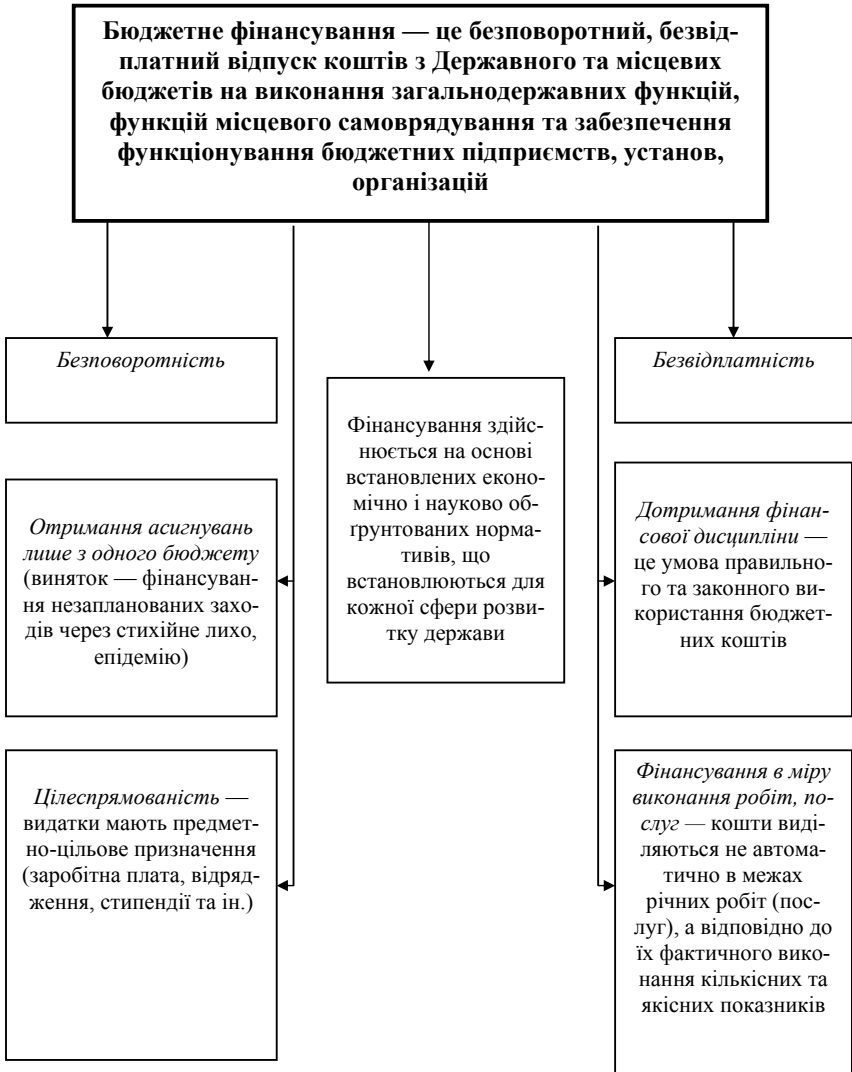
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.31. Суб'єкти та об'єкти загальнообов'язкового державного соціального страхування

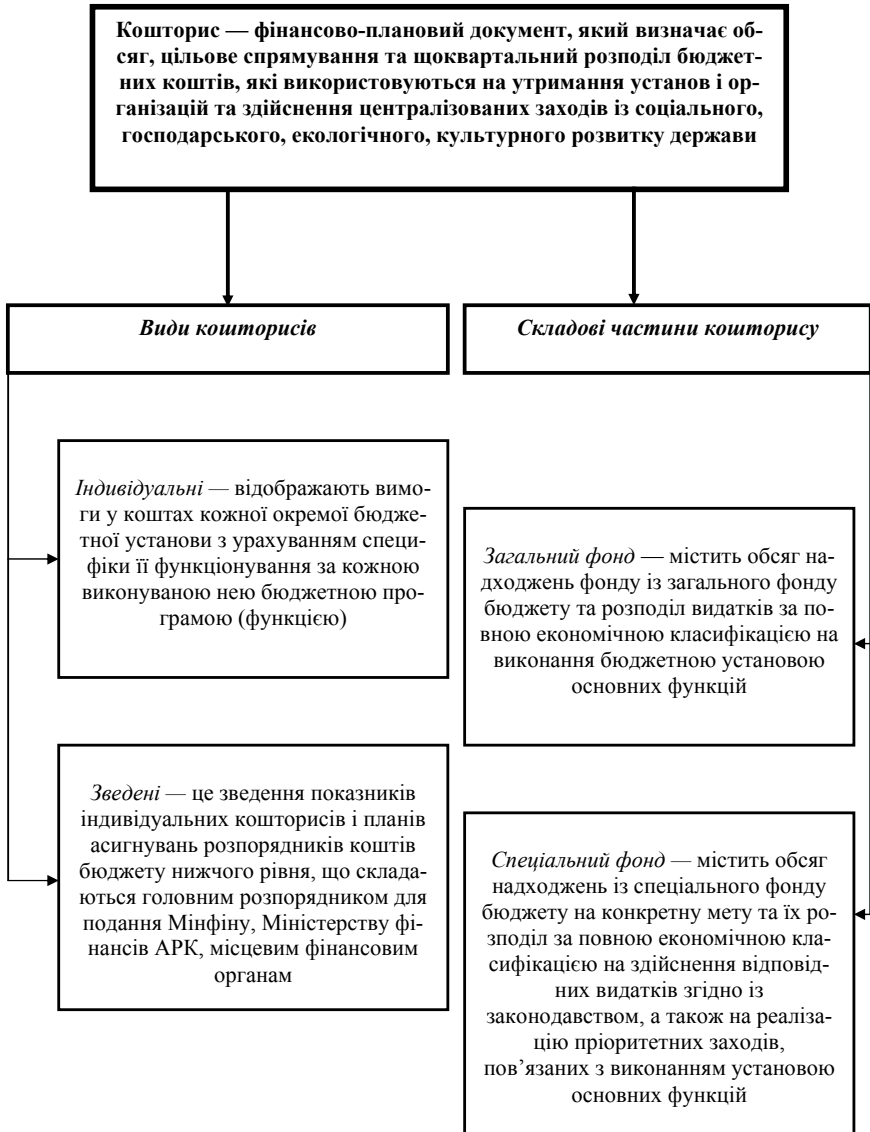
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.32. *Поняття та принципи бюджетного фінансування*

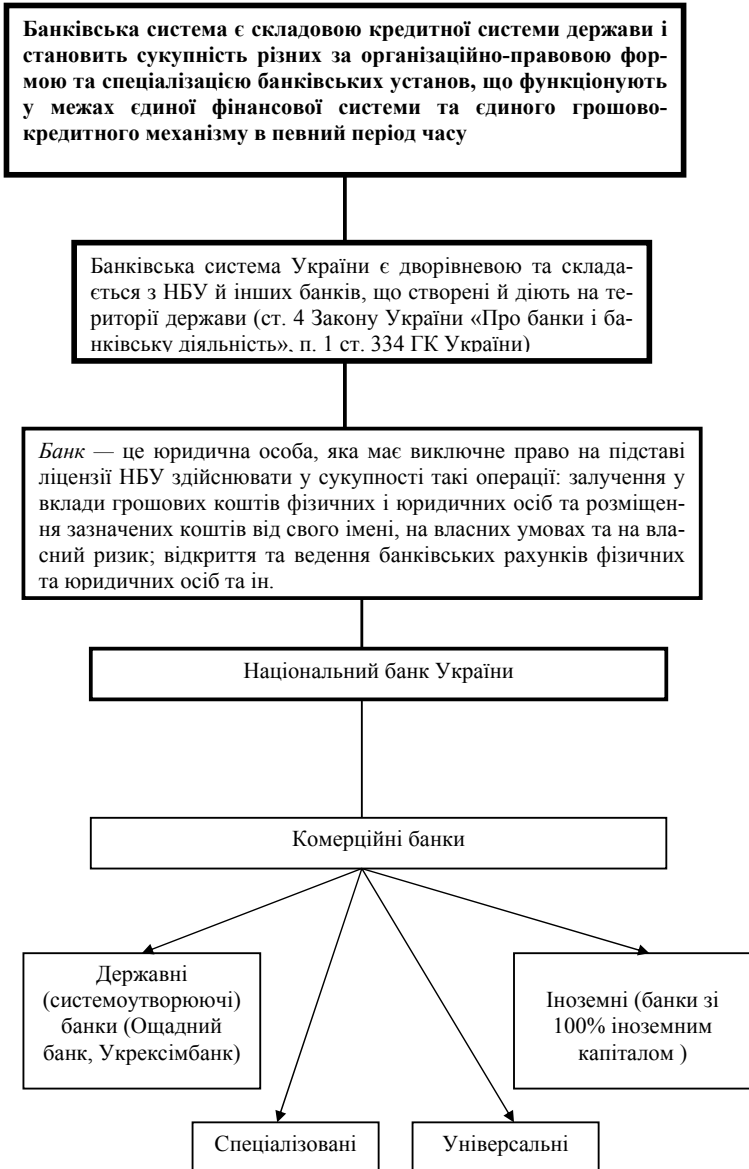
Модуль 3. Правове регулювання державних та місцевих доходів і видатків

Схема 3.33. *Поняття кошторису та його види*

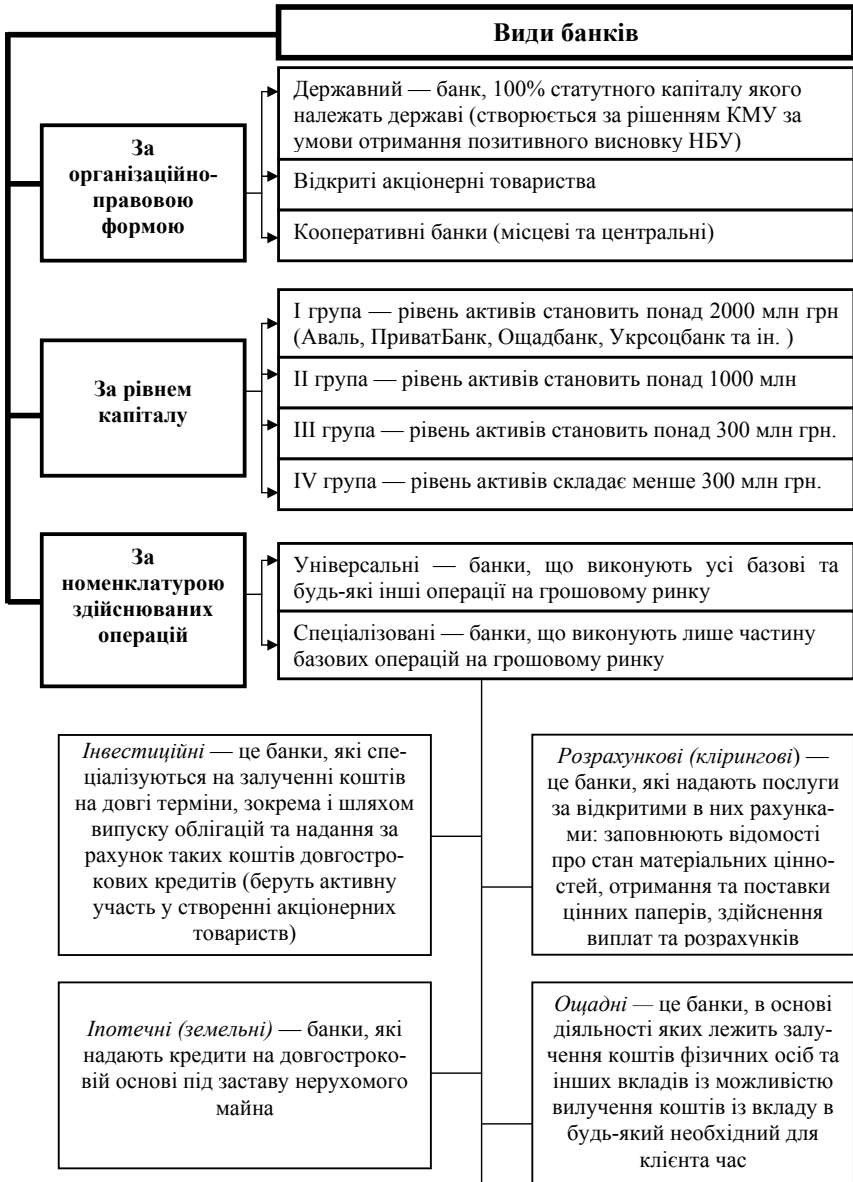
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.1. Поняття банківської системи

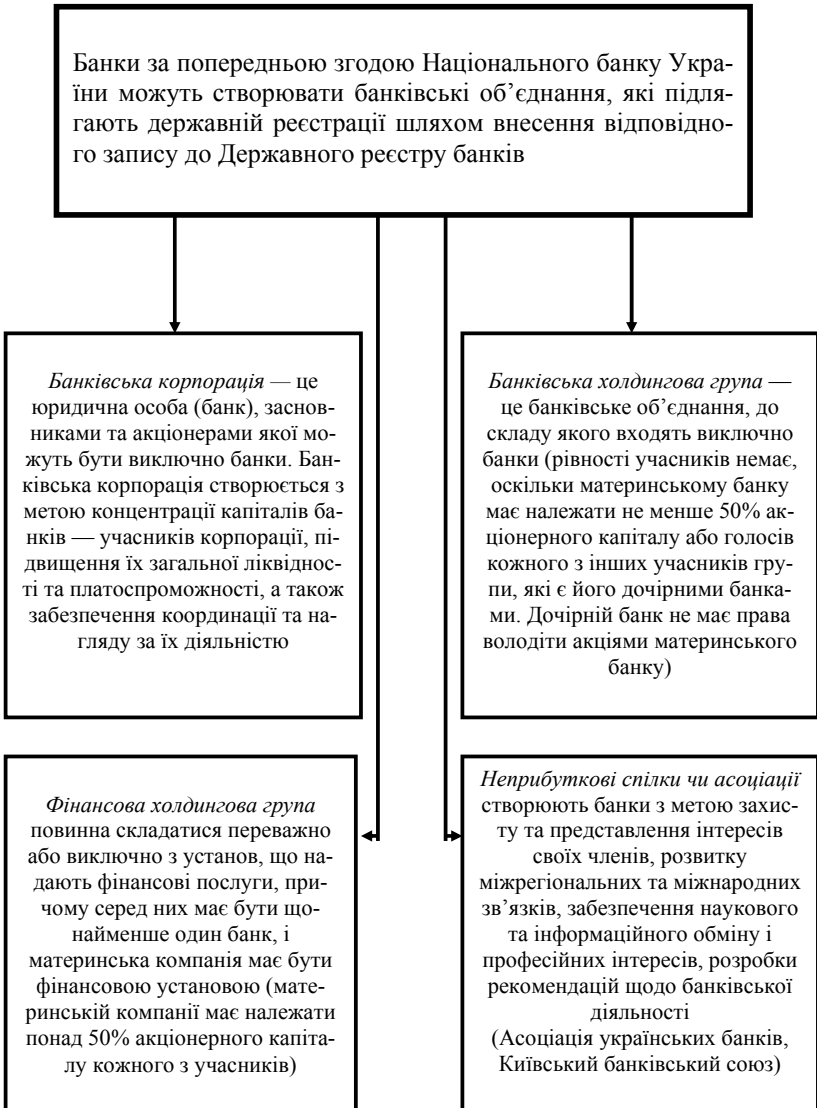
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.2. Класифікація банків

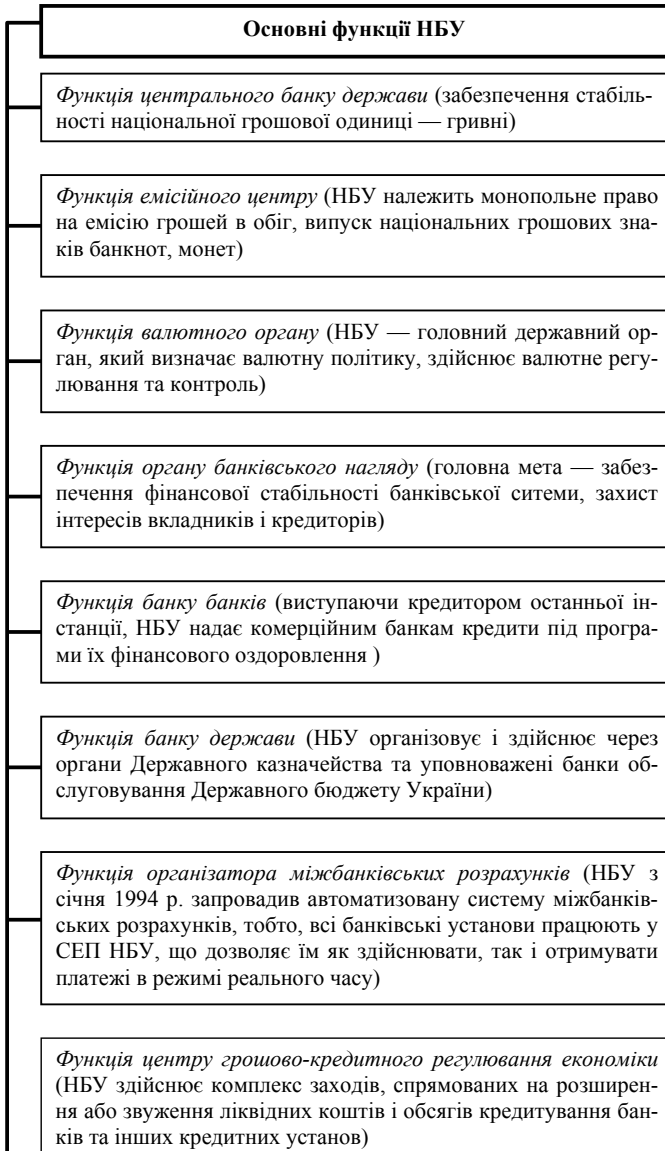
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.3. Поняття та види банківських об'єднань

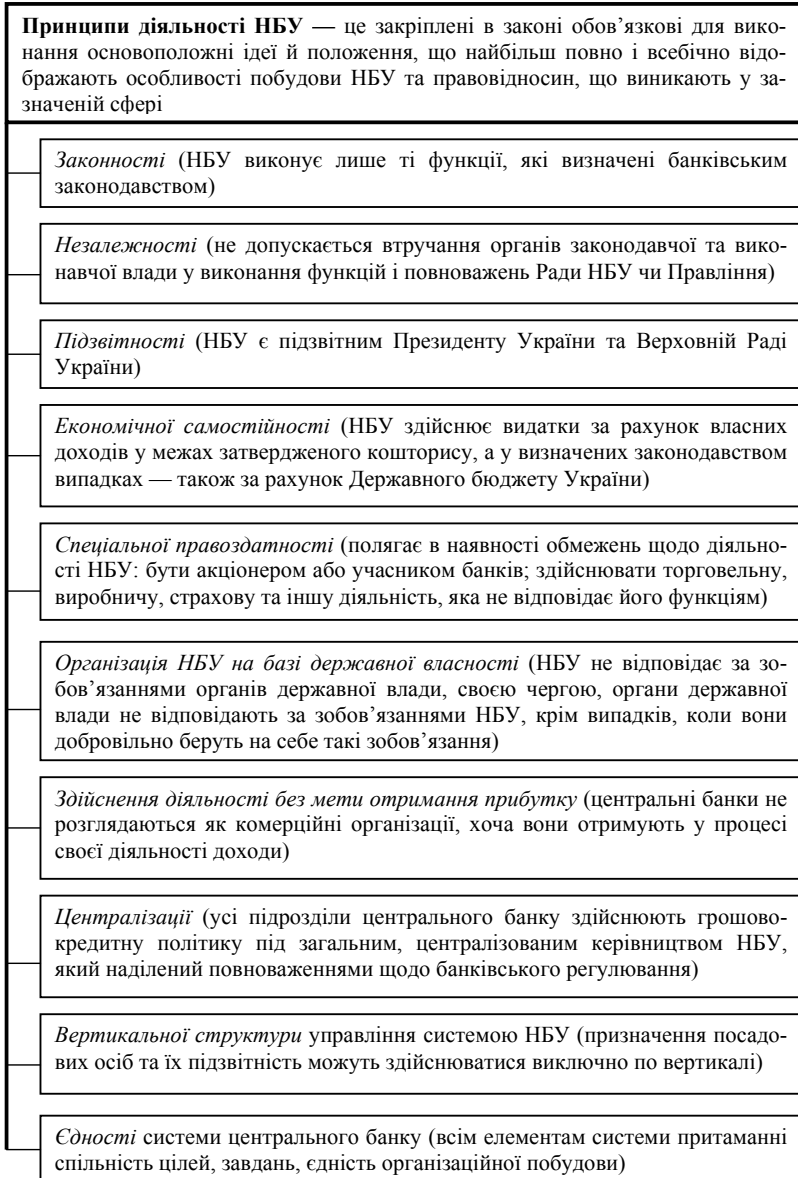
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.4. Функції Національного банку України

Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.5. Принципи діяльності НБУ

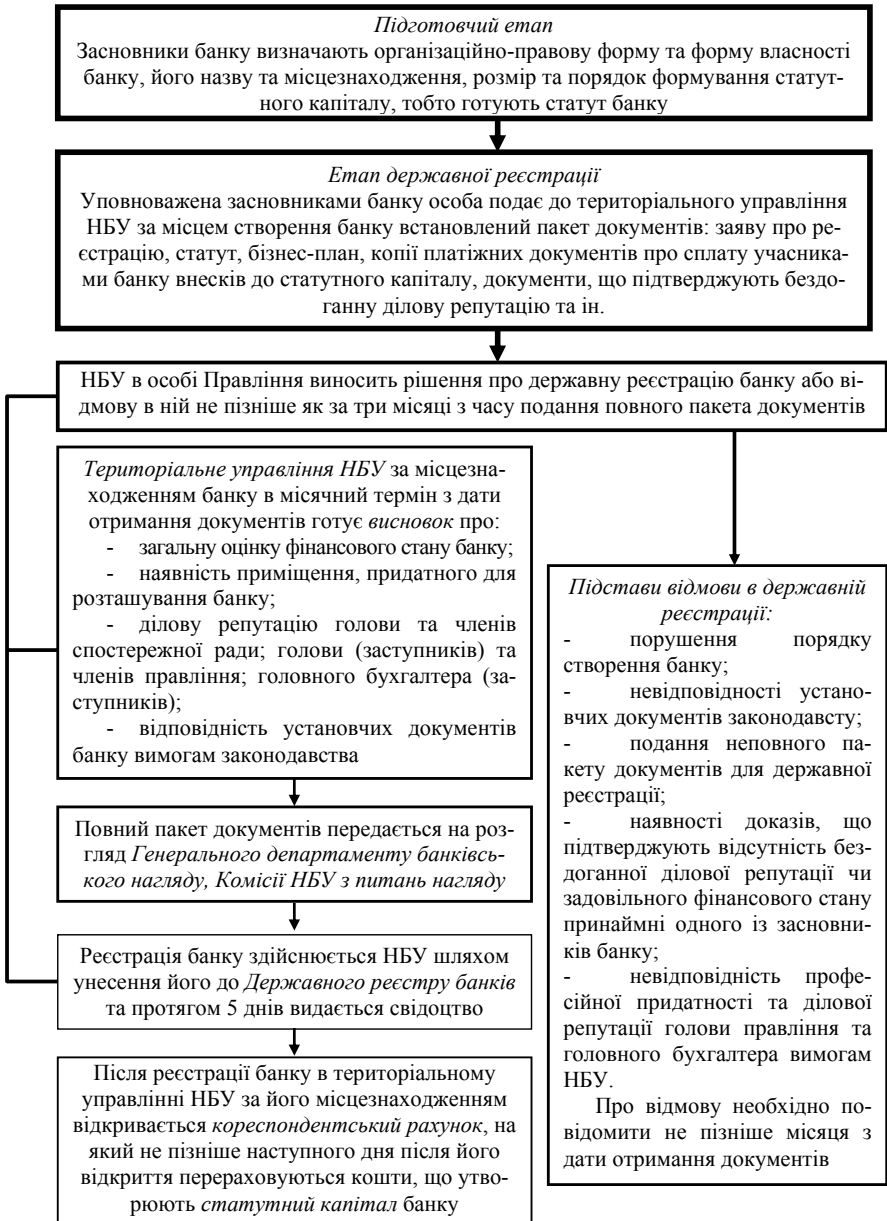
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.6. *Форми державного регулювання банківської діяльності*

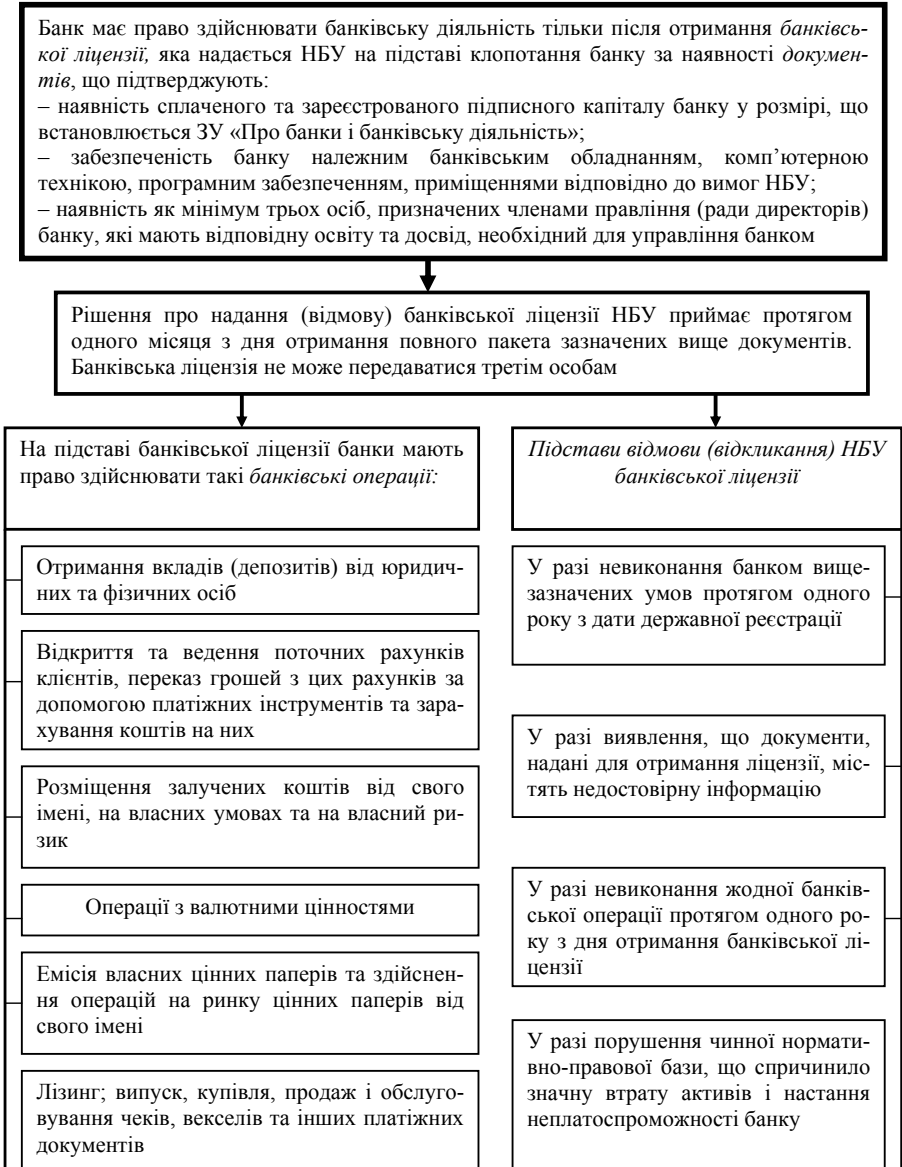
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.7. Державна реєстрація банків

Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.8. Ліцензування банківських операцій

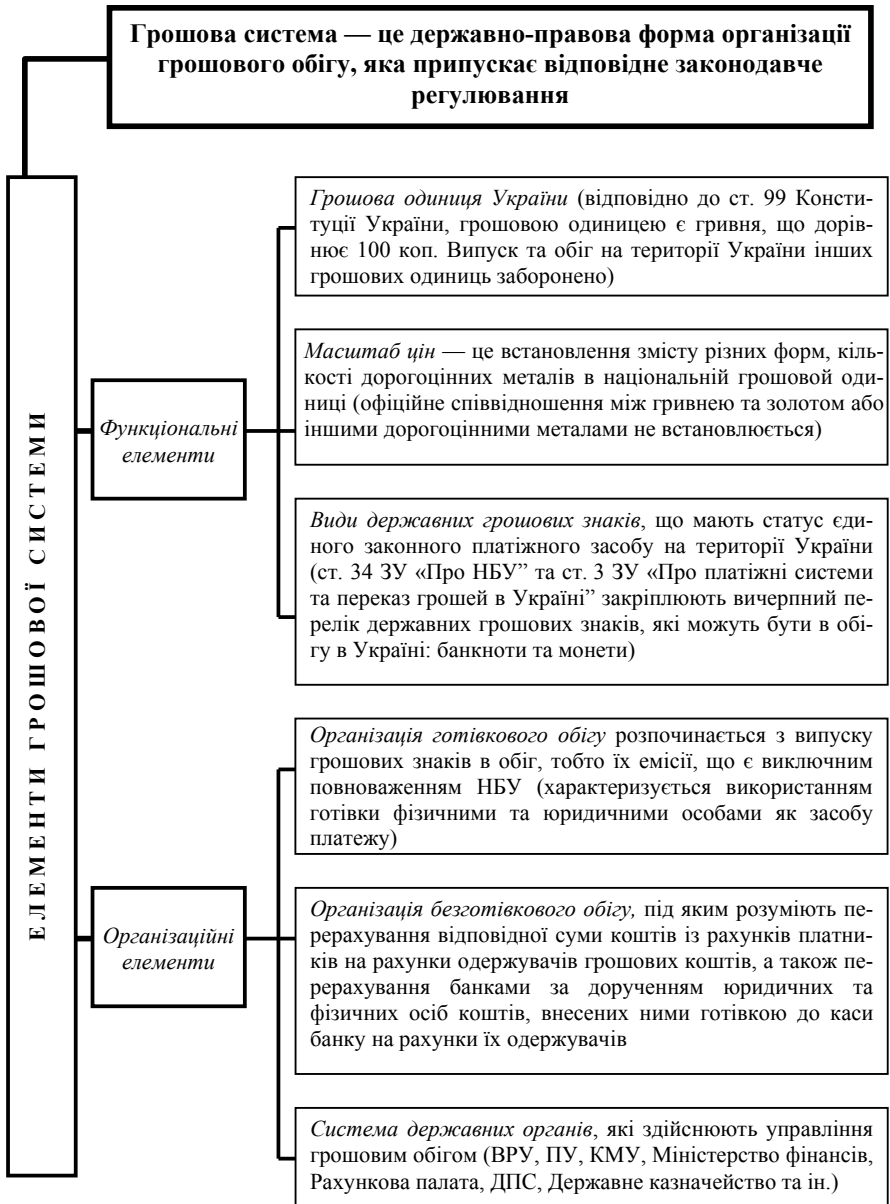
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.9. Види банківського кредиту

Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.10. Грошова система та її елементи

Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.11. Поняття та види платіжних інструментів

Платіжні інструменти — це засоби відповідної форми на паперовому, електронному чи інших носіях інформації, використання яких ініціює переказ грошових коштів з відповідного рахунку платника

Меморіальний ордер — розрахунковий документ, який складається за ініціативою баку для оформлення операцій зі списання коштів з рахунку платника, внутрішньобанківських операцій

Платіжне доручення — розрахунковий документ, що містить письмове доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунка зазначеної суми коштів та її перерахування на рахунок одержувача

Платіжна вимога-доручення — розрахунковий документ, який складається з двох частин:
– верхньої — вимоги одержувача безпосередньо до платника про сплату визначеної суми коштів;
– нижньої — доручення платника обслуговуючому банку про списання зі свого рахунку визначеної ним суми коштів та перерахування її на рахунок одержувача

Платіжна вимога — розрахунковий документ, що містить вимогу стягувача або при договорному списанні — одержувача до банку, який обслуговує платника, здійснити без погодження з платником переказ визначеної суми коштів із рахунку платника на рахунок одержувача

Розрахунковий чек — розрахунковий документ, що містить нічим не зумовлене письмове розпорядження власника рахунка (чекодавця) банку-емітента, у якому відкрито його рахунок, про сплату чекодержателю зазначеної в чеку суми коштів

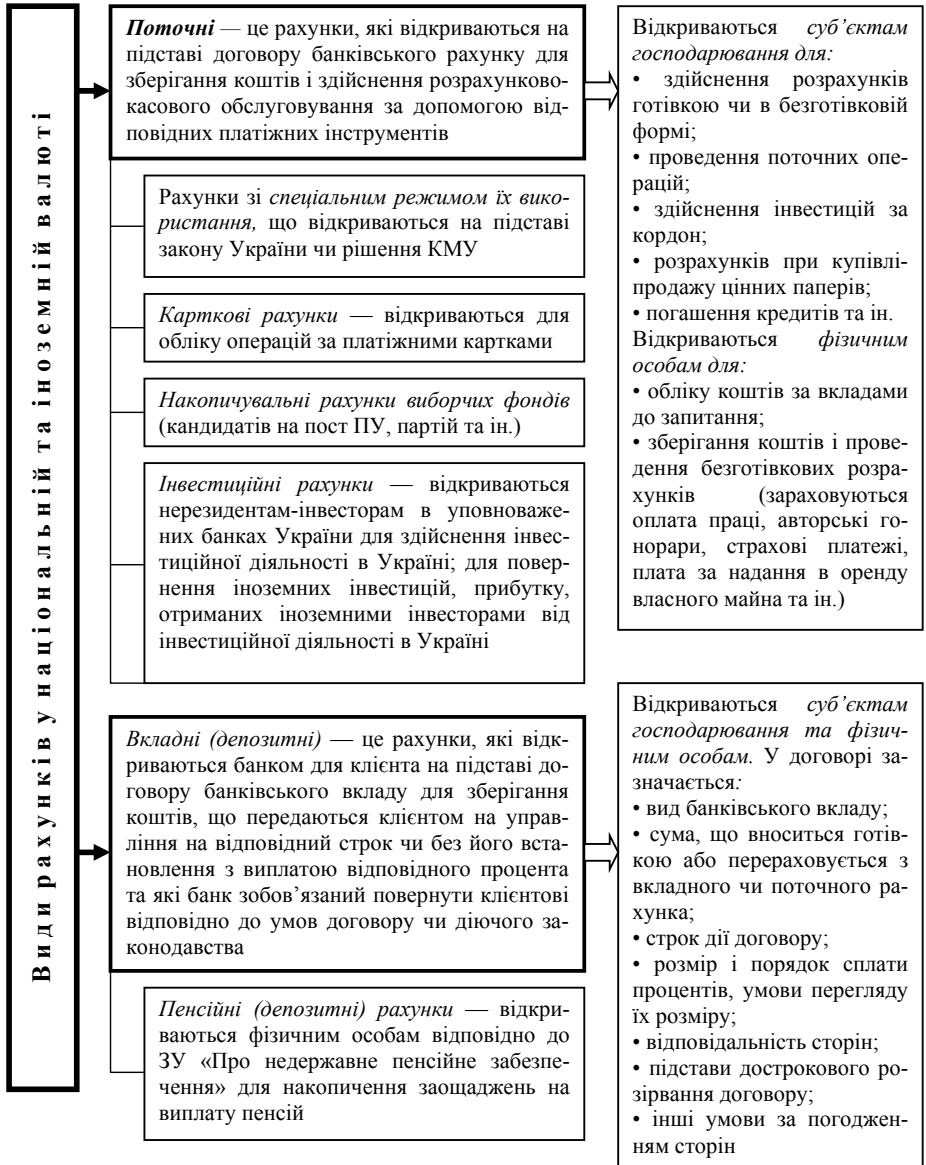
Акредитив — договір, що містить зобов'язання банку-емітента, за яким цей банк за дорученням клієнта (заявника акредитива) чи від себе особисто проти документів, які відповідають умовам акредитива, зобов'язаний виконати платіж на користь бенефіціара або доручача іншому (виконуєчому) банку здійснити цей платіж

Вексель — це цінний папір (борговий документ), який засвідчує безумовне грошове зобов'язання однієї особи сплатити після настання строку, визначеного у векселі, певну суму коштів власникові векселя (векселедержателю) і який складений за точно встановленою законом формою

Платіжна картка — це спеціальний платіжний засіб, що має вигляд пластикової чи іншої картки, яку використовують для переказу грошей, перерахування грошей зі своїх рахунків на рахунки інших осіб, отримання грошей готівкою через банківські автомати

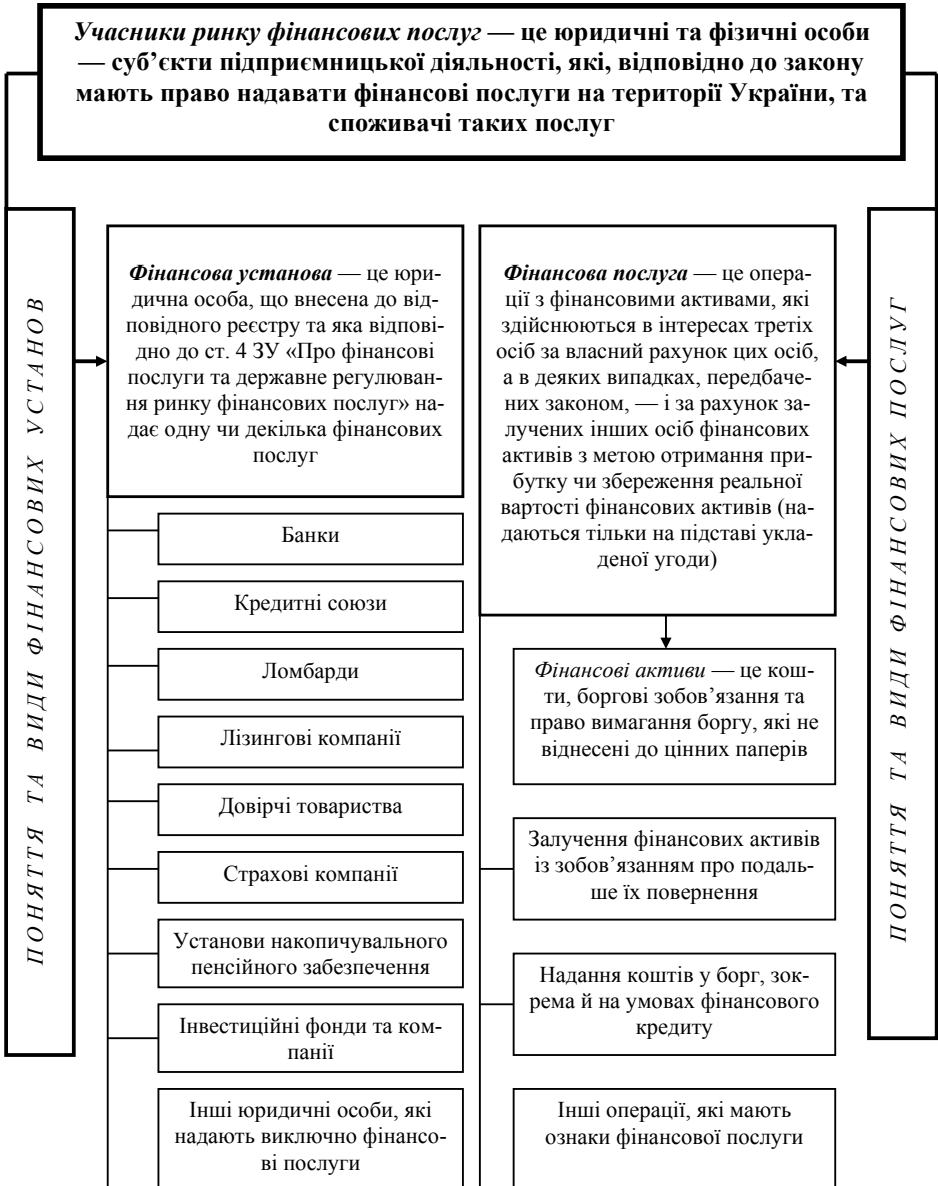
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.12. Види рахунків у національній та іноземній валюті

Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.13. Учасники ринку фінансових послуг

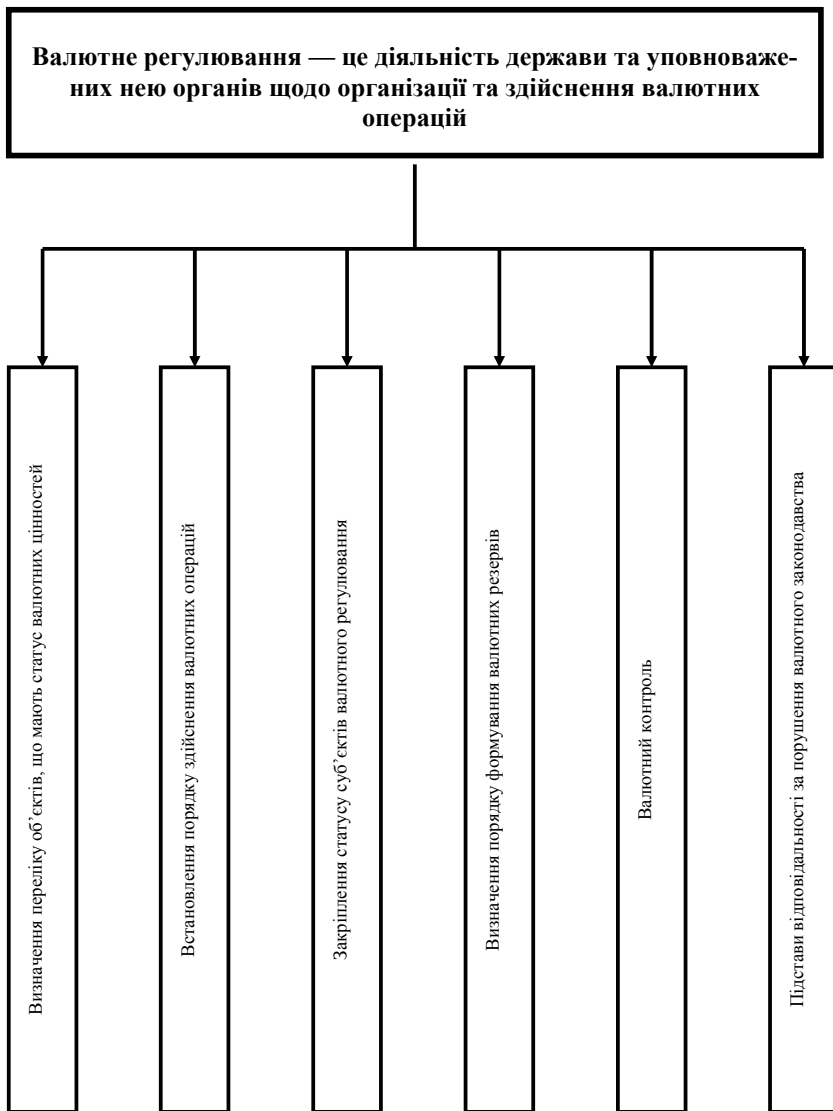
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.14. Банківський нагляд: поняття та завдання

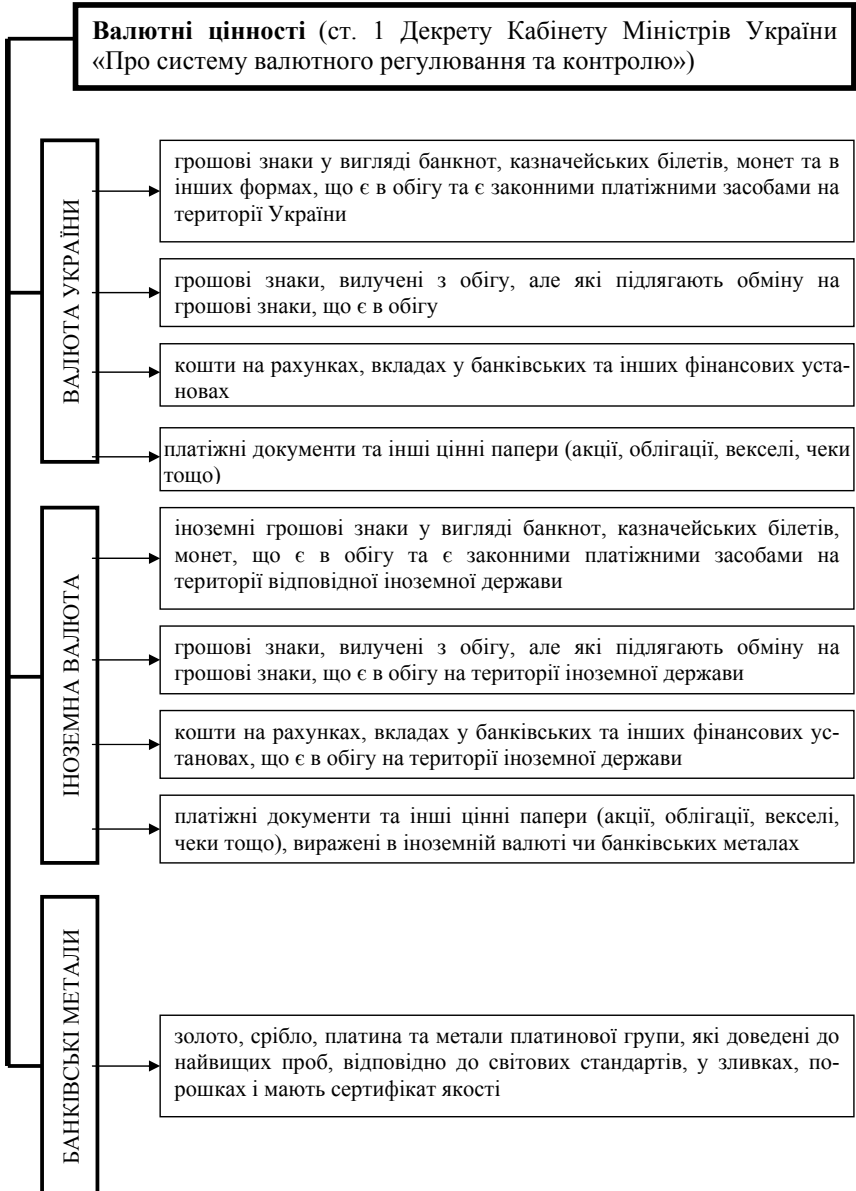
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.15. Валютне регулювання та його елементи

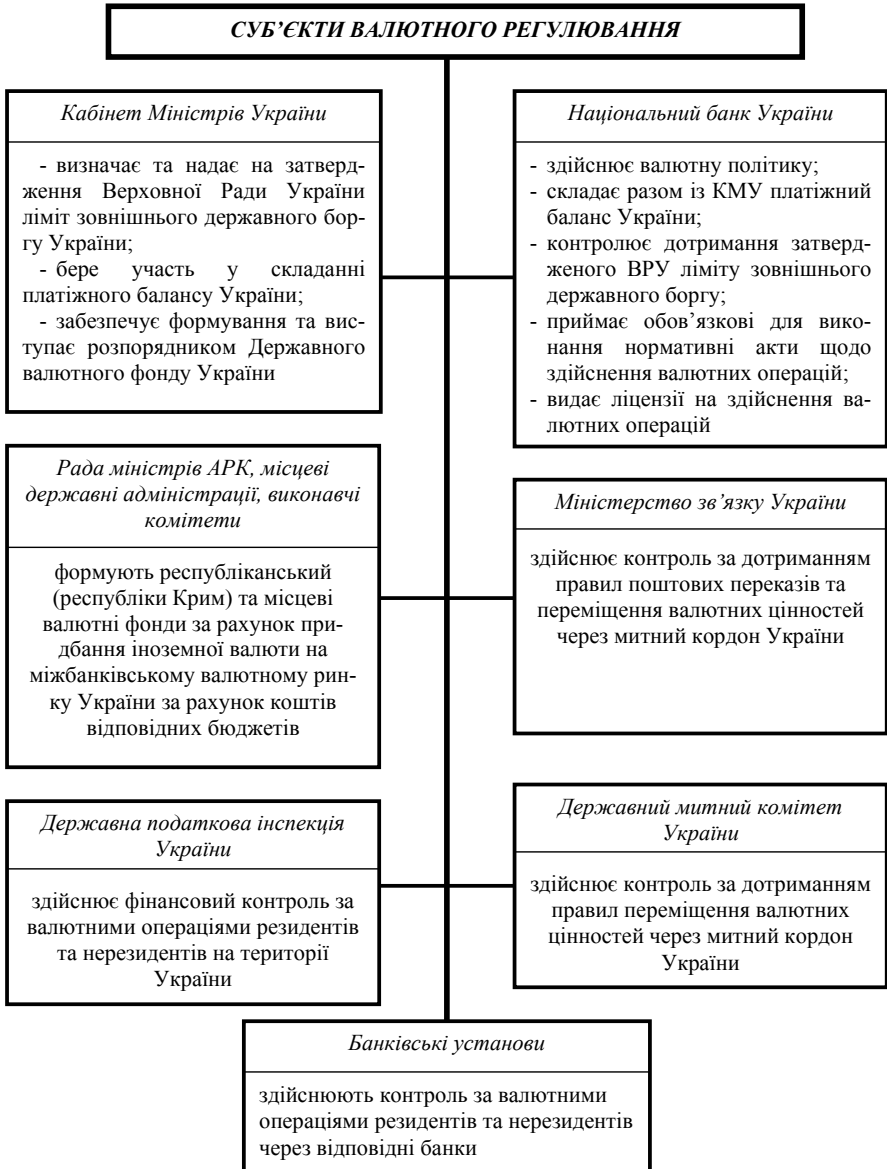
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.16. *Поняття валюти та валютних цінностей*

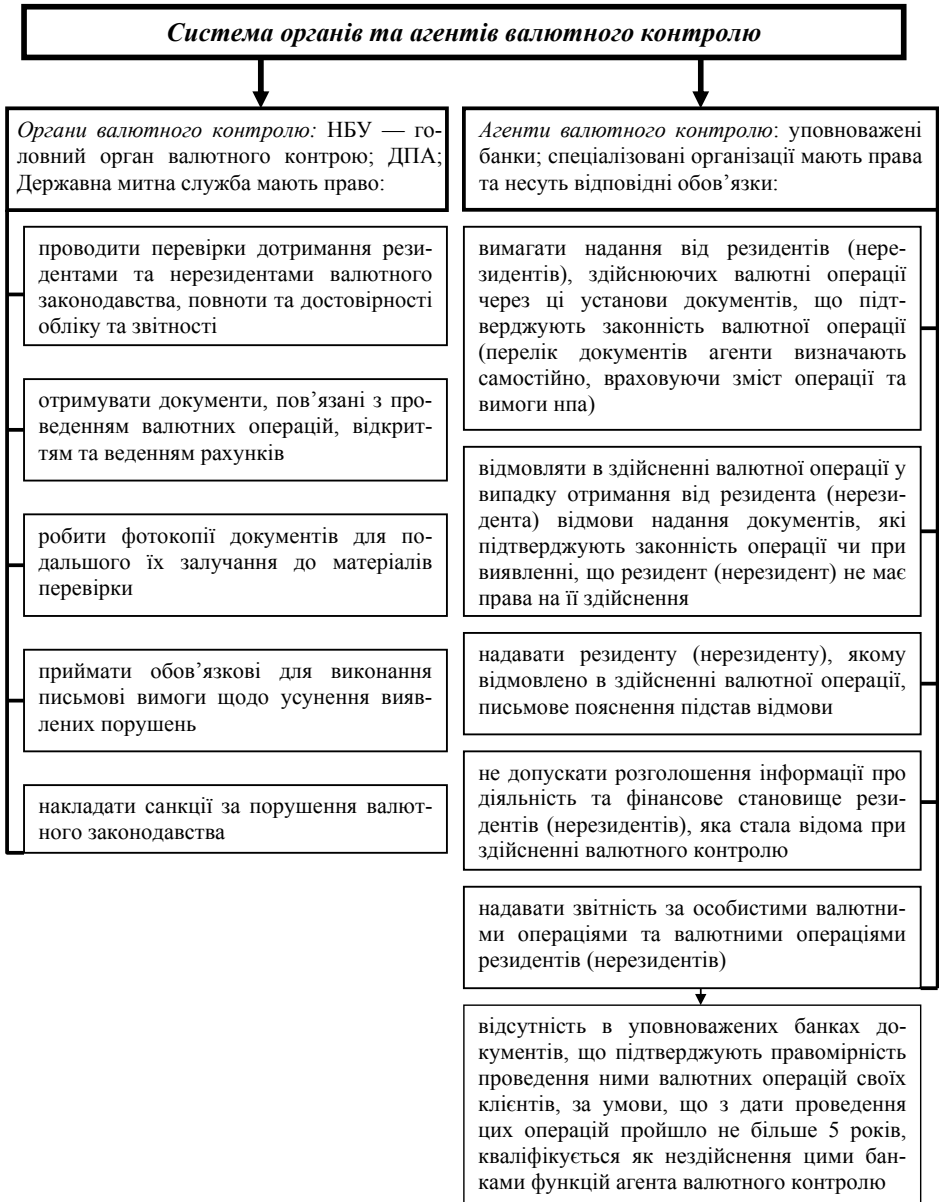
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.17. Суб'єкти валютного регулювання

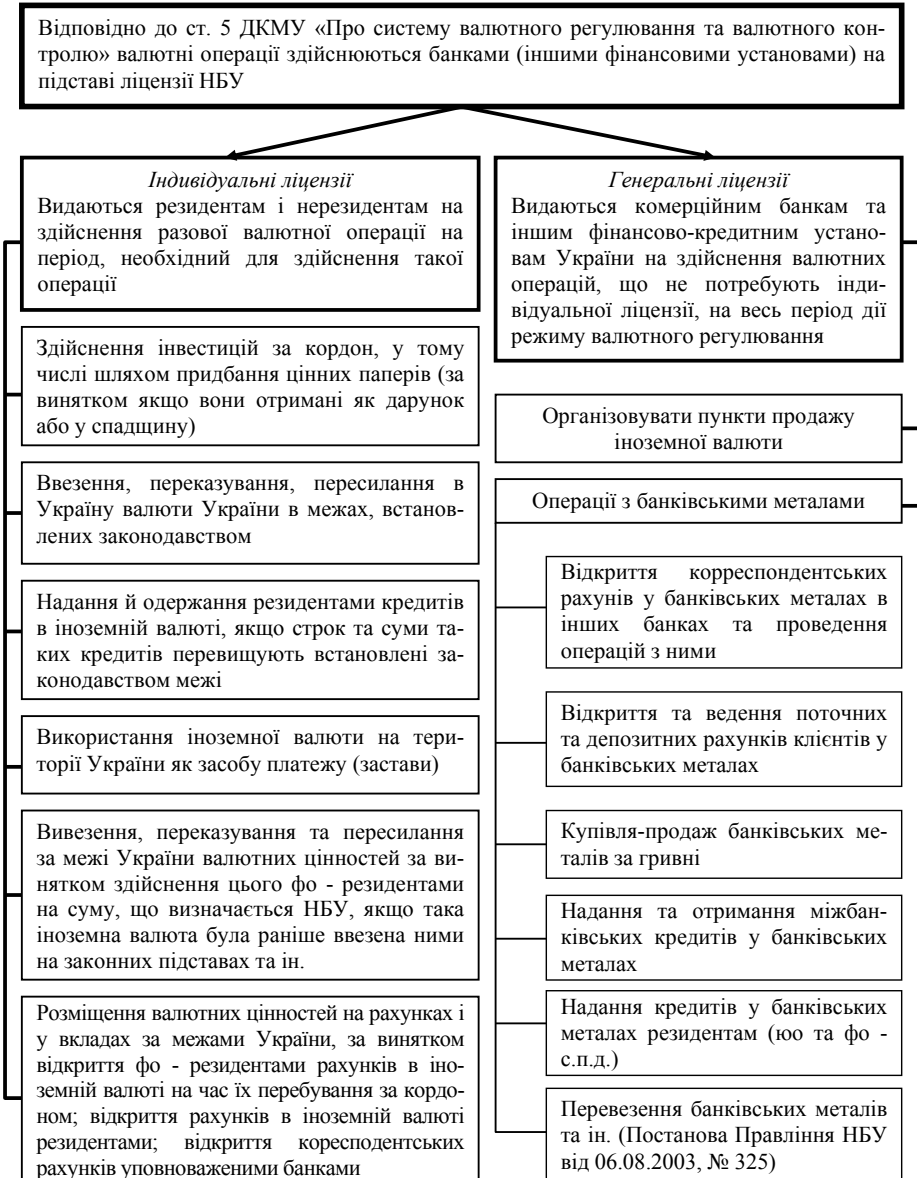
Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.18. Суб'єкти валютного контролю

Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.19. Ліцензування валютних операцій

Модуль 4. Правові основи грошово-кредитної діяльності в Україні

Схема 4.20. Відповідальність за порушення валютного законодавства

Правопорушення	Відповідальність
Здійснення операцій з валютними цінностями без генеральної ліцензії НБУ	Штраф у сумі вказаних вал. цін. (в нац. вал. за курсом НБУ) з виключенням банку з Книги реєстрації банків чи без виключення
Здійснення операцій з валютними цінностями без індивідуальної ліцензії НБУ	Штраф у сумі вказаних вал. цін. (в нац. вал. за курсом НБУ)
Торгівля іноземною валютою без ліцензії НБУ чи з порушенням порядку та умов торгівлі	Штраф у сумі вказаних вал. цін. (в нац. вал. за курсом НБУ) з виключенням банку з Книги реєстрації банків чи без виключення
Невиконання банками зобов'язань щодо купівлі іноземної валюти за дорученням та за рахунок резидентів	Позбавлення генеральної ліцензії НБУ чи штраф у розмірі 25% від суми іноз. вал., що була зафіксована в дорученні резидента
Нездійснення банками функцій агента валютного контролю в частині запобігання проведення резидентами (нерезидентами) через ці банки незаконних валютних операцій	Позбавлення генеральної ліцензії НБУ чи штраф у розмірі 25% від суми валют. операцій
Нездійснення банками функцій агента валютного контролю в частині інформування відповідних державних органів про порушення валютного законодавства	Порушення: •порядку інформування — штраф у розмірі 40нмдг; •строку інформування: якщо перевищує 10 днів — штраф у розмірі 1 нмдг; від 11–30 — 20 нмдг; понад 30 — 1% від суми валют. операції
Порушення резидентами порядку декларування валютних цінностей	Порушення: •строків декларування — штраф 1 нмдг за кожен день; •порядку декларування — штраф 20 нмдг
Несвоєчасне подання, приховування, перекручення звітності про валютні операції	Штраф у розмірі 20 нмдг
Отримання резидентами кредитів в іноземній вал. від нерезидентів без реєстрації договорів	Штраф у розмірі 1% від суми кредиту з подальшою реєстрацією договору
Порушення 90-денного строку розрахунків між резидентами та нерезидентами за експортно-імпортними контрактами	Пеня за кожний день прострочки в розмірі 0,3% від сум неотриманого виторгу (митної вартості недопоставленої продукції)
Ухилення від повернення виручки в інозем. вал. (ст. 207 ККУ)	За дії, передбачені: ч. 1 — штраф від 600–1000 нмдг чи виправні роботи до 2 років, чи обмеження волі до 3 років.; ч. 2 — обмеження волі від 3–5 років чи позбавлення волі до 3 років; ч. 3 — позбавлення волі від 3–5 років.
Незаконне відкриття та використання за межами України валютних рахунків (ст. 208 ККУ)	За дії, передбачені: ч. 1—штраф від 500–1000 нмдг чи виправн. роботи до 2 років, чи обмеження волі від 2–4 років з конфіскацією валютн. цінностей; ч. 2 — позбавлення волі від 3–5 років з позбавленням права займати відповідні посади до 3 років та з конфіскацією валютн. цінностей
Порушення правил валютних операцій (ст. 162 КУпАП)	Попередження чи штраф від 30–40 нмдг з конфіскацією валютн. цінностей

РОЗДІЛ 3.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

ДО САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТІВ

(практичні та тестові завдання до тем з курсу)

Фінансове право — це юридична наука, вивчення якої передбачає набуття знань щодо основ фінансової діяльності держави, фінансової системи України та її ланок.

Вивчення цієї дисципліни здійснюється на підставі модульно-рейтингової системи організації навчального процесу, метою якої є підвищення рівня знань юристів та забезпечення їх конкурентоздатності у світовому навчальному просторі. Запровадження модульно-рейтингової системи припускає забезпечення мобільності студентів під час навчання з урахуванням вимог національного та міжнародного ринків праці, які, своєю чергою, достатньо швидко змінюються.

Запропонований навчальний посібник підготовлений відповідно до робочої програми та тематичного плану з курсу «Фінансове право». Саме тому, рекомендується спочатку ознайомитися з програмою курсу, яка детально розбиває теми за відповідними модулями. Посібник відображає основний зміст навчальної дисципліни та містить до кожної з тем схематичний матеріал, що сприяє систематизації основних теоретичних положень фінансового права.

Головною умовою успішного оволодіння змістом дисципліни «Фінансове право» є систематична робота студентів. Після прослуховування навчальних лекцій, що розкривають основні проблеми фінансово-правової теорії та практики, студентам необхідно продовжити самостійний аналіз шляхом вивчення відповідних розділів Конституції України, законів України та інших нормативних актів, що регламентують фінансову діяльність. Слід ураховувати, що навчальний посібник не може детально відобразити систему чинних нормативно-правових актів, яка перебуває в постійному розвитку. Студенти самостійно повинні стежити за розвитком і оновленням фінансового законодавства. Саме тому кожному студентові доцільно завести словник основних фінансово-правових понять і термінів, також необхідно мати особистий конспект фінансово-правових законів та інших нормативних актів. Для повного оволодіння теоретичним і нормативним матеріалом з відповідної теми необхідно також опрацювати додаткові матеріали з фінансового права, що публікуються в періодичних виданнях.

За навчальним планом юридичної освіти вивчення фінансового права проводиться шляхом лекційних та семінарських занять, а також самостійної роботи (аудиторної та позааудиторної) студентів. Аудиторна самостійна робота з дисципліни виконується на навчальних заняттях під безпосереднім

керівництвом викладача та за його завданням. Позааудиторна самостійна робота виконується студентами за завданням викладача, але без його особистої участі.

Самостійна робота проводиться з метою:

- систематизації і закріплення здобутих теоретичних знань і практичних умінь студентів;
- поглиблення і розширення теоретичних знань;
- формування вмінь використовувати нормативну, правову, довідкову документацію і спеціальну літературу;
- розвитку пізнавальних можливостей і активності студентів: творчої ініціативи, самостійності, відповідальності й організованості;
- формування самостійності мислення, здатності до саморозвитку, самовдосконалення й самореалізації;
- розвитку дослідницьких умінь.

Семинарські заняття є важливою ланкою навчального процесу та формою контролю позааудиторної самостійної роботи студентів. Метою семінарських занять є закріплення та поглиблення знань, здобутих студентами на лекціях та в процесі самостійної роботи; набуття навичок наукового мислення, збору та оброблення інформації; оволодіння юридичною мовою, вмінням логічно та аргументовано висловлювати власну точку зору, вести наукову дискусію. Досягти цієї мети можна тільки за рахунок поєднання теорії з практикою, рішенням практичних та тестових завдань, які доцільно використовувати для самоконтролю.

У цьому розділі наводяться завдання для самостійної роботи студентів, які сформульовано таким чином, щоб студенти могли розв'язати усі питання, що виникають, спираючись на нормативні акти теми, що вивчається, а також на раніше опанований матеріал загалом. Необхідний для виконання завдань нормативний матеріал наведений у переліку рекомендованої літератури. Крім прямо поставлених питань при вирішенні практичних завдань у студента можуть виникати додаткові запитання, які слід ставити на семінарському занятті.

Підготовка до семінарських занять повинна починатися з вивчення відповідної навчальної та спеціальної літератури, а також нормативного матеріалу за відповідною темою, потім переходити до рішення теоретичних завдань (тестів) і завершуватися рішенням практичних задач. Ознайомившись із навчальною та спеціальною літературою, студенти повинні перевірити свої знання, відповівши на контрольні запитання, що наводяться наприкінці кожної теми.

Під час рішення тестів потрібно мати на увазі, що кожен тест припускає один правильний варіант відповіді. Тести сформульовано таким чином, щоб перевірити розуміння студентами тонких юридичних відмінностей між різними категоріями і оцінити рівень засвоєння теоретичного матеріалу.

Наведені практичні завдання складені на основі реальних ситуацій, що виникають у житті. Зміст задач містить усі фактичні обставини, необхідні для винесення відповідного рішення за спірним питанням, сформульованим в тексті задачі. Приступаючи до розв'язання задачі, студент повинен, насамперед, усвідомити її зміст, сутність суперечки та всі обставини справи. Далі необхідно уважно проаналізувати аргументи сторін і дати їм оцінку з погляду чинного законодавства. Якщо в задачі вже наведено рішення суду або іншого органу, потрібно оцінити його обґрунтованість і законність. Крім того, необхідно відповісти на теоретичні питання, поставлені в задачі відповідно до запропонованої ситуації. Усі висновки, що містяться в рішенні, повинні підкріплюватися посиланнями на конкретні правові норми (першоджерела). Під час розв'язання задачі на практичному занятті студенти повинні вміти коротко усно викласти обставини справи, пояснити, до чого зводиться суперечка, дати юридичну оцінку аргументам сторін і обґрунтувати, з обов'язковими посиланнями на конкретні норми закону або інші правові акти, своє рішення по справі.

Слід зазначити, що види завдань для позааудиторної самостійної роботи, їх зміст і характер повинні мати варіативний і диференційований характер, урахувати специфіку спеціальності та індивідуальні особливості студентів. Безумовно, основними видами самостійної роботи слід вважати практичні та тестові завдання. Проте, викладач може самостійно обирати і такі додаткові види самостійної роботи: підготовка повідомлень до виступу на семінарі, конференції; підготовка рефератів та складання бібліографії, тематичних кросвордів; підготовка до ділових (тренінгових) ігор.

МОДУЛЬ 1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ФІНАНСОВОГО ПРАВА. ФІНАНСОВИЙ КОНТРОЛЬ

Практичні завдання

1. Яке співвідношення існує між категоріями «фінанси», «фінансові ресурси» та «грошові ресурси». Що між ними спільного та які відмінності?

2. Відповідно до п. 30 ст. 2 Бюджетного кодексу України, до органів стягнення належать податкові, митні та інші державні органи.

Яким законодавчим актам і чому суперечить це положення?

3. У п. 27 ст. 2 Бюджетного кодексу України наведено визначення терміну «місцевий фінансовий орган».

Складіть перелік місцевих фінансових органів, а також державних органів, які здійснюють фінансову політику в Україні.

4. Підприємцю Іванову необхідно виконати у поточному місяці такі види обов'язків:

а) виплатити заробітну плату найманим робітникам;

б) виплатити винагороду згідно з договором підряду за виконані роботи;

в) продати іноземну валюту, отриману згідно із зовнішньоекономічним контрактом;

г) перерахувати податки і збори до бюджету та державних цільових фондів.

Які зі вказаних операцій регулюються фінансовим законодавством та якими законодавчими актами?

5. Державна податкова адміністрація України надала податкове роз'яснення окремих положень одного зі спеціальних законів з питань оподаткування. Це роз'яснення суперечить листу Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності.

Яким з цих документів слід керуватися у вирішенні податкової суперечки під час розгляду у господарському суді?

6. На підставі Конституції України розгляньте повноваження представницьких органів влади, їх комітетів, комісій та депутатів у галузі фінансового контролю.

7. Два підприємства за усною домовленістю своїх керівників постійно працюють у сфері господарської та фінансової діяльності, надаючи одне одному допомогу у вигляді перерахунів грошей. Підставами для перерахунів (переказів) коштів є усні вказівки (прохання) керівників. Розміри взаємної заборгованості у повній мірі враховуються не в документах бухгалтерського обліку, а лише в блокнотах керівників цих підприємств.

Чи є вказані дії керівників підприємств такими, що не порушують фінансової дисципліни?

8. Під час проведення ревізії на підприємстві ревізором були вилучені у бухгалтера чорнові записи щодо ведення бухгалтерського обліку на під-

риємстві. Вилучення оформлене протоколом, копію якого вручено під розписку директору підприємства.

Чи є правомірними дії ревізора?

9. Під час проведення виїзної податкової перевірки фірми «Сокол», її директор та бухгалтер не надали первинні бухгалтерські документи для підтвердження розрахунків, зазначених у декларації.

Якими повинні бути дії співробітників районної податкової інспекції для визначення суми податкового зобов'язання?

10. Директор АТ «Альянс» вніс до статутного фонду дочірнього підприємства «Герц» основні засоби АТ «Альянс» — (обладнання), яке було у податковій заставі. Податковому органу цю інформацію директор товариства з обмеженою відповідальністю «Альянс» не надав.

Дайте правову оцінку діям директора товариства з обмеженою відповідальністю «Альянс». Якими повинні бути дії директора щодо узгодження операцій з активами, які знаходяться у податковій заставі?

11. Інспектор податкової інспекції Петренко прийшов до кафе «Москва» для проведення перевірки, обгрунтував її як необхідність аналізу відповідності показників перед заповненням бухгалтером податкової декларації та попросив надати йому необхідні документи за три податкових періоди.

Чи правомірні дії інспектора і за який звітний період він мав право перевіряти показники податкової декларації до її надання платником?

Тестові завдання

1. Що таке державні фінанси?

1) система грошових коштів, що виникають разом із державою і нерозривно пов'язані з її існуванням;

2) система грошових відносин, що виникає разом із державою і нерозривно пов'язана з її існуванням;

3) система фінансових установ, що виникають разом із державою і нерозривно пов'язані з її існуванням;

4) система фінансових норм, які виникають разом із державою і нерозривно пов'язані з її існуванням;

5) система грошових коштів, які одержані Україною від іноземних держав.

2. Хто є суб'єктом фінансово-правових відносин?

1) дієздатна особа;

2) реальний учасник конкретних фінансових правовідносин;

3) правоздатна особа;

4) особа, яка володіє правосуб'єктністю;

5) платник податків.

3. Що містить у собі фінансова діяльність держави?
 - 1) формування, розподіл та використання фондів грошових коштів;
 - 2) використання фінансів;
 - 3) контроль за використанням державних коштів;
 - 4) забезпечення функціонування органів державної влади та управління;
 - 5) забезпечення функціонування правоохоронних органів.

4. У чому полягає особливість фінансових правовідносин?
 - 1) виникають у процесі формування, розподілу та використання державних грошових фондів;
 - 2) однією зі сторін завжди є фізична особа;
 - 3) однією зі сторін завжди є фінансовий орган;
 - 4) однією зі сторін завжди є держава;
 - 5) виникають у процесі складання бюджетів.

5. Який орган здійснює управління державними фінансами?
 - 1) Верховна Рада України;
 - 2) податкова міліція;
 - 3) податкова інспекція;
 - 4) митниця;
 - 5) Рахункова палата України.

6. Що належить до централізованих фондів грошових коштів?
 - 1) фонд оплати праці;
 - 2) фонд Міністерства фінансів України;
 - 3) фонд соціального страхування на випадок безробіття;
 - 4) фонд економічного стимулювання;
 - 5) інноваційний фонд.

7. Що належить до методів здійснення фінансової діяльності?
 - 1) фінансування та кредитування;
 - 2) ревізії та перевірки;
 - 3) власні приписи та укладання договорів;
 - 4) комерційні розрахунки;
 - 5) облік та аналіз.

8. Фінансове право — це:
 - 1) галузь права, яка містить юридичні норми, що регулюють відносини, які виникають під час здійснення державного управління;
 - 2) галузь права, яка містить юридичні норми, що регулюють відносини, які виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб'єктами господарювання;
 - 3) галузь права, яка містить юридичні норми, що регулюють суспільні відносини, що виникають у процесі формування, розподілу й використання

грошових фондів держави та органів місцевого самоврядування з метою забезпечення реалізації їх завдань та функцій;

4) юридичний інститут, що містить правові норми щодо регулювання фінансової діяльності держави;

5) галузь права, яка містить юридичні норми, що регулюють відносини, які виникають у процесі формування доходів держави та органів місцевого самоврядування.

9. Що містить у собі структура фінансово-правової норми?

- 1) диспозицію та санкцію;
- 2) гіпотезу, диспозицію та санкцію;
- 3) гіпотезу та диспозицію;
- 4) об'єктивну сторону;
- 5) суб'єктивну сторону.

10. Що визначає гіпотеза фінансово-правової норми?

- 1) відповідальність за правопорушення у галузі фінансової діяльності;
- 2) податкову деліктоспроможність суб'єктів у галузі фінансової діяльності;
- 3) умови, за яких можуть виникати у фізичних та юридичних осіб юридичні права і обов'язки у галузі фінансової діяльності;
- 4) поведінку сторін фінансових відносин;
- 5) розмір штрафів до правопорушників фінансової дисципліни.

11. Що входить до структури правовідносин?

- 1) метод правового регулювання;
- 2) предмет правового регулювання;
- 3) суб'єктивні права і юридичні обов'язки;
- 4) юридичний факт;
- 5) юридична компетенція.

12. Що не належить до подій як юридичного факту?

- 1) юридичні вчинки;
- 2) смерть громадянина;
- 3) народження дитини;
- 4) землетрус;
- 5) смерч.

13. Що не належить до дій як юридичного факту?

- 1) індивідуальні акти;
- 2) юридичні вчинки;
- 3) спонсорські внески;
- 4) нецільове використання кредиту;
- 5) стихійне лихо.

14. Чи можуть бути нормативні акти органів місцевого самоврядування джерелами фінансового права?

- 1) ні;
- 2) так;
- 3) тільки після затвердження Верховною Радою України;
- 4) тільки після затвердження Міністром фінансів України;
- 5) тільки після розгляду Кабінетом Міністрів України.

15. Чи має закон зворотню силу?

- 1) не має ні в якому випадку;
- 2) має у всіх випадках;
- 3) це питання повинно бути визначено в самому законі;
- 4) має, якщо посилює відповідальність;
- 5) має, якщо виключає відповідальність.

16. Який термін встановлений для подання аудиторського висновку до податкового органу під час проведення обов'язкового аудиту?

- 1) 10 днів;
- 2) 7 днів;
- 3) 1 місяць;
- 4) 3 дні;
- 5) аудиторський висновок взагалі не подається.

17. Які державні органи є органами фінансового контролю?

- 1) Державна контрольно-ревізійна служба;
- 2) Служба безпеки України;
- 3) міліція;
- 4) державні органи захисту прав споживачів;
- 5) Державна комісія по цінним паперам та фондовому ринку.

18. Який із видів фінансового контролю здійснюється за результатами фінансової діяльності?

- 1) попередній;
- 2) ініціативний;
- 3) тематичний;
- 4) аудит;
- 5) наступний.

19. До якого виду фінансового контролю можна віднести аудиторський контроль?

- 1) відомчого;
- 2) внутрішньогосподарського;
- 3) загальнодержавного;
- 4) незалежного;
- 5) парламентського.

20. Чим оформлюється вилучення бухгалтерських документів під час проведення ревізії органами КРС?

- 1) протоколом виїмки;
- 2) постановою керівника відповідного органу КРС;
- 3) актом у довільній формі;
- 4) актом за результатами проведеної ревізії;
- 5) довідкою.

21. Який орган здійснює роз'яснення законодавства з питань оподаткування серед платників податків?

- 1) Міністерство фінансів України;
- 2) Державна податкова адміністрація України;
- 3) податкова міліція;
- 4) Державне казначейство України;
- 5) Кабінет Міністрів України.

22. Який орган гарантує безпеку працівників органів ДПС та їх захист від протиправних посягань, пов'язаних з виконанням посадових обов'язків?

- 1) Державна податкова адміністрація України;
- 2) податкова міліція;
- 3) Державне казначейство України;
- 4) Державна податкова інспекція України;
- 5) Міністерство фінансів України.

23. Яке поняття відбиває таке визначення: «Елемент складу правопорушення, що характеризується протиправним діянням, суспільно шкідливими наслідками і причинним зв'язком між ними»?

- 1) суб'єктивна сторона правопорушення;
- 2) об'єкт правопорушення;
- 3) суб'єкт правопорушення;
- 4) об'єктивна сторона правопорушення;
- 5) мотив правопорушення.

24. Що є підставою для юридичної відповідальності?

1) об'єктивна сторона правопорушення, встановлена в поведженні особи;

- 2) склад злочину, встановлений у дії (бездіяльності) особи;
- 3) вина суб'єкта;
- 4) шкідливі наслідки, що мали місце в результаті дій особи;
- 5) протиправне діяння особи.

25. Перед ким несе відповідальність Кабінет Міністрів України?

- 1) Верховною Радою України;
- 2) народом України;

- 3) Президентом України;
- 4) Конституційним Судом України;
- 5) адміністрацією Президента України.

26. Які із зазначених органів мають право застосовувати стягнення «адміністративний арешт»

- 1) ОВС;
- 2) суди (судді);
- 3) податкова адміністрація;
- 4) митна служба;
- 5) СБУ.

27. У чому полягає особливість санкцій фінансово-правових норм?

- 1) строковість;
- 2) закріплюються тільки Податковим кодексом України;
- 3) право здійснення вибору;
- 4) заходи примусового впливу на правопорушника здійснюються через його грошові фонди;
- 5) закріплюються тільки Карним кодексом України.

28. Яким органом здійснюється сертифікація аудиторської діяльності?

- 1) Аудиторською палатою України;
- 2) Міністерством юстиції України;
- 3) Державним Комітетом сертифікації та стандартизації;
- 4) аудиторська діяльність підлягає тільки ліцензуванню;
- 5) аудиторська діяльність підлягає патентуванню та ліцензуванню.

29. На який термін видається ліцензія на право здійснення аудиту?

- 1) на 1 рік;
- 2) на 5 років;
- 3) на 3 роки;
- 4) безстроково;
- 5) на період існування аудиторської фірми.

30. Який термін встановлений для проведення планової ревізії органами КРС України?

- 1) 30 робочих днів;
- 2) 10 робочих днів;
- 3) 20 робочих днів;
- 4) встановлюється за погодженням сторін;
- 5) законодавством не встановлюється.

МОДУЛЬ 2. БЮДЖЕТНА СИСТЕМА УКРАЇНИ. БЮДЖЕТНИЙ ПРОЦЕС

Практичні завдання

1. У зв'язку з непередбаченими обставинами Закон України про Державний бюджет України набрав чинності 10 січня. Весь цей період Кабінет Міністрів України здійснював витрати на основі проекту цього закону.

На яких умовах та чим повинен був керуватись Кабінет Міністрів України при здійсненні витрат Державного бюджету згідно з проектом закону?

2. Під час розгляду проекту закону про Державний бюджет України на засіданні Кабінету Міністрів України міністр фінансів запропонував включити до законопроекту норму про можливість надання кредитів Національним банком України для фінансування поточного дефіциту на стадії виконання Державного бюджету.

Чи може Закон про Державний бюджет України містити таку норму? Які джерела фінансування дефіциту бюджетів передбачені чинним законодавством?

3. У зв'язку зі скороченням дохідної частини Державного бюджету України депутатами для розгляду у Верховній Раді України були подані пропозиції про внесення змін до закону про Державний бюджет на поточний рік, згідно з якими збільшувалися ставки деяких податків.

Проаналізуйте ситуацію. Який існує порядок внесення змін до закону про Державний бюджет України?

4. Кабінет Міністрів України 20 липня подав на розгляд Верховної Ради України проект Основних напрямів бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Розкрийте правову природу проекту Основних напрямки бюджетної політики на наступний бюджетний період. В чому полягає правове значення цього акту? Які акти про бюджет приймаються на стадіях бюджетного процесу?

5. На сесії обласної ради народних депутатів було ухвалено рішення про зарахування до бюджетів обласного значення 50% від загального обсягу прибуткового податку, що справляється на території відповідних міст. Решта суми у 25% від загального обсягу прибуткового податку, що справляється на цій території повинна була перераховуватись до обласного бюджету з метою фінансування будівництва нового літовища.

Визначте правомірність рішення обласної ради народних депутатів.

6. На сесії Донецької міської ради було прийнято рішення про виділення з міського бюджету 500 тис. грн та спрямування цих коштів на фінансування заходів щодо забезпечення незалежного судочинства місцевими судами.

Чи є підстави вважати таке рішення правомірним?

7. Голова обласної державної адміністрації видав розпорядження про обов'язкове перерахування 20% доходів бюджетів районів області за перший квартал поточного року до обласного бюджету з метою фінансування будівництва метрополітену.

Який порядок передавання коштів з одного місцевого бюджету до іншого? Чи є розпорядження голови облдержадміністрації таким, що не суперечить чинному законодавству?

8. Складіть схему органів, які здійснюють контроль за дотриманням бюджетного законодавства.

Тестові завдання

1. Що таке бюджетне право?

- 1) сукупність фінансово-правових норм, що регулюють фінансові відносини, які виникають у зв'язку з бюджетною діяльністю;
- 2) сукупність фінансово-правових норм, що регулюють суспільні відносини, які виникають у процесі фінансової діяльності держави;
- 3) сукупність фінансово-правових норм, що регулюють владні відносини при введенні та стягненні обов'язкових платежів;
- 4) сукупність фінансово-правових норм, що регулюють відносини з мобілізації, розподілу централізованих та децентралізованих фондів;
- 5) сукупність фінансово-правових норм, що регулюють бюджетний процес.

2. Що закріплюють матеріальні норми бюджетного права?

- 1) повноваження розпорядників бюджетних коштів;
- 2) порядок проходження кожної стадії бюджетного процесу;
- 3) зміст бюджету;
- 4) проведення контролю за виконанням бюджету;
- 5) затвердження бюджету.

3. Що таке бюджетне правопорушення?

- 1) недотримання учасниками бюджетного процесу встановленого Бюджетним кодексом України порядку складання, розгляду, затвердження, виконання бюджету;
- 2) нецільове використання бюджетних коштів;
- 3) прийняття бюджету без урахування принципу ефективності;
- 4) прийняття бюджету без урахування принципу субсидіарності;
- 5) недотримання учасником бюджетного процесу норм, встановлених Бюджетним кодексом України, що призводить до перевищення видатків над доходами.

4. Які особливості має інститут бюджетних повноважень?
- 1) відмінність прав та обов'язків суб'єктів бюджетного права;
 - 2) нерозривність прав та обов'язків суб'єктів бюджетного права;
 - 3) реалізація бюджетних повноважень всіма органами влади;
 - 4) рівність всіх учасників бюджетного процесу;
 - 5) закріплення тільки Конституцією.
5. Чим визначається бюджетний устрій?
- 1) формою державного устрою;
 - 2) формою правління;
 - 3) принципом розподілу влади;
 - 4) необхідністю формування та використання фінансових ресурсів;
 - 5) Законом про Державний бюджет.
6. Що містить у собі класифікація доходів бюджету?
- 1) видатки;
 - 2) запозичення;
 - 3) трансферти;
 - 4) кредитування;
 - 5) боргові зобов'язання.
7. Що не належить до складу доходів місцевих бюджетів?
- 1) єдиний податок для суб'єктів малого підприємництва;
 - 2) державне мито;
 - 3) прибутковий податок із громадян;
 - 4) плата за ліцензії;
 - 5) податок на прибуток підприємств.
8. Що є основною ознакою фінансування?
- 1) платність;
 - 2) нецільове використання коштів;
 - 3) строковість;
 - 4) безвідплатність;
 - 5) зворотність.
9. Які фонди належать до позабюджетних?
- 1) Пенсійний фонд;
 - 2) Фонд охорони навколишнього середовища;
 - 3) Фонд соціального страхування;
 - 4) Чорнобильський фонд;
 - 5) Державний інноваційний фонд.

10. Кошти, які безоплатно та безповоротно передаються з одного бюджету до іншого, — це:

- 1) міжбюджетний трансферт;
- 2) державні видатки;
- 3) секвестр;
- 4) бюджетне асигнування;
- 5) державний борг.

11. За складання проекту закону про Державний бюджет України відповідає:

- 1) Прем'єр-міністр України;
- 2) Президент України;
- 3) Голова Верховної Ради України;
- 4) міністр фінансів України;
- 5) Рахункова палата.

12. Проект Основних засад грошово-кредитної політики на наступний рік подає:

- 1) Національний банк України;
- 2) Президент України;
- 3) Голова Верховної Ради України;
- 4) міністр фінансів України;
- 5) Рахункова палата.

13. Постанову щодо схвалення проекту Закону «Про Державний бюджет» на наступний бюджетний період приймає:

- 1) Кабінет Міністрів України;
- 2) Президент України;
- 3) Верховна Рада України;
- 4) міністр фінансів України;
- 5) усі разом.

14. Парламентські слухання з питань бюджетної політики на наступний бюджетний період відбуваються не пізніше:

- 1) 1 квітня;
- 2) 1 червня;
- 3) останнього дня бюджетного періоду;
- 4) 1 травня;
- 5) 31 грудня.

15. У разі відхилення ВРУ проекту Закону «Про Державний бюджет» КМУ зобов'язаний подати проект на повторний розгляд з обґрунтуванням змін у такий термін:

- 1) 1 тиждень;
- 2) 2 тижні;
- 3) 5 днів;

- 4) КМУ не доробляє проект;
- 5) на наступну сесію ВРУ.

16. Прийняття проекту Закону «Про Державний бюджет» у першому читанні означає:

- 1) розгляд та голосування щодо окремих статей проекту Закону «Про Державний бюджет» та за проектом загалом;
- 2) прийняття рішення щодо висновків та пропозицій (Бюджетних висновків) до проекту закону про Державний бюджет;
- 3) встановлення обсягу дефіциту, доходів і видатків;
- 4) встановлення обсягу державного боргу;
- 5) прийняття основних напрямків пріоритетного бюджетного фінансування на відповідний бюджетний період.

17. Друге читання проекту Закону «Про Державний бюджет» завершується не пізніше:

- 1) 1 вересня;
- 2) 2 жовтня;
- 3) 1 листопада;
- 4) 20 листопада;
- 5) 25 жовтня.

18. Прийняття проекту Закону «Про Державний бюджет» у другому читанні означає:

- 1) встановлення бюджетних розпорядників;
- 2) прийняття Бюджетних висновків до проекту закону про Державний бюджет;
- 3) встановлення обсягу дефіциту, доходів і видатків;
- 4) встановлення обсягу державного боргу;
- 5) прийняття основних напрямків пріоритетного бюджетного фінансування на відповідний бюджетний період.

19. Третє читання проекту Закону «Про Державний бюджет» розпочинається не пізніше:

- 1) 1 листопада;
- 2) 10 листопада;
- 3) 1 грудня;
- 4) 20 листопада;
- 5) 25 листопада.

20. Закон України «Про Державний бюджет» приймається ВРУ до:

- 1) 1 грудня;
- 2) 31 грудня;
- 3) 1 січня;

- 4) закінчення бюджетного періоду;
- 5) разом із прийняттям місцевих бюджетів.

21. Який орган забезпечує виконання Державного бюджету України?

- 1) Кабінет Міністрів України;
- 2) Державне казначейство;
- 3) Верховна Рада України;
- 4) Міністерство фінансів України;
- 5) усі разом.

22. Звітність щодо виконання Державного бюджету України є:

- 1) місячною;
- 2) квартальною;
- 3) оперативною;
- 4) річною;
- 5) всі відповіді правильні.

23. Річний звіт щодо виконання Закону України «Про Державний бюджет» подається Кабінетом Міністрів України Верховній Раді України не пізніше:

- 1) 1 травня року, наступного за звітним;
- 2) 1 червня року, наступного за звітним;
- 3) 1 квітня року, наступного за звітним;
- 4) 31 грудня року, наступного за звітним;
- 5) останнього дня бюджетного періоду.

24. Що відображає економічна класифікація видатків бюджету?

- 1) поточні та капітальні видатки;
- 2) перелік головних бюджетних розпорядників;
- 3) фінансування органів місцевого самоврядування;
- 4) видатки на відповідні цільові державні програми;
- 5) видатки на здійснення відповідних загальних функцій держави,

АРК.

25. Головні розпорядники встановлюються шляхом:

- 1) взяття бюджетних зобов'язань;
- 2) встановлення бюджетного розпису;
- 3) складання бюджетних запитів;
- 4) встановлення бюджетних призначень;
- 5) закріплення у відповідних кошторисах.

МОДУЛЬ 3. ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ДЕРЖАВНИХ ТА МІСЦЕВИХ ДОХОДІВ І ВИДАТКІВ

Практичні завдання

1. Згідно зі ст. 67 Конституції України, кожен зобов'язаний сплачувати податки і збори в порядку і розмірах, встановлених законом.

Чи стосується ця вимога юридичних осіб–платників податків? Якими нормативними актами встановлюється цей обов'язок щодо юридичних осіб?

2. Фірма «Сокіл» реалізовувала побутову продукцію на ринку протягом року і при цьому не вела податковий облік, не сплачувала податки, збори та інші обов'язкові платежі, не надавала податкову звітність. Коли все це з'ясувалось, районна податкова інспекція визначила суму податкового обов'язку фірми «Сокіл» непрямим методом у розмірі 100 тис. грн.

Розкрийте зміст непрямого методу визначення податкового зобов'язання? Яким чином буде обчислена сума прихованого від оподаткування прибутку? Як слід вирішити цю справу і які види відповідальності необхідно застосувати до правопорушників?

3. Платника податків Бородіна було визнано у судовому порядку обмеженим у цивільній дієздатності внаслідок зловживання спиртними напоями, але як платник податків Бородін мав у власності транспортний засіб, нерухоме майно та орендував земельну ділянку.

Яким чином буде формуватись податковий обов'язок цього громадянина?

4. Семірічна талановита співачка отримує кошти у вигляді гонорару за виступи на концертах.

Яким чином і якою особою буде реалізовуватись обов'язок із ведення податкового обліку, сплати податку, податкової звітності за грошовими надходженнями цієї дитини?

5. Платник податків — суб'єкт підприємницької діяльності громадянин Петров протягом останнього року своєї підприємницької діяльності мав великі збитки, внаслідок чого у нього не було можливості своєчасно і в повному обсязі виконати свій податковий обов'язок. Водночас, він не припинив підприємницьку діяльність, тому що мав непогані перспективи на майбутнє. Петров звернувся до районної податкової інспекції із проханням роз'яснити йому, які є в нього інші засоби виконання податкового обов'язку. У податковому органі Петрову запропонували такі альтернативи: податковий кредит, податковий компроміс, податкове доручення.

Що це за податкові механізми і яким чином здійснюється їх регулювання? Чи мав право платник податків на податкове роз'яснення у районній податковій інспекції? Які податкові механізми слід застосувати в цій ситуації?

6. Відповідно до ст. 5 Закону України «Про систему оподаткування», облік платників податків і зборів (обов'язкових платежів) ведеться державними податковими органами та іншими державними органами відповідно до законодавства.

Які саме державні органи ведуть реєстри платників податків та зборів (обов'язкових платежів) в Україні? Якими нормативними актами регулюються ці види реєстрів?

7. Громадянин Севров протягом року працював токарем на заводі у Польщі. Сума заробітної плати за весь термін перебування у Польщі склала еквівалент 60 тис. грн. З цієї суми Севров щомісяця у Польщі сплачував податок з отриманого доходу. Після повернення в Україну Севров подав до районної податкової інспекції декларацію про доходи за минулий рік.

Визначте суму податку з доходів фізичних осіб, яку повинен сплатити Севров, якщо інших доходів протягом звітного року він не отримував.

8. Підприємство «КВІНТ» зареєстроване як платник податку на додану вартість. Воно придбало партію кришок для консервації у підприємства «ГАЛА», яке звільнено від сплати податку на додану вартість. При подальшій реалізації цих кришок цей податок був нарахований на різницю між закупівельною і продажною ціною. При проведенні перевірки податковий інспектор нарахував ПДВ, виходячи з вартості реалізованих кришок. Таким чином, зазначена угода для підприємства «КВІНТ» з прибуткової перетворилася на збиткову.

Які операції звільняються від оподаткування податком на додану вартість? Правомірне чи ні рішення податкового інспектора в цій ситуації?

9. Юридична особа «Тюльпан» здійснювала підприємницьку діяльність з вирощування і продажу садових квітів. Після двох років роботи юридична особа «Тюльпан» вирішила розширити мережу своєї організації і створила дві філії без статусу юридичної особи — «Конвалія» і «Лілія». Філії «Конвалія» і «Лілія» мали окремі банківські рахунки, вели окремий облік своєї діяльності і складали баланс, але філія «Конвалія» була розташована на території іншої територіальної громади, ніж юридична особа, а філія «Лілія» була розташована на одній території із юридичною особою.

Яким чином у таких ситуаціях буде обчислюватись і сплачуватись податок на прибуток? В якому випадку філія без статусу юридичної особи виступає самостійним платником податку на прибуток? Який правовий режим оподаткування, обліку та звітності буде застосовуватись до філій «Конвалія» і «Лілія»?

10. Релігійна організація, яка була зареєстрована у порядку, передбаченому законом, здійснювала діяльність з надання культових послуг (хрещення, укладання церковного шлюбу, похорони, молебні та ін.) і одержувала в результаті такої діяльності грошові кошти. Окрім цього, релігійна організація здавала в оренду земельну ділянку юридичній особі і одержувала у зв'язку з цим грошові кошти за договором оренди.

Яким чином у цих ситуаціях буде здійснюватись оподаткування релігійної організації?

11. У липні 2004 року громадянин Петров отримав лист з районної податкової інспекції, де він знаходився на обліку, з вимогою пояснити та звітувати щодо джерела коштів, на які він придбав автомобіль «ВАЗ-2109» у травні 2004 року.

Чи є правомірними вимоги податкової інспекції?

12. Потерпілому Іванову в 2001 р. було встановлено втрату професійної працездатності. За поданою заявою йому було виплачено одноразову грошову допомогу та відшкодовано моральну шкоду. За відшкодуванням втраченої заробітної плати потерпілий Іванов у 2001 р. не звертався. Звернувся з заявою тільки в січні 2005 року.

Дайте юридичний аналіз ситуації.

13. Вчитель СШ № 57 м. Донецька Афонін знаходився на лікарняному з 12 до 21 лютого 2005 року. З 17 лютого 2005 року у школі було оголошено карантин у зв'язку з епідемією грипу, який продовжувався включно до 23 лютого 2005 року.

Яким чином у цій ситуації оплатити вчителю лікарняний за час хвороби, що збігається з періодом карантину?

14. У березні 2007 року Донецькою обласною радою було прийнято рішення про емісію облігацій місцевого займу. Емітентом в рішенні встановлено КБ «ЕХІМ», джерелом погашення облігацій були визначені кошти за рахунок випуску нових займів. Максимальний розмір сумарної вартості випуску облігацій місцевого займу склав 35% дохідної частини обласного бюджету за 2004 рік.

Хто може виступати емітентом ОВМЗ? За рахунок яких коштів може бути проведене погашення ОМДЗ? Якому нормативно-правовому акту суперечать умови випуску ОВМЗ, закріплені рішенням Донецької обласної ради?

15. Складіть схему відносин, які регулюються фінансовим правом в галузі страхування.

Тестові завдання

1. Що належить до системи обов'язкових платежів?

- 1) мито;
- 2) митні збори;
- 3) пеня;
- 4) квартирна плата;
- 5) плата за міжміські переговори.

2. Що є особливістю неподаткових доходів?

- 1) відплатність;

- 2) безповоротність;
 - 3) безумовність;
 - 4) добровільність;
 - 5) диспозитивність.
3. У чому полягає відмінність між прямими та непрямими податками?
- 1) у незбігу юридичного та фактичного платника податків;
 - 2) у збігу юридичного та фактичного платника податків;
 - 3) платниками прямих податків є тільки фізичні особи;
 - 4) платниками непрямих податків є тільки юридичні особи;
 - 5) в органі, який вводить в дію відповідний податок.
4. Що належить до ознак податку?
- 1) безповоротність;
 - 2) майнова зацікавленість;
 - 3) благодійність;
 - 4) добровільність;
 - 5) необов'язковість.
5. Хто є суб'єктом сплати податків, зборів й інших обов'язкових платежів?
- 1) юридичні та фізичні особи;
 - 2) юридичні особи;
 - 3) фізичні особи;
 - 4) підприємства та організації;
 - 5) законодавчі та виконавчі органи влади.
6. Хто є платником податку на прибуток?
- 1) підприємства та організації, які є юридичними особами;
 - 2) громадяни України, які не мають статусу юридичних осіб;
 - 3) громадяни;
 - 4) іноземні громадяни;
 - 5) фізичні особи.
7. Яку ставку податку на прибуток встановлено в Україні?
- 1) 25%;
 - 2) 40%;
 - 3) 20%;
 - 4) 10%;
 - 5) 50%.
8. Хто є платником податку на доходи з фізичних осіб?
- 1) нерезиденти, які отримують доходи з джерел в Україні;
 - 2) юридичні особи;
 - 3) суб'єкти підприємницької діяльності — фізичні особи;

- 4) філії підприємств;
- 5) дипломатичні представники.

9. До якого виду податків належить податок на додану вартість?

- 1) непрямих;
- 2) прямих;
- 3) цільових;
- 4) не цільових;
- 5) постійних.

10. Що таке акцизний збір?

- 1) непрямий податок на високорентабельні і монопольні товари, який включається в ціну цих товарів;
- 2) прямий податок на високорентабельні і монопольні товари, який включається в ціну цих товарів;
- 3) збір за обороти в процесі реалізації продукції;
- 4) прямий податок на алкогольну та тютюнову продукцію;
- 5) прямий податок на обороти від реалізації високорентабельних товарів.

11. Акцизний збір обчислюється за ставками у процентах до обороту з продажу товарів, що реалізуються за вільними цінами, з урахуванням:

- 1) їх вартості за цими цінами;
- 2) їх вартості за цими цінами, без урахування акцизного збору;
- 3) їх вартості за цими цінами, без урахування акцизного збору та податку на додану вартість;
- 4) вартості на аналогічні товари;
- 5) їх вартості за цими цінами з урахуванням акцизного збору та податку на додану вартість.

12. Суми акцизного збору з товарів, ввезених на територію України, зараховуються:

- 1) до Державного бюджету України;
- 2) до місцевого бюджету за місцем їх реалізації;
- 3) до Державного і місцевого бюджетів у співвідношеннях, установлених Верховною Радою України;
- 4) до фонду відповідного органу Митної служби;
- 5) до спеціального позабюджетного фонду.

13. До складу загального місячного оподаткованого доходу фізичної особи належить:

- 1) пеня, яка сплачується на користь платника податку за рахунок бюджету (цільового страхового фонду) внаслідок несвочасного повернення надміру сплачених податків, зборів (обов'язкових платежів) або інших сум бюджетного відшкодування;

2) доходи з джерелом їх походження з України, які підлягають кінцевому оподаткуванню під час їх виплати;

3) доходи у вигляді заробітної платні, інші виплати й винагороди, нараховані (виплачені) платникові податку відповідно до умов трудового або цивільно-правового договору;

4) кошти або майно (немайнові активи), отримані платником податку як хабар, викрадені чи знайдені як скарб, не зданий державі згідно з законом;

5) доходи у вигляді процентів від операцій з цінними паперами.

14. Акцизний збір обчислюється за ставками у процентах до обороту з продажу імпортованих товарів з урахуванням:

1) митної (закупівельної) вартості, збільшеної на суму ввізного мита, без урахування акцизного збору;

2) митної (закупівельної) вартості;

3) митної (закупівельної) вартості, збільшеної на суму ввізного мита;

4) митної (закупівельної) вартості, збільшеної на суму ввізного мита з урахуванням акцизного збору;

5) митної (закупівельної) вартості, збільшеної на суму ввізного мита з урахуванням акцизного збору та податку на додану вартість.

15. Ринковий збір стягується:

1) представниками адміністрації ринку до початку торгівлі за кожен день;

2) представниками податкової інспекції на момент перевірки;

3) представниками адміністрації ринку після реалізації платниками продукції;

4) представниками податкової інспекції до початку торгівлі за кожен день;

5) наприкінці податкового періоду.

16. З якого віку фізична особа може отримати ідентифікаційний код?

1) з 14 років;

2) з 16 років;

3) з 18 років;

4) з моменту народження;

5) з моменту отримання об'єкта оподаткування.

17. Хто належить до податкових агентів?

1) державні органи, які здійснюють контроль за сплатою податків;

2) особи, які здійснюють утримання податку з платника та перераховують його до бюджету;

3) податкові органи;

4) роботодавець;

5) банки, в яких відкриваються поточні рахунки.

18. Хто належить до резидентів?

- 1) громадяни України, які мають постійне місце проживання в межах України;
- 2) фізичні особи, які проживають на території України не більше 183 днів календарного року;
- 3) фізичні та юридичні особи, які мешкають (знаходяться) на території України не менш ніж 183 днів календарного року;
- 4) іноземні фізичні особи, які перетинають митний кордон України;
- 5) особи, які одержують дохід на території України.

19. Основним елементом податку є:

- 1) база оподаткування;
- 2) податковий період;
- 3) податкова звітність;
- 4) податкова ставка;
- 5) одиниця оподаткування.

20. До якого виду доходів належать штрафні платежі?

- 1) неподаткових;
- 2) податкових;
- 3) місцевих;
- 4) митних;
- 5) особистих.

21. Що таке податки?

1) обов'язкові, за юридичною формою індивідуально-безвідплатні, нецільові, безповоротні, безумовні платежі юридичних та фізичних осіб, що встановлені органом законодавчої влади або органом місцевого самоврядування для зарахування в державний чи місцевий бюджет або в цільовий фонд у точно визначеному розмірі й терміні;

2) обов'язкові, за юридичною формою індивідуально-безвідплатні, нецільові, безумовні платежі юридичних та фізичних осіб, що встановлені органом законодавчої влади або органом місцевого самоврядування для зарахування в державний чи місцевий бюджет або в цільовий фонд у точно визначеному розмірі й терміні;

3) обов'язкові, за юридичною формою індивідуально-безвідплатні, нецільові, безповоротні, безумовні платежі юридичних осіб, що встановлені органом законодавчої влади або органом місцевого самоврядування для зарахування в державний чи місцевий бюджет або в цільовий фонд у точно визначеному розмірі й терміні;

4) обов'язкові, за юридичною формою індивідуально-безвідплатні, встановлені органом законодавчої влади або органом місцевого самоврядування для зарахування в державний чи місцевий бюджет або в цільовий фонд;

5) обов'язкові, за юридичною формою індивідуально-безвідплатні, нецільові, безповоротні, безумовні платежі, що встановлені органом законодавчої влади або органом місцевого самоврядування для зарахування в державний чи місцевий бюджет або в цільовий фонд у точно визначеному розмірі й терміні.

22. Яким органом здійснюється встановлення скасування податків, зборів (обов'язкових платежів), а також пільг?

- 1) Верховною Радою України;
- 2) Президентом України;
- 3) Кабінетом Міністрів України;
- 4) Міністерством фінансів України;
- 5) Рахунковою палатою України.

23. Який із перерахованих принципів не належить до податкових?

- 1) справедливість;
- 2) універсалізація;
- 3) відношення до відповідних фондів;
- 4) науковий підхід;
- 5) однократність.

24. Що таке ставка податку?

- 1) розмір податку, що встановлюється на одиницю обкладення;
- 2) елемент, що характеризує податковий механізм;
- 3) джерело сплати податку;
- 4) податкова пільга;
- 5) засіб сплати податків, зборів.

25. Податкові зобов'язання у платника ПДВ виникають:

- 1) з дати відвантаження товару покупцеві;
- 2) з дати оплати товару покупцем;
- 3) з дати тієї події, що протягом податкового періоду відбулася раніше;
- 4) з початку календарного місяця, що розпочинає собою податковий період;
- 5) за угодою між продавцем та покупцем товарів (робіт, послуг);
- 6) з дати отримання платіжного документа.

26. Що входить до складу податкового кредиту відповідно до Закону України «Про податок на додану вартість»:

- 1) усі фактично понесені витрати на здійснення заходів щодо розширення виробництва;
- 2) усі витрати платника, підтвержені розрахунковими документами;
- 3) суми витрат платника, підтвержені договором на виконання поставки йому товарів або виконання робіт;

4) витрати не визначаються, тому що податковий кредит є безвідплатним та надається за рахунок бюджетних коштів;

5) витрати платника податку, який не скористався правом на податковий кредит у році, що передує поточному.

27. Що таке об'єкт податку на прибуток підприємств?

1) різниця між ціною товарів (робіт, послуг) та видатками на їх виробництво;

2) сума прибутків за всіма господарськими операціями протягом податкового періоду;

3) різниця між сумою валових доходів та сумою валових видатків за винятком амортизаційних відрахувань;

4) різниця між сумою валових доходів та сумою валових видатків разом із сумою амортизаційних відрахувань;

5) прибуток.

28. Платежі за вчинення юридично значущих дій, надання послуг уповноваженими державними органами належать до:

1) зборів;

2) податків;

3) неподаткових платежів;

4) мита;

5) пені.

29. Які санкції фінансово-правових норм застосовуються у разі порушення податкового законодавства?

1) штрафи, позбавлення волі;

2) пеня, звільнення з роботи, догана;

3) стягнення донарахованих сум податків, штрафи, пеня;

4) конфіскація, адміністративний арешт;

5) пеня, позбавлення волі, штрафи.

30. До кого можуть застосовуватися заходи адміністративної відповідальності?

1) до юридичних осіб;

2) до посадових осіб;

3) до платників податків — фізичних осіб;

4) до суб'єктів господарювання;

5) до юридичних та фізичних осіб.

31. Що таке державний кредит?

1) це сукупність відносин, в яких держава виступає позичальником тимчасово вільних коштів у фізичних та юридичних осіб;

2) це кредит, що надається державним банком населенню України;

3) це сукупність відносин, в яких держава виступає кредитором фізичних та юридичних осіб;

4) це сукупність відносин, в яких держава виступає посередником-гарантом між банками та суб'єктами господарювання при отриманні банківського кредиту;

5) це бюджетні кошти, які держава виділяє на фінансування бюджетних установ.

32. У чому виявляється фіскальна функція державного кредиту?

1) у формуванні додаткових фінансових ресурсів держави за рахунок мобілізації тимчасово вільних грошових коштів населення, підприємств, установ, організацій;

2) у формуванні додаткових фінансових ресурсів держави за рахунок збору податків;

3) у формуванні додаткових фінансових ресурсів держави за рахунок мита;

4) у формуванні додаткових фінансових ресурсів держави за рахунок зборів до державних фондів;

5) у формуванні додаткових фінансових ресурсів держави за рахунок місцевих податків.

33. В яких формах існує державний кредит?

1) ощадна справа, гарантії Уряду, державні позики;

2) кредити центрального та державного банків;

3) дотація та субсидія;

4) кредити органів місцевого самоврядування;

5) у всіх зазначених формах.

34. Із чого складається внутрішній державний борг?

1) із загальної суми заборгованості держави за непогашеними борговими зобов'язаннями та несплаченими відсотками;

2) із загальної суми заборгованості кредитора за непогашеними борговими зобов'язаннями та несплаченими за ними відсотками;

3) із заборгованості кредитора перед державою за несплаченими відсотками;

4) із заборгованості держави перед підприємствами, установами, організаціями;

5) із непогашених боргових зобов'язань.

35. На які види поділяються державні позики за строками погашення?

1) добровільні;

2) квартальні;

3) добові;

4) довгострокові;

5) безстрокові.

36. Правом на здійснення державних позик наділено:
- 1) Президента України;
 - 2) Верховну Раду України;
 - 3) Кабінет Міністрів України;
 - 4) міністра фінансів за дорученням Кабінету Міністрів України;
 - 5) міські ради міст із населенням, що перевищує 800 тис.
37. Державний борг, тобто загальна сума заборгованості держави:
- 1) не може перевищувати 60% доходів бюджету;
 - 2) не може перевищувати обсягу золотого запасу держави;
 - 3) дорівнює сумі усіх випущених та непогашених боргових зобов'язань держави;
 - 4) не може перевищувати 60% ВП;
 - 5) не може перевищувати 1% видатків бюджету.
38. Які існують види соціального страхування?
- 1) страхування життя;
 - 2) страхування транспортних засобів, майна;
 - 3) страхування на випадок втрати працездатності;
 - 4) страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки;
 - 5) страхування біржових операцій та угод.
39. Що таке державне страхування?
- 1) система особливих грошових відносин, за допомогою яких утворюються спеціальні страхові фонди грошових коштів;
 - 2) система фінансових коштів;
 - 3) кошти, отримані в борг;
 - 4) відносини вторинного розподілу вартості валового суспільного продукту і частини національного доходу;
 - 5) боргові зобов'язання в грошовій формі.
40. Які функції страхування?
- 1) перерозподільна, регулююча, стимулююча;
 - 2) ризикова, попереджувальна, накопичувальна;
 - 3) контрольна, стимулююча, ризикова;
 - 4) накопичувальна та контрольна;
 - 5) фіскальна та перерозподільна.
41. Які існують види страхування відповідальності?
- 1) страхування пенсій;
 - 2) страхування транспортних засобів, майна;
 - 3) страхування на випадок втрати працездатності;
 - 4) страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки;

- 5) страхування біржових операцій та угод.
42. Які існують види страхування підприємницьких ризиків?
- 1) страхування пенсій;
 - 2) страхування транспортних засобів, майна;
 - 3) страхування на випадок втрати працездатності;
 - 4) страхування цивільної відповідальності власників джерел підвищеної небезпеки;
 - 5) страхування біржових операцій та угод.
43. Який орган здійснює безпосередній контроль в галузі страхування?
- 1) Комітет у справах нагляду за страховою діяльністю;
 - 2) Кабінет Міністрів України;
 - 3) Пробірна палата;
 - 4) Національний банк України;
 - 5) Комітет зі страхування.
44. Хто може виступати страхувальником?
- 1) юридичні особи, що мають державний дозвіл на здійснення страхових операцій, відають утворенням і витрачанням коштів страхового фонду;
 - 2) фізичні особи, що мають державний дозвіл на здійснення страхових операцій;
 - 3) юридичні особи, які одержать страхові суми за наявності страхового випадку, але не зроблять внеску до страхової компанії;
 - 4) юридичні особи, що не мають страхового інтересу і не вступають у відносини зі страховиком за приписом закону або на підставі договору страхування;
 - 5) юридичні та фізичні особи, що мають страховий інтерес і вступають у відносини зі страховиком за приписом закону або на підставі договору страхування.
45. Хто може виступати страховиком?
- 1) юридична особа, що має державний дозвіл на здійснення страхових операцій, відає утворенням і витрачанням коштів страхового фонду;
 - 2) фізичні особи, що мають державний дозвіл на здійснення страхових операцій, відають утворенням і витрачанням коштів страхового фонду;
 - 3) фізична або юридична особа, яка одержить страхову суму за наявності страхового випадку;
 - 4) юридичні особи, що мають страховий інтерес і вступають у відносини зі страховиком за приписом закону або на підставі договору страхування;
 - 5) фізичні особи, що мають страховий інтерес і вступають у відносини зі страховиком за приписом закону або на підставі договору страхування.

46. Які основні види видатків повинні враховуватись у кошторисі бюджетних установ, які фінансуються у кошторисно-бюджетному порядку?

- 1) видатки на виплату заробітної плати;
- 2) розрахунок прибутку;
- 3) позабюджетні кошти;
- 4) позабюджетні видатки;
- 5) консолідований прибуток.

47. Кошторис — це:

- 1) бюджетні асигнування, які видаються бюджетним установам;
- 2) плановий документ, що закріплює обсяг бюджетних асигнувань, їх постатейний та поквартальний розподіл;
- 3) плановий документ, що закріплює перелік необхідних витрат та можливих надходжень відповідної бюджетної установи, їх постатейний та поквартальний розподіл;
- 4) плановий документ, що закріплює одержувачів бюджетних коштів та напрямки їх витрачання;
- 5) розпис доходів і видатків.

48. Які існують види кошторисів?

- 1) індивідуальний та зведений;
- 2) поточний та капітальний;
- 3) кварталний та річний;
- 4) економічний та функціональний;
- 5) постатейний та особовий.

49. У кошторисних розрахунках використовуються:

- 1) показники, які характеризують кількісні параметри діяльності бюджетної установи, нормативи видатків у розрахунку на повний кількісний показник;
- 2) обсяги міжбюджетних трансфертів;
- 3) обсяги нормативних бюджетних видатків;
- 4) кількість одиниць за штатним розписом;
- 5) загальні потреби бюджетної установи.

50. Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення містять:

- 1) виплату пенсій, допомоги сім'ям з дітьми, програми соціального захисту неповнолітніх тощо;
- 2) фінансування освіти, охорони здоров'я, культури, спорту, засобів масової інформації;
- 3) фінансування загальноосвітніх шкіл, ПТУ;
- 4) фінансування театрів, музеїв, бібліотек, клубів, заповідників;
- 5) фінансування програм охорони навколишнього природного середовища.

МОДУЛЬ 4. ПРАВОВІ ОСНОВИ ГРОШОВО-КРЕДИТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Практичні завдання

1. Під час проведення виїздної перевірки акціонерного товариства «Завод Автоагрегат» співробітниками державної податкової інспекції у Київському районі м. Донецька було встановлено, що 15 жовтня 2004 року приватне підприємство «Прапор» придбало технологічне обладнання на суму 7 тис. грн, виробником якого є акціонерне товариство «Завод Автоагрегат». Оплата за договором купівлі–продажу технологічного обладнання між приватним підприємством «Прапор» і акціонерним товариством «Завод Автоагрегат» була здійснена у готівковій формі. Про це свідчить прибутковий касовий ордер від 15 жовтня 2004 року на 7 тис. грн, підписаний головним бухгалтером і касиром акціонерного товариства «Завод Автоагрегат».

Які правові наслідки цієї розрахункової операції?

2. У довідці про включення Національного банку України до Єдиного державного реєстру підприємств та організацій України від 09.11.2000, № 9798, виданій Головним міжрегіональним інформаційним центром Державного комітету статистики України, зазначено, що формою фінансування Національного банку України є бюджет.

Зробіть мотивований висновок щодо цієї довідки.

3. Підприємство «Дончанка», яке має поточний рахунок у комерційному банку «ЕХІМ», надіслало до установи банку платіжне доручення з метою перерахування 50 тис. грн на рахунок торговельної компанії «Вільнюс». У реквізиті «Призначення платежу» цього платіжного доручення було вказано: «безоплатна фінансова допомога».

Якими повинні бути дії комерційного банку в цьому випадку?

4. Відділом державної виконавчої служби м. Донецька було надіслано запит до комерційного банку «ЕХІМ» із проханням надати інформацію про наявність коштів на поточному рахунку та здійснені операції протягом останнього місяця клієнтом банку — ТОВ «Каштан», яке є боржником у відкритому виконавчому провадженні.

Чи повинен комерційний банк надати відповідну інформацію відділу державної виконавчої служби?

5. Підприємство «Альфа» уклало договір із компанією «Siemens» на поставку медичного обладнання на суму 80 тис. євро. За дорученням підприємства «Альфа» комерційний банк «ЕХІМ» придбав вказану суму на міжбанківському валютному ринку та зарахував її на валютний рахунок підприємства «Альфа», але протягом двох тижнів до комерційного банку «ЕХІМ» не надійшло платіжне доручення про перерахування коштів на рахунок компанії «Siemens».

Якими в цій ситуації повинні бути дії комерційного банку «Синтез»?

6. Під час проведення документальної податкової перевірки акціонерного товариства «Барс» було встановлено, що у березні 2004 року був укладений кредитний договір між ним та іноземним банком на суму 50 тис. дол. США. Кошти за договором були вчасно одержані та зараховані уповноваженим банком «Омега» на рахунок акціонерного товариства «Барс», але документи, що свідчать про правомірність одержання кредитних коштів акціонерним товариством «Барс» до банку не надійшли.

Якими повинні бути дії комерційного банку «Омега» за таких обставин? Які наслідки передбачені чинним законодавством у разі, якщо уповноважений банк не повідомляє орган державної податкової служби про одержання кредиту резидентом від банка–нерезидента?

7. Громадяни України Іванов і Петров уклали договір позики на суму 60 тис. дол. США.

Чи є дійсною ця угода? Чи є необхідним у такому випадку одержання індивідуальної ліцензії Національного банку України?

8. Під час попереднього розслідування за кримінальною справою, слідчим відповідно до ст. 154¹ Кримінально-процесуального кодексу України було обрано запобіжний захід до підозрюваного у вигляді застави. Як заставу слідчим було отримано від підозрюваного 5 тис. дол. США, про що був складений «протокол отримання застави».

Чи є правомірними дії слідчого?

Тестові завдання

1. Що є основною метою діяльності Національного банку України?
 - 1) отримання дивідендів;
 - 2) отримання прибутку;
 - 3) підтримка стабільності національної валюти, впровадження в життя економічної політики держави;
 - 4) лізинг;
 - 5) складання міжнародних фінансових угод.
2. В яких випадках банк може набути статусу державного банку?
 - 1) банк, 100% статутного капіталу якого належать державі;
 - 2) банк, 90% статутного капіталу якого належать державі;
 - 3) банк, 100% статутного капіталу якого належить НБУ;
 - 4) банк, 50% статутного капіталу якого належать державі;
 - 5) комерційний банк, 100% статутного капіталу якого належать державі.
3. Державний банк засновується за рішенням:
 - 1) Кабінету Міністрів України;
 - 2) Національного банку України;

3) Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України;

4) Верховної Ради України;

5) Президента України.

4. Статут державного банку затверджується постановою:

1) Кабінету Міністрів України;

2) Національного банку України;

3) Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України;

4) Верховної Ради України;

5) Президента України.

5. Як класифікуються банки за спеціалізацією?

1) іпотечні;

2) біржові;

3) комерційні;

4) представницькі;

5) кредитні.

6. Скільки рівнів має банківська система в Україні?

1) один;

2) два;

3) три;

4) чотири;

5) не має рівнів.

7. Банк набуває статусу спеціалізованого банку у разі, якщо:

1) більше 50% його активів є активами одного типу;

2) 50% його активів є активами одного типу;

3) 40% його активів є активами одного типу;

4) всі учасники є фізичними особами;

5) статут закріплює певну спеціалізацію.

8. Хто не може бути учасником банку:

1) юридичні особи;

2) фізичні особи;

3) Кабінет Міністрів України;

4) благодійні організації;

5) фізичні особи — суб'єкти підприємницької діяльності.

9. Мінімальна кількість учасників місцевого (у межах області) кооперативного банку має бути не менше за:

1) 35 осіб;

2) 40 осіб;

- 3) 45 осіб;
- 4) 50 осіб;
- 5) 10 осіб.

10. Мінімальний розмір статутного капіталу на момент реєстрації банку для місцевих кооперативних банків, що здійснюють свою діяльність у межах однієї області, не може бути менше:

- 1) 1 млн євро;
- 2) 3 млн євро;
- 3) 5 млн євро;
- 4) 1 млн грн;
- 5) 3 млн грн.

11. Грошові внески на формування та збільшення статутного капіталу банку резиденти України здійснюють у:

- 1) гривнях;
- 2) іноземній вільно конвертованій валюті або гривнях;
- 3) іноземній вільно конвертованій валюті;
- 4) валюті, що закріплена уставом банку;
- 5) будь-якій валюті на вибір учасника банку.

12. Для державної реєстрації банку уповноважена засновником особа подає документи до:

- 1) територіального управління Національного банку України за місцем створення банку;
- 2) Комісії Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банку;
- 3) Генерального департаменту банківського нагляду Національного банку України;
- 4) до державного реєстратора юридичних осіб;
- 5) Правління Національного банку України.

13. Рішення про державну реєстрацію банку виноситься не пізніше:

- 1) двомісячного строку від дати подання повного пакета документів;
- 2) тримісячного строку від дати подання повного пакета документів;
- 3) чотирьохмісячного строку від дати подання повного пакета документів;
- 4) тижня від дати подання повного пакета документів;
- 5) місячного строку від дати подання повного пакета документів.

14. Свідоцтво про державну реєстрацію банку видається протягом:

- 1) 3 робочих днів;
- 2) 5 робочих днів;
- 3) 10 робочих днів;
- 4) місяця;
- 5) одразу при державній реєстрації.

15. Рішення про державну реєстрацію банку вноситься:

- 1) територіальним управлінням Національного банку України за місцем створення банку;
- 2) Комісією Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків;
- 3) Генеральним департаментом банківського нагляду Національного банку України;
- 4) Правлінням Національного банку України;
- 5) Президентом України.

16. Рішення про державну реєстрацію банку з іноземним капіталом вноситься:

- 1) територіальним управлінням Національного банку України за місцем створення банку;
- 2) Комісією Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків;
- 3) Генеральним департаментом банківського нагляду Національного банку України;
- 4) Правлінням Національного банку України;
- 5) Президентом України.

17. Рішення про надання попереднього дозволу для створення банку з іноземним капіталом вноситься:

- 1) територіальним управлінням Національного банку України за місцем створення банку;
- 2) Комісією Національного банку України з питань нагляду та регулювання діяльності банків;
- 3) Генеральним департаментом банківського нагляду Національного банку України;
- 4) Правлінням Національного банку України;
- 5) Президентом України.

18. Рішення про надання попереднього дозволу для створення банку з іноземним капіталом вноситься у:

- 1) двотижневий строк;
- 2) місячний строк;
- 3) двомісячний строк;
- 4) тижневий строк;
- 5) тримісячний строк.

19. Який документ надає право відкривати та вести банківські рахунки фізичних та юридичних осіб?

- 1) ліцензія Верховної Ради України;
- 2) ліцензія Національного банку України;

3) договір між Національним банком України та банківськими установами;

4) патент Національного банку України;

5) паспорт громадянина.

20. Які банківські операції можна віднести до базових?

1) розрахункові та комісійні;

2) активні та пасивні;

3) вкладні, кредитні та розрахункові;

4) депозитні та кредитні;

5) активні, пасивні та розрахункові.

21. Що є обставинами виникнення банківських правовідносин?

1) договори між фінансово-кредитними установами та клієнтами;

2) адміністративні акти;

3) договори між банківськими установами;

4) договори між клієнтами фінансово-кредитних установ;

5) всі зазначені дії.

22. Що належить до платіжних інструментів відповідно до чинного законодавства?

1) меморіальні ордери та акредитиви;

2) іноземну та національну валюту;

3) банківські метали та золото;

4) банкноти та монети;

5) всі зазначені засоби.

23. Платіжне доручення береться банком платника на виконання протягом:

1) 7 календарних днів із дати його виписки;

2) 10 календарних днів із дати його виписки;

3) 15 календарних днів із дати його виписки;

4) 3 операційних днів із дати його виписки;

5) строку, який зазначений в дорученні.

24. Банк бере на виконання платіжне доручення від платника за умови:

1) якщо сума платіжного доручення не перевищує суму, що є на його рахунку;

2) якщо сума цього платіжного доручення перевищує суму, що є на його рахунку;

3) якщо суми, що є на рахунку, недостатньо, але договором між банком і платником передбачено отримання таких платіжних доручень;

4) якщо таке доручення видає юридична особа;

5) якщо в дорученні вказано, що грошові кошти з рахунку платника потрібні для виплати заробітної плати.

25. Банк платника отримує платіжну вимогу–доручення від платника протягом:

- 1) 10 календарних днів із дати оформлення її одержувачем;
- 2) 15 календарних днів із дати оформлення її одержувачем;
- 3) 20 календарних днів із дати оформлення її одержувачем;
- 4) 15 календарних днів із дати оформлення її отримувачем;
- 5) 10 календарних днів із дати оформлення її отримувачем.

26. Банк платника в разі здійснення примусового списання (стягнення) коштів приймає платіжні вимоги протягом:

- 1) 10 календарних днів із дати їх складання;
- 2) 20 календарних днів із дати їх складання;
- 3) 30 календарних днів із дати їх складання;
- 4) місяця з дати їх складання;
- 5) 3 календарних днів з дати їх складання.

27. Банк стягувача в разі примусового списання (стягнення) коштів приймає платіжні вимоги протягом:

- 1) 10 календарних днів із дати їх складання;
- 2) 15 календарних днів із дати їх складання;
- 3) 20 календарних днів із дати їх складання;
- 4) місяця з дати їх складання;
- 5) 3 календарних днів із дати їх складання.

28. Обмін розрахункового чека на готівку та отримання здачі з суми чека готівкою дозволяється здійснювати:

- 1) підприємствам;
- 2) фізичним особам;
- 3) фізичним особам — суб'єктам підприємницької діяльності;
- 4) юридичним особам — резидентам України;
- 5) взагалі це заборонено.

29. Обмін розрахункового чека на готівку або отримання здачі з суми чека готівкою дозволяється здійснювати фізичним особам, але:

- 1) не більше ніж 10% від суми цього чека;
- 2) не більше ніж 20% від суми цього чека;
- 3) не більше ніж 30% від суми цього чека;
- 4) не більше ніж 50% від суми цього чека;
- 5) взагалі це заборонено.

30. Строк дії розрахункового чека, який видається фізичній особі для одноразового розрахунку, становить:

- 1) 1 місяць із дати його видачі;
- 2) 3 місяця із дати його видачі;
- 3) 6 місяців із дати його видачі;

- 4) до моменту здійснення розрахунку;
- 5) 1 рік.

31. Строк дії чекової книжки становить:

- 1) 6 місяців із дати її видачі;
- 2) 10 місяців із дати її видачі;
- 3) 12 місяців із дати її видачі;
- 4) 3 роки із дати її видачі;
- 5) 3 місяці із дати її видачі.

32. Розрахунковий чек із чекової книжки пред'являється для оплати в банк чекодержателя протягом:

- 1) 10 календарних днів;
- 2) 15 календарних днів;
- 3) 20 календарних днів;
- 4) протягом дії чекової книжки;
- 5) тижня.

33. Письмове зобов'язання про сплату певної суми кредитору — це:

- 1) переказний вексель;
- 2) простий вексель;
- 3) кредитна угода;
- 4) акредитив;
- 5) платіжне доручення.

34. Письмовий наказ кредитора про сплату в зазначений термін певної суми іншій особі — це:

- 1) переказний вексель;
- 2) простий вексель.
- 3) кредитна угода;
- 4) акредитив;
- 5) платіжна вимога–доручення.

35. Акредитив для здійснення платежів, за яким завчасно бронюються кошти платника в повній сумі на окремому рахунку в банку–емітенті або у виконуючому банку, — це:

- 1) покритий акредитив;
- 2) непокритий акредитив;
- 3) відкличний акредитив;
- 4) простий акредитив;
- 5) всі акредитиви відповідають цій умові.

36. Акредитив, який може бути змінений або анульований банком–емітентом у будь-який час без попереднього повідомлення бенефіціара, — це:

- 1) відкличний акредитив;

- 2) безвідкличний акредитив;
- 3) покритий акредитив;
- 4) непокритий акредитив;
- 5) акредитив взагалі не може змінюватись.

37. Акредитив, який може бути змінений або анульований тільки за згодою на це бенефіціара і банку—емітента, — це:

- 1) відкличний акредитив;
- 2) безвідкличний акредитив;
- 3) покритий акредитив;
- 4) непокритий акредитив;
- 5) акредитив взагалі не може змінюватись.

38. Що таке «валюта України»?

1) грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території України;

2) іноземні грошові знаки у вигляді банкнотів, казначейських білетів, монет і в інших формах, що перебувають в обігу та є законним платіжним засобом на території відповідної іноземної держави;

3) золото і метали ірідієво-платинової групи;

4) платіжні документи та інші цінні папери, виражені в іноземній валюті;

5) боргові розписки, акредитиви, чеки, банківські накази, інші фінансові та банківські документи, виражені в монетарних металах.

39. Який орган формує Державний валютний фонд України?

- 1) Кабінет Міністрів України;
- 2) Верховна Рада України;
- 3) Національний банк України;
- 4) місцеві державні адміністрації;
- 5) Міністерство фінансів України.

40. Який орган здійснює контроль за дотриманням правил поштових переказів та пересилання валютних цінностей через митний кордон?

- 1) Міністерством зв'язку України;
- 2) Кабінетом Міністрів України;
- 3) Міністерством фінансів України;
- 4) митними органами;
- 5) Національним банком України.

41. Який орган здійснює фінансовий контроль за валютними операціями, які проводяться резидентами і нерезидентами на території України?

- 1) Державна податкова інспекція;
- 2) Державний митний комітет України;

- 3) Міністерство зв'язку України;
- 4) Національний банк України;
- 5) Кабінет Міністрів України.

42. Що не належить до повноважень Кабінету Міністрів України у сфері валютного регулювання?

- 1) видання ліцензій на здійснення валютних операцій;
- 2) подання на затвердження до ВРУ ліміту зовнішнього державного боргу України;
- 3) складання платіжного балансу України;
- 4) забезпечення виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей;
- 5) розпорядження Державним валютним фондом.

43. Які виключні повноваження в сфері валютного регулювання має Національний банк України?

- 1) забезпечує формування та виступає розпорядником Державного валютного фонду України;
- 2) формує, зберігає й використовує резерви валютних цінностей для здійснення валютної політики;
- 3) складає платіжний баланс України;
- 4) забезпечує виконання бюджетної та податкової політики в частині, що стосується руху валютних цінностей;
- 5) забезпечує стабільність грошової одиниці України.

44. Який суб'єкт фінансового управління в Україні не здійснює валютний контроль?

- 1) уповноважені банки;
- 2) Рахункова палата України;
- 3) Державна митна служба України;
- 4) Національний банк України;
- 5) Кабінет Міністрів України.

45. Які операції не належить до валютних?

- 1) операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності, що здійснюються між резидентами у валюті України;
- 2) операції, пов'язані з переходом права власності на валютні цінності;
- 3) операції, пов'язані з використанням валютних цінностей в міжнародному обігу як засобу платежу;
- 4) операції, пов'язані з ввезенням, переказуванням і пересиланням на територію України валютних цінностей;
- 5) операції, пов'язані з передаванням заборгованостей та інших зобов'язань, предметом яких є валютні цінності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 30. — Ст. 141.
2. Закон України «Про систему оподаткування» від 25.06.1991 р. в ред. Закону України від 18.02.1997 р., № 77 // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 16. — Ст. 119.
3. Закон України «Про податок з власників транспортних засобів та інших самохідних машин і механізмів» від 11.12.1991 р., № 1963-ХІІ в ред. Закону України від 18.02.1997 р., № 75 // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 15. — Ст. 117.
4. Закон України «Про плату за землю» від 03.07.1992 р. в ред. Закону України від 19.09.1996 р., № 378 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 45. — Ст. 238.
5. Закон України «Про державний внутрішній борг України» від 16.09.1992 р. // Відомості Верховної Ради України — 1992. — № 41. — Ст. 598.
6. Закон України «Про державну контрольно-ревізійну службу в Україні» від 26.01.1993 р., № 2939-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — №13. — Ст. 110.
7. Закон України «Про аудиторську діяльність» від 22.04.1993 р. № 3125-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 23. — Ст. 243.
8. Закон України «Про Державну податкову службу в Україні» від 24.12.1993 р. № 3813-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 15. — Ст. 84; із змін. та доповн. від 05.02.1998 р. № 83 // Голос України. — 1998. - № 29. — С. 6–8.
9. Закон України «Про оподаткування прибутку підприємств» від 28.12.1994 р. № 334/94-ВР в ред. Закону України від 22.05.1997 р., № 283 // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 27. — Ст. 181.
10. Закон України «Про Рахункову палату» від 11.07.1996 р., № 315-96 // Відомості Верховної Ради України. — 1996. — № 43. — Ст. 212.
11. Закон України «Про податок на додану вартість» від 03.04.97 р., № 168 // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 21. — Ст. 156.
12. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1997. — № 24. — Ст. 170.
13. Закон України «Про фіксований сільськогосподарський податок» від 17.12.1998 р., № 320-ХІV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 5-6. — Ст.39.
14. Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 р., № 679 // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 29. — Ст. 238.

15. Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» від 16.07.1999 р., № 996-XIV // Відомості Верховної Ради України. — 1999. — № 40. — Ст. 365.

16. Закон України «Про державну підтримку малого підприємництва» від 19.10.2000 р., № 2063-III // Відомості Верховної Ради України. — 2000. — № 47. — Ст. 737.

17. Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 р., № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 5–6. — Ст. 30.

18. Закон України «Про порядок погашення зобов'язань платників податків перед бюджетами та державними цільовими фондами» від 21.12.2000 р., № 2181 // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 10. — Ст. 44.

19. Закон України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» від 05.04.2001 р., № 2346-III // Відомості Верховної Ради України. — 2001. — № 29 — Ст. 137.

20. Закон України «Про обіг векселів в Україні» від 05.04.2001 р., № 2374-III // Урядовий кур'єр. — 2001. — № 9.

21. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12.07.2001 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2002. — № 1. — Ст. 1.

22. Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20.09.2001 р., № 2740 // Відомості Верховної Ради України — 2002. — № 5. — Ст. 30.

23. Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р., № 851-IV // Офіційний вісник України. — 2003. — № 25. — С. 106–111.

24. Закон України «Про податок з доходів фізичних осіб» від 22.05.2003 р., № 889 // Відомості Верховної ради України. — 2003. — № 37. — Ст. 308.

25. Указ Президента України «Про Державне казначейство України» від 27.04.1995 р. // Урядовий кур'єр. — 1995. — № 68–69.

26. Указ Президента України «О применении штрафных санкций за нарушение норм по регулированию обращения наличности» от 11.05.1999 г. № 491/99 с измен. и доп. от 07.09.2001 г., № 802/2001 // Бухгалтерия. — 2006. — № 8. — С. 14.

27. Указ Президента України «Про Положення про Міністерство фінансів України» від 26.08.1999 р. // Офіційний вісник України. — 1999. — № 35. — Ст. 1785.

28. Указ Президента України «Про спрощену систему оподаткування» від 03.07.1998 р., № 727/98 зі змін. та допов. від 28.06.1999 р., № 746 // Збірник систематизованого законодавства. — липень 2005. — вип. № 7. — 111–117.

29. Указ Президента України «Про Положення про Головне контрольно-ревізійне управління України» від 28.11.2000 р., № 1265 // Офіційний вісник України. — 2000. — № 48. — Ст. 2080.

30. Указ Президента України «Про Положення про Державний комітет фінансового моніторингу України» від 24.12.2004 р., № 1527 // Офіційний вісник України. — 2005. — № 2. — Ст. 102.

31. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку складання, розгляду, затвердження та основних вимог до виконання кошторисів бюджетних установ» від 28.02.2002, № 228 // Офіційний вісник України. — 2002. — № 5. — Ст. 192.

32. Постановление Кабинета Министров Украины «Порядок проведения органами государственной контрольно-ревизионной службы государственного финансового аудита деятельности субъектов хозяйствования» от 25.03.2006 г., № 361 // Бухгалтерия. — 2006. — № 14. — С. 16–18.

33. Декрет Кабінету Міністрів України «Про акцизний збір» від 26.12.1992 р., № 18-92 // Відомості Верховної Ради України — 1993. — № 10. — Ст. 82.

34. Декрет Кабінету Міністрів України «Про державне мито» від 21.01.1993 р., № 7-93 // Відомості Верховної Ради України — 1993. — № 13. — Ст. 113.

35. Декрет Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19.02.1993 р., № 15-93 // Відомості Верховної Ради України. — 1993. — № 17. — Ст. 184.

36. Декрет Кабінету Міністрів України «Про місцеві податки і збори» від 20.05.1993 р., № 56-93 // Відомості Верховної Ради України — 1993. — № 30. — Ст. 336.

37. Постановление Правления НБУ «Инструкция о перемещении валюты Украины, иностранной валюты, банковских металлов, других банковских документов и платежных карточек через таможенную границу Украины» от 12.07.2000 г. № 283 // Сборник систематизированного законодательства. — 2005. — вып. 11. — С. 234–242.

38. Постанова Правління НБУ «Про затвердження Класифікатора іноземних валют» в ред. Постанови НБУ від 02.10.2002 р., № 378 // Бухгалтерія. — 2002. — № 44. — С. 27.

39. Постанова НБУ «Про затвердження Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземних валютах» від 12.11.2003 р., № 492 // Бухгалтерія. — 2004. — № 1. — С. 18–26.

40. Постановление Правления НБУ «Инструкция о порядке открытия, использования и закрытия счетов в национальной и иностранной валютах» от 12.11.2003 г., № 492 с измен. и доп. от 21.12.2005 г., № 485 // Бухгалтерия. — 2006. — № 6. — С. 8–27.

41. Постановление Правления Пенсионного фонда Украины «Инструкция о порядке исчисления и уплаты страхователями и застрахованными

лицами взносов на общеобязательное пенсионное страхование в Пенсионный фонд Украины» от 19.12.2003 г., № 21-1 с измен. и доп. от 15.05.2006 г., № 6-1 // Бухгалтерия. — 2006. — № 24. — С. 15–20.

42. Постановление Правління НБУ «Про затвердження Інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 21.01.2004 р. № 22 зі змін, та допов. від 15.04.2005 р., № 132 // Бухгалтерия. — 2005. — № 22. — С. 15–25.

43. Постанова НБУ «Про внесення змін до інструкції про безготівкові розрахунки в Україні в національній валюті» від 15.04.2005 р., № 132 // Бухгалтерия. — 2005. — № 22. — С. 15–25.

44. Приказ ГНА Украины «Положение о регистрации плательщиков налога на добавленную стоимость» от 01.03.2000 г., № 79 с измен. и доп. от 16.01.2006 г., № 17 // Бухгалтерия. — 2006. — № 7. — С. 7–23.

45. Приказ ГНА Украины «Порядок применения налогового залога органами государственной налоговой службы Украины» от 25.09.2001 г., № 338 // Бухгалтерия. — 2005. — № 20. — С. 42–45.

46. Приказ ГНА Украины «Порядок применения административного ареста активов налогоплательщиков» от 25.09.2001 г., № 386 с измен. и доп. от 30.09.2005 г., № 424 // Бухгалтерия. — 2005. — № 46. — С. 9–17.

47. Приказ ГНА Украины «Положение о порядке рассмотрения обращений граждан в органы Государственной налоговой службы Украины» от 27.02.2004 г., № 112 // Налоги и бухгалтерский учет. — 2004. — № 76. — С. 50–56.

48. Приказ Государственной таможенной службы Украины «Об утверждении Классификатора видов налогов, сборов (обязательных платежей) и других бюджетных поступлений» от 07.12. 2005 г., № 1201 // Бухгалтерия. — 2006. — № 5. — С. 25–27.

49. Письмо ГУ Пенсионного фонда Украины «Уплата пенсионных взносов» от 20.03.2006 г., № 4651/03 // Бухгалтерия. — 2006. — № 14. — С. 32–34.

50. Научно-практический комментарий Бюджетного кодекса Украины / Под общ. ред. Н. П. Кучерявенко. — Х.: Одиссей, 2005. — 416 с.

51. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / За заг. ред. В. К. Мамутова. — К.: Юрінком Інтер, 2004. — 688 с.

52. Гражданский кодекс Украины: вступ. статья Довгерт А. С. — Х.: ООО «Одиссей», 2006. — 400 с.

53. Кодекс Украины об административных правонарушениях. — Х.: ООО «Одиссей», 2005. — 280 с.

54. Кодекс відповідальності: всі санкції в господарській діяльності / Уклад. Ф. Федорченко, О. Піроженко. — 2-ге вид., перероб. і доп. — Х.: Фактор, 2005. — 692 с.

55. Таможенный кодекс Украины: Комментарий. — Х.: ООО «Одиссей», 2004. — 656 с.

56. Уголовный кодекс Украины (по состоянию на 01.01.2005). — Х.: ООО «Одиссей», 2005. — 256 с.
57. Алісов Є. О. Гроші і грошовий обіг: теоретичні засади та стан правового регулювання в Україні: Монографія. — Х.: Ксилон, 2004. — 326 с.
58. Васюренко О. В. Банківські операції: Навч. посіб. — 4-те вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2004. — 324 с.
59. Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: Учебное пособие для студентов юридических вузов и факультетов. — Х.: Легас, 2003. — 360 с.
60. Воронова Л. К., Кучерявенко Н. П. Финансовое право: Учеб. пособие. — Х.: Одиссей, 2004. — 168 с.
61. Гега П. Т., Доля Л. М. Основы податкового права: Навч. посіб. — 2-е вид., перероб. і доп. — К.: Знання, 2001. — 215 с.
62. Дмитрик О. А. Содержание и классификация финансовых правоотношений: Монография / Под ред. Н. П. Кучерявенко. — Х.: Легас, 2004. — 160 с.
63. Журавель В. А. Розслідування легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом: Науково-практичний посібник. — Х.: ТОВ «Одиссей», 2005. — 312 с.
64. Основы налогового права: Учебное пособие / Под ред. Н. П. Кучерявенко. — Х.: Легас, 2003. — 384 с.
65. Організація і методика податкових перевірок: Навч. посіб. / О. П. Чернявський, В. П. Хомутенко, В. В. Немченко. — К.: Центр навчальної літератури, 2004. — 288 с.
66. Орлюк О. П. Банківське право: Навч. посіб. — К.: Юрінком Інтер, 2005. — 376 с.
67. Кучерявенко М. П. Курс податкового права: У 6 т. Т. I: Генезис податкового регулювання: У 2 ч. Ч. 1. — Х.: Легас, 2002. — 665 с.
68. Кучерявенко М. П. Курс податкового права: У 6 т. Т. I: Генезис податкового регулювання: У 2 ч. Ч. 2. — Х.: Легас, 2002. — 791 с.
69. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права: В 6 т. Т. II: Введение в теорию налогового права. — Х.: Легас, 2004. — 600 с.
70. Кучерявенко Н. П. Курс налогового права. В 6 т. Т. III: Учение о налогах. — Х.: Легас; Право, 2005. — 600 с.
71. Орлюк О. П. Финансовое право: Навч. посібник. — К.: Юрінком Інтер, 2003. — 528 с.
72. Павлюк В. В., Сердюк В. М., Акаєв Ш. М. Контроль і ревізія. Навч. посібник. — К.: Центр навчальної літератури, 2006. — 196 с.
73. Степашин С. В., Столяров Н. С., Шохин С. О., Жуков В. А. Государственный финансовый контроль: Учебник для вузов. — СПб.: Питер, 2004. — 557 с.
74. Финансовое право: Учебник / Под ред. О. Н. Горбуновой. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Юрист, 2000. — 495 с.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Юлія Олександрівна КОСТЕНКО

ФІНАНСОВЕ ПРАВО УКРАЇНИ

НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК

Керівник видавничих проєктів – *Б. А. Сладкевич*

Дизайн обкладинки – *Б. В. Борисов*

Редактор – *Н. П. Манойло*

Коректор – *С. С. Савченко*

Підписано до друку 26.03.2009. Формат 60x84 1/16.

Друк офсетний. Гарнітура PetersburgC.

Умовн. друк. арк. 13,5.

Наклад 1500 прим.

Видавництво «Центр учбової літератури»

вул. Електриків, 23

м. Київ, 04176

тел./факс 425-01-34, тел. 451-65-95, 425-04-47, 425-20-63

8-800-501-68-00 (безкоштовно в межах України)

e-mail: office@uabook.com

сайт: WWW.CUL.COM.UA

Свідоцтво ДК № 2458 від 30.03.2006